

Johansson, Sonja Serina Finstad

Research Report

"til Christiania for at søge Forlindring i de store Tyngsler": Bondetogene på Østlandet og bøndernes motstand mot skattepolitikken i 1818

Staff Memo, No. 03/2012

Provided in Cooperation with:

Norges Bank, Oslo

Suggested Citation: Johansson, Sonja Serina Finstad (2012) : "til Christiania for at søge Forlindring i de store Tyngsler": Bondetogene på Østlandet og bøndernes motstand mot skattepolitikken i 1818, Staff Memo, No. 03/2012, ISBN 978-82-7553-649-3, Norges Bank, Oslo, <https://hdl.handle.net/11250/2507200>

This Version is available at:

<https://hdl.handle.net/10419/210241>

Standard-Nutzungsbedingungen:

Die Dokumente auf EconStor dürfen zu eigenen wissenschaftlichen Zwecken und zum Privatgebrauch gespeichert und kopiert werden.

Sie dürfen die Dokumente nicht für öffentliche oder kommerzielle Zwecke vervielfältigen, öffentlich ausstellen, öffentlich zugänglich machen, vertreiben oder anderweitig nutzen.

Sofern die Verfasser die Dokumente unter Open-Content-Lizenzen (insbesondere CC-Lizenzen) zur Verfügung gestellt haben sollten, gelten abweichend von diesen Nutzungsbedingungen die in der dort genannten Lizenz gewährten Nutzungsrechte.

Terms of use:

Documents in EconStor may be saved and copied for your personal and scholarly purposes.

You are not to copy documents for public or commercial purposes, to exhibit the documents publicly, to make them publicly available on the internet, or to distribute or otherwise use the documents in public.

If the documents have been made available under an Open Content Licence (especially Creative Commons Licences), you may exercise further usage rights as specified in the indicated licence.

<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.no>

No. 3 | 2012

Staff Memo

”til Christiania for at søge Forlindring i de store Tyngsler”
Bondetogene på Østlandet og bøndernes motstand mot skattepolitikken i 1818

Sonja Serina Finstad Johansson

Staff Memos present reports and documentation written by staff members and affiliates of Norges Bank, the central bank of Norway. Views and conclusions expressed in Staff Memos should not be taken to represent the views of Norges Bank.

© 2012 Norges Bank

The text may be quoted or referred to, provided that due acknowledgement is given to source.

Staff Memo inneholder utredninger og dokumentasjon skrevet av Norges Banks ansatte og andre forfattere tilknyttet Norges Bank. Synspunkter og konklusjoner i arbeidene er ikke nødvendigvis representative for Norges Banks.

© 2012 Norges Bank

Det kan siteres fra eller henvises til dette arbeid, gitt at forfatter og Norges Bank oppgis som kilde.

ISSN 1504-2596 (online only) ISBN 978-82-7553-649-3 (online only).

Om forfatteren:

Sonja Serina Finstad Johansson (f. 1983) har mastergrad i historie fra Universitetet i Oslo 2009. Hun er ansatt som rådgiver ved Statsarkivet i Kongsberg.

Norges Bank takker for tillatelse til å publisere hennes masteroppgave som en del av Norges Banks 200-årsjubileumsprosjekt.

”til Christiania for at søge Forlindring i de store Tyngsler”

Bondetogene på Østlandet og bøndernes motstand mot
skattepolitikken i 1818

Revidert utgave (2012) av masteroppgave for:
Sonja Serina Finstad Johansson

Institutt for arkeologi, konservering og historie

Universitetet i Oslo

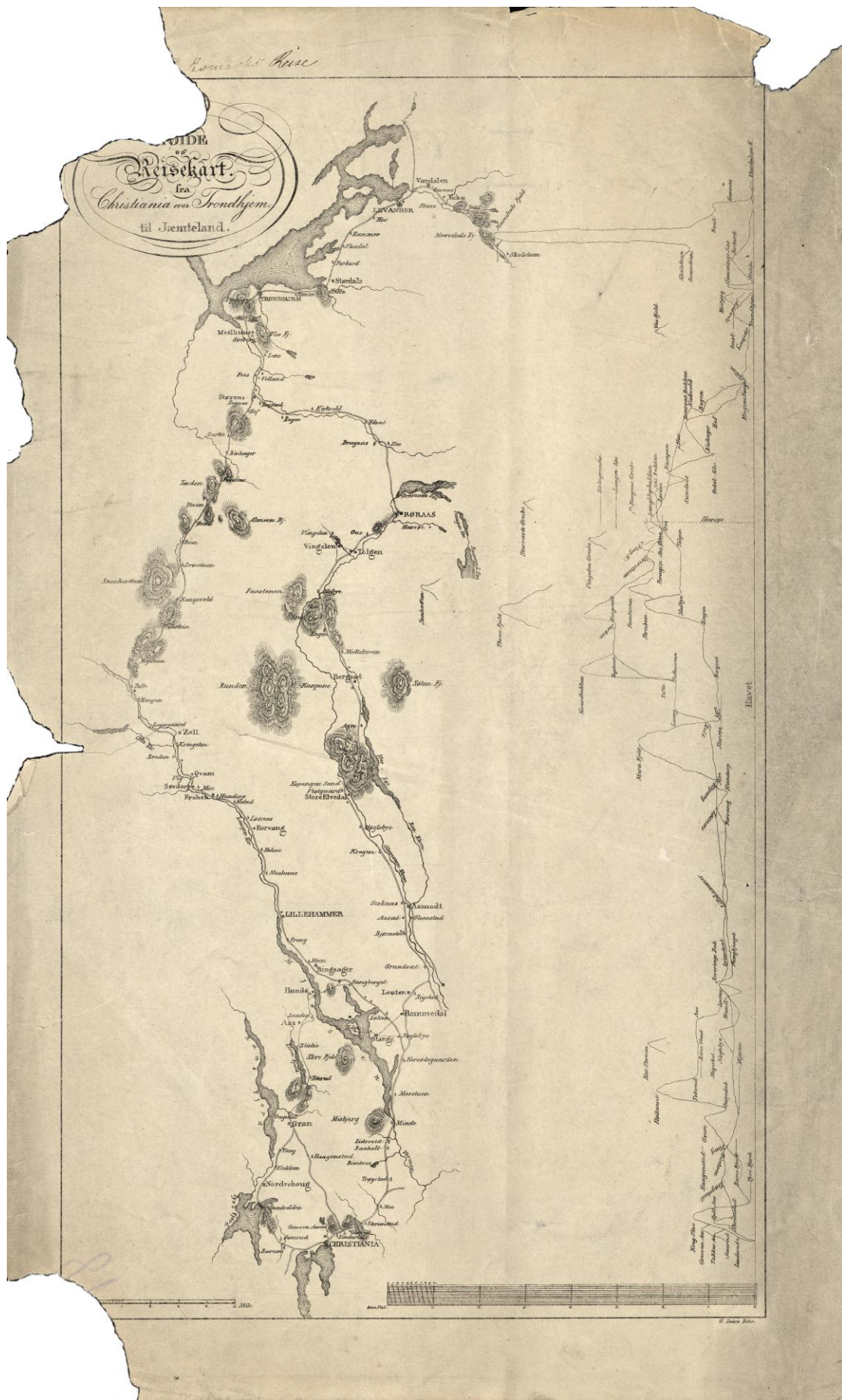
Høsten 2009

Kart på forsiden:

Kartet eies av Nasjonalbiblioteket, Kart 659.

Utsnitt av "Kart over det sydlige Norge: Efter de bedste hjulpekilder sammendraget og udgivet af W. M. Carpelan". Fra 1826, tegnet av W. M. Carpelan.

Sitat i overskrift hentet fra forhør i forhørskommisjonen av Svend Icaksen 15. september 1818, folio 2b. RA, Halvor Hoels kommisjon, pakke 2, A1.

Kartet eies av Nasjonalbiblioteket, Kart 18.
 ”Høide og Reisekart fra Christiania over Trondhjem til Jæmteland” fra 1829, tegnet av Jens Esmark.

INNHOLDSFORTEGNELSE

1. INNLEDNING.....	11
PROBLEMSTILLING	11
KILDER	11
TIDLIGERE FORSKNING OM BONDETOGENE	12
FORSKNING OM BONDEMOTSTAND OG OPPRØR	16
BEGREPSAVKLARING	18
TEORI, METODE OG KILDEKRITIKK	21
<i>Kildekritikk</i>	22
OPPGAVENS OPPBYGNING	24
2. DE VANSKELIGE ÅRENE ETTER 1814, OG BONDETOGENE	26
DE ØKONOMISKE FORHOLDENE PÅ ØSTLANDET 1818	26
STORTINGET 1818 OG KRØNING AV CARL JOHAN	30
<i>Sebbelows plan</i>	33
HVILKE MULIGHETER HADDE BØNDENE TIL Å SKAFFE SEG PENGELÅN	34
SØKNADER TIL STORTINGET OG REGJERING	35
<i>Hedmark og Halvor Hoel</i>	39
<i>Myndighetenes svar på bøndene søknader og krav</i>	41
DET FØRSTE BONDETOGET	42
DET ANDRE BONDETOGET	44
<i>Myndighetenes syn på bondetogene og urolighetene</i>	46
DE RETTSLIGE FØLGENE AV BONDETOGENE	49
<i>Lover og forordninger</i>	49
<i>Forhørskommisjonen</i>	50
<i>Undersøkelseskommisjonen</i>	51
<i>Domskommisjonen</i>	52
<i>Høyesterettssaken</i>	53
OPPSUMMERING	55
3. BØNDENE SKRIVER TIL STORTINGET	56
ØKONOMISKE KRAV I SØKNADENE TIL STORTINGET	56
SEBBELOW'S PLAN I SØKNADENE	58
HVORDAN SØKNADER TOK FORM	61
<i>Søknaden fra Ådal i Ringerike</i>	61
<i>Søknad fra allmuen i Ål i Hallingdal</i>	64
AKTIVE STORTINGSMENN	65
TILREISENDE TIL HALVOR HOEL – UTKAST TIL SØKNADER	66
SØKNADER FORFATTET OG UNDERSKREVET I CHRISTIANIA	70
<i>Bøndernes felles søknad i juli</i>	71
<i>Bøndernes felles søknad i august</i>	72
SØKNADER PÅ TRYKK	74
OPPSUMMERING	75
4. HVEM DELTOK I BONDETOGENE.....	78
DET FØRSTE TOGET	78
KILDESITUASJONEN FOR DET ANDRE TOGET.....	79
HVEM DELTOK I DET ANDRE TOGET?.....	80
HVOR KOM BØNDENE FRA?	83
OPPSUMMERING	84
5. BØNDENES ORGANISERING TIL BONDETOG	86
MØTEPLASSER OG KOMMUNIKASJON	86
RYKTER OG TRUSLER	87
<i>Rykter og snakk i bygdene</i>	87
<i>Trusler og ordre om deltakelse</i>	89
BØNDENES SAMLING I CHRISTIANIA – OPPTAKT TIL BONDETOGENE	92
DET FØRSTE TOGET TIL SUNDVOLLEN	94
<i>Bøndernes første organisering i Hallingdal og vendereise ved Golingsbroen</i>	94

<i>Hole prestegjeld – motvillige deltakelse</i>	96
<i>Ådal – på veien fra Valdres</i>	99
<i>Bøndene samler seg – møte på Krokskogen</i>	100
<i>Det første og eneste toget på Hedmark – aktiv organisering, men ingen avmarsj</i>	101
DET ANDRE TOGET – BØNDENES ORGANISERING.....	106
<i>Reise mellom Hallingdal og Hedalen</i>	107
<i>Mobilisering i Hallingdal – trusler og oppfordringer til deltakelse</i>	108
<i>Budstikker og allmuesamlinger i Christians amt</i>	112
<i>Budet om hallingenes tog når bygdene nedenfor</i>	114
<i>Lierbøndene – de siste arresterte</i>	114
<i>Bøndenes reise og samling</i>	115
SPONTAN ORGANISERING ELLER TYDELIG LEDERSKAP?.....	117
OPPSUMMERING.....	118
6. BØNDENES KRAV, LEGITIMERING OG HANDLINGSRAMMER	120
BØNDENES ØNSKER OM ENDRINGER I FORKLARINGENE.....	120
BØNDENES ØKONOMISKE KRAV.....	120
GEOGRAFISKE FORSKJELLER I DE ØKONOMISKE KRAVENE?.....	121
MISNØYE MOT DE STYRENDE.....	122
<i>Enevoldsmakt til kongen, ønske om nytt styresett?</i>	123
BØNDENES LEGITIMERING.....	127
<i>Manet til felleskap</i>	128
<i>Kongetro bønder?</i>	129
<i>Stortingmennene som bøndenes alliansepartnere?</i>	132
HVORFOR VALGTE BØNDENE DENNE FORMEN FOR MOTSTAND.....	135
<i>Bøndenes ”protestrepertoar”</i>	136
<i>Opprørstradisjon</i>	137
<i>Ubevæpnede bønder, en enstemmig avgjørelse?</i>	138
BØNDENES POLITISKE KULTUR.....	141
BONDETOGENE I BØNDENES ERINDRING.....	142
OPPSUMMERING.....	143
7. KONKLUSJON – HVORDAN FORKLARE BONDETOGENE	146
HVEM VAR BØNDENE OG HVOR VAR DE FRA?.....	146
BØNDENES SØKNADER OG ORGANISERING TIL BONDETOG.....	147
<i>Bøndenes søknader til Stortinget</i>	147
<i>Bøndenes organisering til bondetog</i>	148
VIDERE ARBEID MED BONDETOGENE.....	150
KILDER OG LITTERATUR	152
UTRYKTE KILDER.....	152
TRYKTE KILDER.....	154
DIGITALE KILDER OG LOVVERK.....	155
LITTERATURLISTE.....	157
VEDLEGG	162
VEDLEGG 1: UTDRAK AV WINCENT SEBBELOW'S FINANSPLAN, LEVERT TIL ODELSTING 7. MARS 1818.....	162
VEDLEGG 2: AVSKRIFT AV TRE SØKNADER TIL STORTINGET.....	179
VEDLEGG 3: OVERSIKT OVER SØKNADER TIL STORTINGET 1818 SOM GJELDER ØKONOMISKE ENDRINGER, SKATTER OG SEBBELOW'S PLAN.....	184
VEDLEGG 4: AVSKRIFT AV SKRIVELSER.....	192
VEDLEGG 5: OPPMUNTRINGSVISE.....	194
VEDLEGG 6: OVERSIKT OVER DE TILTALTE OG DOM I DOMSKOMMISJONEN.....	195

Tabeller i kapittel 4:

Tabell 1: Sosial inndeling av deltakerne i det andre toget.....	81
---	----

Tabell 2: Hvem hadde sendt andre til bondetog.....	83
Tabell 3: Geografisk oversikt over bøndene fra Buskerud og Christians amt, inndelt etter prestegjeld.....	84

FORKORTELSER I TEKSTEN

Hoels kommisjon = forkortelse i fotnoter som referer til kildematerialet *Halvor Hoels kommisjonen* som ligger i Riksarkivet.

RA = Riksarkivet i Oslo

rdlr = riksdaler

UIO = Universitetet i Oslo

Forord

Først en stor takk til veilederen min Hilde Sandvik for inspirasjon, hjelp og alle tilbakemeldingene til oppgaven.

Torsdagskollokviene har vært til stor hjelp gjennom lesing og råd til oppgaven. Takk til Johanne, Marthe, Maria og Hanne for god hjelp med utfordringer i kildelesning og oppgaveskriving, og for mange koselige lunsjer på Riksarkivet.

Til slutt tusen takk til Sindre, mamma og pappa for hjelp og støtte gjennom hele arbeidet med masteroppgaven.

Sonja Serina Finstad Johansson
18. november 2009

1. Innledning

Den 12. og 13. september i 1818 var flokker av bønder fra flere steder på Østlandet samlet på Sundvollen og Krokskogen i Buskerud amt. Bøndene var på vei til Christiania for å få snakke med kong Carl Johan og Stortinget om deres misnøye over den nye skattelovgivningen etter opprettelsen av den nye norske staten i 1814. Dette var andre gangen bøndene forsøkte å samlet komme frem med sin misnøye. Også i slutten av august hadde bøndene vært på samme sted, og der hadde de blitt oppfordret av lokale embetsmenn om å vende hjem. Bøndene hadde fulgt oppfordringene, men før de reiste hjem hadde en del planlagt at de igjen skulle samles den 12. og 13. september. Da bøndene igjen samlet seg i september, fryktet myndighetene for hva bøndene kunne finne på og de bestemte seg for å få en slutt på uroen. Militære ble sendt ut for å møte bøndene. Flere bønder ble arrestert og ført til Akershus festning. Uroen stilnet like etter, og det ble ikke flere enn disse to bondetogene.

Problemstilling

Hovedproblemstillingen for oppgaven er: Hvorfor ble misnøye til kollektiv handling i 1818? I den sammenheng ser jeg på hvordan bøndene mobiliserte på forhånd av bondetogene. Jeg ser på utviklingen gjennom året, og hvordan bøndene begynte med å skrive søknader til Stortinget og endte med å gå i tog til Christiania. Hvilke muligheter hadde bøndene til å vise sin misnøye? Hvilke krav stilte bøndene? Hvordan legitimerte bøndene handlingene sine? Hva var bøndenes forhold til Stortinget? Jeg skal i sammenheng med dette undersøke bøndenes politiske bevissthet og politiske kultur. Jeg undersøker også den sosiale og geografiske deltakelsen i det andre toget. Hvem gikk til Christiania, var det gårdeierne selv, eller sendte de andre på sine vegne?

Kilder

De viktigste kildene er arkivene etter de tre kommisjonene som ble nedsatt etter bondetogene. Dette kommisjonsarbeidet som ligger på Riksarkivet har i ettertiden fått navn *Kommisjon i saken mot Halvor Hoel*, etter storbonden Halvor Hoel som var antatt å være den viktigste lederen for bondetogene. *Forhørskommisjon* arbeidet fra 15. september og til desember 1818. *Undersøkelseskommisjonen* fortsatte på arbeidet fra forhørskommisjonen og arbeidet fra 4. januar til 6. november 1819. Kildematerialet fra undersøkelseskommisjonen, selve protokollen(e), har jeg ikke klart å finne og dette materialet er antageligvis tapt, men deler av denne kommisjonens avhør ligger som avskrift til i pakken *Ekstrakt av Høiesteretssaken-*

*Justitien mot Halvor Nielsen Hoel, m. fl.*¹ Domskommisjonen arbeidet videre på undersøkelseskommisjonen. Medlemmene av kommisjonen startet sitt arbeid i begynnelsen av 1820. Dommen falt 17. juli 1821.² I kapittel to beskriver jeg grundigere arbeidet til disse kommisjonene og hvem som satt i dem.

Jeg har også brukt forhørene fra sommeren 1818, altså før bondetogene, som omhandlet en skrivelse som skal ha gått rundt i Hallingdal. Dette materialet er i stor grad lagt ved i de forskjellige kommisjonene.

Dommen fra domskommisjonen ble anket og saken ble sendt videre til Høyesterett, som avsa dom 14. mars 1826. Fra høyesterettsmaterialet bruker jeg *Ekstraktprotokollen*. Jeg har valgt å ikke bruke materialet fra Høyesterett i særlig grad, fordi jeg har valgt å forholde meg til forklaringene og materialet fra de forskjellige kommisjonene.³ I denne protokollen finnes imidlertid avskrift av budstikker som ble antatt som bevis, og disse har jeg ikke funnet i det andre kildematerialet.

Andre kilder som jeg har brukt i denne oppgaven er Stortingsforhandlingene for 1818, og søknader til Stortinget fra allmuen i løpet av 1818.⁴ Jeg har også sett på privatarkiv etter Sverre Steen og riksarkivar Michael Birkeland, som begge forsket på bondetogene.⁵ Jeg belyser også utvalgte hendelser med informasjon fra aviser fra denne tiden.

Tidligere forskning om bondetogene

Det er særlig de to historikerne Yngvar Nielsen og Sverre Steen som har undersøkt de to bondetogene. Yngvar Nielsen skrev i første bind i serien *Norges historie etter 1814* utgitt i 1882 et eget kapittel om bondetogene som han kalte ”Bondeopløpene i 1818”. Nielsen så her ønsket om å velte Stortinget som det viktigste målet for hovedmennene med Halvor Hoel i

¹ RA, Halvor Hoel kommisjon, pakke 3, *Ekstrakt av Høyesterettsaken- Justitien mot Halvor Nielsen Hoel, m. fl.* Her er imidlertid ikke alle forhørene fra undersøkelseskommisjonen. Alt i denne pakken er avskrift. Også i Høyesterett Ekstraktprotokoller (rekke A, 16.12 1825-17.031826. Protokollens nummer Eja 0016) finnes korte avskrifter av forhør fra undersøkelseskommisjonen.

² Første delen av domskommisjonen ligger på Riksarkivet, andre del av domskommisjonen ligger på Gunnerusbibliotek i Trondheim. Årsaken til hvorfor kildematerialet er delt på denne måten er uvisst. Protokollen etter domskommisjonen ligger i egen pakke, 001, *Commissionsag i anledning almueurolighedene sommeren 1818. Domsakt 1. del*. Bilagene ligger i pakken 002, *Bilag til kommisjonens domsakt 1-270*. I denne pakken dokumentet A1 øverst, som er forhørskommisjon med bilag.

Blant bilagene til domskommisjonen har det sneket seg inn en feil i rekkefølgen, bilag 219 er her både defensions innlegg for Halvor Hoel og Peder Hansen Aske og aktors innlegg. Domsaktens andre del ligger i Gunnerusbiblioteket: *Commissions Domsacten i Saken angaaende Almue-Urolighederne i 1818: 2den Deel, XA, Fol. 468*.

³ Nils Rune Langeland diskuterer bondetogene, anklagene og dommen fra Høyesterett i *Siste ord. Høyesterett i norsk historie 1814-1905*, Oslo: Cappelen 2005, s. 212-216.

⁴ Dette materiale ligger i Stortingsarkivet.

⁵ Deres privatarkiv ligger i Riksarkivet.

spissen. For å få med seg bøndene brukte lederne misnøyen med skattene for å nærmest lure bøndene med. Bøndene hadde selv ”kun ringe politiske Interesse”.⁶ Bøndene var lette å få med på grunn av pengemangel og den generelle nød. Nielsen mente at i bunnen av uroen lå det en mistillit mot embetsmenn.⁷ Han la derimot lite vekt på skattene som utløsende årsak, men mer som nødvendig forutsetning. Nielsen beskrev også hvordan uroen spredte seg fra bygd til bygd i Hallingdal og Hedmark. I følge han var disse de viktigste områdene for uroen.⁸

Storbonden Halvor Hoel skal i følge Nielsen ha vært den viktigste lederen for uroen og agiterte for å velte Stortinget. Hoel skal ha startet dette arbeidet allerede i 1817. Nielsen skriver at i 1818 trodde man at Halvor Hoel ”arbeidede til bedste for Kongen eller et mægtigt Parti i Sverige”.⁹ Nielsen er derimot ikke enig i ryktene om at kongen, Carl Johan, kan ha hatt en finger med i spillet.¹⁰

Yngvar Nielsen takket i denne boka riksarkivar Michael Birkeland fordi han hadde fått tilgang til Birkelands samlinger om bondetogene. Michael Birkeland hadde selv skrevet av en del av kildematerialet etter bondetogene. Han gjorde også sine egne opptegnelser og tanker om bondeuroen i 1818. I tillegg hadde Birkeland et fåtall muntlige overleveringer fra etterkommere til dem som hadde opplevd eller fått overlevert fortellinger om bondetogene.

I *På fallittens rand* (1953) ga Sverre Steen det han kalte en skildring av de første årene og de prøvelsene som fulgte etter 1814. Grunnlovens paragrafer skulle nå omgjøres fra politiske ord til politiske realiteter.¹¹ Steen skrev sin fremstilling i lys av ettertiden, og han satte bondeuroen i et historisk perspektiv når det gjelder bøndenes posisjon i samfunnet. Han skrev om bondetogene i et eget kapittel, ”Opposisjon mot Stortinget og forfatningen”. Steen så ikke bondetogene som en ny motstandsform.¹² Han gikk heller ikke i særlig grad inn på hva bøndene selv sa. Hans fremstilling dreide seg mest om hvordan togene ble oppfattet av øvrigheten. Steen framhevet også stortingsmann Wincents Sebbelows betydning og hans forslag til finansplan som ble spredt blant befolkningen. For bøndene ble det en viktig kampsak å få den vedtatt.¹³

To kilder som Sverre Steen brukte mye var dagbøkene etter biskop Claus Pavels for å se på samfunnsforhold og samfunnsdebatt, og korrespondansen mellom stattholder Mörner og

⁶ Nielsen, Yngvar, *Norges historie efter 1814: 1815- 1822*, Kristiania: Selskabet for Folkeoplysnings Fremme 1882, s. 234-235.

⁷ Nielsen, *Norges historie: 1815-1822*, s. 245-248.

⁸ Nielsen, *Norges historie: 1815-1822*, s. 240- 243.

⁹ Nielsen, *Norges historie: 1815-1822*, s. 232-234.

¹⁰ Nielsen, *Norges historie: 1815-1822*, s. 262-264.

¹¹ Steen, Sverre, *Det frie Norges: På fallittens rand*, Oslo: J. W. Cappelens Forlag 1953, s. 9-11.

¹² Steen, *På fallittens rand*, s. 299.

¹³ Mer om Sebbelows plan i kapittel 2.

Carl Johan for å studere politisk debatt og avgjørelser. Steen gikk gjennom det omfattende kildematerialet som omfatter de tre kommisjonene. Dette er kilder jeg selv bruker i denne oppgaven.

De historiske oversiktsverkene bygger videre på Sverre Steen. Jens Arup Seip deler i *Utsikt over Norges Historie* tidsrommet 1814 til 1851 inn i “tre opposisjonelle parlamentariske bevegelser med så stor bredde og kraft at de tegner en rytme i embetsmannstatens politiske liv”. Bondetogene faller inn under den første bevegelsen som varte fra 1815-1824. I den første opposisjonen kan man ifølge Seip se ”en etterklang” fra den franske revolusjon. Samlet om den første opposisjonen skriver Seip at den kjennetegnes ved at den ”hadde ledere som formulerte slagord og politiske programmer, den hadde organisatoriske former (presseorgan og halvhemmelige klubbmøter av tingmenn) og der var koordinerte bevegelser blant befolkningen både i byer og på bygd.”¹⁴ Francis Sejersted understreker i sin fremstilling av bondetogene i *Den vanskelige frihet* også borgernes misnøye med penge- og finansproblemene.¹⁵

I *Aschehougs Norgeshistorie: Mellom Brødre* blir bondeuroen på Østlandet i 1818 sammenlignet med eldre bevegelser som Strilekrigen og Lofthusreisningen. Ståle Dyrvik og Ole Feldebæk finner flere likhetstrekk mellom disse opprørene. De ble alle ”slått ned, delvis ved militærmakt, og det ble innledet langvarige rettssaker mot lederne.” Forfatterne trekker her konklusjonen at ”skiftet fra enevelde til konstitusjonelt styre gjorde liten forskjell når opprør mot lovlig styresmakt skulle håndteres. Det nye er at bevegelsen i 1818 er bedre organisert og formulerer sine krav tydeligere.” Et annet særtrekk er at organiseringen av bondetogene ser ut til å ha hatt større innslag av tvungen deltagelse enn i de eldre motstandsbevegelsene.¹⁶ Misnøyen som kom fram i 1818 var ikke tilfeldige, spontane aksjoner, men hadde en ledelse og var organiserte. Denne misnøyen ble også i første rekke rettet mot Stortinget.¹⁷ I *Mellom Brødre* ser man dermed både en kontinuitet og et brudd med eldre tider når det gjelder bondetogene. Også Sverre Steen i *På falllittens rand* trekker linjer tilbake til disse opprørene. Han mener at de former bondeuroen fikk i 1818 hørte hjemme i eneveldetradisjon og ”ikke i den demokratiske epoken som var blitt innledet med grunnlovsverket.” Det nye i bondetogene i følge Steen var de politiske kravene om å gå

¹⁴ Seip, Jens Arup, *Utsikt over Norges Historie: Tidsrommet 1814- ca. 1860*, Oslo: Gyldendal (1974) 2002, s. 144-145.

¹⁵ Sejersted, Francis, *Den vanskelige frihet: 1814-1851*, i Knut Mykland (red.) *Norges historie*, bd. 10, Oslo: Cappelen 1995, s. 42-44.

¹⁶ Dyrvik, Ståle og Ole Feldebæk, *Mellom brødre 1780-1830*. i Knut Helle m. fl., *Aschehoug Norges historie*, bd. 7, Oslo: Aschehoug 2005, s. 259.

¹⁷ Dyrvik, *Mellom brødre*, s. 256.

tilbake til eneveldet.¹⁸ Dette i seg selv var et tilbakeskuende krav.

I *Mellom Brødre* spør forfatterne seg om det kan være to forskjellige bevegelser. Dette fordi den geografiske og sosiale deltakelsen var forskjellig: ”Det er stor avstand mellom kaksene i Hedemarkens kornbygder og småbøndene i Hallingdals skogsområder.” De spekulerer derfor om de kan ha vært to forskjellige bevegelser som hadde hektet seg sammen på overflaten.¹⁹ Også Sverre Steen ser en forskjell i de to områdene. Han skriver at noe forenklet kan man si at det politiske elementet i hadde sitt utspring på Hedmark og det økonomiske i Drammens oppland.²⁰

I artikkelen ”Frå Lofthusreising til bondepolitikk” skriver Ståle Dyrvik om bondetogene. Dyrvik begynner med å beskrive trelastnæringen etter 1814. I trelastnæringen var det en bølge av konkurser som toppet seg rett før 1820. Styresmaktene gjorde lite eller ingenting for å hjelpe på situasjonen. Dyrvik skriver:

Då krisa var på høgda i 1818, kom det også til uro blant austnorske skogsbønder. Under leiaren Halvor Hoel reiste dei seg til protest mot kombinasjonen av harde skatter og elendig avsetnad på tømmeret. Stortinget vart skyteskiva deira, men styresmaktene slo rørsla ned med hard hand. Hendinga må ha tent som ei åtvaring til embetsmennene: Dei hadde late problema i trelastnæringa vekse til slike høgder at det fekk skadelege fylgjer også for bøndene, embetsmennens allierte.²¹

Dyrvik legger her vekt på at motstanden var resultat av de harde skattene og den dårlige perioden trelastnæringen var i.

Flere lokalhistoriske verk er viktige i min oppgave, både for å se på lokale forhold og også fordi flere av disse bøkene forteller om bondetogene.²² Flere av lokalhistorikerne tar både i bruk selve kildematerialet etter kommisjonene, samtidig som de også bruker Steen og Nielsen. Lars Reinton skrev om bondetogene i *Folk og fortid i Hol. Frå 1815 til vår tid* (1943). Han påpekte at til da hadde Yngvar Nielsen sin fremstilling av bondetogene vært grunnleggende for de fleste som hadde skrevet om det. Reinton mente at det måtte en revidering av denne bevegelsen, og han skrev om bondetogene: ”Ho sprang so sterkt og spontant ut av ei djup økonomisk og sosial naud og har so djupe historiske fyresetnader av ålmenn karakter at ho har krav på å bli sett inn i ein større samanheng og å bli rettferdigare

¹⁸ Steen, *På fallittens rand*, s. 299.

¹⁹ Dyrvik, *Mellom brødre*, s. 259-260.

²⁰ Steen, *På fallittens rand*, s. 299.

²¹ Dyrvik, Ståle, ”Frå Lofthusreising til bondepolitikk”, i Berit Johnsen og Gustav Sætra (red.). *Kristian Lofthus og hans tid. Artikler fra historisk sommerseminar arrangert av Høgskolen i Agder i samarbeid med Lillesand kommune*. Kristiansand: Høgskolen i Agder, Avdeling for humanistiske fag 1998: 98.

²² Rønningen, John, *Nesboka: Bygdehistorie for Nes i Hallingdal*, bind 1, Nesbyen: Nes kommune 1981, om bondetogene se side 276-281; I *Liers historie, Tidsrommet 1814-ca.1865* av Steffen Gausemel (1969, 6. bind) finner jeg opplysninger om bondetogene som jeg ikke har funnet i kildematerialet: www.liers.kommune.no/liers-historie/skal_landet_bli.htm (27. oktober 2009) (Hele *Liers historie* er lagt ut på internett)

handsama enn historikarane hittil har gjort.”²³

I forskningen om bondetogene har det vært en utvikling hvor man har lagt ved på ledelse og ment at bøndene var lite politiske bevisste til en vektlegging av oppslutningen rundt bondetogene. Jeg er interessert i bøndenes motiver og vil undersøke kildene på ny i lys av nyere forskning om bondemotstand og politisk kultur.

Forskning om bondemotstand og opprør

Mye av litteraturen jeg bruker tar utgangspunkt i 1600- og 1700-tallet og andre politiske forhold. Jeg mener at det er relevant forskning for å forstå 1818, både for å forstå aktørenes bakgrunn i motstandstradisjon og for å belyse forskjellene før og etter 1814.

I norsk historieforskning om bondeopposisjon står Halvdan Koht *Norsk bondereising. Fyrebuing til bondepolitikken* som en klassiker. Halvdan Koht diskuterer her bondereisingen før 1814 og hvordan bøndene reiste seg mot øvrigheten ut i fra et klasseperspektiv. Dette ble ifølge Koht forløpet for bondepolitikken, og bondepolitikken var igjen grunnlaget for ”det nye Norge”.²⁴ Koht slutter her i 1814, og bondetogene er ikke nevnt. Dette er allikevel et viktig verk for meg, blant annet på grunn av sammenhengen han viser til med bøndenes tidligere motstand og opprør og den videre politiske utviklingen med bondepolitikken etter 1814.

Historikeren Øystein Rian beskriver linjene i bondemotstanden og konfliktene fra begynnelsen av 1500-tallet til 1760, og framhever at det var en utvikling som hadde gått fra ”voldsomme til fredelige motstandsformer.” Etter 1760 kom det imidlertid et skifte med Strilekrigen og Lofthusreisingen og med konflikter om kornforsyninger og kornpriser. Disse konfliktene og motstanden hadde et visst innslag av vold, og da særlig kornopptøyene. Han konkluderer at:

I det daglige forholdet mellom folk og øvrighet, gikk utviklingen fra 1500-tallet gjennom 1600-tallet og videre på 1700-tallet i retning av mindre heftige konfrontasjoner og mer av dragkamper innenfor det regelverket som samfunnssystemet fastsatte. Men en medvirkende årsak til at det gikk slik, var at folk ble flinkere til å lure seg unna uten dramatiske konfrontasjoner. Det var langt mer spill på systemets muligheter for å vri seg unna systemets krav.²⁵

I senere år har flere som har skrevet om bondeopposisjon på 1700-tallet lagt vekt på mobilisering og politisk bevissthet. Et eksempel på dette er den svenske historikeren Karin

²³ Reinton, Lars, *Folk og fortid i Hol- Frå 1815 til vår tid*, Bind 2, Oslo: I kommisjon hjå Grøndahl & søn 1943, s. 18. Han skriver om bondetogene i kapitlet ”Halvor Hoel-rørsla” (side 17-30)

²⁴ Koht, Halvdan, *Norsk bondereising: Fyrebuing til bondepolitikken*, Oslo: Aschehoug 1926, s. 1-2.

²⁵ Rian, Øystein, ”Bondemotstand i Norge – linjer og utviklingstrekk. Norsk perspektiv på helstaten”, i Berit Johnsen og Gustav Sætra (red.). *Kristian Lofthus og hans tid. Artikler fra historisk sommerseminar arrangert av Høgskolen i Agder i samarbeid med Lillesand kommune*. Kristiansand: Høgskolen i Agder, Avdeling for humanistiske fag 1998, : 35-37.

Sennefelt som har undersøkt allmuen i Dalarna sitt opprørstog i 1743. Opprøret i Dalarna skjedde under perioden som har blitt kalt frihetstiden (1719- 1772). Det kongelige eneveldet ble opphevet i 1719, og det var nå stendene som styrte med utgangspunkt i Riksdagen. I Riksdagen var bondestanden en av de fire stender. Svenske bønder hadde slik sett større innflytelse enn i de fleste andre land. Likevel var det misnøye blant bøndene med politikken som ble ført.²⁶

Bevegelsen Sennefelt skriver om har store likheter med de to bondetogene i 1818. Sennefelt fokuserer på mange av de samme aspektene som jeg har gjort, som hvordan bøndene går fra misnøye til handling og hvilke formelle og uformelle kanaler de brukte for å vise sin motstand. Sennefelt bruker kildematerialet til opprøret til å lese hva

allmogen själv ansåg om politisk ansvar, om dess egen roll i politiken och om de medel som var lämpliga för att föra fram sina åsikter. Upproret ger möjlighet till inblick i allmogens ideologi, hur den argumenterade, hur den protesterade, hur den såg på de politiske institutionerna och dem som regerade i riket. En undersökning av daluopproret i 1743 kan kasta nytt ljus, inte bara över upproret i sig, utan också över frihetstidens politiska kultur och hur dessa två företeelser förhåller sig till varandra. Min poäng är att upproret säger något om bönders politiska agerande i allmänhet under frihetstiden. Syftet med avhandlingar är därför att skapa en helhetsbild av upproret och att analysera det som ett uttryck för en politisk kultur.²⁷

Med dette vil hun forklare *hvordan* en bevegelse skapes, og at mobiliseringen er en forutsetning for dette. Hun bruker teorier fra sosiologien for å vise dette. Sennefelt fokuserer også på bøndenes politisk kultur og hvordan opprør er en del av dette.²⁸

I nyere norsk forskning har historikeren Knut Dørum analysert norske bønders politisk kultur, politisk bevissthet 1700-tallet og kongetroskap på begynnelsen av 1800-tallet.²⁹ Her kommer han med viktig bidrag til diskusjon om disse begrepene

Det er også skrevet flere samleverk hvor bondemotstand og opprør i tidlig nytid blir diskutert. Et eksempel er *Northern Revolts. Medieval and Early Modern Peasant Unrest in the Nordic Countries* som gjennom en rekke artikler tar utgangspunkt i politisk kultur, protestenes form og organisasjonsprinsipper.³⁰ Eksempel for slike samlebind fra Norge er *Kristian Lofthus og hans tid og Bondemotstand og sjølvkjensle på Sørvestlandet*.³¹

²⁶ Sennefelt, Karin, *Den politiska sjukan: Daluopproret 1743 och frihetstida politisk kultur*, Gidlund förlag Hedemora 2001, s. 15-16.

²⁷ Sennefelt, *Den politiska sjukan*, s. 17.

²⁸ Sennefelt, *Den politiska sjukan*, s. 17-21, 27, 293 og 310-314.

²⁹ Dørum, Knut, "«Den gamle kongetroskap sættes stadig mer paa prøve.» Fant det sted et skifte i den norske allmuens syn på kongen og regjering i 1807-1814?" i Bård Frydenlund og Rasmus Glenthøy (red.) *1807 og Danmark-Norge: På vei mot atskillelse*. Oslo: Unipub 2009, s. 99-122; Dørum, Knut, "Hvordan kullbøndene seiret i striden med Bernt Anker. Bondepolitikk og bondeøkonomi rundt Oslofjorden på 1700-tallet.", *Historisk tidskrift* 2006 (3): 403-431.

³⁰ Katajala, Kimmo (red.), "Introduction" i *Northern Revolts. Medieval and Early Modern Peasant Unrest in the Nordic Countries*, Helsinki: Finnish Literature Society 2004, s.12-15.

³¹ Johnsen, Berit Eide og Gustav Sætra (red.), *Kristian Lofthus og hans tid: artikler fra historisk sommerseminar*

Også en rekke andre historikere er relevante, de vil bli brukt i diskusjonen i selve oppgaven. Dette gjelder også utenlandsk forskningslitteratur om bondemotstand og opprør.

Begrepsavklaring

Det ligger vesensforskjeller i begrepene *bondeopprør* og *bondemotstand*. Øystein

Rian påpeker at tradisjonelt er

de kraftigste protestaksjonene som bøndene gjennomførte, kalt "opprør". Det har røtter tilbake i samtiden, da makthaverne som ville stoppe slike protester, var snare til å sette opprørsstempelet på protestantene. [...] "Motstand" er mer nøytralt, og det holder mer åpent i hvilken grad bøndene ville forandre på samfunnsforholdene og hvor drastiske midler de brukte for å nå sine mål.³²

I tidligere forskning, blant annet av Sverre Steen, blir bondetogene betegnet som bondeuro og ikke opprør. Heller ikke fra kommisjonene etter bondetogene ble bondetogene betegnet som opprør, og medlemmene i forhørskommisjonen understreket at de fleste bøndene ikke hadde hatt "onde Hensigter".³³ Frykten for hvordan uroen kunne ha utartet spilte inn på myndighetenes reaksjoner. Da saken om bondetogene kom opp for Høyesterett var dommerne enig om at de som hadde gått mot Christiania sannsynligvis ikke hadde hatt planer om statsomveltning. Høyesterett viste også forståelse for at det hadde vært en vanskelig økonomisk situasjon. Dette ga allikevel ikke bøndene rett til å handle mot lovene.³⁴ Kommisjonene etter bondetogene brukte ofte ord og uttrykk som *sammenløp av allmuemenn* og *allmueuroligheter*, og *tog*. I bøndenes forklaringer fra forhørskommisjonen går *tog* ofte igjen. *Uro* og *opptrinn* er andre ord som ble brukt av både myndighetene og bøndene. Jeg vil derfor referere til bøndenes handling som *motstand* eller *bondetogene*.

Bønder og *allmue* er de mest dekkende begrepene om deltakerne i bondetogene og de som skrev søknadene. Disse kan være problematisk fordi de er sekkebegreper og upresise, og rommer blant annet store sosiale forskjeller. At det var forskjeller blant dem som deltok i bondetogene kommer jeg tilbake til i kapittel fire.

Politisk kultur kan defineres som de normer, verdier og symboler som omgir, og de praksisene som brukes i den politiske interaksjonen. Dette gjelder både interaksjon mellom øvrighet og resten av befolkningen, og mellom lokalsamfunn eller sentralmakt. Dette

arrangert av Høgskolen i Agder i samarbeid med Lillesand kommune, Kristiansand: Høgskolen i Agder, Avdeling for humanistiske fag 1998; Lindanger, Birger (red.) *Bondemotstand og sjølvkjensle på Sørvestlandet: seminarrapport Utstein Kloster 2002*. Haugaland akademi. 2002

³² Rian, Øystein, "Bondemotstand i Norge – linjer og utviklingstrekk. Norsk perspektiv på helstaten": 33.

³³ RA, Halvor Hoels kommisjon, pakke 5, *Justitdepartementets korrespondanse*, dokumentet ad J. Numero 3196 (29. Septb. 1818, Numero 2498 – 2. dep. 1818), brev fra medlemmene i forhørskommisjonen datert 25. september 1818 til den kongelige norske regjering. (siste dokument i pakke 5)

³⁴ Langeland, *Siste ord. 1814-1905*, s. 214 og 216.

forholdet kan være konfliktfylt eller fredelig. Den politiske interaksjonen er ikke bundet til de politiske institusjonene, men at det kan foregå på flere ulike arenaer og på ulike måter.³⁵

Opprør og motstand kan da være en del av den politiske kulturen.³⁶ Harald Gustaffson understreker at politisk kultur er foranderlig, og under konstant utvikling.³⁷ Knut Dørum skriver om politisk kultur at det

omfatter så vel normer og regler for hvordan innflytelse kan øves i beslutningsprosesser, både i og utenfor politiske organer, som mer allmenne forestillinger om hva som legitimerer makt. Herunder kommer også handlingsmønstre, både allment akseptert og de som er mer omstridt. Og selvsagt er handlingene og normene styrt av så vel kollektive som individuelle interesser, og ikke minst maktforhold.

Dørum setter fokus på handlingsrommet til de politiske aktørene.³⁸ Han poengterer også at en politisk kultur over tid vil bli utsatt for påtrykk og endringer, og at det er forskjell på ideologi og praksis.³⁹

Den politiske kulturen til bøndene er viktig i min undersøkelse. Dette gjelder blant annet hvordan bøndene reagerte på skattekravene, og hvilke aksjonsformer de brukte gjennom 1818. Dette gjelder både bruken av søknader til Stortinget som peker tilbake til supplikkinstitusjonen, og motstandsformen de to bondetogene fikk. Jeg skal også undersøke hvordan bøndene legitimerte sine handlinger. Et formål er å undersøke om bøndene mente de handlet innenfor sine politiske handlingsrammer, om de mente at det ikke var opprør, men derimot legitime politiske handlinger. Og om de eventuelt rettferdiggjør sin motstand i troen på kongemakten og nedarvede rettigheter.

I nyere forskning om bondemotstand er det flere eksempler på at man fokuserer på *mobiliseringsprosessen*. Eksempel på dette er som sagt Karin Sennefelts avhandling *Den politiska sjukan*, hvor hun bruker mobiliseringsprosessen for å forklare hvordan misnøye går over til handling. Teorien om mobiliseringsprosessen er hentet ut fra sosiologien og teorier om hvordan sosiale bevegelser kommer i stand. Mobilisering er en prosess, og det er slik "förutningarna för en rörelse skapas utifrån en social och politisk struktur för att sedan översättas i handling." Det er faktorene politiske muligheter og anledning, mobiliserende strukturer, politiske og sosiale nettverk, og dannelsen av samlende tolkningsrammer som utgjør mobiliseringsprosessen.⁴⁰

³⁵ Sennefelt, *Den politiska sjukan*, s. 17-18.

³⁶ Österberg, Eva. "Bønder och centralmakt i det tidligmoderna Sverige. Konflikt – kompromiss – politisk kultur" i *Scandia: Tidskrift för historisk forskning*, 1989 (1): 87-88.

³⁷ Gustaffson, Harald, *Political interaction in the Old Regime: Central Power and Local Society in the Eighteenth-Century Nordic States*, Lund: Studentlitteratur 1994, s. 153.

³⁸ Dørum, "Hvordan kullbøndene seiret i striden med Bert Anker": 408 og 411.

³⁹ Dørum, "Hvordan kullbøndene seiret i striden med Bert Anker": 403 og 408-409.

⁴⁰ Sennefelt, *Den politiska sjukan*, side 27.

I denne oppgaven er det imidlertid ikke mulighet og plass til å bruke teorien om mobiliseringsprosess i sin helhet, da denne er svært omfattende. I tillegg er dette teorier som er bedre tilpasset en bevegelse som går over lengre tid. Det er også hevdet at et opprør vanligvis ikke er en sosial bevegelse fordi i et opprør er deltakerne med på grunn av midlertidig solidaritet og fordi de ikke kan stå imot press fra deres motpart/motstandere. Det er bare ved å opprettholde "collective action against antagonists that a contentious episode becomes a social movement."⁴¹ Jeg er allikevel inspirert av hvordan mobiliseringsteori kan brukes og vil her redegjøre kort for den.

Ifølge mobiliseringsteorien som Sennefelt tar utgangspunkt i, må en konsensus skapes for at det skal bli en bevegelse. Denne teorien tar utgangspunkt i at dette skjer gjennom tre faser. I den første fasen "forming av konsensus" skapes konsensus innad i gruppen. Det skapes da en kollektiv tolkningsramme av situasjonen og et felleskap gjennom å kommunisere og sammenligne sin situasjon. Man "konstaterar vad som är ett problem och man börjar tala om hur det skall lösas." Neste fase i denne mobiliseringen, "mobilisering av konsensus" skjer gjennom å spre gruppens meninger og definisjon av situasjon videre. Den siste fasen er "mobilisering til handling" hvor det gjelder å få dem som sympatiserer med bevegelsen til å delta. For at man skulle klare å mobilisere til handling må bevegelsen målsetninger anses å være "instrumentell för att löse de problem man utsett." Dette betyr at både hensikten med handlingene og deres konsekvenser må være kjent for de som deltar. Det må også ha skjedd en overbevisning om at handlingsmåten som er valgt er den beste og at mange kommer til å delta. At det har blitt skapt og formidlet en konsensus er en forutsetning for at bevegelsen skal gå over til handling. Disse fasene som er beskrevet ovenfor skjer ikke rent kronologisk og kan gå over i hverandre.⁴²

Inger Furseth har også brukt mobiliseringsteori i sin komparative undersøkelse av sosiale og religiøse bevegelser, *People, faith and transition: A comparative study of social and religious movements in Norway, 1780-1905*. Hun har blant annet analysert Lofthusbevegelsen og kommer her med verdifulle bidrag til forståelsen av motstand og opprør. Hun er opptatt av "how perceived grievances were actually transformed into collective action." Furseth legger her vekt på betydningen av mobilisering, organisatoriske

⁴¹ Tarrow, Sidney, *Power in Movement: Social Movement and Contentious Politics*, Cambridge: Cambridge University Press 1998, s. 6-7. "Mobs, riots, and spontaneous assemblies are more an indication that a movement is in the process of formation than movements themselves." Tarrow, *Power in Movement*, s. 6.

Karin Sennefelt påstår heller ikke at bøndenes opprør i 1743 var en sosial bevegelse, men derimot at de metodene og innretningene som brukes inne forskningen om sosiale bevegelser også er anvendelige på hennes materiale: Sennefelt, *Den politiska sjukan*, s. 27

⁴² Sennefelt, *Den politiska sjukan*, s. 27-28 og 294.

strukturer og strategier.⁴³

I tillegg til å se på hvordan bøndene mobiliserte til bondetogene går jeg også ned på aktør nivå for å vise at det var mange personer med både for å få i stand søknader og organisere til bondetogene. Dette viser bredden i bøndenes bevegelse.

Jeg undersøker både bøndenes *formelle* og *uformelle* ressurser. Andre uttrykk som er brukt er ”illegitim og legitim påvirkningsstrategier.” Dette spiller på maktrelasjoner mellom lokalsamfunn og øvrigheten (myndighetene). Magne Njåstad problematiserer disse begrepene, og vektlegger at det er

en gråsoner mellom de formelle og uformelle maktressursene et lokalsamfunn kunne ha til rådighet. Dette gjelder utviklingen fra uformelle og formelle maktressurser – mange av de etablerte og gjensidig anerkjente måtene for forhandlinger og kommunikasjon har blitt til over tid og har hatt sin legitimitet nettopp i denne ”alders hevd”.

Videre definerer Njåstad formelle maktressurser som ”muligheter for å oppnå resultater gjennom midler som var gjensidig aksepterte av begge parter, altså lokalsamfunn og øvrighet.” Dette var ressurser som var en del av lovverket eller faste prosedyrer, eller ressurser som gjennom lang tids bruk var blitt aksepterte. Med uformelle maktressurser vektlegger Njåstad

ressurser som et lokalsamfunn reelt sett hadde til rådighet, men som ikke ble anerkjent av øvrigheten som legitim. Anvendelse av denne typen ressurser skjer når de formelle maktressursene ikke strekker til eller de etablerte kanalene for kommunikasjon ikke fungerer. Det er altså snakk om konfliktsituasjoner hvor konfliktene ikke lar seg løse innenfor lovlige rammer, og dermed går over i det øvrigheten vil anse som ulovlig motstand mot legitime påbud eller krav.

Innenfor dette faller både konfliktstrategier som passiv og aktiv motstand. Det er ikke nødvendigvis lett å plassere formelle og uformelle ressurser og de kan skli over i hverandre.⁴⁴

Teori, metode og kildekritikk

I oppgaven går jeg kronologisk inn på hvordan bøndenes motstand tok form gjennom søknader på våren og så videre gjennom organisering til bondetogene på høsten 1818. Kronologien er en viktig del av forklaringen, men ikke nok til å forklare årsaken. Knut Kjeldstadli skriver at hvis A så B er egentlig ikke en forklaring, man må også finne *hvorfor*.⁴⁵ Motstand og opprør er ikke nødvendigvis en naturlig reaksjon på misnøye.⁴⁶ Sennefelt mener at å forklare *hvordan* er viktig del av å forklare. Hun berører dermed motivforklaring

⁴³ Furseth, Inger, *People, Faith and Transition: A Comparative Study of Social and Religious Movements in Norway, 1780s-1905*, Doktoravhandling (Dr. Polit. Thesis), Universitetet i Oslo 1999, s. 1-2 og 413.

⁴⁴ Njåstad, Magne, ”Formell og uformelle ressurser”, i *Svensk historisk tidskrift* 2006 (4): 625-631.

⁴⁵ Kjeldstadli, Knut, *Fortida er ikke hva den en gang var: En innføring i historiefaget*, Oslo: Universitetsforlaget 1999, s. 246.

⁴⁶ Thompson, E. P., *Customs in Common*, London: The Merlin Press 1991, s. 185-188.

(intensjonalforklaring), og analyserer allmuens egne tolkninger av sin situasjon og hvordan man bruker disse tolkningene for å mobilisere.⁴⁷ Jeg bruker også motivforklaring i oppgaven min. I kildematerialet etter bondetogene kommer man så nær inn på bøndenes holdninger at man kan rettferdiggjøre å bruke motivforklaring. I motivforklaringer vil man prøve å forstå hva som lå bak en handling.⁴⁸

Ved motivforklaringer ”settes [folk] som subjekter i samfunnet og historien. De tilkjennes målrettethet, vilje og fornuft. En unngår å se mennesker som passive objekter eller blotte produkter av en utvikling.” Kjeldstadli problematiserer bruken av motivforklaring. Valgets frihet kan bli overdrevet, og folk fremstår som de bare handler ut i fra egne interesser. Også normer og strukturer er med på å forme menneskers handlinger.⁴⁹

En av utfordringene i denne oppgaven er tolkningsproblemer i forhold til bøndenes forklaringer. Bøndenes forklaringer ble skapt i en helt spesiell kontekst. Et av problemene er blant annet de alvorlige opplysningene som kom frem i forklaringene om hensikten bak bondetogene, og om bøndene ønsket å tilby kongen enevoldsmakt. Antropologen James C. Scott analyserer i *Dominaten and the Arts of Resitance: Hidden Transcript* forholdet mellom makteliter og befolkningen generelt (undersåtter) for å belyse makt, hegemoni, motstand og underkastelse.⁵⁰ Scott bruker begrepene *public transcript* og *hidden transcript* for å analysere dette. Begrepet *public transcript* blir definert “as a shorthand way of describing the open interaction between subordinates and those who dominate.”⁵¹ Begrepet *hidden transcript* bruker han til å karakterisere diskursen ”that takes place “offstage”, beyond direct observation by powerholders.” Hidden transcript kommer frem under andre forutsetninger enn public transcript, de er ment for et annet publikum og skapes utenfor makthavernes sfære.⁵² Det Scott definerer som hidden transcript var nettopp en kontekst hvor misnøye mot myndighetene kunne komme frem. En forhørssituasjon kan også være en mulighet til å komme inn på bøndenes holdninger, fordi man her fikk innsyn i bøndenes hidden transcript.⁵³

Kildekritikk

Kildematerialet mitt er i hovedsak bøndenes forklaringer i forhør fra de tre kommisjonene.

⁴⁷ Sennefelt, *Den politiska sjukan*, s. 293.

⁴⁸ Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var*, s. 251.

⁴⁹ Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var*, s. 251-252.

⁵⁰ Scott, James C, *Domination and the Arts of Resistance: Hidden transcript*, New Haven: Yale University Press 1990, s. x og xii.

⁵¹ Scott, *Domination and the Arts of Resistance*, s. 2.

⁵² Scott, *Domination and the Arts of Resistance*, s. 4-5.

⁵³ Bergkvist, Johanne, “en Haard og Dyr Tid”: *Fattigdom, tiggning og løsgjengeri I Christiania 1790-1802*, masteroppgave i historie, Universitetet i Oslo 2008, s. 24.

Dette var kommisjoner som var satt ned av myndighetene. Det er en rekke problemer knyttet til å bruke et slikt materiale som kilde til bøndenes holdninger. Det er myndighetene som har skapt kildene i en rettsituasjon. I et slikt rettsmateriale kan vi finne detaljerte beskrivelser av bønder og deres situasjon. Det er derimot sjans for at de kan være forvrengt eller overdrevet av myndighetene for å passe inn i myndighetenes egen narrativ eller verdier.⁵⁴ Gustav Sætra påpeker at man skal ha en kritisk holdning til slike kilder som kommisjonene etter 1818 var. De som hadde deltatt kan ha prøvd å minimere sin rolle, og ufarliggjøre det som hadde skjedd.⁵⁵ Forhørssituasjonen kan også ha vært skremmende. Bøndene kan ha valgt å holde tilbake opplysninger, for ikke å mistenkeliggjøre andre eller seg selv. Også selve konteksten med misnøyen og konflikten mellom bøndene og myndighetene som bakteppe kan ha vært med å forme forklaringene.⁵⁶

Jeg vil allikevel argumentere for at forklaringene i kommisjonene og søknadene kan brukes som kilde for å forklare bondetogene og holdninger. Gjennom arbeid med store kommisjoner med mange forhør av bøndene kommer det frem mange opplysninger som kan forklare bondetogene.

Til bøndenes søknader er det også knyttet kildekritiske problemer. Søknadene var skrevet for å oppnå et formål. Bøndenes søknader kan ikke brukes som beretning om hvordan forholdene faktisk var, men de er en bra kilde for å forstå bøndenes politiske kunnskap.

Det er tydelige forskjeller mellom de tre kommisjonene når det gjelder bøndenes forklaringer. Den første kommisjonen, forhørskommisjonen, bærer preg av flere korte forklaringer enn hva en finner i de to siste kommisjonene. Flere forklarte at de ikke hadde noen særlige opplysninger å komme med. Det kan ha vært av redsel for hva som kunne skje med dem. Eller at de rett og slett ikke hadde mye å fortelle blant annet fordi de hadde blitt sendt av andre og derfor ikke hadde tatt del i det som hadde skjedd på forhånd av togene. Det kom imidlertid nok opplysninger til å forsette med en ny kommisjon. I den andre kommisjonen, undersøkelseskommisjonen, er mange av forklaringer detaljerte med lange forklaringer om hva som har skjedd og hvem som har sagt hva. I denne kommisjonen er de forhørte mest frittalende. Dette gjelder imidlertid ikke alle. Noen hadde ingen nye opplysninger eller oppgav at de ikke kunne svare på det som de ble spurt dem. I den siste og

⁵⁴ Neveux, Hugues og Eva Österberg, "Norms and Values of the Peasantry in the Period of State Formation: A Comparative Interpretation" i Peter Blickle (red.). *Resistance, Representation and Community*, Oxford: Clarendon press 1997: 161.

⁵⁵ Sætra, Gustav, "Norske bondeopprør på 1700-tallet, en trussel mot den dansk-norske helstaten?" i *Historisk tidsskrift*, 1998 (3): 301-302.

⁵⁶ Langhelle, Svein Ivar, "Positiv motstandserfaring", Birger Lindanger, *Bondemotstand og sjølvkjensle på Sørvestlandet. Seminarrapport Utstein Kloster*. Haugaland Akademi 2002: 66.

tredje kommisjonen, domskommisjonen, fremstår bøndenes forklaringer som mer strukturerte enn i undersøkelseskommisjonen, men også her er det lange forklaringer. Det er tydelig at denne kommisjonen har visst hva de var ute etter og hvilke personer som skulle tas inn for avhør.

De tre kommisjonene hadde ulike *formål* og det ble derfor stilt ulike spørsmål. I forhold til selve forhørssituasjonen var det også endringer. Det er nærliggende å tro at forhørskommisjonen hvor alle bøndene selv var arrestert var en spesiell situasjon som satte sitt preg på forklaringene. Undersøkelses- og domskommisjonen reiste rundt i bygdene og tok opp avhør. De oppholdt seg også i Christiania. Også skriverne kan ha satt sitt preg på hvilken form forhørene fikk på papiret. Skriverne i de forskjellige kommisjonene kan både ha latt bøndenes forklaring og deres narrativer komme tydelig frem, men kan også ha vært preget av kommisjonenes egen oppfattelse av hva som ha skjedd.

Forhørskommisjonen er i tid den nærmeste kilden til bondetogene siden forhørene ble tatt opp rett etter at bøndene ble arrestert. Forhørene ble tatt opp fortløpende. De aller fleste bøndene ble sendt hjem etter å ha blitt avhørt. Rundt 177 kommer ikke med andre opplysninger enn navnet, hvor de kom fra, hvilken gård de bodde på og hva slags arbeid/tjeneste/kår de hadde. Alle som ble arrestert var menn, og alle var fra bondesamfunnet.⁵⁷ Jeg har ingen indikasjoner på at kvinner skal ha vært med verken i det første eller det andre toget. Derfor kan jeg med rimelig sikkerhet slå fast at deltakerne i bondetogene var menn. I de to siste kommisjonene ble imidlertid en rekke kvinner forhørt. De satt med mange opplysninger om hva som hadde skjedd i månedene før togene og også da bøndene gikk innover til Christiania.

I forhold til den geografiske og sosiale deltakelsen har jeg kvantifisert deler av kildemateriale. Kildekritiske forbehold til en slik kvantifisering diskuterer jeg i kapittel fire hvor jeg legger frem resultatet av dette tallmateriale. Andre kildekritiske problemer vil bli diskutert i selve oppgaven når det er behov for det.

Oppgavens oppbygning

I oppgaven undersøker jeg hvorfor bøndenes misnøye ble kollektiv handling i 1818. Kapittel to er et bakgrunnskapittel hvor jeg setter bondetogene inn i en samfunnskontekst. I dette kapitlet ser jeg også på bakgrunnen for bondetogene, det videre hendelsesforløpet og hvordan

⁵⁷ RA, Halvor Hoels kommisjon, pakke 2, *Bilag til kommisjonens domsakt 1-270*, og i tillegg dokumentet A1 som er forhørskommisjonen: merket med "Almue-Opløbet 1818 (reg). Hist-chronol. Sam. RA". A1, forhør tatt opp i forhørskommisjonen i perioden 15. september til 4. desember 1818.

bondetogene endte. I kapittel tre undersøker jeg hvorfor og hvordan bøndene skriver søknader til Stortinget. I kapittel fire undersøker jeg hvem bøndene som deltok i bondetogene var og hvor de kom fra. I kapittel fem går jeg inn på selve organiseringen og mobiliseringen til bondetogene og hvordan bøndene gikk et skritt videre enn søknadene for å vise sin motstand. I kapittel seks undersøker jeg bøndenes holdninger til bondetogene, hvordan de forholdt seg til de forskjellige kravene, legitimering av motstanden og deres politiske handlingsammer.

2. De vanskelige årene etter 1814, og bondetogene

Dette kapitlet handler om bakgrunn for hendelsene gjennom 1818. Her blir forholdene i Norge i 1818, med vekt på Østlandet, beskrevet og bondetogene settes i en samfunnskontekst. Det inneholder også en gjennomgang av hendelsene som hadde med søknadene til Stortinget og bondetogene å gjøre. Gjennom å beskrive forholdene på Østlandet, peker jeg på sosiale og økonomiske årsaker og forklaringer på bøndenes handlinger dette året. Jeg går også inn i selve hendelsesforløpet til de to bondetogene, og myndighetenes reaksjoner på uroen. I hovedsak bygger dette på tidligere forskning.

De økonomiske forholdene på Østlandet 1818

I Norge slet befolkningen og myndighetene etter 1814 med en rekke økonomiske problemer. Trelasthandelen som var svært viktig på Østlandet hadde falt sterkt etter 1815. Mange bønder var sterkt involvert i trelasteksporten, med hogst, kjøring og fløting og dette var en viktig del av inntekten deres.⁵⁸ Fallet i trelasthandlene rammet også bøndene. Drammen, den største trelastbyen, ble hardest rammet av krisen, og dermed også Ringerike, Hadeland, Valdres og Hallingdal på grunn av deres tilknytning til byen.⁵⁹ Bergverkene hadde også dårlige tider. Etter 1814 hadde bergverkene mistet det beskyttede markedet i Danmark.⁶⁰ I 1815-1816 var sysselsettingen den laveste i perioden 1750-1850.⁶¹ Dette rammet også bøndene og deres økonomi. Disse problemene var fortsatt sterkt merkbare i 1818 og skapte misnøye blant bøndene på Østlandet. Norge var i 1818 også preget av dårlig kornavlinger. 1817 hadde vært et frostår, og flere bygder hadde ikke tilstrekkelig med såkorn til åkrene i 1818.⁶² I tillegg skal regnet ha ødelagt avlinger høsten 1816.⁶³

Det var kaos i pengevesenet i Norge etter 1814, og pengeverdiene hadde sunket drastisk.⁶⁴ Dette skyldes i stor grad det offentlige sitt overforbruk i krigstiden.

⁵⁸ Dyrvik, Ståle m. fl. *Norsk økonomisk historie 1500-1970*, bind 1 1500-1850. Bergen: Universitetsforlaget 1979, s. 166-168.

⁵⁹ Steen, *På fallitens rand*, s. 161.

⁶⁰ Dyrvik, *Mellom brødre*, s. 246.

⁶¹ Dyrvik, *Norsk økonomisk historie 1500-1970*, bind 1, s. 173.

⁶² Nielsen, *Norges historie 1815-1822*, side 245.

⁶³ Koht, Halvdan, «Innledning», *Fra den gamle bonde-opposisjon: Brev og innlegg fra stortingene 1818, 1821, 1822 og 1833 av Jacob Hoel*. Utgitt for den norske historiske foreningene. Oslo: Grøndahl & Sønns boktrykkeri 1927, s. 9.

⁶⁴ Dyrvik, *Mellom brødre*, s. 246-247.

Da myndighetene valgte denne løsningen med bank- og pengevesenet gikk de bort fra Eidsvollgaranten. Den norske økonomien var hardt rammet av inflasjon i perioden rundt 1814, og styresmaktene prøvde å stoppe inflasjonen med en serie devalueringer, nedskrivning av pengeverdien, fram til 1822. Den første devalueringen kom i 1813, og unionsoppløsningen i 1814 førte til en ny devaluering. Med Eidsvollgarantien forsøkte riksforsamlingen å få orden på norske finanser ved å vedta at 375 riksbankdaler i sedler skulle innløses i 100

Finanskomiteen i det første ordinære stortinget i 1815 hadde vedtatt en rekke tiltak som skulle rydde opp i dette og bygge opp et nytt norsk pengevesen. En viktig del av planen var at riksbanksedlene (riksbanksdaler) delvis skulle inndras og delvis bli vekslet inn i en ny pengeenhet som skulle hete spesidaler. Det ble anslått at det i Norge var 25 millioner riksbankdaler. Spesidaleren skulle lages av den nye banken, Norges Bank. Inndragelsen av riksbanksdalerne skulle starte i 1816 og skje ved hjelp av en skatt på ”Næring og Formue”, inntekt og formue. Planen var at det første året skulle det bli krevd inn i verdi to millioner riksdaler som skulle brennes og at ”[de] resterende 23 millionene skulle byttes i nye sedler i forholdet 10: 1 innen utgangen av 1817.” Men de skulle jo også betales for, og det var beregnet at denne skatten skulle fortsette å betales årlig frem til 1827.⁶⁵ Riksbanksedlene skulle brennes i samsvar med stortingsvedtaket etter hvert som de kom inn, og dette ble utført.⁶⁶ I avisene kunne man gjennom året lese om offentlig brenning av riksbanksedlene. For eksempel kunne man 24. januar 1818 lese at det lørdagen 31. januar klokka 11 skulle 40 154 riksbankdaler ved Akershus festning brennes offentlig.⁶⁷ Det kan ha skapt frustrasjon og misnøye å lese slike meldinger om brenning av riksbanksedlene når man selv manglet penger.

I tillegg til denne skatten ble det vedtatt en skatt som fikk tilnavnet ”sølvskatten”. Navnet fikk den fordi skatten skulle betales i sølv, og samlet skulle det kreves inn to millioner i sølv. Dette sølvet skulle fungere som en støtte i Norges Bank for den nye pengemassen, og ble betegnet som et tvunget aksjekjøp.⁶⁸ Sølvskatten ble også kalt det tvungne bankinnskudd. Myndighetene hadde fra 24. juni 1816 prøvd å få inn frivillige bidrag. Det kom lite inn den frivillige veien, og befolkningen ble isteden pålagt den tvungne ekstraskatten, sølvskatten.⁶⁹ Skattebetalerne kunne både betale denne i myntet eller umyntet sølv eller også i myntet og umyntet gull.⁷⁰ Myndighetene fryktet tidlig at skattebetalerne ikke skulle klare å betale inn sølvskatten i sølv, blant annet fordi prisen på sølv skjøt i været. Ved kongelig resolusjon 3. februar 1817 ble det derfor avgjort at man også kunne betale innskuddene med riksbanksedler. Begrunnelsen skal ha vært at ”den ubønhørlige inndrivelse vilde medføre flere familiers fuldstændige ruin, vække almindelig misnøje og volde saa store vanskeligheder at

spesidaler i sølv. Den tredje devalueringen, som kom i 1816. Nå skulle 1000 riksbankdaler tilsvare 100 spesidaler sølv. På tre år hadde pariverdien blitt redusert til 20 % av det opprinnelige. Stortinget valgte nå å gå bort fra Eidsvollsgarantien: Pryser, Tore. *Norsk historie 1814-1860. Frå standsamfunn mot klassesamfunn*. Oslo: Det Norske Samlaget 1999, s. 84-85.

⁶⁵ Dyrvik, *Mellom brødre*, s.247-248.

⁶⁶ Steen, *På fallittens rand*, s. 150.

⁶⁷ *Den Norske Rigstidende*, 24. januar 1818, Numero 7, s. 3.

⁶⁸ Dyrvik, *Mellom brødre*, s. 248.

⁶⁹ Reinton, *Folk og fortid i Hol: Frå 1815 til vår tid*, s. 14-15.

⁷⁰ Steen, *På fallittens rand*, s. 179.

Stortinget maatte sammenkaldes.” Man kunne også betale med kobber.⁷¹ Tillatelsen om å betale innskuddet med riksbanksedler ble imidlertid opphevet i april 1818. Da var det kommet inn 3,1 millioner riksbanksdaler.⁷²

Da myndighetene begynte å kreve inn riksbanksedlene, steg også verdien på disse. Flere valgt å la sedlene ligge gjemt hjemme fordi man ventet på at tidene skulle bli bedre og at man i fremtiden kunne få en vekstgevinst. I tillegg forsvant mye mynt fordi den ble brukt til å betale sølvskatten. Resultatet av dette ble en mangel på sedler og betalingsmidler. Denne mangelen på betalingsmidler begynte å vise seg allerede våren 1817.⁷³

Disse ekstraskattene kom på toppen av de vanlige skattene. Dette skal ha skapt et enormt skattepress på den norske befolkningen og myndighetene var bekymret for om befolkningen kunne takle det.

Blant befolkningen i Norge var det ulike meninger om skattene. Sverre Steen skriver at handelsstanden var stort sett tilfreds med pengelovene av 1816, selv om de ble pålagt store pengebyrder. Bøndene skal på den andre siden ha vært lite tilfreds og følt seg urettferdig behandlet.⁷⁴ Tore Pryser påpeker derimot at denne ”deflatoriske paripolitikken fremja ikke kjøpmannsinteressene”.⁷⁵ Derfor er det interessant at Steen skriver at handlestanden for det meste ikke hadde noe imot lovene. Men det må understrekes at Steen skriver at de *stort* sett var tilfredse. Francis Sejersted påpeker at det også var misnøye blant handelsstanden og han trekker inn storkjøpmannen Haagen Mathiesens plan for ordning av pengestellet. Denne planen var inflasjonistisk og Sejersted skriver at Mathiesen mente den ville ”lette byrdene for borgere og øke den sirkulerende seddelmassen.” Mathiesens plan ble godt mottatt av mange.⁷⁶ Steen trakk også inn Mathiesen som eksempel på en fra handelsstanden som var misfornøyd.⁷⁷

Det hersket stor spenning da skatteinnkrevingen av sølvskatten startet i mars 1817. På Vestlandet var det ikke store problemer med å få inn skattene. Det var verre med innbetalingene fra Hedemark, i Gudbrandsdalen, Buskerud og Trønderlag. Utover sommeren 1817 var det mange som ventet opprør blant allmuen. Det skal særlig ha vært ekstraskattene som var vanskelig å få inn. Det har vært spekulert om problemene rundt innbetalingene av

⁷¹ Rygg, Nicolai, *Norges Banks historie*, bind 1, Kristiania 1918, s.129-130; For nærmere regler om innbetaling med sedler se Rygg, s. 130.

⁷² Steen, *På fallittens rand*, s. 202.

⁷³ Steen, *På fallittens rand*, s. 150.

Dyrvik, *Mellom brødre*, s. 255.

⁷⁴ Steen, *På fallittens rand*, s. 142.

⁷⁵ Pryser, *Norsk historie 1814-1860*, s. 237.

⁷⁶ Sejersted, *Den vanskelige frihet*, s. 42-44.

⁷⁷ Steen, *På fallittens rand*, s. 140-142.

skattene ikke bare skyldtes befolkningens evne til å betale, men at det også for noen var en protestaksjon mot ekstraskattene.⁷⁸

For å beskrive skatteforholdene kan man blant annet se på Hol i Hallingdal. Lars Reinton beskrev forholdene her i boka *Folk og fortid i Hol. Frå 1815 til vår tid*. Han brukte restanselister fra perioden 1803-1822, listene over resterende skatter som ikke hadde blitt innbetalt. Disse listene viser i følge Reinton at det for mange var vanskelig å klare skattene i kriseårene før 1815, men at årene 1817 og 1818 var langt vanskeligere. I 1817 og 1818 skal utpantingene ha startet for alvor. Etter hvert skal det ha kommet strenge ordre fra fogden til lensmannen om å starte utpantinger dersom skattene ikke ble betalt.⁷⁹

I Norge generelt var bare halvparten av de *ordinære skattene* betalt i midten av 1817. Hvordan det var fordelt geografisk er ikke kjent i detalj. Det ser ut som det var størst svikt på Østlandet, og at det der var svikt større på bygdene enn det var i byene. Betalingssvikten fortsatt inn i 1818 og "[v]ed begynnelsen av 1819 kan restansene i Norge ha ligget på et nivå tilsvarende ett til halvannet års samlet skattebeløp. Først fra og med 1819 begynte skatteyterne å nedbetale det de skyldte." Det hadde også stått dårlig til med innbetalingene av ekstraskattene. Like inn i 1818 ble innløsningskatten opptelt, og da var 1,3 millioner spesidaler av utlignede 2 millioner på plass. Det var fortsatt befolkningen på Østlandet som var dårligst til å betale inn, og bygdene var igjen dårligere enn byene. I *Mellom Brødre* pekes det på at det var dårligst skatteinnbetaling i Trelast-Norge og at

[d]et kan være et tegn på at betalingsevnen var svakest her, eller at denne landsdelen var pålagt en for stor part av skattebyrden, eller eventuelt begge deler. Mellom de mindre distriktene på Østlandet er det derimot så store avvik – og avvik som synes å stemme så dårlig med næringsmulighetene – at det ligger nær å tenke seg en eller annen form for stille kollektiv protest.⁸⁰

Både til Norges Bank og til regjeringen kom det inn klager og søknader i 1817. I følge søknadene var verken sølv eller sedler å oppdrive, handelen var stanset, tømmerdriften innstillet, og at det var heller ikke mulig å få lån på eiendommene. De fleste klagene skal ha kommet fra Østlandet. Koht skriver at årsaken til dette ikke var fordi nøden var størst her, men fordi folket her var mest aktive med å skrive klager og søknader. På Hedmark ble det

⁷⁸ Steen, *På fallittens rand*, s. 148-149.

Dyrvik, *Mellom brødre*, s.254-255.

⁷⁹ Reinton, *Folk og fortid i Hol Frå 1815 til vår tid*, s.16- 17

Hva var pengene verdt i 1818? Lars Reinton har i *Folk og fortid i Hol. Fra 1815 til vår tid* en fortelling om hva pengene var verdt etter 1814. Den er om Lars Bry, født i 1826, historien er fortalt i 1913. Bry fortalte i forhold til at faren skulle ta over gård. Bry fortalte at i 1816 var en riksbankdaler verdt 60 skillinger. Da faren hans skulle overta gården i 1818 eller 1819, kom det han kalte "Danske couranttiden". En riksdaler skal da ikke ha verdt mer enn fire skillinger, og faren måtte til slutt selge gården som lå i Urunda: Reinton, *Folk og fortid i Hol: Frå 1815 til vår tid*, s. 14.

⁸⁰ Dyrvik, *Mellom brødre*, s. 254-255.

meldt fra fogden i 1817 om at av den første terminen av sølvskatten var bare halvparten betalt inn. Fogden skal ha tvilt på at det ville melde seg kjøpere når han skulle starte med panteauksjoner. I Nes prestegjeld på Hedmark skal nærmest ingenting ha vært betalt inn. Det skal også ha vært uro her, og fogden skal ha vært redd for at det skulle bli voldsom motstand.⁸¹

Stortinget 1818 og kroning av Carl Johan

Det var to store begivenheter i året 1818 som vi kan kalle ”nødvendige forutsetninger” for at en slik bevegelse som bondetogene kunne skapes. Den ene var at Stortinget igjen var samlet dette året fra 1. februar. Den andre var kong Carl XIIIIs død i februar 1818, og den påfølgende kroningen av Carl Johan i Trondheim om høsten samme år.

Den største saken på Stortinget i 1818 ble bank- og pengevesenet. Det var knyttet stor spenning til hva Stortinget ville avgjøre rundt denne saken og om de ville vedta noen forandringer.⁸² Det var heftige debatter og store uenigheter om skattene og pengevesenet. Gjennom våren 1818 kom det inn en rekke forslag fra stortingsmenn og andre om penge- og bankvesenet. Dette var generelle innlegg, forslag om ”øyeblikkelige lettelser, stans av tvangsauksjoner over pantegods, hurtig utsettelse med innskuddsbetaling, stans i oppbrenningen av riksbanksedler for å hindre altfor sterk nedgang i seddelmengden, opprettelse av nye lånekasser og ny ligning av innskuddene”. Utsettelse av tvangsauksjoner ble avvist, men Steen påpeker at i all stillhet ble tvangsauksjoner utsatt. Det ble imidlertid vedtatt at brenningen av riksbanksedler skulle midlertidig stanses.⁸³

Carl Johan var ikke fornøyd med pengelovene av 1816. Han hadde motstrebende gått med på dem, men han mente at de ikke lot seg gjennomføres, og han skal også heller ikke ha ønsket at det skulle la seg gjennomføre.⁸⁴ Carl Johan var tilhenger av å få utsatt betalingsterminene for bankinnskuddene og å få gjennomført en radikal forandring av pengelovene fra 1816. Dette var krav som også dukket opp på Østlandet i 1817 på grunn av pengemangelen og vanskelighet med å betale skattene. Carl Johan prøvde å påvirke

⁸¹ Koht, ”Innledning” i *Fra den gamle bonde-opposisjon*, s. 9.: Koht henviser til angående søknadene fra Østlandet: Rygg, *Norges Banks historie*, bind 1, s. 132-133. Rygg bruker jeg selv nedenfor.

⁸² Steen, *På fallittens rand*, s. 175.

På dette Stortinget var det stemt inn færre bønder enn til ved forrige storting i 1815: ”Bare på Oplandet og særlig i Hedmark-amtet, hadde bonde-opposisjonen framgang.”: Koht, ”Innledning” i *Fra den gamle bonde-opposisjon*, si. 10; Sverre Steen påpeker også at valgresultatet til Stortinget 1818 viste et stort tilbakeslag for bøndene, og til sammen satt det 18 bønder på Stortinget i 1818. Bøndene hadde i 1815 utgjort 36 % av stortingsmennene. I 1818 var tallet sunket til 23 %: Steen, *På fallittens rand*, s.166.

⁸³ Steen, *På fallittens rand*, s. 184.

⁸⁴ Steen, *På fallittens rand*, s. 148 og 175.

avgjørelsene rundt pengevesenet, og viste tydelig misnøye med grev Wedel.⁸⁵ Grev Herman Wedel Jarlsberg, finansminister i 1818, ønsket å være lojal mot de lovene som var vedtatt i penge- og bankvesenet.⁸⁶ Grev Wedel ønsket å unngå at Carl Johan skulle gripe inn i pengestellet fordi han ikke ”ville ha noen sterkere personlig kongemakt og heller ingen sammensmeltning med Sverige.”⁸⁷ Wedel var selv i årene etter 1814 innblandet i finansielle skandaler blant annet på grunn av en avtale laget på vegne av staten.⁸⁸ Dette skulle skape problemer for grev Wedel. Wedel ble også anklaget for å ha fremmet en provisorisk anordning mot brennevinsbrenning. Denne ble tolket som å være i mot gjeldende lov, og det ble foreslått at Wedel skulle stilles for riksrett. Forslaget om Riksrett ble imidlertid nedstemt.⁸⁹ Wedel ble imidlertid stilt for riksrett i 1821 ”for å ha forvoldt staten tap gjennom vekselomsetning og salg av statlige forråd til utlandet”. Han ble frifunnet i 1822.⁹⁰

Som sagt var det store uenigheter på Stortinget og i 1818 kunne man se at en opposisjon begynte å ta form. Steen skriver at i løpet av våren 1818 begynte man tydelig å se konturene av ”to meningsgrupper i folket og i stortinget.” Den største gruppen ville bygge på de eksisterende pengelovene, mens den andre gruppen ville forkaste den gamle planen og bygge pengestellet opp på nytt igjen. Den andre gruppen sto ikke samlet om et konkret program, men den tydeligste formannen for denne gruppen ble Wincent Sebbelow.⁹¹

Denne opposisjonen tok blant annet form av en klubb som Sebbelow skal ha dannet og vært leder av. Denne klubbens aktivitet foregikk i hemmelighet og Steen skriver at den ”må ikke forveksles med en partiorganisasjon”. Klubben kom blant annet til å arbeide for Sebbelows finansplan, og flere stortingsmenn og tilreisende bønder samlet seg rundt Sebbelow. Bønder fra Østlandet møttes her for å skrive søknader til Stortinget. De brakte med seg tilbake eksemplarer og informasjon om hans finansplan. Sebbelow oppnådde også å få et dårlig rykte blant flere embetsmenn.⁹² Jens Arup Seip beskriver hvordan det ble hengt opp plakater i Christiania hvor Sebbelow ble hyllet som ”bondens og borgerens ven og embetsmannens fiende”.⁹³

Hvem som var medlemmer i denne klubben vites ikke sikkert, men Steen mener at det

⁸⁵ Steen, *På fallittens rand*, s. 152-153.

⁸⁶ Steen, *På fallittens rand*, s. 148.

⁸⁷ Steen, *På fallittens rand*, s. 178.

⁸⁸ Steen, *På fallittens rand*, s. 152.

⁸⁹ Steen, *På fallittens rand*, s. 223-224.

⁹⁰ Artikkel om Herman Wedel Jarlsberg i *Norsk biografisk leksikon*: www.snl.no/nbl_biografi/Herman_Wedel_Jarlsberg/utdypning (11. oktober 2009)

⁹¹ Steen, *På fallittens rand*, s. 186.

⁹² Steen, *På fallittens rand*, s. 208-209.

⁹³ Seip, *Utsikt til Norges historie: Tidsrommet 1814- ca. 1860*, s. 146.

”nok har vært en del av bondetingsmennene og noen embetsmenn og forretningsfolk”. To av Sebbelows nærmeste tilhengere og ganske sikkert medlemmer av klubben var Isaach Isaachsen og Jacob Hoel.⁹⁴ Isaach Isaachsen var valgt inn fra Lister og Mandals amt. Isaachsen var i sin ungdom med i Jakobinerklubben i Paris.⁹⁵ Han skal resten av livet ha vært preget av revolusjonens idealer. Jacob Hoel var yngre bror av Halvor Hoel og valgt inn som første representant fra Hedemarken amt.⁹⁶ Jacob Hoel var gårdbruker og hadde i flere år arbeidet for mer intensivt jordbruk. På Stortinget skal han ha arbeidet for lettelse i skattene, og først og fremst lettelse i sølvskatten. Han krevde også innskrenkninger i embetsstandens makt og privilegier.⁹⁷ Jacob Hoel fant særlig allianser i kjøpmannsklassen, for 1818 var det: Sebbelow, Peter Flor, og Isaachsen.⁹⁸ Jacob Hoel fikk i april i 1818 trykt et innlegg til Christiania Intelligentssedler. Her beskrev han de fryktede utpantingene og pengemangelen. Jacob Hoel fremmet her forslaget om utsettelse på de resterende bankinnskudd, til det var mulig å låne penger. Han skrev også at han hadde foreslått dette i Stortinget. Til dette forslaget hadde han fått inspirasjon fra kongens forslag, og Jacob Hoel ønsket at

Udsættelse med det resterende Bank-Inskud skulle finde Sted til dette Aars Udgang, for de som have betalt een Deel, mod at svare ¼ pCt. maanedelig; – dette Bevis på den humaneste Konges Følelser mod et i denne Tid ulykkeligt Folk, vil steds mindes med varmeste Taknemmeligheds Følelse; thi naar der saaledes kunde levnes Tid til Indbetalingen, har man dog Haab om at tilveiebringe sine Udgifter.⁹⁹

Et annet medlem av denne opposisjonen skal ha vært sorenskriver over Hallingdal og Ringerike, Jens Jensen Gram, men Steen understreker at dette er med forbehold.¹⁰⁰ Han var også med å hjelpe forhørskommisjonen etter bondetogene med opplysninger og lignende.

Den mest markante av stortingsmennene i selve opposisjonen var Pierre Poumeau Flor fra Drammen, i samtiden kalt Peter Flor. Flor skal ha vært var en av de mest omstritte personene i Norge i årene etter 1814 blant annet på grunn av sine radikale meninger, særlig i unionspolitikken. Han ønsket å fjerne alle symboler på at Norge var underordnet Sverige. Flor kjempet også for å redusere embetsmennes makt, både i og utenfor Stortinget. Han var stortingsrepresentant i årene 1818, 1821 og 1822. På Stortinget i 1821 ble opposisjonen kalt den «Flor-Hoelske parti». Navnet fikk den etter Peter Flor og Jacob Hoel som var

⁹⁴ Steen, *På fallitens rand*, s. 209.

⁹⁵ Artikkel om slekten Willoch/Isaachsen: www.sn1.no/Willoch%252FIsaachsen (9. oktober 2009.)

⁹⁶ Han var premieløytnant og er ofte i kildematerialet referert til som ”Lieutenant Hoel”.

⁹⁷ Jansen, Einar (red.), *Norsk biografisk leksikon*, bind 6, Oslo: Aschehoug 1935, s.169 -170. Artikkel om Jacob Hoel av Halvdan Koht.

⁹⁸ Koht, Halvdan, ”Innledning” i *Fra den gamle bonde-opposisjon*, s. 2.

⁹⁹ Koht, ”Innledning” i *Fra den gamle bonde-opposisjon*, side 11-13; *Christiania Intelligentssedler*, 6. april 1818, Numero 28, side 1. Innlegg av Jacob Hoel datert 5. april

¹⁰⁰ Steen, *På fallitens rand*, s. 209.

frontfigurene.¹⁰¹ På tross av hans posisjons som opposisjonsmann dukker ikke Flors navn opp blant kildematerialet jeg har undersøkt slik andre stortingsmenn gjør.

Disse stortingsmennene stod for mye av det samme som bøndene. Bøndene fant støtte i dem og kontaktet dem gjennom året. Stortingsmennene hjalp bøndene i ulike saker, og skal ha talt deres sak i Stortinget. Det var også til Stortinget flere henvendte seg med krav og ønske om forandringer i penge- og bankvesenet og ønske om låneinstitusjoner. Sverre Steen har oppteignelse på elleve søknader som angikk penge- eller bankvesenet eller pengelån som kom inn til Stortinget fra begynnelsen av året til slutten av april 1818. De aller fleste var fra Østlandet, en var fra Jæren og Dalane.¹⁰² Det fortsatte også å komme inn søknader resten av året, og materialet er langt større enn det Sverre Steen har gjennomgått i *På fallittens rand*. I kapittel tre, gjennomgår jeg flere av disse søknadene.

Etter Carl XIII død ble Carl Johan kronet til konge i Sverige 11. mai. Det ble bestemt at Carl Johan skulle krones i Trondheim den 7. september.¹⁰³ Kongen kroningsferd ble viktig. Mange bønder uttrykte i forklaringene etter bondetogene at det var til kongen de ønsket å henvende seg til for hjelp. Det var også flere som personlig henvendte seg til kongen på hans ferd til Trondheim. Det var til kongen bøndene henvendte seg til slutt, og her kan en se spore av en lang tradisjon hvor bøndene henvendte seg til kongen når man følte at man var i nød.¹⁰⁴ Kongetroskaper skal bli diskutert videre i senere kapittel.

Sebbelows plan

Wincent Sebbelow var en dansk-norsk kjøpmann og politiker. ”Sebbelows plan” var hans finansplan. Den ble levert inn til Odelstinget 7. mars 1818. Sebbelow ønsket at det skulle lages et grunnfond til Norges Bank og foreslo at innskuddene som hadde blitt betalt i sølv skulle gis tilbake til dem som hadde betalt dem i form av spesidaler. Bankens grunnfond skulle også utvides og være grunnlag for en større seddelmasse og friere utlånsvirksomhet. Hovedsete for banken skulle nå ligge i Christiania, istedenfor Trondheim. Innebetalingen til banken skulle blant annet basere seg på frivillige innskudd. Etter dette skulle det utstedes nye spesiesedler til innløsning av de resterende riksbankdalene. Utstedelsen av spesiesedlene

¹⁰¹ Norsk biografisk leksikon på internett, artikkel om Peter Flor: www.snl.no/nbl_biografi/Pierre_Flor/utdypning (18. november 2009)

¹⁰² RA, Privatarkiv Sverre Steen nr. 423, Fd – Forarbeider og Manuskripter. 0015 Forarbeider og manuskriptet. Det frie Norge. Manuskript (håndskrevet), Notater og kilder til bind 2, notater til kapitlet *Opposisjon mot stortinget og regjeringen*.

¹⁰³ Steen, *På fallittens rand*, s. 232-235.

¹⁰⁴ Steen, *På fallittens rand*, s. 266, 269 og 299.

skulle være ferdig til utgangen av 1818.¹⁰⁵

Planen handlet ikke bare om bank-og pengevesenet, men om Norges finanser generelt. Sebbelow la vekt på resurssene som han mente lå i naturen i Norge og som ikke har blitt tatt i bruk, og også hvordan man kunne forandre jordbruket slik at nordmennene får større utbytte av det.¹⁰⁶

Sebbelows plan skapte stor debatt. Planen ble trykt opp, debattert blant stortingsmennene og diskutert i aviser.¹⁰⁷ Sebbelows plan ble også trykt opp i brosjyre og spredt ut blant den norske befolkningen.¹⁰⁸ Planen samlet både ”opposisjonen på og utenfor Stortinget om en mer inflatorisk finanspolitikk.”¹⁰⁹ Det var ikke bare mange bønder på Østlandet som stilte seg bak denne planen, men også flere byborgere og embetsmenn i vanskeligstilte områder.¹¹⁰ Sebbelows plan ble imidlertid ikke vedtatt av Stortinget.¹¹¹

Sebbelow trakk tilbake planen, og det kom en ny revidert utgave i juni.¹¹² Jeg har i oppgaven valgt å bruke den som kom i mars 1818 siden det er den som bøndene særlig forholdt seg til og leste.

Hvilke muligheter hadde bøndene til å skaffe seg pengelån

Et av ønskene som kommer frem i søknadene og i forklaringene til bøndene i 1818 var låneinstitusjoner. I forhør i forhørskommisjonen kommer det frem at noen av dem som gikk til Christiania i det andre toget, skulle til Christiania i anledning av lån som tidligere var tatt opp i ”Deposito- Cassen” eller for å betale renter på lån tatt opp i Deposito- Cassen.¹¹³ Deposito- Cassen ble nedlagt i 1813, og bøndene hadde derfor ikke lenger mulighet til å få nye lån herfra.¹¹⁴

¹⁰⁵ Steen, *På fallittens rand*, s. 186-188.

For Sebbelows plan se vedlegg 1: *Forslag til strax at afhjælpe det Norske Folks Nød, Frygt og Pengetrang, ved uopholdelig at give det tilbage Alt, hvad det har været aftvunget til den tvungne Banks Fond, og siden at gjøre det stort og lykkelig ved et stadigt Pengevæsen og en forbedret Agerdyrkning m.m., af W. Sebbelow Overkrigs-Commissair og Storthings- Repræsentant fra Christiansands Bye*. Christiania: trykt hos Jacob Lehmann 1818.

¹⁰⁶ Se vedlegg 1.

¹⁰⁷ Se blant annet *Den Norske Rigstidende*, Numero 30 (15. april), 32 (22. april) og 34 (29. april) fra 1818 hvor ekspedisjonssektretær J. H. Vogt i finansdepartementet og Sebbelow hadde innlegg. Vogt gikk til angrep på Sebbelows plan; Steen, *På fallittens rand*, s. 188.

¹⁰⁸ Steen, *På fallittens rand*, s. 186 og 255.

¹⁰⁹ Artikkel om Winccents Sebbelow i Norsk biografisk leksikon:

www.snl.no/nbl_biografi/Winccents_Sebbelow/utdypning (6. mars 2009)

¹¹⁰ Steen, *På fallittens rand*, s.188.

¹¹¹ Steen, *På fallittens rand*, s. 188-192

¹¹² Steen, *På fallittens rand*, s. 191.

¹¹³ Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 75.) Ole Knudesen i forhørskom. den 18. september 1818, folio 16a og (nr. 24) Endre Olsen 23. september 1818, folio 33b.

¹¹⁴ *Norsk historisk leksikon* på internett: lokalhistoriewiki.no/index.php/Leksikon:Deposito-Cassen (4. mars 2009)

Lars Reinton redegjør i beskrivelsen av Hol i denne perioden at det var lite muligheter for å få private lån og at låneinnretninger ikke eksisterte.¹¹⁵ Stein Tveite skriver i *Norsk økonomisk historie* at:

Offentlige og halvoffentlige institusjonar, legat o. l. ser ut til å ha spela ei viktig kreditrolle for det øvre sosiale lag i landet, særlig ved større transaksjoner. [...] Det fanst også norske institusjonar av same type, som legat, pensjonsfond osv. Størst omfang hadde låna fra Overformynderia, som styrte midlane til umyndige arvingar. Dei verka som lokale bankar og hadde i 1801 3,3 millionar rd. ute som pantelån. Her var spreinga stor. Det meste gjekk til bøndene.¹¹⁶

En annen måte var å takserer gårder på tinget og tinglyse lån. Hallvard Svello skriver i sin *Boka om Gol* om noen av mulighetene bøndene hadde til å ta få lån. På slutten av 1700-tallet begynte offentlige kasser som Latinske skolekasse, Kommunitetkassen og andre å låne ut penger mot pant i gårder i Gol. Det ble holdt offentlig takst på gårdene, og lånets størrelse var avhengig av gårdens verdi. Disse offentlige kassene måtte holde en viss rentefot, og kunne ikke ta så høye renter som de ville. En annen mulighet var å ta opp lån fra privat personer. Her derimot kunne man risikere å måtte betale høye renter. Private utlånere begynte å dukke opp i Gol midten av 1700-tallet. Etter hvert skal det ha blitt mange som tjente seg rike på å låne ut penger mot høy rente. Lånetrangen var stor, og rundt 1800 hadde tilnærmet alle gårdene i Gol tatt opp lån, enten i lånekasser eller andre alternativer med dårligere vilkår.¹¹⁷ Det er også nærliggende å tro at slike kasser og private utlånere også fantes andre steder. Annen mulighet var å ta opp lån av embetsmenn og borgere eller for de bøndene som drev med trelast, å få penger på forhånd av handelen. Men uansett var det i 1818 pengemangel. Det kan ha gjort det vanskelig å låne penger uansett om alternativet var offentlig eller privat utlånere.

Søknader til Stortinget og regjering

Som beskrevet ovenfor kom det inn en rekke søknader til Storting og regjering. I 1817 kom det inn henvendelser fra folk som drev forretning, allmuefolk, og fra embetsmenn som skrev på allmuens vegne. Innholdet i henvendelsene var ofte den samme; forholdene er dårlige, handel og tømmerdrift var stanset. Det er heller ikke penger eller sølv å oppdrive, og også umulig å få lån på eiendom og at man fryktet utpantinger og auksjoner. De fleste klagene kom fra Østlandet, "Oplandene", fra Vestlandet og nord kom det få henvendelser. Om de få henvendelsene fra Vestlandet og nord skriver Rygg: "Men man kan ikke slutte at der hvor der ikke klages var der heller intet at klage over. Det er jo nemlig saa at ikke alle er like energiske

¹¹⁵ Reinton, *Folk og fortid i Hol: Frå 1815 til vår tid I*, s. 17.

¹¹⁶ Dyrvik, *Norsk økonomisk historie*, bind 1 1500- 1850, s. 225.

¹¹⁷ Svello, Hallvard, *Boka om Gol: Frå bustejing til kommunalt sjølvstyre Gol*: Grøndahl & søn boktrykkeri 1961, s. 318-319.

i at fremføre sine klager. Der foreligger ogsaa oplysninger som viser at vanskelighetene var store ogsaa i de nævnte distrikter.” Svaret fra departementet på søknadene var at det ikke var noe de kunne gjøre, de hadde strukket seg så langt som var mulig ved å tillate betaling i riksbanksedler.¹¹⁸

Det forsatte å komme inn søknader i 1818. I april holdt bønder fra Asker, Modum og Eiker og andre sogn i Buskerud allmuesamlinger. De krevde at en embetsmann eller lensmannen skulle sette opp søknad for dem om pengelån og at Stortinget skulle godta Sebbelows finansplan. Hvis ikke noen skrev for dem truet allmuen med at de ville dra i flokk til Christiania og få en prokurator der til å skrive for seg og personlig levere søknaden i Stortinget. Embetsmennene skrev henstillingen deres til Stortinget for å dempe uroen.¹¹⁹ Bøndene begynte nå for alvor å vise sin mistillit til skattene og stå samlet bak kravene.

Det skal ha vært uro flere steder. Biskop Claus Pavels fikk rapporter fra pastor Neumann og pastor Abel om uroen. 19. april 1818 skriver Pavels at ”Neumann frygter Spectakler blandt Almuen, hvis Sebbelows Plan ei værdiges Opmærksomhed, og fortæller, at der tales om Deputationer fra Oplandet i den Anledning.”¹²⁰ 5. mai 1818 skrev Pavel:

Aabel skriver at 4000 Bønder fra Hedemarkens Amt og andre, hvoriblandt Buskeruds have fordret Sebbelows Plan antagen. Paa Hedemarken have de tvunget Sorenskriverne til at skrive deres Ansøgning, og truet at komme sely, hvis den ei bønhøres.¹²¹

Det var et stort antall bønder som skulle stå bak disse kravene, men om tallene er overdrevet er ikke godt å vite.

Det er særlig disse kravene som ble stilt av allmuen i april som går igjen i senere søknader og i forklaringene til bøndene etter bondetogene. De ønsket billige lån for å kunne betale skattene og at Stortinget skulle godta Sebbelows finansplan, og utsettelse på betaling av skatter.

Rapporter om misnøye og uro blant bøndene i andre områder nådde også myndighetene og flere av disse ryktene ble undersøkt utover våren. Etter oppfordring fra stattholder Mörner, foretok statsråd Christian Adolph Diriks, sjef for politidepartementet, undersøkelser om stemningen rundt i landet og om det fortsatt var uro. Denne undersøkelsen skal blant annet ha blitt gjort for å berolige Carl Johan før hans kroningsferd. Undersøkelsen skal ha ”omfattet hvert eneste distrikt som enten av løst rykte eller offisiell eller privat innberetning hadde vært

¹¹⁸ Rygg, *Norges Banks historie*, bind 1, s. 132-133.

Rygg viser til at en rekke av disse er å finne i 5. departements referatprotokoller.

¹¹⁹ Steen, *På fallittens rand*, s. 248-249.

¹²⁰ *Claus Pavels dagbøker 1812-1822*, 19. april 1818: www.dokpro.uio.no/litteratur/pavels/frames.htm (5. mars 2009)

¹²¹ *Claus Pavels dagbøker 1812-1822*, 5. mai 1818: www.dokpro.uio.no/litteratur/pavels/frames.htm (5. mars 2009)

utpekt som sete for politisk samlinger, og den hadde særlig konsentrert seg om Asker, Modum, Ringerike og Hedmark.” 18. juli sendte Diriks rapport til Mørner om at uroen hadde nå stanset. Rapporten ble også sendt videre til kongen.¹²²

Bøndene fortsatte imidlertid å samles og den 22. juli 1818 henvendte bøndene seg igjen til Stortinget. Denne gangen var det en deputasjon på 30 bønder fra Hallingdal, Ringerike, andre deler av Buskerud amt og Hedemark. De ønsket å frembringe en søknad for Stortinget. De ba om hjelp til å klare de økonomiske byrdene, og igjen var det Sebbelows finansplan og mulighet til lån for å betale skattene som stod i fokus. De gikk til stortingspresident Georg Sverdrup med søknaden. Her fikk de til svar at loven for pengestellet alt var vedtatt. De ble samtidig trøstet med at loven innrømmet utsettelse med betaling av bankinnskuddene. Til det svarte bøndene at de også hadde problemer med betaling av de ordinære skattene.¹²³

Dagen etter avla Sverdrup rapport om denne søknaden for Stortinget. 12-15 av bøndene som hadde vært med og levere den satt på galleriet og fulgte med. Bøndene skal i all hemmelighet ha vært overvåket av politi. Det ble diskutert blant stortingsmennene om søknaden skulle leses opp høyt. Det ble foretatt avstemning hvor det ble bestemt at den ikke skulle bli lest opp. Etter dette ønsket bøndene å vente i byen til kongen skulle komme for å reise på kroningsferd, men ble overtalt til å vende hjem igjen.¹²⁴ Bøndernes søknad til Stortinget ble trykket i *Christiania Intelligenssedler* 27. juli.¹²⁵

Tidligere på året 1818 hadde det vært innlegg i *Christiania Intelligenssedler* hvor bønder klaget sin nød og ba om forandring. Den 16. april finner man blant annet to innlegg hvor de begge klager på pengemangelen og hvordan man derfor ble tvunget til å pantsette gårdene. Forfatterne var Ole Finsahl og Poul Dobloug, også han fra Vang på Hedemark. Begge skrev at de sto i fare for å miste gården.¹²⁶

Årsaken til at søknaden fra 22. juli, som ble levert til Stortinget, kom i stand, skal blant annet ha vært en skrivelse datert 8. juli Hedemark. Denne beskrev de dårlige økonomiske forholdene, hvilke tiltak som kunne hjelpe på dette og at de måtte stå samlet for å skape forandringer. Det stod i harde ordlag om at de som styrte landet var tyranner og at ”[d]et er skammelig at Landet bliver saa behandlet, at en Haandfuld Skurke, der ei føler mindste Medlidgenhed med sine lidende Brødre.” Til slutt var det oppfordring om å møte i Christiania

¹²² Steen, *På fallittens rand*, s. 251-252.

¹²³ Steen, *På fallittens rand*, s. 252- 253.

¹²⁴ Steen, *På fallittens rand*, s. 252-253.

¹²⁵ *Christiania Intelligenssedler*, 27. juli 1818, *Numero* 60: 1.

¹²⁶ *Christiania Intelligenssedler*, 16. april 1818, *Numero* 31: 1.

Nielsen, *Norges historie 1815-1822*, side 237.

Poul Dobloug var også med på å underskrive både fellessøknad som ble levert 22. juli og 8. august: se vedlegg 2.

på Åsengård, Grensen, den 20. juli for å skrive søknad.¹²⁷

Skrivelsen ble konfiskert av presten Abraham W. Støren. Støren hadde fått den fra Jørgen Knudsen som hadde fått beskjed om at det skulle gå fra mann til mann. Knudsen kunne ikke selv lese og Støren beslagla det da han oppdaget at det inneholdt ting som kunne føre til ”oprørske foretagender” hvis det ble sirkulert blant bøndene.¹²⁸ Støren meldte skrivelsen inn for myndighetene. Beskrivelsene og beskyldningene i skrivelsen var alvorlige og kunne ikke godtas av myndighetene. Da denne skrivelsen ble kjent ble det foretatt forhør i perioden 30. juli til 11. august i Hallingdal og Ringerike. Myndighetene ønsket å finne ut hvem som hadde skrevet dette og hva som var hensikten bak. I begynnelsen av august kom resultatet. Det var sannsynligvis Halvor Hoel som hadde skrevet den og gitt den til Ole Heie fra Hallingdal da han var hos Hoel for å få hjelp til å skrive søknad. Heie skal ha latt skrivelsen gått rundt i Hallingdal. Det ble ikke gjort noe mer med dette fra myndighetens side.¹²⁹ Utover våren 1818 skal det på Østlandet ha gått rykter om at Halvor Hoel skal ha vært villige til å skrive en felles søknad.¹³⁰ Om Halvor Hoel gjorde dette er derimot usikkert, men det skal ha vært flere henvendelser hvor utsendinger kom hjem til han. Dette kommer jeg tilbake til i kapittel tre.

Den 8. august ble det igjen overbrakt en fellessøknad til Stortinget hvor bøndene ba om at en lånekasse måtte opprettes for å få lånt små summer til betaling av skatter mot pant i jord. Denne søknaden ble overrakt av et sendelag av bønder. Søknader var underskrevet av 32 bønder på vegne av allmuen i 14 prestegjeld eller sogn på Hedmark, Hadeland, Romerike, Ringerike og i Valdre og Hallingdal. Bøndene som hadde overrakt søknaden til Stortinget var også denne gangen til stede på galleriet. Stortingsmennene Jacob Hoel, Abel og Flor ba om at søknaden skulle bli lest opp høyt, men også denne gangen ble dette forslaget stemt ned. Steen beskriver at omstendighetene for at bøndene skulle oppnå noe var mindre denne gangen. Bøndene hadde tapt stemmer blant stortingsmennene siden forrige gang de satt på galleriet.¹³¹

¹²⁷ RA, Halvor Hoels kommisjon, pakke 4, *Dokumenter fremlagt i Høyesterett 1826. Forskjellige dokumenter vedkommende oppgjør av sakens utgifter*, avskrift av skrivelser, Litra D Numero 2. Pakken er ordnet med egne skilleark, dette dokumentet ligger under ”Vedkommende Justitssagen mod Halvor Hoel og flere. NB i denne Pakke fines ingen Regningsager. -)” som igjen ligger under skillearket ”Halvor Hoels sak 3. Ekstrakt av Høyesteretssaken: Justitien mot Halvor Nielsen Hoel m. fl.” Denne skrivelsen blir også i kildematerialet referert til som Numero 58.

Steen, *På fallittens rand*, s. 257-259; Se vedlegg 4.

¹²⁸ RA, Halvor Hoels kommisjon, pakke 3, *Ekstrakt av Høyesterettsaken i Justitien mot Halvor Nielsen Hoel m. fl.*, forhør tatt opp i Hallingdal og Ringerike i anledning skrivelsen datert 8. juli, avskrift av forhør tatt opp av pastor Støren juli 31 1818, 1. hefte s. 11- 12.

Reinton, *Folk og fortid i Hol*, s. 21.

¹²⁹ Steen, *På fallittens rand*, s. 258-259.

¹³⁰ Steen, *På fallittens rand*, s. 257.

¹³¹ Steen, *På fallittens rand*, s. 262-264.

Det var ikke ulovlig å skrive slike fellespetisjoner til Stortinget som den som ble levert 22. juli og 8. juli. Det var derimot ”ikke lov å holde allmuesamlinger når som helst og hvor som helst” da dette kunne forstyrre den offentlige ro.¹³²

Hedmark og Halvor Hoel

Hedemarksbøndene hadde gjort seg bemerket tidlig dette året. Storbøndene Halvor Hoel og Peder Hansen Aske stod den 22. mars 1818 i spissen for rundt 60 hedemarksbønder som hadde sendt en søknad til Stortinget ”om forandring i pengestellet, skattelette og bedre adgang til lån.” Halvor Hoel og Peder Aske er navn som går igjen også i forhold til bondetogene, og det ble senere antatt at disse to var blant lederne bak bondetogene. Halvor Hoel skal også ha vært forfatteren bak en del av adressene som ble sendt til Stortinget i 1818.¹³³ Hoel var en fremtredende storbonde på Nes på Hedemark og kjent som en dyktig jordbruker. Han skal også i sin samtid blitt regnet som en som var svært flink til å formulere seg skriftlig. Hans bror Jacob Hoel, var som sagt en fremtredende stortingsmann i 1818. Halvor Hoels navn og skikkelse er nært knyttet til bondetogene, særlig siden han av myndighetene i etterkant av bondetogene ble betraktet og mistenkt for å være hovedpersonen bak uroen, og kildematerialet har fått navn ”Halvor Hoels kommisjon”. Mistanken mot ham var knyttet til hans misnøye mot Stortinget og at han skal ha snakket om at han ville ”omstyrte regjeringsformen”.¹³⁴

Halvor Hoel skal ha vært en markant skikkelse på Hedemark, og da særlig på Nes. Koht skriver at hans ”sociale stilling, hans rikdom, hans rundhåndethet, hans gjestevennlighet, hans djervhet i tale” førte til at han vant gunst og tilhengere i bygden sin.¹³⁵ Halvor Hoel skal ha vært rasjonalist. Han hadde også sterke meninger om de norske myndighetspersoner, og han skal ha foraktet både prester og embetsmenn. Men selv om han vant stor innflytelse i sin bygd, hadde han også fiender. Flere mente at han hadde en dårlig moralsk karakter og bevisene for dette fant de i hans fortid. I 1805 ble Halvor Hoel tiltalt for medskyldig i mened, ran av en kirke og mord. Han ble i 1808 endelig frikjent på grunn av bevisets stilling, men han ble aldri kvitt mistanken. Halvor Hoel ble valgt inn på Stortinget i 1815, men ble avvist på grunn av den forbeholdne frikjenningen i 1808.¹³⁶ At dette valget ble forkastet, skal ha skapt

¹³² Steen, *På falltitten rand*, s. 259.

¹³³ Steen, *På falltittens rand*, s. 256.

Peder Aske var også med på å skrive søknaden levert inn til Stortinget 8. august 1818.

¹³⁴ Steen, *På falltittens rand*, s. 260-261.

¹³⁵ Jansen, Einar (red.) 1935. *Norsk biografisk leksikon*. Bind 6. Oslo: H. Aschehoug & Co, side 163. Artikkelen om Halvor Hoel er skrevet av Halvdan Koht.

¹³⁶ Steen, *På falltittens rand*, s. 259-261.

stor forbitrelse hos hedmarksbøndene og førte til at agitasjonen til det neste stortingsvalget var enda skarpere.¹³⁷ I 1818 var Halvor Hoel valgt inn på Stortinget som vararepresentant for Hedemarkens amt.

Halvor Hoel hadde flere innlegg i norske aviser hvor han klaget på skattene. Han hadde blant annet i Christiania Intelligenssedler i 27. oktober 1817 et innlegg hvor han beskrev hvilke dramatiske følger skatteinnkrevningen ville få, og at mange ville bli ført ut i fattigdom. Dette var etter at innkrevningen at de tvungne bankinnskuddene hadde begynt. Halvor Hoel klaget i artikkelen på at det ikke fantes penger i landet å få lånt eller byttet til seg for varer og han skrev ironisk: ”Denne Pantning, denne haarde Begivenhed, skeer da vel ikke for at sætte os ud af Stand til at drive vore Gaarde?!” Hoel var uenig i hvordan deler av skatteleggingen hadde blitt utført, blant annet at riksbanksedlene så fort hadde blitt tatt ut av sirkulasjon.

Videre skriver han at

[s]ærdeles haardt er det ligeledes, at vore uundværligste Ting skal pantes fra os, uden at levne os Betalingsmiddel eller Tid. Ikke heller synes jeg godt om, at noget Land bliver saaledes behandlet, saalænge der findes andre Udveie. Hvem er det som garanterer os Banken? Er det Hans Majestæt Kongen eller Kronprindsen? Er det ikke disse, da kunde man blivefristet til at troe, at vi ingen reel Sikkerhed havde for Indskuddet.

Hoel ønsket også en type sikkerhet for sølvbanken.¹³⁸ Halvor Hoel hadde sterke meninger om hvordan bank- og pengevesenet skulle ordnes, og var heller ikke redd for å luften sin misnøye.

Halvor Hoels navn var et av det første som stod under søknaden fra hedemarksbøndene i mars 1818. Senere finner man derimot ikke hans underskrift på noe som hadde med bondeaksjonene å gjøre. Allikevel mente særlig myndighetene både før og etter bondetogene at han antageligvis var den største lederskikkelsen bak bondetogene og skrivelser til Stortinget i løpet av 1818.¹³⁹ Mistanken om hans deltakelse i organiseringen av bøndenes uro kan også ha blitt styrket av troen på at det var Halvor Hoel som antageligvis hadde forfattet skrivelsen fra 8. juli beskrevet ovenfor.

Halvor Hoel var også kjent for å skulle ha hatt kontakt med Carl Johans agent Carl Henric Röslein. Carl Johan skal ha brukt flere private agenter for å få rapporter om tilstanden i Norge. Röslein reiste rundt i Norge, og hørte på folkets klager. Han skal ha sendt rapporter til Carl Johan og fortalt om bøndenes misnøye med Grunnloven, Stortinget og embetsmennene.¹⁴⁰ Röslein jobbet for å svekke stortingets stilling og styrke kronprisen Carl

¹³⁷ Koht, ”Innledning” i *Fra den gamle bonde-opposisjon*, s. 8.

¹³⁸ Jansen, *Norsk biografisk leksikon*, bind 6. s. 166; *Christiania Intelligenssedler*, 27. oktober 1817, *Numero* 86: 1-2.

¹³⁹ Steen, *På fallittens rand*, s. 262.

¹⁴⁰ Artikkel om Carl Henric Röslein:

www.stortinget1905.no/main.php?modul=2&h=13&u=70&popup=0#anker3 (5. mars 2009)

Johan.¹⁴¹ Röslein skal i tillegg ha ”agitert for intimere union med Sverige og for sterkere kongemakt, og han talte nedsettende om stortinget og det nye statssystem.” Og Steen mener at han ikke kan ha gjort dette mot sin oppdragsgivers, Carl Johan, ordre og vilje.¹⁴²

Röslein skal som sagt ha kommet i kontakt med Halvor Hoel på Hedmark og også bonden og stortingsmannen Hans Barlien i Trondheim, som begge i følge Jens Arup Seip ble oppfattet som ”kriminelle eksistenser i norske embetsmenns øyne”. Carl Johan skal med hjelp fra Röslein ”[m]ed lange armer strakt ut i norske bygder, truet [...] statsrådene og Stortinget med «folket»(«le peuple»).” Da det imidlertid kom til uro ville Carl Johan ikke ta del i dette.¹⁴³ På grunn av Rösleins reiser og hans arbeid for Carl Johan ble det spekulert om de to, Röslein og Carl Johan, skal ha hatt en finger med i spillet at bondetogene kom i stand.¹⁴⁴

Myndighetenes svar på bøndene søknader og krav

Hvordan forholdt myndighetene seg til søknadene og kravene? Ovenfor er det kort beskrevet hvilke svar allmuen fikk på søknader i 1817 og 1818. Steen skriver at det var umulig for Stortinget å imøtekomme bøndenes krav som ble stilt i søknadene i juli og august 1818, fordi ”[e]n slik innrømmelse ville ha betydd ikke bare en omgjøring av vedtak stortinget nylig hadde fattet i pengesaken, men også en kullkastning av de prinsipper pengepolitikken hadde bygd på siden 1815.” Myndighetene kunne imidlertid hjelpe på to måter. Det første var å fortsette og vise forsiktighet i inndringen av skattene, og den andre var å arbeide mer for å skaffe bøndene lån. Begge disse utveiene ble brukt, men det tok tid før virkningene viste seg. Myndighetene kunne heller ikke vise at de hadde blitt skremt til gjøre noe på grunn av press utenfra.¹⁴⁵ Det kom også forandringer i skattelovene. Carl Johan skrev brev til Stortinget den 13. august og ba om at det måtte henstille til direksjon for Norges Bank å gi lån til dem som trengte det. Brevet ble lagt frem i Stortinget 25. august. Like etter dette kom brev til Stortinget hvor Carl Johan stilte til disposisjon 20 000 spesidaler av sine egne midler til lån til bønder. Dette skulle gi bønder som trengte det mulighet til å få frigitt ulike bruksting som var pantsatt på grunn av skattene. Maks lånesum var 100 spesidaler, og det ble gitt mot vanlig

¹⁴¹ Steen, *På fallittens rand*, s. 248.

¹⁴² Steen, *På fallittens rand*, s. 114.

¹⁴³ Seip, *Utsikt over Norges historie: Tidsrommet 1814- ca. 1860*, side 76.

Hans Barlien var bonde og stortingsmann fra Nord- Trøndelag. Han satt ikke på Stortinget i 1818: Artikkel i *Norsk biografisk leksikon*: www.snl.no/nbl_biografi/Hans_Barlien/utdypning (28. april- 2009)

¹⁴⁴ Steen, *På fallittens rand*, s. 261 og 276- 278; For beskrivelse av Rösleins fremferd se også Schwach, Conrad N., *Erindringer af mit liv 1790-1830 indtil ankomsten til Trondhjem nedskrevne i Aaret 1848*, redigert av Arild Stubhaug og Kamilla Aslaksen, Oslo: Ka forlag 2008 s. 261-262. Schwach skriver om den antatte forbindelsen, Halvor Hoel, Röslein og Carl Johan.

¹⁴⁵ Steen, *På fallittens rand*, s. 264.

pant og skulle tilbakebetales innen fem år med 4 % rente.¹⁴⁶ Stattholder Carl Mørner skrev i den sammenheng til Carl Johan at han trodde dette ville roe stemningen blant bøndene som nå hadde begynt å samle seg.¹⁴⁷ Dette kan ha vært skrevet mest for å berolige Carl Johan. En måned senere ble utlånssummen økt til 35 000 spesidaler. Melding om dette kom i *Den Norske Rigstidende* i begynnelsen av september. Disse lånene kunne være til stor hjelp for de bøndene som fikk tilgang til dem, men var ikke på langt nær nok til å dekke alle bøndenes behov.¹⁴⁸

Den 11. september fikk Nes i Hallingdal, etter søknad fra allmuen, utsettelse på to måneder av regjeringen på betaling av de ordinære skattene. De skal ikke ha betalt noen av skattene for året 1818, og restansen fra tidligere år var 4200 spesidaler og i tillegg et like stort beløp i resterende bankinnskudd. Årsakene til vanskelighetene med å betale skattene skal ha vært på grunn av stansen i trelasthandelen.¹⁴⁹

Det første bondetoget

Den 10. august møttes bøndene på torget i Christiania, etter å ha levert inn felles søknad 8. august. De bestemte seg for at bøndene fra hele Østlandet skulle samles og dra til hovedstaden 26. august. Ryktet sa at kongen på det tidspunkt ville være i hovedstaden. Bøndene ønsket å snakke med kongen, fordi det ikke lengre nyttet å henvende seg til Stortinget. Det gikk også rykter om at de ville tilby kongen enevoldsmakt. Bøndene vedtok at verken soldater eller landvernsmenn skulle være med i denne marsjen siden de ville kunne stilles under militær kommando.¹⁵⁰ Bøndene skulle heller ikke bringe med seg våpen.¹⁵¹

Dette er derimot ikke første gangen man hører om at bøndene hadde planlagt å samlet gå inn til byen. I materialet etter riksarkivar Michael Birkeland finnes beskrivelse av rykte om at det allerede i mai 1818 skal det ha vært

en almindelig Tro blant den simple Mand i Christiania, at Bønderne fra Hedemarken og flere andre Districter vilde gjøre et Tog ind til Hovedstaden. Høkerne i Christiania snakkede med sine hedemarkske Kunder om, at de vel snart kom igjen, og det vel var nødvendig ikke at vente for længe, naar der skulde udrettes noget.¹⁵²

¹⁴⁶ Steen, *På fallitens rand*, s. 264-265.

¹⁴⁷ Lindbæk, Sofie Aubert og Reidar Omang, *Stattholder Carl Mørners brev til Carl Johan 1816-1818*, Oslo: I kommisjon hos Jacob Dybwad 1938, s. 308. Brev datert 29. august 1818.

¹⁴⁸ Steen, *På fallitens rand*, s. 265.

¹⁴⁹ Steen, *På fallitens rand*, s. 264.

¹⁵⁰ Steen, *På fallitens rand*, s. 266.

¹⁵¹ RA, Halvor Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhør i forhørskommisjonen av (nr 41) Ole Olsen "Kniplingdunken" 16. september 1818, folio 8b-9b.

¹⁵² RA, Privatarkiv 58 Michael Birkeland, A. Høye kassetter Kronologiske samlinger i Kwartformat VII, konvolutt 5 merket "Bonderøret 1818.", "Bondeopløbet i 1818:." "[Ufærdigt [?] av Birkeland ; 44 pp. in. oct. ,hvorav 18 in blanco.]", side 11.

Hvor Birkeland har dette ryktet fra vites ikke.

De neste ukene etter 10. august prøvde man å få med seg flest mulig bønder til hovedstaden. Bøndene holdt allmuesamlinger og det ble sendt rundt løpesedler og budstikker i bygdene. Flere steder i løpesedlene og budstikkene stod det at hvis man ikke møtte måtte man betale pengebøter, og at de som ikke møtte frivillig, ville bli hentet av folk fra andre bygder.¹⁵³ Bøndene hadde ikke noen lovlige tvangsmidler og heller ikke noen rett til å true. Bruk av tvangsmidler og trusler om det var forbeholdt statsmakten.

Samlingen til bøndene ble ikke 26. august, men den 29. august var bøndene som deltok i marsjen nådd fram til Jonsrud i Lommedalen. Da var kongen allerede på vei mot Trondheim. Carl Johan skal på sin kroningsferd til Trondheim ha mottatt sendebud fra bønder. De skal ha ønsket å få midler fra kongens egen kasse for å kunne betale skatter og utpantninger.

Stattholderen fikk den 28. og 29. august melding om at bøndene var på vei. Ryktet sa at 2000 mann ville gå mot hovedstaden. Da disse ryktene nådde Christiania ble statsrådene som var igjen og ikke hadde dratt med på kroningsferden, samlet for å finne ut hva de skulle gjøre. En speider ble sendt ut og da han kom tilbake kunne han rapportere at det var noen hundre bønder på veien mellom Bærum og Krokskogen.¹⁵⁴ En rekke tiltak fra myndighetenes side ble satt i gang for å være forberedt på det som kunne komme. Det ble sendt ut patruljer ut på alle veiene som førte til Christiania. Det ble også sendt ut offiserer for å samle opplysninger på Hedmark og Ringerike. Da det kom i nye rapporter til stattholderen om bønder som var på vei, ble skarp ammunisjon fordelt mellom soldatene, og syv kompanier nasjonale tropper i omegnen av Christiania fikk ordre om å holde seg marsjklare.

Noen få bønder som allerede hadde kommet til byen ble forhørt, men de ble ikke arrestert. De kunne fortelle at det var store bondeflokker på Krokskogen. De fortalt også at mange av dem var tilbøyelige til å vende hjem da de hørte at kongen var reist og at det var satt i gang tiltak for å beskytte Stortinget og byen. Etter forhandlinger med blant annet lokal embetsmenn reiste bøndene fredelig tilbake. Det ble også rapportert om at det skulle ha vært få “ansette bønder” med i toget. De rike bøndene hadde gitt ungdommer penger og mat for å få dem til å reise for seg.¹⁵⁵

Fogd Thams, fogd i Hallingdal og Ringerike, var en av dem som forhandlet med bøndene. Han gjorde også avtale med bøndene om å reise til Christiania og overbringe bøndenes ønsker og krav. Bøndene skal imellom seg ha gjort avtale om at hvis fogden ikke

¹⁵³ Steen, *På fallittens rand*, s. 266- 267.

¹⁵⁴ Steen, *På fallittens rand*, s. 266- 267 og 269-270.

¹⁵⁵ Steen, *På fallittens rand*, s. 267- 268.

fikk ”udrettet sig Ærinde til Nytt for Almuen skulde man om en 14 Dage igjen samles på Veien til *Christiania* for at begive sig did, og selv andrage det Fornødne.”¹⁵⁶ Gårdmann Gulbrand Tandberg hadde vært sammen med fogd Thams da han fikk bøndene til å vende hjem igjen og ble med fogden

efter dennes Anmodning til *Christiania*, og taledes sammesteds saavel med Grev Wedel som med Statholderen, Storthingspræsidenten og flere af Statsraaderne og foredrog efter bedste Overbeviisning Almuens Nød og dens yttrede Ønsker, samt Begjæring om Svar paa dens indgivne Ansøgninger, hvilket blev belovet.

Thams fikk snakke med myndighetene i *Christiania*, og de ble lovet at det skulle komme svar på bøndenes søknader.¹⁵⁷

Ifølge tidligere forskning skal det ikke ha deltatt mange i dette første toget. Steen gir en kort og presis forklaring for hvorfor så få deltok i det første bondetoget i 1818: “For Norges bønder er tungt bevegelige politiske tropper.”¹⁵⁸ Den faktiske deltakelsen til det første toget er vanskelig å slå fast, og blir diskutert videre i oppgaven i kapittel fire.

Det andre bondetoget

Da bøndene var samlet ved det første toget, og før de vendte hjem, skal det ha blitt planlagt et nytt bondetog. Bøndene hadde nå bestemt seg for at det skulle delta langt flere enn det gjorde første gangen for å vise at det var mange som sto bak kravene.¹⁵⁹ Steen beskriver imidlertid ikke dette, men han skriver bare at det ”reiste seg en ny agitasjonsbølge”. Bøndene skulle fortsatt ikke bringe med seg våpen, bare niste til turen.¹⁶⁰ I bygdene skal det ha gått ordre at alle skulle sende en mann for seg eller gå selv.¹⁶¹

Den 12. -13. september skulle bøndene gå til hovedstaden i samlet flokk. Det kom flokker fra Hallingdal, fra Ådal og et sogn i Valdres, fra Ringerike og Sigdal, men ingen fra Hedmark.¹⁶² Kvelden 13. september kom rapporter til myndighetene om at bøndene var på vei over Krokskogen mot byen. Statsrådet ble samlet, og de tok igjen sine forholdsregler. Neste morgen ble det meldt at bøndene forgjeves var blitt oppfordret av embetsmennene til å vende hjem. Her ser man en endring fra den forrige marsjen, bøndene ville ikke gi seg med det

¹⁵⁶ Hoels kommisjon, pakke 3, avskrift av forhør i undersøkelseskommisjonen, forhør av Ole Olsen Berg den 16. juni 1819, 5. hefte s. 431-432. Alt i denne pakken er avskrift av annet materiale.

¹⁵⁷ RA, Halvor Hoels kommisjon, pakke 1, *Commissionssag i anledning almueurolighedene sommeren 1818. Domsakt 1. del*. Forhør i domskommisjonen av Gulbrand Tandberg 10. juni 1820, s. 761-763.

¹⁵⁸ Steen, *På fallittens rand*, s. 267.

¹⁵⁹ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Elling Eriksen Røsbye 14. juni 1819, 5. hefte s. 396.

Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. Anders Ericksen Flaskerud 16. sept 1818, folio 5a.

¹⁶⁰ Steen, *På fallittens rand*, s. 272.

¹⁶¹ Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 66) Halvor Olsen 17. sept. 1818, folio 14a og (nr. 122) Engebret Olsen 19. september 1818, folio 20a.

¹⁶² Steen, *På fallittens rand*, s. 272.

første. Regjeringen bestemte seg da for å slå ned på uroen for å få en endelig slutt. Alle som var på vei til Christiania fra Ringerike, og som ikke kunne bevise at de var i lovlig ærende skulle arresteres.¹⁶³

Slottsfogd Marcus Lyng og kaptein J. C. Blich ble sendt ut med kommando over en gruppe militære. Lyng forklarte for domskommisjonen at ved Jonsrud arresterte han med de militære natt til den 15. september en gruppe med rundt 170 bønder. De var innkvart på ulike steder og ”da de ei havde eller kunde opgive noget lovlig Ærinde, videre end at de ville tale med Kongen og Storthinget, bleve anholdte i Følge den ommeldte høieste Ordre og derefter indbragt til Aggershuus Fæstning, uden nogen Modstand”. Dagen etter fortsatte de militære reisen over til Krokskogen. Et stykke forbi Jonsrud møtte de på en gruppe fogd Lyng mente var rundt 50 bønder. Disse fikk opplest den kongelige befaling og anmodet om vende hjem, noe som de fleste også skal ha vært villige til. En Engebret Thoen skal derimot ha vært mer ”tradsig”. Da gruppen stoppet på Midtskogen skal Thoen og flere ”der nu ei syntes at ville gjøre Brug af den dem givne Tilladelse at vende tilbage til deres Hjem, bleve arresterede og transporterede til Aggershuus Fæstning”.¹⁶⁴

Kaptein Blich og fogd Lyng forklarte i domskommisjonen at bøndene fikk opplest i overenstemmelse med grunnlovsparagraf 99, beskrevet nedenfor, sammen med Christians Vs 6-4-4. Lyng skal ha gjort dette mer enn 20 ganger den første dagen bøndene ble arrestert ved det andre toget.¹⁶⁵ Dette må være feil, det må være 6-4-3 de egentlig mente.¹⁶⁶ § 99 i grunnloven av 1814 satte grenser for når man kunne bruke militærmakt mot befolkningen som forstyrret den offentlige ro.¹⁶⁷ Først etter at loven var lest opp tre ganger og forsamlingen ikke ville gå fra hverandre kunne man bli arrestert.

Rundt 300 bønder ble ført under arrest til Akershus festning. De militære løstnet ikke skudd, og det ble ikke heller fra bøndenes side begått voldshandlinger. Eneste unntaket var at

¹⁶³ Steen, *På fallittens rand*, s. 273.

¹⁶⁴ Hoel kommisjon, pakke 1, domskom. fogd og kammerråd Marcus Sodomann Lyng 16. juni 1820, s. 824-829.

¹⁶⁵ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. fogd Lyng og kaptein Jens Christian von Blick 16. juni 1820, s. 840-842.

¹⁶⁶ Christian V's lov: 6 bok 4 kap. 3 art.: se nedenfor.

6 bok. 4 kap. 4 art.: Hvo som opbyder enten Land-*Militien*, eller andre Kongens Ryttere, eller Fodfolk, uden Kongens Befaling, have forbrut Ære, eller Liv, eller Gods, efter Gierningens Beskaffenhed.

www.hf.uio.no/PNH/chr5web/chr5_06_04.html (16. november 2009)

¹⁶⁷ Grunnlovens § 99: Ingen maa fængslig anholdes, uden i lovbestemt Tilfælde og paa den ved Lovene foreskrevne Maade. For ubeføiet Arrest, eller ulovligt Ophold, staae Vedkommende den Fængslede til Ansvar. Regjeringen er ikke berettiget til militair Magts Anvendelse mod Statens Medlemmer, uden efter de i Lovgivningen bestemte Former, medmindre nogen Forsamling maatte forstyrre den offentlige Rolighed og den ikke øieblikkelig adskilles, efterat de Artikler i Landsloven, som angaae Oprør, ere den tredje Gange lydelig forelæste af den civile Øvrighed. www.nb.no/baser/1814/4nov2.html (21.april 2009)

noen bønder som skal ha tvunget seg til nattelosji.¹⁶⁸

Morgenen torsdagen 17. september kom det rapport om at Lierbøndene var på vei mot hovedstaden. En militærkommando ble sendt etter dem. 23 stykker ble arrester, resten av gruppen hadde spredd seg. Etter dette døde uroen bort.¹⁶⁹ Bøndene ville uansett ikke fått muligheten til å møte kongen, fordi han ikke kom innom Christiania på vei tilbake til Sverige etter kroningen.

Myndighetenes syn på bondetogene og urolighetene

Carl Johan skrev den 1. september brev til stattholder Mörner om bøndenes hensikt om å tilby ham enevoldsmakt. Kongen ba om at forklaring skulle overleveres statsrådet og stortinget om at han ønsket ingen annen makt enn det Norges Grunnlov ga, og betraktet den som ønsket annet som staten uvenn og sin personlige fiende. Han skrev også at han ønsket at bøndene som var på vei til Christiania skulle rolig overtales, men hvis dette ikke førte frem skulle de midler som loven tillot tas i bruk.¹⁷⁰ Carl Johan fortsatte å bruke disse anbefalinger i brev datert 13. september, altså ved det andre toget, men la til at hvis urostiftere gikk mot Christiania skulle militærtropper sendes mot dem. Hvis formaning og overbevisning ikke hjalp, fikk Mörner tillatelse til å bruke våpen, selv om det stred mot kongens landsfaderlige følelser.¹⁷¹ Om tilbudet om enevoldsmakt skriver Sverre Steen at Carl Johan ikke hadde noe særlig valg når det gjaldt hva han skulle svare og at det måtte bli ”at han [Carl Johan] ikke ville ha eller vite av noe enevelde”.¹⁷²

I avisene i hovedstaden var det i tiden rundt bondetogene ingen dekning av uroen. Myndighetene kan ha vært redd for at uroen skulle spre seg.¹⁷³ Først 19. september kunne man i *Den Norske Rigstidende* lese en kongelig kunngjøring datert 15. september som handlet om bondetogene. Her stod det å lese at allmuen i flere bygder under påskudd av å gi inn søknad til konge og Stortinget om skattevesenet og pengelån hadde vært på vei til Christiania.

¹⁶⁸ Steen, *På fallittens rand*, s. 272.

Nielsen, *Norges historie: 1815-1822*, s. 256.

¹⁶⁹ Steen, *På fallittens rand*, s. 273-274. Steen skriver at de var 22 fra Lier som ble arrestert, men det var 23. To ble også hentet inn til avhør i forhørskommisjonen.

¹⁷⁰ Lindbæk, Sofie Aubert, *Karl Johans brev til stattholder Mörner 1816-1818*, Stockholm: Kungl. samfundet för utgifvande af handskrifter rörande skandinaviens historia, 1935, s. 170. Brev fra Støren datert 1. september 1818. Steen understreker at han ikke har funnet at en slik erklæring ble gitt. Steen skriver videre at statsråd og stortingsmenn allikevel fikk vite om det, blant annet fordi sorenskriver Koren i stortingsbrev fortalte ”at kongen hadde uttalt til alle deputasjoner og likeså til stortingets presidentskap og andre at han avskydde den tanke å utvide sin makt utover det Grunnloven fastsatte: et forsøk i den retning, hadde kongen sagt, ville påføre folket elendighet og fremskynde hans egen undergang; hans høyeste ønske var enig samvirke med stortinget og strengt overhold av rettfærdighets prinsipper”: Steen, *På fallittens rand*, s. 270.

¹⁷¹ Lindbæk, *Karl Johans brev til stattholder Mörner 1816-1818*, s. 176. Brev fra Røros datert 13. september.

¹⁷² Steen, *På fallittens rand*, s.270-271.

¹⁷³ Steen, *På fallittens rand*, s. 274-275.

Myndighetene var allerede informert om at budstikker og muntlige tilsigelser hadde gått rundt i bygdene, og at trusler hadde blitt brukt. Myndighetene hadde fått kunnskap om bøndene bevegelse og gått til de nødvendige skritt for å stanse urolighetene stod det i erklæringen. Da imidlertid ikke alle bøndene vendte hjem, men fortsatte reisen til Christiania, ”have Vi, for at hævde den tilbørlige Agtelse for Lovene, værne om den gode Borgers Fred i hans Hjem og drage de Skyldige til Ansvar, seet Os nødsagede til at lade disse i Antog værende Almuesmænd arrestere og indbringe til Christiania.” Videre forklares det at denne kunngjøringen er satt inn for å advare andre som kunne ha tanker om å begå lignende ”lovstridige Handlinger” og forstyrre den offentlige ro, om å vende hjem. Det ble tilført at

Thi, ligesom Vi stedse med landsfaderlige Naade ville ei alene høre ethvert passende Andragende fra den hæderværdige Bondestand, som paa lovlig og sømmelig Maade frembæres for Vor Throne, men ogsaa, saavidt Omstændighederne tillade det, søge at lette Landalmuens Byrder – saaledes ville Vi ogsaa vide at anvende den Magt, som Rigers Constituion og Love have hjemlet Os, til at værne om almeen Fred og Rolighed i Landet, og bringe enhver dens Forstyrrer for Domstolene til Undgjældelse efter Rigets Love.¹⁷⁴

Bøndene blir tydelig advart om å forsette å vise motstand på denne måten, men Carl Johan holder fortsatt mulighetene åpen for at en på lovlig vis kunne henvende seg til kongen med sine ønsker. I henhold til kongemakten ble kongens lansfaderlige omsorg og nåde også understreket.

I utlandet var det også interesse for bondetogene, og særlig i Danmark. Her festet de seg særlig ved en påstand fra Carl Johan om at danske penger sto bak bondeuroen. I Sverige var det også dekning av bondetogene.¹⁷⁵

Når det gjelder andre aviser, var det blant annet i Drammens Tidende først notis om bondetogene fredagen den 2. oktober. Her henvises det til en svensk avis, Allmänna-Journalen, som har skrevet om bondeurolighetene basert på en skrivelse fra 2. september. Dette er altså dekning av det første toget. Med henvisningen til den svenske avisen, står det at bønder fra Ringeriket og Hedmark som var misfornøyd med Stortinget og beslutningen angående landets pengevesen hadde i hopetall begitt seg på veien til Christiania. Bøndene skal ha vendt fredelig hjem og det skal ha vært ”ingen Voldsomheter”. Drammen Tidende hadde fått informasjon om det andre toget fra annet hold, og at det senere skal ha vært uro igjen. Nå skal folket ha ønsket ”Afsættelsen af nogle i Spidsen for Regjeringen staaende Mænd, Storthingets hastige Opløsning, og Kongens imiddelbare Deeltagelse i Landets Styrelse.” I utlandet hadde man også fått med seg ryktene. I denne notisen om bondeurolighetene er det ikke noen henvisning til norske aviser, og siste kommentar i Drammen Tidende om denne

¹⁷⁴ *Den Norske Rigstidende*, lørdagen 19. september 1818, *Numero 75*, s. 1.

¹⁷⁵ Steen, *På fallittens rand*, s. 275-276.

saken er at ”Udlænderene ere sandelig bedre underrettede end vi selv ere det!”¹⁷⁶ I Christiania Intelligentsedler har jeg ikke funnet noe om bondetogene i september eller de første dagene av oktober 1818.

Myndighetene fryktet også at uroen ikke hadde gitt seg, og det var satt ut militærposter. Den siste militærposten ble kalt hjem igjen i overgangen mellom september og oktober.¹⁷⁷

Statsrådene og statholderen dro ned til Akershus den 15. september der bøndene satt arrestert for å høre ”de indbragte Almuesmænd Andragende.”¹⁷⁸ Presten Jacob Neumann skrev til Pavels at statsrådene og stortingets presidenter hadde kommet for å snakke med bøndene. Myndighetspersonene hadde overbevist de fleste bøndene om deres ”Daarlighed”. Men det var også bønder som forlangte ”Erstatning for den Skade de i de sidste Aar havde lidt og 3 Aars Skattefrihed.”¹⁷⁹ Ole Olsen Kolbjørnstøen skal ha vært en av dem som var blitt valgt til å føre ordet for sine bygdefolk. Han skal da ha kommet med upassende kommentarer. Kolbjørnstøen skal selv også ha innrømmet å ha ”været noget ubesindig i sin Tale”.¹⁸⁰ Det kan se ut til at myndighetene var nysgjerrige på hvorfor bøndene hadde gått inn, og nøyde seg ikke bare med forhørskommisjonen som ble satt ned, men ville ha mer øyeblikkelig svar.

Sogneprest Neumann beskrev for Pavel i brev datert 18. september hvordan det første bondetoget ble mottatt av innbyggerne i Christiania:

Man delte seg i Christiania for Bønderne og imod Bønderne. Pøbelen ønskede de vilde komme, skjøndt dog Ingen vidste, hvad de egentlig vilde. De Fornuftige ønskede man vilde holde dem borte, da de, skjøndt ubevæbnede, kunde være farlige i Samfund med Lakkegadens og Grønlands fordervede Beboere av hvis Brendevinskrukker let Tøiledløshed og et formeligt Oprør kunde fremvælde. I Slutningen af Ugen loe man og alt gik igen i sin gamle Orden.¹⁸¹

Man skal i Christiania ha delt seg i to når det gjaldt saken om bøndene. Den ene parten, ”pøblene”, ønsket at bøndene skulle komme tilbake selv om man ikke visste hva de skulle gjøre. Den andre parten ønsket at bøndene skulle holde seg tilbake, antageligvis fordi de nettopp fryktet hva slags konsekvenser dette kunne få.

Bøndene oppnådde ikke noe økonomiske lettelse med bondetogene. Reinton skriver imidlertid at etter bondetogene var det for en periode slutt på utpantingene. Med Hol som eksempel, skriver han at det som ikke hadde blitt betalt inn av skattene i 1818 ikke ble endelig

¹⁷⁶ *Drammens Tidende*, 2. oktober 1818, no 78, 2. årgang, s. 2-3.

¹⁷⁷ Lindbæk, *Stattholder Carl Mørners brev til Carl Johan 1816-1818*, s. 337. Brevet er datert 3. oktober 1818.

¹⁷⁸ Hoel kommisjon, pakke 2, A1, forhørskommisjonens protokoll 25. september 1818 folio 36a-36b og billag til forhørskommisjonen, Referat *Numero 15*, (*Numero 2612 – 2 Dep 1818.*) Side 2 i dokumentet erklæring fra 15. oktober 1818 fra Berg, Sem og Flock.

¹⁷⁹ Anker, Thor, ”Bondeoprøret i 1818 opplevet av sogneprest i Asker Jacob Neumann (1772-1848)”. i Arnstein Kirste (red.), *Asker og Bærum historielag 1996* (3): 227. Anker siterer brev fra Jacob Neumanns til Pavels 18. september 1818.

¹⁸⁰ Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskommisjonens protokoll 25. september 1818, folio 36a-36b.

¹⁸¹ Anker, ”Bondeoprøret i 1818”: 227. Anker siterer brev fra Jacob Neumann til Pavels 18. sept. 1818.

innbetalt før i 1821. Bøndene hadde videre problemer med å betale skattene og Reinton skriver at skatteproblemene ikke var løst etter dette, og i 1820-årene var det igjen strenge utpantinger. På innskuddet til Norges Bank for 1820-1821 var det igjen lang liste over manglende betaling. I årene etter dette bedret forholdene seg noe og den verste krisen for amtet skal ha vært over i 1823.¹⁸²

De rettslige følgene av bondetogene

Myndighetene tok bondetogene alvorlig og var ikke fornøyde selv om urolighetene var over. Steen skriver at når man tenker på hvor alvorlige trusler som hadde kommet med ”bøndenes ord om ny regjeringsform og enevelde, virker det snarest forbausende at øvrigheten behandlet saken med den største varsomhet.”¹⁸³ Det ble satt ned tre etterfølgende kommisjoner som jeg vil redegjøre for nedenfor. Til slutt endte saken om bondetogene i Høyesterett hvor dom ble avsagt i 1826.

Lover og forordninger

Etter 1814 og grunnloven, var fortsatt Christian 5.s norske lov fra 1687 og en rekke forordninger og lignende kongebud fra de siste 127 årene, en del av lovverket. Det var snakk om arbeidet til en ny lovbok, men dette arbeidet strandet.¹⁸⁴ Christians femte lov hadde strenge lover om opprør:

Hvo, som gjør noget Oprør, samler, eller værver, Folk inden, eller uden Lands, gjør Stæmpling enten med Indlændiske, eller Udlændiske, imod Kongen, eller Kongens offentlige Fiender enten med Raad, eller Daad, bistaar, være lige Straf undergivent.¹⁸⁵

Forordningen av 5. juli 1765 ble særlig viktig i rettsforfølgelsen av de tiltalte etter bondetogene. Denne forordningen sa:

Fr. Hvorved al utilladelig Forsamling og Sammenkaldelse af Almuen i Norge paa det alvorligste forbydes.

Gr. Endeel af Bønderne paa nogle Steder i Norge have, isteden for med Sømmelighed og ved nogle faa Udskikkede at lade deres Anliggende frembringe, paa nogen Tid i stor Mængde forsamlet sig, ja endog, deels ved Budstikke, deels ved Bud og Breve, sat Almuen Stævne til en vis Tid og Sted, hvorved lettelig endeel Uorden kan foraarsages.

Da Saadan Adfærd er aldeles stridende imod Loven og Anordningerne, bliver hermed al saadan Almuens utilladelige Forsamling paa det alvorligste forbudet og afskaffet, ligesom og

¹⁸² Reinton, Lars, *Folk og fortid i Hol*, s 30-32.

¹⁸³ Steen, *På fallittens Rand*, s. 278, og 281.

¹⁸⁴ Dyrvik, ”Frå Lofthusreising til bondepolitikk”: 97.

¹⁸⁵ Christian femte lov, 6 bok, 4 cap. 3. artikkel.

Dette medførte straff hvor man: ”have forbrut Ære, Liv og Gods, den højre Haand af hannem levendis afhuggis. Kroppen parteris og læggis paa Stægle og Hiul, og Hovedet med Haanden sættis paa en Stage. Undkommer Misdæderen, og ikke kand lide paa Legemet, da bør Straffen at skee paa hans Billede og Efterlignelse. Er Misdæderen af Adel, eller højere Stand, da skal hans Vaaben af Bødelen sønderbrydis, og alle hans Livs Arvinger miste deris Stand og Stamme.”: www.hf.uio.no/PNH/chr5web/chr5_06_04.html (21. april 2009)

ingen herefter, tvertimod Loven, maae understaae sig uden vedkommende Øvrigheds Befaling at sammenkalde Almuen enten ved Budstikke eller paa nogen anden Maade, alt under Straf paa Livet eller med Fæstnings Arbeide i Jern efter Sagen Beskaffenhed.¹⁸⁶

Denne forordningen kom i sammenheng med urolighetene rundt ekstraskattene i 1760-årene. Forordningen bestemte at ingen fikk lov til å kalle sammen allmuen ved budstikke eller på noen annen måte. Denne forordningen ga i følge historikeren Nils Rune Langeland ”ein skarpere definisjon av offentlig ro og orden.” Langeland argumenterer for at det ikke fantes noen egentlig forsamlingsfrihet i Norge, og at offentlig agitasjon og folkemøter var forbudt. Opprørsparagrafen (§ 99) i Grunnloven fra 1814, som er beskrevet ovenfor, satte som grenser for når myndighetene kunne bruke militærmakt. Det var derfor et ubestemt rettslig rom her hvor bøndene i 1818 ikke hadde forsamlingsrett, men hvor også myndighetene hadde restriksjoner på å oppløse en potensiell opprørsituasjon. Dette ble et dilemma når saken om bondetogene skulle bli behandlet i Høyesterett.¹⁸⁷

I Norge var det strenge lover om pass som man skulle bære med seg når man forflyttet seg eller reiste rundt i landet. I 1805 ble det bestemt at det i byene var politimester og landet fogden som skulle utstede pass, og i 1808 kom det standardiserte retningslinjer hva et pass skulle inneholde av informasjon.¹⁸⁸ Det virker ikke som kommisjonene var særlig opptatt av om bøndene hadde brakt med seg pass eller ikke, men det dukker til tider opp i forklaringer.

Forhørskommisjonen

Regjeringen nedsatte en forhørskommisjon. Den skulle avhøre bøndene som hadde blitt arrestert. Kommisjonen ble satt på Akershus festning hvor bøndene satt i varetekt. Kommisjonen hadde tre medlemmer, justitiarius Berg, overauditør Sem og brigadeauditør Flock. I tillegg hjalp stortingsmann og sorenskriver Jens Gram til i arbeidet.

Medlemmene av forhørskommisjonen startet arbeidet allerede den 15. september 1818. Den skulle ”anstille Undersøgelse af de i Varetægts Arrest hertil indbragte LandAlmuesmænds Hensigter ved at samle sig i adskillige hobe.”¹⁸⁹ De forhørte alle som hadde blitt arrestert, og i tillegg et fåtall andre som ble innkalte fordi kommisjonsmedlemmene mente at de kunne ha opplysninger i saken.

Allerede den 24. september var de rundt 300 bøndene avhørt. Nesten alle de arresterte

¹⁸⁶ Smith, Peter Herslev, *Kongelige Forordninger og aabne Breve samt andre trykte Anordninger: 1755-1800*, bind 2. Christiania: Wulfsberg 1824, s. 105. Forordning av 5. juli 1765.

¹⁸⁷ Langeland, *Siste ord. 1814-1905*, s. 211-212.

¹⁸⁸ Opsahl, Erik og Sølvi Sogner, *I kongenes tid, 900-1814* i Knut Kjeldstadli *Norsk innvandringshistorie*, bind 1, Oslo: Pax 2003, s. 244.

¹⁸⁹ Hoels kommisjon, pakke 2, A1, beskrivelse av forhørskommisjonens ordre 15. september 1818, folio 1a.

ble sendt hjem og uten noen vakt. De som ikke hadde penger eller mat (levnetsmidler) fikk også med seg nødvendige midler for å komme seg hjem.¹⁹⁰ Det var allerede bestemt fra starten av at de man trodde hadde blitt truet til å delta ”uden at have gjort sig skyldige i anden Brøde”, skulle sendes hjem igjen.¹⁹¹ Dette vitner om at mistanken om at trusler hadde vært en del av samlingen var der fra begynnelsen av. Bøndene ble dimittert fortløpende etter at de var blitt avhørt med pålegg om å vende hjem med en gang uten å organisere samlinger.¹⁹² Bare fem mann ble av ulike grunner holdt igjen. Fire av dem ble etter hvert løslat mot kausjon, og bedt om å vende rolig hjem.¹⁹³ At innhøstningen stod for døren, skal også ha vært en av årsakene til at forhørskommisjonen satte fri bøndene som de ikke mente hadde gjort annet enn å følge med. De mente at forsømmelse av innhøstningen bare ville forverre kårene til bøndene. De mente også at det ville virke beroligende på allmuen å se at deres fedre og venner vendte hjem.¹⁹⁴ De kan ha fryktet at uroen ville blusse opp igjen.

Forhørskommisjonen avsluttet sitt arbeid i desember 1818. De foreslo at det skulle nedsettet en undersøkelseskommissjon. Medlemmene i forhørskommisjonen listet opp rundt femti personer som de enten mistenkte for å ha noe med uroen i gjøre eller hadde opplysninger som kunne være til hjelp.¹⁹⁵

Undersøkelseskommissjonen

Den 4. januar 1819 ble undersøkelseskommissjonen satt ned. I kommissjonen satt justitssråd og sorenskriver over Eiker, Modum Sigdal J. Wulfsberg og regiment kvartmester, auditør og sorenskriver i Rakkestad H. Chr. Smith. Wulfsberg ble i følge Yngvar Nielsen regnet som landets første inkvisitor.¹⁹⁶ Dens funksjon var å gjøre ”nærmere Undersøkelse af Hensigten med de i sidstafvigte Sommer stedfundne Sammenløb af Almuesmænd”.¹⁹⁷ De forhørte flere hundre personer fra Hallingdal, Valdres, Land, Ringerige, Modum, Krødsherad, Lier og Nes, Ringsaker og Vang på Hedmarken. Bøndene fortalte i forhør her blant annet i detalj hvordan de hadde samlet seg da man hørte trusselen om andre bygder skulle tvinge dem til å gå med,

¹⁹⁰ Nielsen, *Norges historie: 1815-1822*, s. 258.

¹⁹¹ Hoels kommissjon, pakke 2, A1, billag *Numero 1* til forhørskommisjonen, brev datert 15. september 1818 fra Carl Mörner, Jarlsberg, Trechow, Diriks og Motzfeldt til medlemmene av forhørskommisjonen. (bilaget ligger bak i protokollen)

¹⁹² Hoels kommissjon, pakke 2, A1, forhørskommisjonen 15. september 1818, folio 1a-1b.

¹⁹³ Hoels kommissjon, pakke 2, A1, forhørskommisjonen 2. oktober 1818, folio 39b-40a.

¹⁹⁴ Hoels kommissjon, pakke 5, dokumentet ad J. *Numero 3196* (29. Septb. 1818, *Numero 2498* – 2. dep. 1818), brev fra medlemmene i forhørskommisjonen datert 25. september 1818 til den kongelige norske regjering. (siste dokument i pakke 5)

¹⁹⁵ Hoels kommissjon, pakke 2, A1, forhørskommisjonen 4. desember 1818, folio 42b-45a.

¹⁹⁶ Nielsen, *Norges historie: 1815-1822*, s. 259.

¹⁹⁷ Hoels kommissjon, pakke 3, avskrift av Kongelig reskript for undersøkelseskom., 2.hefte s. 153.

og også hvordan de hadde skrevet søknader. Det kom også frem opplysninger om hvem som kunne være ledere og spilte en større rolle i uroen. Den 6. november 1819 kom kommisjonsmedlemmene med et forslag hvor de gav råd om å sette de som var antatt for å ha vært ledere under tiltale.¹⁹⁸

Domskommisjonen

Anbefalingen fra undersøkelseskomisjonen ble fulgt og det ble satt ned en domskommisjon som skulle granske og dømme i saken mot 17 navngitt menn. Det var åtte menn fra Hallingdal, fem fra Hedemark, tre fra Valdres og en fra Ådal. Halvor Hoel var en av de 17 mennene, men det hadde som sagt vært tvil om han skulle tas med. Hoel skal allerede ha vært satt under tiltalte på grunn av de opplysningene som hadde kommet frem om hans antatte rolle i bevegelsen. Nå ble hans sak satt i sammenheng med de andre og ble satt under den samme domskommisjonen som de andre¹⁹⁹ To til kom med i løpet av domskommisjonens arbeid, så til slutt var det 19 tiltalte.²⁰⁰

Medlemmene av domskommisjonen begynte arbeidet sitt tidlig på året 1820. Den bestod av sorenskriver Christopher Weidemann og regimentskvartermester og auditør Johan Caspar Preus, i tillegg til aktor Sørensen og de tiltaltes forsvarsadvokater, blant annet Conrad N. Schwach. Like etter ble kommisjonens arbeid stillet i bero inntil Høyesterett på kongen befaling hadde uttalt seg om lovligheten av å nedsette en særskilt domskommisjon i en sak som dette. I februar 1820 slo Høyesterett fast at kommisjonens arbeid var lovlig og at dens dom skulle kunne ankes inn til Høyesterett av begge parter. Arbeidet ble like etter tatt opp igjen.²⁰¹

Medlemmene av domskommisjonen foretok på nytt omfattende forhør i flere bygder. De arbeidet både i Christiania og reiste også rundt i bygdene og tok forklaringer der det hadde vært uro. Oppgaven til kommisjonen var å ”behandle og derefter paa kjende en Sag angaaende en Deel Personers Forhold i Anledning af det i Sommeren 1818 stedfundne Sammenløb af Land- Almuesmænd”. I sammenheng med dette skulle de også undersøke og dømme hvorvidt Halvor Hoel hadde gjort seg skyldig i majestetsforbrytelse og landsforræderi.²⁰² I løpet av den

¹⁹⁸ Hoels kommisjon, pakke 5, dokumentet *Numero 3029 - [?] dep. 1819 A* (8de November 1819), brev fra medlemmene i undersøkelseskomisjonen, Wulfsberg og Smith, datert 6. november 1819 til ”Deres Majestæt Kongen!”. (nest siste dokument i pakken)

¹⁹⁹ Nielsen, *Norges historie: 1815-1822*, s. 259.

Steen, *På fallittens Rand*, s. 279.

²⁰⁰ Oversikt over de 19 tiltalte, med kort informasjon over dem, og tiltalte og dom i domskommisjonen: se vedlegg 6.

²⁰¹ Steen, *På fallittens rand*, s. 279.

²⁰² Hoels kommisjon, pakke 1, domskommisjonens ordre beskrevet av kommisjonsmedlemmene, s. 1-2.

tiden kommisjonen arbeidet foretok de mange forhør av vitner og andre som man mente hadde opplysninger i saken, i tillegg til dem som var mistenkte. Det ble foretatt forhør både for å fastsette skyldspørsmålet til de tiltalte, og de tiltalte førte også egne vitner for å bevise sin uskyld.

Medlemmene i domskommisjonen var særlig ute etter opplysninger om hvem som hadde skrevet og underskrevet søknader, hvem som hadde reist rundt og fått bøndene til å gå, og hvem som hadde vært opphavsmenn og koordinert bevegelsen i de ulike bygdene. De var også ute etter opplysninger om det hadde vært kontakt med utvalgte stortingsmennene, og i så fall hva slags kontakt bøndene hadde hatt med dem.²⁰³

Sverre Steen mener spørsmålene som ble stilt var forsiktige. Han spekulerer derfor i om domskommisjonen var mer interessert i ”overflatebevegelsene – hvem skrev hva og hvor, og hvem som brakte bud – enn i uroens dypere årsaker og bevegelsens organisasjon.”²⁰⁴ Jeg er i stor grad enig i denne betraktningen, samtidig vil jeg understreke at det er stor forskjell i hvor detaljerte forklaringer var. Flere av dem som forklarte kom med utfyllende forklaringer. Noen av dem kom også med alvorlige anklager og graverende opplysninger om de tiltalte. Ikke alltid kan disse opplysningene bekreftes av andre så om de var sanne er ikke alltid lett å fastslå. I tillegg kom det også fram at det skal ha vært uvennskap mellom utvalgte vitner og noen av de tiltalte.

Mange av de som ble avhørt hadde også blitt avhørt i de to foregående kommisjonene, dette gjør at det ikke er alltid like mye informasjon å hente forhørene. De tiltalte ble også avhørt igjen. Både medlemmene i kommisjonen, aktor og forsvarsadvokatene stilte spørsmål.

Domskommisjonen felte sin dom den 17. juli 1821. Halvor Hoel og Peder Aske ble begge frifunnet for majestetsforbrytelse, men Peder Aske ble dømt etter forordningen 5. juli 1765 til et halv års festningsarbeid. Ole Olsen Berg og Østen Ormerud, begge fra Hallingdal, og dømt til to års festningsarbeid, andre fikk fra fire til åtte måneders festningsarbeid. Andre fikk 20 til fem dagers fengsel på vann og brød. Alle, bortsett fra en (Lars Bjerke), måtte betale saksomkostninger.²⁰⁵

Høyesterettssaken

Saken ble videre anket, både av en del av dem som var dømt i domskommisjonen, og av

Majestetsforbrytelse og landsforæderi, ”crimen læsæ majestatis & perduellionis”; Se Christians V's lov sjette bok, kapittel 4.

²⁰³ Steen, *På fallittens rand*, s. 280.

²⁰⁴ Steen, *På fallittens rand*, s. 280-281.

²⁰⁵ Se vedlegg 6.

myndighetene.²⁰⁶ Høyesterett var ferdig med saken i 1826 og dommen falt den 14. mars. De fleste ble dømt til festningsarbeid i fra et til tre år og i tillegg måtte de betale saksomkostninger på mellom 500 til 900 spesidaler hver.²⁰⁷ Halvor Hoel ble også dømt. Han fikk et års festningsarbeid. De dømte ble imidlertid benådet av kongen den 10. oktober samme år til langt midlere straffer. Kongen benyttet seg av sin rett fra Grunnloven til å formidle straffene. Det ble argumenter for at kongen hadde gjennomgått sakene og

fundet de at vedkommende Domstols afsagte Dommer byggede paa Retfærdighed og overeenstemmende med Lovens Bud, men i Betragtning af at flere af de Domfældte have været underkastede Arrest i længre eller kortere Tid og at de ved denne og ved deres Anger have afsonet Feiltrin, der lykkeligvis ikke have medført for det Offentlige farlige Følger, paa Grund af de af Regjeringen øieblikkeligre trufne kraftige og hensigtsmæssige Forholdsregler, for at forskagge Statens Embedsmænd den fornødne Agtelse, og at at sikre Nationalforsamlingen for enhver ulovlig Paavirkning, saa vil Hans Majestæt, der i Statens nærværende rolige og lykkelige Stilling og i dens Borgers Kjerlighed for Ret og Pligt finder en nu Grund til Medlidenhed mod de Vildfarende[.]

De dømte skulle nå istedenfor festningsarbeid ”hensættes i Sognets Arresthuus, eller hvis dette ikke haves, i nærmeste Kjøbstads Arbeidsanstalt eller Fængsel”.²⁰⁸

Høyesterett viste sin behandling av denne saken, som beskrevet i kapittel en, forståelse for at allmuen var frustrert. Innholdet i budstikkene og lignende ble brukt under høyesterettssaken for å finne ut om formålet bak disse togene og om hensikten var å styrte regjeringen eller ikke.²⁰⁹ Dommerne var derimot ved domsavsigelsen enig om at de fleste som reiste til Christiania ikke hadde hatt i sinnet å velte staten. Allikevel mente dommerne all allmuen ikke hadde rett til å gå frem på ulovlig vis slik de hadde gjort og skjerpet straffene til de tiltalte.²¹⁰

Carl Johan altså grep inn og benådet og kuttet ned på straffene. De dømte måtte imidlertid fortsatt betale saksomkostninger, og dette skal for mange ha vært vanskelig å gjennomføre. En av dem som ble rammet var Gjermund Gullsteen. Han måtte gå fra gården

²⁰⁶ Seks av de 19 som var tiltalt i domskommissjonen, ville egentlig ikke anke dommen.: Gunnerusbiblioteket, Commissions Domsacten i Saken angaaende Almue-Urolighederne i 1818: 2den Deel, XA, Fol. 468, side 1510-1518.

²⁰⁷ Langeland, *Siste ord. 1814-1905*, s. 216.

²⁰⁸ Straffene ble nå arrest for Halvor Nielsen Hoel i en måned, Peder Hansen Aske i tre måneder, Ole Morstensen Caulum i to måneder, Ole Wernsten Klungseth i to måneder, Ole Olsen Berg Kniplingsdunken i tre måneder, Østen Olsen Ormerud i tre måneder, Iver Nielsen Skagnæs i tre måneder, Frederik Torkildsen Lehne i en måned og Erik Olsen Thormosgaarden i 10 Dage. Musketeer Harrald Arnesen Aasen fikk straffen ”eensomt Fængsel i 10 Dage.” Ole Iversen Kinneberg, Arne Arnesen Heje, Christen Haraldsen Stuegaarden, Ole Mikkelsen Stuegaarden, Gjermund Knudsen Gullsteen, Poul Olsen Nedremyhr, og Engebret Sevadsen Thoen ”eftergives den dem idømte Straf af Fængsel paa Vand og Brød i respective 20, 10 og 5 Dage.”: Hoels kommisjon, pakke 4, brev fra den kongelig Norske Statssecretariat i Christiania, dateringen viser til 10. oktober 1826. Ligger under arkivverkets skilleark: ”Halvor Hoels sak 5. Forskjellige dokumenter”

²⁰⁹ Langeland, *Siste ord. 1814-1905*, s. 213-214.

²¹⁰ Langeland, *Siste ord. 1814-1905*, s. 214 og 216.

og i 1838 ble den solgt på grunn av det han skyldte i omkostninger.²¹¹

Oppsummering

Det er vanskelig å si noe om det faktiske skattetrykket for bøndene, men det hersket utvilsomt pengemangel. Denne rammet ikke bare bøndene, men befolkningen i Norge generelt. Vel så viktig som det faktiske skattetrykket var bøndene og befolkningens opplevelse av skattene. Skattene kunne oppfattes som urettferdige, selv om de ikke nødvendigvis var høyere enn vanlig.

I dette kapitlet har jeg gitt et riss over hendelsene i 1818. Samtidig har jeg berørt bakgrunnen for uroen og søknadene, og også hvordan selve motstanden tok form gjennom søknader til Stortinget og bondetogene. Dette skal jeg bygge videre på i oppgaven, og i analysen av bondetogene. Oppgaven fortsetter kronologisk, og starter med søknadene til Stortinget – med vekt på bøndenes politiske virksomhet. Bøndene satte opp klagebrev etter en lang supplikktradisjon, men nå med åpen kanal til Stortinget regjering og en hovedstad å samles i. Dette ble den første prøven på hvordan det nye storting og regjering taklet bondemotstanden. Fra nå av er oppgaven i større grad basert på kildematerialet.

²¹¹ Reinton, *Folk og fortid i Hol: Frå 1815 til vår tid*, s. 29.

3. Bøndene skriver til Stortinget

Hvilke økonomiske krav stilte de og hvilke argumenter brukte bøndene i søknadene sendt inn til Stortinget i 1818? Når det gjelder avsenderne vil jeg særlig ta tak i søknadene som ble sendt inn fra bønder og allmuen. Sverre Steen har også brukt dette materialet, men det er langt flere søknader enn det han brukte.²¹²

I bøndenes forklaringer etter bondetogene kan man finne detaljerte beskrivelser av hvordan søknadene kom i stand, hvem som skrev dem og hvordan søknadene ble levert inn til Stortinget. Bøndene henvendte seg også direkte til stortingsmenn. Hva sier dette om bøndenes evne til å samle seg om krav og skape en felles sak?

I disse søknadene kan en se en kontinuitet fra supplikkinstitusjonen på 1700-tallet. Endringen er hvordan befolkningen henvendte seg til de nye sentralmyndighetene i Christiania. Stortinget tok over rollen Det danske kanselli hadde hatt som mottaker av supplikker og henvendelser fra befolkningen. Også kongen kunne motta henvendelser. I forhold til andragende til kongen var det utformet et regelverk. Alle andragender fra norske borgere til kongen skulle først innleveres til den norske regjeringen. Deretter skulle de kommentere den før det skulle tas avgjørelse på den. I alminnelighet skulle ingen avgjørelse tas før den norske regjeringens betenknninger var innhentet hvis det da ikke lå viktige hindringer i veien for det.²¹³ Det er meget mulig at det også ble sendt inn søknader til kongen i Stockholm. På grunn av arbeidsmengden har jeg ikke hatt mulighet til å undersøke dette.

Det er et stort spenn og mangfold i hvilke saker som ble tatt opp i søknadene til Stortinget i 1818. I de trykte stortingsforhandlingene kan en lese om mange forskjellige søknader, ikke bare med økonomiske krav. Det var også søknader fra flere lag av samfunnet.

Økonomiske krav i søknadene til Stortinget

Gjennom sen vinteren og våren 1818 kom det inn søknader om bank- og pengevesenet, endringer i skattene og ønsker om pengelån. Her beskrev allmuen hvordan de oppfattet den økonomiske situasjonen. Flere av disse søknadene var underskrevet av mange og flere var også skrevet på tvers av prestegjeld. I Stortingsarkivet ligger de originale henvendelsene.

Den første jeg har registrert var datert desember 1817. Den var fra allmuen i prestegjeldene Jølster og Førde. I søknaden gjorde de rede for jordbruksforholdene, og

²¹² Flere av søknadene som kom inn til Stortinget har jeg ikke klart å finne i Stortingsarkivet. Sverre Steen henviser i *På fallittens rand* til materialet fra Komiteen for bank- og pengevesenet. Her skal det ha ligget en del søknader som omhandlet penge- og bankvesenet. Dette materialet ligger spredt i Stortingsarkivet og jeg har ikke klart å spore alle søknadene.

²¹³ Maurseth, Per, *1814-1844, i Sentraladministrasjons historie*, bind 1, Oslo: Universitetsforlaget 1979, s. 63.

mangelen på trevarer, tømmer, never og ved. De beskrev også dårlige tider og pengemangelen som førte til at ”Den Eene er ikke i stand Til at Laane den andre En skatte Daller”. Mangelen på penger hadde også ført til at de ikke hadde mulighet til å betale tjenestefolk. Det var derfor deres ”[a]ller underdanigste Bøn og beiæring Til Stortinget, om at Dese Svære Skatter maate formildes.” Sammen med dette ligger det også spørsmål adressert til Stortinget om hvordan man skal tolke en forordning om odelsrett, og også om de løsaktige forholdene som foregikk både i og utenfor ekteskap.²¹⁴

Fra allmuen i Enebakk kom det i februar inn en søknad til Stortinget. De hadde fått lensmannen Ole Arnesen til å skrive for seg. Allmuen ønsket å få lengst mulig utsettelse på betaling av det tvungne bankinnskuddet. For mange skal det ha vært umulig å skaffe sølv eller penger. Flere skal ha måttet selge eiendom mot dårlig betaling, eller de hadde måttet ta opp lån.²¹⁵ I februar 1818 ble det sendt inn søknad fra Furnes anneks i Vang prestegjeld på Hedmark. De innledet med å si at de vanskene som var her, var i store deler av landet. Bøndene hadde ikke mulighet til å hjelpe hverandre. Dette er argumentasjon en finner igjen i flere søknader. På Furnes var ønsket om pengelån sentralt. De var redde for å miste eiendommene som enten hadde vært i familiens eie i lange tider eller som de hadde skaffet seg ved hardt arbeid. Årsaken til at det hadde blitt slik var pengemangelen. De var derimot ennå ikke helt uten mulighet til å stille pant i eiendommene. De ville derfor at det skulle opprettes en bank hvor det mot pant skulle være mulig for enhver å låne opp til 3000 spesidaler. Skulle dette ikke være mulig å få i stand raskt, ønsket de at å få utsettelse på betaling, i alle fall til det var mulig å få tak i penger.²¹⁶

Allmuen i Son ladested ved Oslofjorden skrev søknad til Stortinget fordi de mente at de var for hardt og feilaktig lignet i forhold til ekstraskattene. Ladestedet lå under Christiania og de mente at Christiania hadde fått så stor andel av det som skulle betales fordi flere rike bodde der. Det skal derfor ha blitt en urettferdig skattlegging av dem som bodde i Son. Det skal heller ikke ha være mulig å få tak i sølv eller penger og handelen skal også ha påført dem tap. De måtte derfor pante og selge eiendommer. Samlet ønsket de forandring i ligningen av bankinnskuddet, kjøpstedsskatten og riksbanksedlenes innløsning.²¹⁷

En ser i søknadene at avsenderne kom med konkrete forslag til hvordan avhjelpe de

²¹⁴ Stortingsarkivet, Odelstingets extract protokoll 1818, bilag nr. 100. Søknad fra Jølster og Førde 17. desember 1819.

²¹⁵ Stortingsarkivet, Stortingets extract protokoll 1818, bilag nr. 65. Søknad fra allmuen i Enebakk 18. februar 1818.

²¹⁶ Stortingsarkivet, Odelstingets extract protokoll 1818, bilag nr. 64. Søknad fra allmuen Furnes anneks 25. februar 1818.

²¹⁷ Stortingsarkivet, Stortingets extract protokoll 1818, bilag nr. 44. Søknad fra Son ladested 6. februar 1818.

økonomiske vanskene. De fleste søknadene kom fra Østlandet, men det var også søknader fra Vestlandet. Dette ser man blant annet med søknaden fra Jølster og Førde.²¹⁸

Sebbelows plan i søknadene

Sebbelow plan figurerte i flere søknader utover våren. Sebbelow leverte inn sin plan til Stortinget 7. mars 1818. Etter dette ble den spredd blant befolkningen.

Fra Hedmark kom det flere søknader hvor man ba om at Sebbelows plan skulle bli antatt og det ser ut til at mange her hadde lest forslaget. Allerede 22. mars i søknad fra Løten på Hedmark ble det bedt om at Sebbelows plan måtte bli vedtatt. De startet søknaden at de hadde lest Sebbelows forslag til bankvesenet, som de fant ”Fuldkommen at kunde befrie os for al Nød, og Fattigdom som nu synes at være tilfældet over det helle Land”. De satte sitt håp til Stortinget, og omtalte representantene som landsfedre: ”Vi haabe til fulde at vores Valgte Representanter, som Landets Fædre, der vil sørge for det almindelige Vel, ej undrager os den Lykke som der af vilde Flyde, og derfor troer vii At ingen af Stortingets Ærede Medlemmer Skule Være her imod.” Dette er en retorikk man har hørt tidligere hvor det er kongen som var kalt landets far.²¹⁹ Fra Vangs prestegjeld på Hedmark kom det en søknad til Stortinget datert 26. mars. I denne søknaden ble det også bedt om at Sebbelows plan skulle bli antatt. Denne er tilnærmet ordrett lik søknaden fra Løten.²²⁰ Hvordan disse søknadene kom i stand vet jeg ikke, men det er tydelig at det må ha vært en eller annen grad av samarbeid mellom avsenderne.

Fra Nes prestegjeld på Hedmark kom det søknad til Stortinget, også den datert 22. mars. Her skriver de at de har lest Sebbelows plan og at de ønsker at den skal bli antatt da

[v]i eer ikke skiønnere af saadanne Indretninger, men maa vel Tillade os at Troe at vi har en smule Fornuft, og maae behøves ikke for at kunde Bedømme denne skiønne simple, og for hver Mand begribelige Plan. Skulle denne ikke blive antaget, da er det Forunderlig. Nedskriverne herfra er at den Formening, at naar Stortinget gjør sin Pligt, og have hensyn til Landets vel, da maae de antage den. Betenk vore Herrer, om den nærværende Bank Indretning kunde gaae overstyr, hvilket Ansvar den Paaligger de Stortings medlemmer som Stemmede denimod. Vi beder end mere at de der vil Stemme imod i denne Anledning; at Navnerne paa Disse maatte blive Anført i de offentlige Tidender.

Søknaden har 67 underskrifter, hvor Halvor Hoel og Peder Aske er blant de første som har

²¹⁸ Steen har i sine notater en søknad fra allmue fra Jæren og Dalene datert 27. desember 1817 om bestemmelse angående bank- og pengevesenet. Denne søknaden ankom Stortinget 12. februar 1818: RA, Privatarkiv 423 Sverre Steen, Fd. 0015 Forarbeider og manuskripter. Det frie Norge. Manuskript (håndskrevet) notater og kilder (bind 2). Notater til kapitlet *Opposisjon mot stortinget og regjeringen*.

²¹⁹ Stortingsarkivet, Odelstinget extract protokoll 1818, bilag nr. 266, søknad fra Løten på Hedmark 22. mars 1818.

²²⁰ Stortingsarkivet, Odelstingets extract protokoll 1818, bilag nr. 271. Søknad fra Vang på Hedmark 26. mars 1818.

skrevet under. Peder Aske var blant dem fra Hedmark som sammen med Halvor Hoel ble tiltalt for sin deltakelse i bondetogene. I denne søknaden er en streng tone. De ønsket innsyn i Stortingets beslutningsprosessen og at stortingsmennene holdes ansvarlig hvis de ikke vedtok Sebbelows plan.²²¹ Det vitner om et ønske om offentlighet. Johans Marcussen Bjørnstad forklarte at han hadde skrevet under denne søknaden ”saasom han havde læst Sebbelows trykte Forslag om Pengevæsenet, det Vidnet synes god om”. Hvem som hadde skrevet denne søknaden visste han ikke. Søknaden skal ha ligget hos Niels Ballishoel hvor en kunne komme og underskrive den.²²² I forhør i domskommisjonen ble flere fra Hedmark forelagt søknaden fra Nes, men de fleste nektet for å ha underskrevet den.²²³

I Lier ble det i mars/april skrevet søknad til Stortinget. Den beskrev de økonomiske problemene og pengemangelen som så store at de ikke hadde mulighet til å hjelpe hverandre og at det gikk både utover fattig og rik. Uten penger klarte de ikke å betale skattene, tjenestefolk og arbeidsfolk. De få varene de hadde å selge i kjøpstedene, fikk de dårlig betalt for. Avsenderne av søknaden ønsket at Sebbelows plan skulle bli vedtatt fordi de mente at dette ville få føre til mer penger i omløp. De beskrev at hvis forslaget ble vedtatt ville

vor nærværende Nød og Kummer blive Lindret, vor Frygt, Sorg og Bekymring for fremtiden blive Lettet, Ja – vi troer vist at de mørke Udsigter som nu truer os, vilde derved blive forjaget. Og derimod Lyst og Mod til stræbsomhed blive befordret, da enhver Mand som havde Evne og Villie til at befordre Sitt og Statens Vel, da kunde gjøre det[.]

Det var rundt 80 underskrifter på søknaden, hvor i alle fall en var av en kvinne.²²⁴ Så mange underskrifter vitner om stor deltakelse, og at mange stod bak forslaget.

I april kom det søknad fra Kongsberg med ønske om at Sebbelows plan måtte bli vedtatt på grunn av problemene i pengevesenet. I søknaden ble det argumentert for hvorfor Sebbelows plan burde antas:

1. At Bankens Fond ikke skulle være en død Capital for Nationen som i dette Øyeblikk ville savne den alt formeget.
2. At Banken ikke skulle udstæde flere Sedler end den har disponible Fond til, paa det at Sedlerne ej allene ikke strax skal underkastes Cours, men at de for bestandig skal kunne vedligeholde den for en Banks Sedler, og for et Lands fordeelagtige Handel, saa nødvendige Credit.-

De var tydelige i sin argumentasjon. Til slutt la de til at de var ”næsten Forsikkrede om at hine

²²¹ Hoels kommisjon, pakke 4, dokument merket Litra K. Pakken er ordnet med egne skilleark, dette dokumentet ligger under ”Vedkommende Justitssagen mod Halvor Hoel og flere. NB i denne Pakke fines ingen Regningsager. -)” som igjen ligger under skillearket ”Halvor Hoels sak 3. Ekstrakt av Høiesterettssaken: Justitien mot Halvor Nielsen Hoel m. fl.”

²²² Gunneriusbibliotek, Commissions Domsacten i Saken angaaende Almue-Urolighederne i 1818: 2den Deel, forhør i domskommisjonen av Johans Marcussen Bjørnstad den 21. november 1820, side 629-630.

²²³ Jfr: Gunnerusbiblioteket, Commissions Domsacten i Saken angaaende Almue-Urolighederne i 1818: 2den Deel, forhør i domskom. av Even Madsen Gjestvang, side 599 og Johannes Nielsen Caulum, s. 639-640. Begge forhørt 20. november 1820.

²²⁴ Stortingsarkivet, Odelstingets extract protokoll 1818, bilag nr. 267, søknad fra Lier 6. april 1818.

Sebbelows Beregninger over de frievillige Biedrage ikke er overdrevne, men derimod vil vist en hver sand Patriot yde alt mueligt som frievilligt Biedrag.”²²⁵ Også fra Asker kom det søknad til Stortinget. Avsenderne trakk linjer tilbake til krigstiden ”som ved de forøgede Udgifter, svære Gjennemmarscher, uophørlige Transporter, vort unge Mandskabs Fraværelse, havde allerede overordentligen, og mer end Nogen Udenbøygds Mand troede, svækket Præstegjældet”. Problemene med pengevesenet nådde sin høyde ved pengeloven av 1816. Pengemangelen hadde videre ført til at

alle Anstrængelser [blev] aldeles forgjæves, og man maatte med Taalmodighed see Effekter, Gaardsredskaber og Besætninger udpantes, - et Syn som endog aldrende Mænd næsten ej kan mindes. Endnu rester den største Deel af Almuen med Bidrag til Banken, og Rigsbanksedlernes Indløsning, samt mange endog for Skatterne i 1816. – Penge og Sølv haver ej nogen Mand; Korn mangler til Sæd i dette Foraar, end sige til Føde, Heste og Besætning maae vi vente hvert Øyeblikk at blive bortagne og solgte for en Spotpriis, da neppe nogen Almuesmand i Præstegjældet formaar at betale ved Auktionen Tingenes virkelige Værd.

De hadde funnet håp i Sebbelows plan hvor de trodde ”der ville findes redning for os og det hele Land”. Det var viktig for dem å påpeke at plasseringen av prestegjeldet mellom to byer ikke nødvendigvis ga dem større muligheter til å betale skattene, ”og Almuen frygtede derfor at denne mindre rigtige Formodning, skulle lede til at ansee dette Præstegjæld, som det der ej trængte til Hjælp.”²²⁶

Som sagt var det mange felles søknader, men det er også unntak. Ole Aaset fra Østerdalen sendte i mai søknad hvor han ønsket at Stortinget skulle vedta Sebbelows plan: ”forskjellige her i Østerdalen læst med Begjærlighed og Bifald, som, ved nøje og moden Eftertanke: fundet samme i høi Grad anvændelig og tjenlig for Landet og del Heeles Vel.” Han skrev under med bare sitt eget navn, men skrev som om det var på vegne av flere.²²⁷

Det ser ut til at Sebbelows plan hadde blitt spredt til flere steder, og at det var mange som hadde lest eller hørt om det. Basert på hvor søknadene kom fra ser det ut til at det var særlig på Østlandet at planen hadde blitt spredt. Når allmuen beskrev de økonomiske problemene ser det også ut til at de var bevisste at dette var problemer som rammet mange, samtidig som at argumentet om at endring var noe som kunne gagne mange, kunne være en måte å rettferdiggjøre kravene på.

²²⁵ Stortingsarkivet, søknaden ligger i ”Protocol for Committeen angaaende Bank og Pengevæsenet”, som vedligger Odelstingets extraxt protokoll 1818, bilag nr. 2. Søknad fra Kongeberg den 15. april 1818.

²²⁶ Stortingsarkivet, søknaden ligger i ”Protocol for Committeen angaaende Bank og Pengevæsenet”, som vedligger Odelstingets extraxt protokoll 1818, bilag nr. 2. Søknad fra Asker prestegjeld 20. april 1818.

²²⁷ Stortingsarkivet, Odelstingets extract protokoll 1818, bilag nr. 265. Søknad fra Ole Aaset fra Østerdalen 30. mars 1818. Ole Aaset var stortingsmann i 1821.

Hvordan søknader tok form

I forklaringene etter bondetogene har jeg funnet flere beskrivelser av hvordan søknader kom i stand og hvordan de ble skrevet. Dette gjelder særlig søknader skrevet på vegne av ofte et eller flere sogn, eller prestegjeld. Jeg vil her gå gjennom de mest detaljert og innholdsrike beskrivelsene av hvordan søknader kom i stand.

Søknaden fra Ådal i Ringerike

Sommeren 1818 var mange av allmuen fra Ådal i Ringerike samlet på Wiger ved Ådals kirke på grunn av ombyggingen av en prestestue. På denne samlingen var det snakk om at man ville levere inn en søknad om lettelse i skattene og en utvei for å skaffe seg pengelån. Det ble bestemt at gårdmennene Iver Skagnæs og Ole Findsand skulle forfatte en søknad og reise til Christiania med den.²²⁸ Det ble skrevet en fullmakt som ble underskrevet av flere. Samtidig ble det avtalt at ”de først skulde tale med Øvrigheden om Sagen.”²²⁹ Ved å ha en fullmakt ville de vise at det var allmuens ønske og at de hadde deres tillatelse til å snakke på deres vegne.

Lensmann Peder Øvrevolden i Ådal var også til stede på samlingen på Wiger. Iver Skagnæs skal ha argumentert for at man burde søke om at Sebbelows plan burde vedtas. Lensmannen hadde på sin side argumentert for at man bare burde søke om pengelån, men

[d]ette sidste var Iver Skagnæs ei tilfreds med, hvorfor Deponenten [Øvrevolden] og flere forslog at man skulde søge om at enkelte Dele af Sebbelovs Plan maatte antages, men dette faldt ei heller Iver Skagnæs Bifald. Endelig blev man enig om at formaae en Embesmand til at skrive en for Almuen passende Ansøgning, og i saadan Hensigt blev Iver Skagnæs valgt til at reise til en af Øvrigheden for at faae Ansøgning skrevet og videre at reise med den til Christiania. Deponenten som ikke ansaa Iver for at være den saaledes skikkede Mand hertil, foreslog da, at Ole Findsand skulde følge med, hvilket ogsaa blev vedtaget. Den forsamlede Almue skrev nu sine Navne paa et Stykke Papiir, hvilket skulde ansees som et Slags Fuldmagt for de Afsendende. Deponenten som intet syntes om Forslaget vilde ei underskrive og gik derfor ud af Huset, men da han kom ind igjen fandt han, at man havde skrevet hans Navn, og han lod det da blive staaende.²³⁰

Øvrevolden var klar på at han mente at Skagnæs ikke var den rette til få et slikt oppdrag, og han var også med på å ta avgjørelse om søknadens utforming. Etter samlingen gikk Skagnæs og Findsand til Fogd Thams som skal ha fratatt dem fullmakten og fortalte ”at deres Foretagende vilde være til ingen Nytte”.²³¹ Både lensmannen og fogden ble rådspurt og dette kan vitne om tilliten allmuen hadde til dem. Iver Skagnæs forklarte at da de tok kontakt med fogden skal han ha advart dem om å gå inn til Christiania og levere søknaden. De kunne da

²²⁸ Iver Skagnæs ble senere tiltalt og dømt for sin deltakelse i bondetogene.

²²⁹ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Ole Mogensen Findsand 17. juni 1819, 5. hefte s. 447-448.

²³⁰ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Peder Øvrevolden 15. juni 1819, 5. hefte s. 419-424.

²³¹ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Ole Mogensen Findsand 17. juni 1819, 5. hefte s. 447-448.

vente å bli arrestert eller verre. Fogden hadde fortalt dem om en søknad fra Asker sogn ”der var saa gal saa de havde truet at gaae ind med Storm mod Storthinget.” Det virker som at årsaken til at fogden advarte dem om å levere inn søknad nettopp var på grunn av søknaden fra Asker, og at en slik gjentakelse kunne føre til at myndighetene grep fatt i det. Etter hvert skal fogden ha sagt at han hadde advart dem og at de nå fikk de gjøre hva de ville.²³² Fogd Thams ble også forhørt om Skagnæs’ og Findsands besøk og deres anmodning om at han skulle skrive søknad for dem. Thams forklarte at han hadde sagt til dem at det var urimelig å gjøre ansøking for mennesker som ikke var tilstede og kunne underskrive den selv.²³³

På tross av fogdens advarsler reiste Skagnæs og Findsand senere inn til Christiania. I Christiania skal de ha skrevet en søknad i allmuens navn.²³⁴ Søknaden skal i følge Findsand gått ”ud paa Pengelaans Erholdelse og Lindring i Skatterne, tillige angikk Antagelsen af Sebbelows Plan angaaende Pengevæsenet.”²³⁵ Skagnæs hadde imidlertid en mer detaljert forklaring og fortalte at i Presterud i Bærum skal de ha sett en søknad som stod slått opp på veggen om antagelse av Sebbelows plan. De hadde fått skrevet en kopi av søknaden.²³⁶ Det ser ut til at det var nettopp denne søknaden fra Asker sogn som Thams hadde advart dem mot. Skagnæs mente at den ikke inneholdt ”saadanne Ting som Fogden havde omtalt.” De skal ikke ifølge Skagnæs ha gjort store forandringer på søknaden, bortsett fra å bytte sted til Ådal anneks fra Asker sogn, og å føre inn at trelasthandelen var stanset.²³⁷ Denne søknaden skal de ha brakt med til stortingsmann Jens Gram, president i odelstinget, ”men han sagde dem, at det var for sildig at indlevere nogen Ansøgning hvorfor han ikke kunde medtage den.”²³⁸

Senere trakk Ole Findsand deler av forklaringen og sa at første gang de var i Christiania var Iver Skagnæs ikke sammen med han da han gikk til sorenskriver Gram,

men strax derpaa fulgte de begge [Findsand og Skagnæs] ad til Storthingsmændene Sebbelow, Consul Isaachsen og Lieutenant Hoel, hvilke Samtlige sagde dem, at deres medhavende Ansøgning, hvilken de bad om at maatte medtages til Indlevering i Storthinget, ville formeentlig være uden Nytte, da den i al Fald kom for sildig, dog modtog Lieutenant Hoel Ansøgningen med Løfte at gjøre Forsøg i saa Henseende. Mere kan Deponenten ikke erindre blev talt enten af Lieutenant Hoel eller de øvrige benævnte Storthingsmænd.²³⁹

For undersøkelseskommissjonen forklarte Findsand at søknaden ikke ble levert inn, for domskommisjonen forklarte han at Jacob Hoel hadde tatt den imot. Årsaken til at de skal ha henvendt seg til Sebbelow og Isaachsen var

²³² Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Iver Skagnæs 18. juni 1819, 5. hefte s. 460-461.

²³³ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. fogd Jacob Thams 17. juni 1819, 5. hefte s. 454-456.

²³⁴ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Ole Mogensen Findsand 17. juni 1819, 5. hefte s. 447-448.

²³⁵ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Ole Mogensen Findsand 9. juni 1820, s. 713- 715.

²³⁶ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Iver Skagnæs 18. juni 1819, 5. hefte s. 461-462.

²³⁷ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Iver Skagnæs 19. juni 1819, 6. hefte s. 484.

²³⁸ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. av Ole Mogensen Findsand 17. juni 1819, 5. hefte s.448- 449.

²³⁹ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Ole Findsand 9. juni 1820, s. 713-714.

for at faae nogen Kundskab om hvorledes den af Sebbelov udfordigede Plan til nye Bank- og Pengevæsen kunde ventes antagen, og Anledningen dertil var, at man [?] havde hørt tale om at man efter denne Plan skulde kunne slippe for at udrede den saakaldte Sølvskat, hvorfor Deponenten og Iver Skagnæs ved en af dem forfattet Ansøgning blandt andet havde andraget paa, at i det mindste noget af Planen maatte blive fulgt, men den her ommeldte Ansøgning blev ei indleveret.²⁴⁰

Skagnæs og Findsand skal i Christiania ha kjøpt en utgave av Sebbelows plan for bygdas regning. Den skal ha sirkulert blant bygdefolkene da de kom hjem.²⁴¹

En måneds tid etter dette hadde de blitt kontaktet av bygdefolk og bedt om å reise inn for å høre om det var noe svar på søknaden. Da de kom til Christiania henvendte de seg til Jacob Hoel som fortalte at han hadde levert inn søknaden, men at det ikke var noe svar fordi ”[m]an hadde anseet det for et Opdigt af noget faae Personer.”²⁴²

Allmuen og Findsands og Skagnæs’ arbeid for å få skrevet og innlevert søknaden, forteller om hvordan bøndene gikk frem når de skulle skrive søknad og viser at bøndene samarbeidet om å få søknader i stand. Det viser også hvordan bøndene tok aktiv kontakt med stortingsmenn for å få hjelp. Forklaringene viser hvor viktig samlinger, slik som bygdefolkets arbeid med å bygge om prestestua på Winger og samlinger på kirkebakken og andre steder var for bøndene. Dette er noe jeg finner igjen senere når bøndene planla å reise samlet til Christiania i bondetog.

En stund senere etter at Findsand og Skagnæs hadde kommet hjem, ble ”det atter omtalt efter Gudstjenesten ved Aadals Kirke, at man vilde sende Deponenten [Ole Findsand] ind igjen for at prøve om det kunde nytte at gjøre en nye Ansøgning.” Findsand forklarte at han hadde ikke selv vært til stede ved kirken da dette ble planlagt, men allmuen skal ha lagt sammen til niste og reisepenger. Findsand reiste inn til Christiania og på veien dit møtte han noen menn fra Ringerike, og da de kom inn til byen møtte de bønder fra Hedmark, Valdres, Hallingdal og flere bygder. Hedmarkingene hadde skrevet en søknad som Findsand og hans reisefølge fra Ringerike også skrev under på.²⁴³ Dette var søknaden som ble levert inn til Stortinget 22. juli. Findsand gav også en kort beskrivelse av at det kom forslag om å la søknaden bli satt inn i Christiania Intelligentsedler hvor alle skal ha vært med å betale noen skillinger for trykkingen i avisen.²⁴⁴ Mer om denne søknaden kommer nedenfor.

²⁴⁰ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Ole Findsand 17. juni, 5. hefte s. 452-453.

²⁴¹ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Iver Skagnæs den 30. juni 1820, s. 1073-1074 (forhøret startet s. 1064).

²⁴² Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Iver Skagnæs 18. juni 1819, 5. hefte s. 463.

²⁴³ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. av Ole Mogensen Findsand 17. juni 1819, 5. hefte s. 449. Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Ole Findsand 9. juni 1820, s. 716.

²⁴⁴ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Ole Mogensen Findsand 17. juni 1819, 5. hefte s, 449- 450. Ole Findsands navn finnes under søknaden trykt i 27. juli i *Christiania Intelligentsedler*.

Søknad fra allmuen i Ål i Hallingdal

Fra ålingene ble det skrevet flere søknader til Stortinget i 1818. Ved St. Hans skal Tollef Opsata fra Ål ha fått Marten Wigers ”til at skrive en *Ansøgning* til Storthinget om nogen Forlindring i Skatterne og at forestille den Nød og Trang som var i Bygden ved Udpantninger og *Auction* m. m.” Denne søknaden skal også ha blitt underskrevet av folk fra Ål, Torpo og Holes anneks. Ole Aalbjørnsen Dok, gårdmann fra Ål, og Even Leknæs fra Flå tok søknaden med seg til Christiania. Da Ole Dok kom tilbake fra hovedstaden hadde han fortalt at han og Even Leknæs hadde fått underskrevet en ”anden Forestilling hvilken tilligemed *Ansøgningen* blev indleveret i Storthinget”. Ole Dok skal ha brakt med en kopi ”af det saaledes i *Christiania* skreven og indleverede Papiir”. Tollef Opsata hadde forstått Ole Dok dit hen at han hadde fått denne andre søknaden fra Jacob Hoel på gata.²⁴⁵ Ole Dok forklarte seg om søknaden som kom til dem i Christiania. Mens de var i Christiania fikk

Even Leknæs endnu et Papiir, der omtrent indeholdt det samme som *Ansøgningen*, men var fremsadt paa en anden Maade, hvilket Papiir fælleds med *Ansøgningen* blev leveret i *Storthinget*. *Even Lecknæss* sagde ikke med ren Benævnelse af hvem han havde faaet dette sidst meldte Papiir, men *Deponenten* [Ole Dok] kunde forstaae af ham at han havde faaet det af Lieutenant Hoel [Jacob Hoel], og Even havde en Copie af Papiret, af hvilken han igjen gav *Deponenten* en Afskrivt som denne bragte hid med sig til Sognet.

I Christiania skal de ha vært inne hos stortingsmannen Jacob Hoel. Even Leknæs skal da ha spurt Jakob Hoel om hvordan det gikk i Stortinget, og Jacob Hoel ”gav ham Underretning”. Ole Dok forklarte at han og Even Leknæs også var på galleriet på Stortinget, og at flere stortingsmenn, blant annet Sebbelow skal ha kommet bort og snakket med dem.²⁴⁶ Det skal ha vært deputasjon av bønder som var tilstede på galleriet 23. juli og 8. august i anledning søknadene datert 22. juli og 6. august. Begge gangene ble det stemt over blant stortingsmennene over om fellessøknaden fra bønder skulle leses opp eller ikke. Bøndenes deltakelse og ønske om å være tilstede vitner om deres politiske deltakelse. Verken navnet til Ole Doks eller Even Leknæs’ navn er å finne i søknadene datert 22. juli og 6. august.²⁴⁷ Doks og Leknæs brakte både underretning og søknad tilbake fra Christiania. Gjennom møte med andre som skrev og leverte inn søknader så bøndene at det var flere som ønsket endringer.

Senere i august skal det ha blitt skrevet enda en søknad i Ål, på gården Sata. Søknaden var datert 24. august.²⁴⁸ Tollef Opsata og Ole Dok skal ha vært forfatterne og skolemester Elling Olsen Houg²⁴⁹ skal ha skrevet søknaden ned. For inspirasjon til dette

²⁴⁵ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Tollef Nielsen Opsata 30. mars 1819, 3. hefte s. 279-281.

²⁴⁶ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Ole Aalbjørnsen 30. mars 1819, 3. hefte s. 282-283.

Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Ole Aalbjørnsen Dock 30. mai 1820, s. 517 (forklaringen starter s.513). Søknaden som Ole Dok og Even Leknæs brakte med seg til Christiania har jeg ikke klart å finne.

²⁴⁷ Se vedlegg 2.

²⁴⁸ Reinton, *Folk og fortid i Hol: Frå 1815 til vår tid*, s. 24.

betjente *Deponenten* og Ole Dok sig dels af en Copi af den *Ansøgning* som Marten Wiggers havde skrevet og dels af Copien af det i *Christiania* skrevne Document hvoraf Ole Dok havde hidbragt Copie.

Elling Houg og Arne Aslesen Arnegård skal ha reist med søknaden til Christiania.²⁵⁰ Dette var ved det første toget og da de kom til Christiania de tatt inn til politiforhør. Elling Olsen Houg forklarte her at denne søknaden hadde kom i stand fordi presten Leiit i Ål prestegjeld hadde frarådet allmuen som hadde samlet seg i sognet hans fra å gå med i bondetog. Presten hadde klart å overtale dem til heller å skrive en ansøking. På veien til Christiania hadde Elling Houg gått forbi flere bondefolk på Sundvollen og Krokskogen som hadde sagt at de var på veien til byen. Hvorfor bøndene skulle til byen hevdet Elling Houg at han ikke visste, og han nektet for å stå i forbindelse med dem.²⁵¹

Aktive stortingsmenn

Stortingsmenn skal ha spilte en aktiv rolle i søknader til Stortinget. Dette brøt med datidens ideal for stortingsmenn som var basert på dommeridealet. Stortingsmennene skulle handle uavhengig av velgerne, være helhetsorientert og arbeide for det beste for hele landet og ikke for særinteresser. Stortingsmennene skulle ta avgjørelser rasjonelt uten andre følelser enn fedrelandskjærlighet.²⁵² Det er flere eksempler i stortingsforhandlingene fra 1818 på at stortingsmenn leverte inn søknader på vegne av folk fra sitt hjemsted.²⁵³ Som allerede beskrevet i kapittel to dannet det seg en opposisjon med stortingsmenn som Sebbelow, Isaachsen, Flor og Jacob Hoel, og også den ”hemmelige klubben” som Sebbelow skal ha stått i spissen for. Dette brøt med prinsippet om uavhengige og helhetsorienterte stortingsmenn. Praksis fulgte ikke alltid idealet.

Fra stortingsmenn kan en også se engasjement for bøndenes sak. Stortingsmannen Jens Gram leverte i august 1818 forslag om å skåne bygdefolk for utpantninger til skatter.²⁵⁴

²⁴⁹ Elling Olsen Haug skal ha vært lærer i Ål: Reinton, *Folk og fortid i Hol: Frå 1815 til vår tid*, s. 23.

²⁵⁰ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Tollef Nielsen Opsata den 30. mars 1819, 3. hefte s. 279-281.

²⁵¹ Hoels kommisjon, pakke 3, avskrift av politiforhør i Christiania Elling Olsen Houg 30. august 1818, 1. hefte s. 37-39; Reinton, *Folk og fortid i Hol: Frå 1815 til vår tid*, s. 23-24.

Reinton skriver at han skal ha lett i Stortingsarkivet uten å klare å finne den søknaden, og det er derfor usikkert om den ble levert inn.

²⁵² Pryser, *Norsk historie 1814-1860*, s. 230.

²⁵³ Jfr. Henrich Jørgen Resch var representant for Christiania. Han leverte på vegne av en del borgere i Christiania et andragende angående en fast lovgivning om ligningsystemet og henstand med bankinnskuddet deres. Dette ble sendt videre til komiteen for bank- og pengevesenet. Holst, Poul. *Kongeriget Norges andre ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1818. Anden Deel, indeholdende Forhandlingerne i April og Mai Maanedet*. Christiania 1820. Trykt hos Chr. Grøndahl og N. Wulfsberg, s.217(april). Forhandlinger i april odelstinget 7. april 1818.

²⁵⁴ Holst, Poul. *Register over andet ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1818*. Christiania 1821. Trykt hos Chr. Grøndahl, s. 41.

Forslaget sa at trengende bygder burde skånes for utpanting og auksjoner når det gjaldt resterende skatter inntil de fikk adgang på pengelån. Det ble bestemt at man skulle ta forslaget under nærmere overveielse og tilstilles valgkommisjonen ”for at denne kan udnævne en Committee til derover at afgive Betænkning.”²⁵⁵

Bøndene forklarte ved flere tilfeller at de hadde vært i kontakt med stortingsmenn, både for å få informasjon om hva som foregikk i Stortinget eller for å hjelp til søknader. Det var ikke tilfeldig hvilke stortingsmenn bøndene kontaktet for å få hjelp, og det er gjennomgående Jacob Hoel, Sebbelow, Gram og Isaachsen som går igjen i bøndenes forklaringer. Dette var stortingsmenn som var kjent for å støtte bøndene. Bøndenes viste at de hadde informasjon om hva som foregikk i Christiania. Bøndene viste også at de hadde politisk kompetanse og at de kunne manøvrere seg i det politiske landskap som Stortinget var en del av. Bøndene henvendte seg også til stortingsmennene igjen for å høre om det hadde kommet noen avgjørelse på søknader som allerede var levert inn.

Tilreisende til Halvor Hoel – utkast til søknader

I flere bygder skal ha vært rykter og snakk om at Halvor Hoel skulle være villig til å skrive en felles søknad på vegne av allmuen fra flere bygder. Erik Eriksen Gulsvig fra Flå hadde hørt ”adskillige tale, at Halvor Hoel skulde have udladt sig med, at ville skrive en *Ansøgning*, naar flere Bygders Indvaanere vilde underskrive den.”²⁵⁶ Even Leknæs forklarte seg om ryktet og beskrev at Halvor Hoel var en som ”skjønnede Bondestandens Anliggende, samt at han skulde være villig til at gjøre den Bistand, og ikke kostbar.”²⁵⁷

Gårdmannen Østen Amundsen Kokshus fra Nes på Hedmark forklarte at ved påsketider i 1818 skal hans svoger Ole Jaalum fra Hallingdal ha vært på besøk hos ham. Kokshus skal samtidig ha vært hos Halvor Hoel for å kjøpe poteter. Halvor Hoel skal da ha spurt om det var

nogen Halling paa Hedemarken, og da Vidnet nævnte sin Svoger Ole Jaalum satte Halvor sig ned og skrev tvende ligelydende Sedler eller Papirer, hvilke han bad Vidnet om at levere til Ole Jaalum, der igjen skulde medbringe disse, det ene til Valders og det andet til Hallingdal, for efter disse Papirer at lade forfatte Ansøgninger fra disse Bøigders Almuer, i Hensigt at faae Sebbelows Pengeforslag antaget i Storthinget. Vidnet gjennemlæste Papirerne og fandt at de ikke indeholdt noget Andet, hvorfor han besørgede dem til Ole Jaalum efter Ordren.²⁵⁸

Seddelen, eller skrivelsen fra Halvor Hoel brakte Jaalum til Hallingdal. Lensmannen Svend

²⁵⁵ Holst, Poul. *Kongeriget Norges andre ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1818. Femte Deel, indeholdende Forhandlingerne i August Maaned*. Christiania 1820. trykt hos Chr. Grøndahl, s. 163.

Mer om hva som ble den videre avgjørelsen vet jeg ikke.

²⁵⁶ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Erik Eriksen Gulsvig 19. mars 1819, 2. hefte s. 174-176.

²⁵⁷ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Even Olsen Leknæs, 19. mars 1819, 2. hefte s.181-183.

²⁵⁸ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Østen Amundsen Kokshus 30. juni 1820, s. 1083- 1088 (feil sidetall i protokollen, sidenr.1084 er falt ut).

Hansen Holde fra Hemsedal ble like etter påske kontaktet av Ole Olsen Markegård d. y., og

bad ham komme ind da der laae et Papiir som Ole Johnsen Jaalem havde bragt med sig fra Hedemarken og som efter dennes Sigende skulde være kommet fra Halvor Hoel hvilket Papiir Ole Markegaarden vilde at Deponenten [Svend Holde] skulde læse.²⁵⁹

Svend Holde leste det papiret og det skal ha ”indeholdt Formular til Ansøgning til Stortinget, hvori begjærede at den af Sebbelov udgitte Plan om Bank og Pengevæsenet m. m. maatte blive fulgt.” Ole Markegård bad Svend Holde om å ta med seg seddelen videre slik at det kunne bli sett av flere, og Holde tok den med seg videre rundt i bygden. Skrivelsen skal også ha kommet til en Christen Hulebak som skrev en søknad basert på den.²⁶⁰

Her kan man se hvordan en søknad ble til fra en kladd fra Halvor Hoel til søknad skrevet i Hallingdal til Stortinget. Ole Jaalum ble selv forhørt om papirene fra Halvor Hoel. Da forklarte han at han selv ikke kunne lese skrift, men ”Østen Koxhuus sagde, at Papiret indeholdt en Ansøgning til Stortinget hvorved alle Bygder skulle bede om nogen Forlindring i Skatterne.” Han forklarte seg ellers som de andre når det gjaldt hvordan papirene hadde blitt overlevert.²⁶¹

Søknaden som ble skrevet av Christen Hulebak skal ha sirkulert i flere bygder før den til slutt ble levert inn til Stortinget. Søknaden hadde rundt 100 underskrifter fra Ål, Flå og Nes prestegjeld, blant dem også underskrifter av noen få kvinner. Søknaden var datert 13. juni. I søknaden ble det argumentert for Sebbelows plan burde bli antatt. Hvis ikke dette skjedde var de redd for at de måtte gå fra gård og grunn. Hvis de så, etter at Sebbelows plan hadde blitt antatt, kunne få igjen det de hadde betalt og pantet for å betale det tvungne bankinnskudd ville det være til stor hjelp. Det ble også argumentert for at enhver fedrelands venn ville yte sin skjerv hvis det etter Sebbelows plan ble opprettet en frivillig bank. Bøndene ønsket også skattelette.²⁶²

Ole Jaalum som hadde fått skrivelsen fra Halvor Hoel skal på hjemveien fra Nes ha dratt innom Knud Amundsen Rye i Nordre Aurdal i Valdres. Knud Rye hadde skrevet av det som stod på seddelen og levert avskriften tilbake til Jaalum.²⁶³ I Valdres ser det derimot ikke ut som skrivelsen fra Halvor Hoel ble videre bearbeidet til en søknad. Knud Rye forklarte at Jaalum hadde bedt ham om å gi seddelen til en av tre navngitte menn i Slidre i Valdres. Dette

²⁵⁹ Dette var den samme Ole Jaalum som hadde vært på Hedmark, men navnet har her blitt skrevet annerledes.

²⁶⁰ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Svend Hansen Holde 30. mars 1819, 3. hefte s. 272- 274. Christen Hulebak bekreftet Svend Holdes forklaring om at han hadde blitt spurt om å skrive søknad basert på som stod på seddelen, noe han også hadde gjort: Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Christen Poulsen Hulebak 30. mars 1819, 3. hefte s. 274-275.

²⁶¹ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Ole Johnsen Jaalum 27. mars 1819, 3. hefte s. 243-245.

²⁶² Steen, *På fallittens rand*, s. 256-257.

²⁶³ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Svend Hansen Holde 30. mars 1819, 3. hefte s. 272- 274.

skal Rye ha gjort. Papiret skal senere ha dukket opp på en auksjon der Knud Rye var tilstede. Rye forklarte at han hadde da skjønt det som at man ikke ønsket å benytte formularet på seddelen for å skrive søknad.²⁶⁴

På grunn av ryktene om Halvor Hoel skal flere også på eget initiativ ha reist til ham. Syver Erlandsen Skarren fra Valdres hadde ved St. Hans i 1818 vært på en auksjon i Valdres over ”nogle Effekter som er udpantet for Sølvskatten.” Ved denne auksjonen skal det vært snakk om at allmuen ville levere inn søknad til Stortinget ”om nogen Forlindring i Skatterne.” Det ble bestemt at Syver Skarren og en til fra bygden skulle reise med en søknad til Christiania. Da de kom til Ådal ”hørte de der af Adskillige at man mente det intet vilde nytte at indgive nogen saadan Ansøgning, saasom der før var gjort flere saadanne Ansøgninger uden nogen Nytte.” Da de var i Ådal skal det igjen ha vært samling på gården Wiger ved Ådals kirke og

[h]er fik Deponenten vide at man ventede Kongen til Christiania og det blev da der aftalt, at Deponenten og en Mand fra Aadal skulle reise over til Halvor Hoel i Næss paa Hedemarken for at raadføre sig med denne, om det kunne være til nogen Gavn, at indgive en Ansøgning til Kongen.

Skarren og Tron Buttingsrud fra Ådal reiste over til Halvor Hoel. Han skal ha sagt da de kom frem at det var levert mange søknader til Stortinget uten noen nytte. Han skal også ha sagt at det kanskje kunne nytte å levere inn en søknad til kongen. Skarren skal ha bedt om et utkast til en søknad

men herfor undslog han [Halvor Hoel] sig med Sigende, at der nok gives Folk i Valdres som bedre kjendte Forfatningen der, og som følgelig langt bedre kunde skrive Ansøgning, hvorfor han da nævnede Prost Stabel som duelig hertil.

Like etter dette skal de ha reist hjem igjen.²⁶⁵ Tron Tronsen Buttingsrud forklarte hvordan han av allmuen i Ådal hadde blitt formanet til å reise over til Halvor Hoel. Han skal ha hatt med seg et forseglet brev til Hoel som hadde blitt brakt ham av Ole Findsand. Buttingsrud forklarte at han ikke visste hvem som hadde skrevet det. Halvor Hoel ble overlevert brevet og da han hadde lest det skal han ha sagt ”[d]et er indgivet saa mange Ansøgninger, saa at det nu ikke nytter mer, men om der skulle blive noget videre deraf, skal jeg sende Eder Bud derom.”²⁶⁶ Ved forhør i domskommisjonen understreket Buttingsrud imidlertid at han hadde hørt Halvor Hoel gi til svar at når kongen kom til Christiania skulle man inngi søknad.²⁶⁷ Ifølge disse skal Halvor Hoel vært villig til å skrive søknad hvor de skulle henvende seg til kongen.

Det er flere eksempler på henvendelser til Halvor Hoel. Ole Olsen Berg fra Soknedalen

²⁶⁴ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Knud Amundsen Rye 5. april 1819, 4. hefte s. 305-306.

²⁶⁵ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Syver Erlandsen Skarren 20 sept. 1818, 8. hefte s. 710-713.

²⁶⁶ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Tron Tronsen Buttingsrud 13. sept. 1819, 8. hefte s. 697-700.

²⁶⁷ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Tron Tronsen Buttingsrud 9. juni 1820, s. 703-704.

forklarte at de hadde sendt inn petisjon til Stortinget ”deels om Lindring i Skatterne, deels om Henstand med Betalingen af disse, og deels om Pengelaan”. Da de følte at ingen ting hadde skjedd etter at søknaden hadde blitt sendt inn, bestemte de seg for å sende en ny søknad til Stortinget fra flere bygder ”for at vise at der var en almindelig Trang paa Landet.” I mellomtiden hadde det kommet opplysninger at man i Ådal tenkte å henvende seg til Halvor Hoel for å få skrevet en slik søknad. På samling på gården Ruud ble det bestemt at

der skulde udfærdiges en *Ansøgning* til *Storthinget* som blant andet skulde indeholde, at der var foregaaet Udpantninger for Skatter, og at de udpantede Ting vilde blive bortsolgt for Spotpris, og dernæst gik Samtalen ud paa, at faae en Mand til at foretage en Reise til *Halvor Hoel* paa *Hedemarken* for at faae en saadan *Ansøgning* Forfattet.

Etter anmodning tok Poul Meier på seg ansvaret for å reise til Halvor Hoel. Han ble utstyrt med niste og reise penger.²⁶⁸

Poul Meier skal den 9. juli ha reist til Halvor Hoel. På hjemveisen skal han ha møtt Ole Heie og blitt med tilbake.²⁶⁹ Ole Heie har jeg også skrevet om i kapittel to. Ole Heie reiste til Halvor Hoel etter at allmuen fra Flå hadde vært samlet på gården Vold 5. juli hvor det ble bestemt å sende en til Halvor Hoel. Årsaken til at de ville sende en til Halvor Hoel var for

at anmode denne Mand om at skrive en *Ansøgning* til *Storthinget* om Laan-Indretningers Oprettelse m. m. Aarsagen hvorfor de faldt paa at henvende dem til Halvor Hoel var fordi at det Rygte gik her i Bygden, at Halvor Hoel vilde forfatte en *Ansøgning* for Stiftet i ovenanførte Anliggende.

Ole Heie skal ha fått med seg en skrivelse underskrevet av en stor del av allmuen med spørsmål om Halvor Hoel ville forfatte en slik søknad.²⁷⁰

Hos Halvor Hoel skal Poul Meier ha mottatt et utkast til søknad av ham. Også Ole Heie skal som beskrevet i kapittel to ha mottatt en skrivelse fra Halvor Hoel.²⁷¹ På skrivelserne Heie og Meier skal ha fått med seg stod det en oppfordring til allmuen om å møte i Christiania 20. juli.²⁷² Meier skal også ha gjort avtale med Halvor Hoel om at man fra Norderhov prestegjeld skulle sende noen menn til Christiania. Der skulle de sammen med menn fra Hedmark og andre bygder skrive under en søknad.²⁷³

Halvor Hoel nektet for at det skulle ha vært noen ”deputerende” og tilreisende bønder som kom for å snakke med ham om søknader til Stortinget. Da han ble konfrontert med Ole

²⁶⁸ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Ole Olsen Berg 16. juni 1819, 5. hefte s. 426-428.

²⁶⁹ Hoels kommisjon, pakke 3, avskrift av forhør i Ringerike og Hallingdal angående skrivelserne av 8. juli 1818, forhør av Poul Meier 11. august, 1. hefte s. 26-27.

²⁷⁰ Hoels kommisjon, pakke 3, forhør i Ringerike og Hallingdal angående skrivelserne av 8. juli 1818, forhør av Ole Heie 2. august 1818, 1. hefte s. 12-13.

²⁷¹ Hoels kommisjon, pakke 3, forhør i Ringerike og Hallingdal angående skrivelserne av 8. juli 1818, forhør av Poul Meier 30. juli 1818, 1. hefte s. 9-11,

²⁷² Steen, *På fallittens rand*, side 257-260; Se vedlegg 4, for avskrift av disse to skrivelserne.

²⁷³ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Ole Olsen Berg 16. juni 1819, 5. hefte s. 426-430.

Heie og Poul Meier, og Tron Buttingsrud og Syver Skarrens besøk forklarte Hoel at han ikke kunne huske dem. Når det gjaldt Ole Heie og Poul Meier sa han at ingen fra de kanter hadde bedt ham om å skrive noen søknad. Hoel benektet også at han skal ha gitt noe utkast til søknaden til Østen Kokshus.²⁷⁴ På tross av at Halvor Hoel nektet for all beskaffenhets med dette, ser en at henvendelsene til ham var viktige for å få søknader i stand. Vi ser her kontakten som var mellom sogn og prestegjeld. Disse forklaringene viser også bøndenes ønske om å få skrevet en felles søknaden for å vise at mange ønsket økonomiske endringer.

Søknader forfattet og underskrevet i Christiania

Jeg har allerede i kapittel to og ovenfor skrevet om bøndenes felles søknad i Christiania. Allmuen fra flere bygder på Østlandet skal ha vært samlet i Christiania to ganger i løpet av sommeren 1818 for å underskrive felles søknad til Stortinget. Disse to fellessøknadene var planlagt på forhånd. De ble til fordi allmuen i tidligere hadde levert inn søknader, uten at de følte at det hadde ført til resultater. Nå valgte bøndene en ny fremgangsmåte for levere inn søknad og de samlet seg i Christiania. Det hadde tidligere blitt sendt og personlig levert inn fellessøknader, men så mange bønder hadde ikke tidligere vært samlet i Christiania i felles formål. Hvem som var forfatterne bak disse to søknadene er ikke klart.

Som sagt var det begge gangene bønder som hadde vært med på å underskrive samlet på stortingets galleri. Det ble også begge gangene foreslått fra stortingsmenn at søknadene skulle leses opp høyt, men forslagene ble nedstemt.²⁷⁵ Også her ser man stortingsmenn sin deltakelse for å fremme bøndenes sak.

Bøndene var flere ganger samlet på Åsengård i Grensen²⁷⁶ og Ruseløkka i Christiania. På den ene samlingen på Åsengård skal det ha gått rundt en vise. Hans Hansen Lehne forklarte at Frederik Lehne skal ha diktet denne, og kalte det en oppmuntringsvise. Ved en av gangene skal Frederik Lehne ha lagt en avskrift av denne visen

under den paa Bordet liggende og af de Forsamlede underskrevne Ansøgning til Storthinget, hvorpaa ha med Fornøielse havde bemærket, da Ansøgningen blev optaget fra Bordet, at Visen vakte almindelig Opmærksomhed og at Nogle strax paa Stedes gav sig til at afskrive den, ligesom han selv ladende aldeles ubekjendt med Visen, tog den i Haanden, læste den og begyndte at synge den, hvorved han læste de Forsamlede Melodien.

Hans Lehne siterte visen for domskommisjonen. Visen spilte på fedrelandsfølelser og viste til motet bøndene hadde vist i fortiden. Bøndene skulle igjen vise denne styrken for å stå imot

²⁷⁴ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. av Halvor Hoel den 27. september 1819, 8. hefte s. 718-724.

²⁷⁵ Steen, *På fallittens rand*, s. 252-253 og 262-264.

²⁷⁶ Ole Olsen Grimsgård, borger i Christiania, eide og bodde i gården Åsengård, hvor han drev "borgerlig Næring, deels som Høker og Værtshuusholder og deels ved at herbergere Almuens Folk fra Landet.": Hoel kommisjon, pakke 1, forhør av Ole Olsen Grimsgaard i domskom. 17. juni 1820, s. 854-859.

dem som ville de vondt og undertrykke dem.²⁷⁷

Bøndernes felles søknad i juli

Etter at skrivelsene fra Ole Heie og Poul Meier hadde gått rundt var det flere som valgte å dra inn til Christiania for å være med på en felles søknad. Den 22. juli ble det levert inn søknad datert 20. juli til Stortinget. Søknaden kom på trykk i Christiania Intelligentssedler 27. juli.

I Christiania skal det etter planen ha møtt opp flere bønder. Halvor Hoel skal selv ikke ha vært til stede her. Søknaden skal ha blitt brakt med av hedemarkinger, men skal ha blitt ”utfærdiget i Christiania da den af Halvor Hoel belovede Ansøgning ikke var befunden at være som den burde, især udsatte man paa den, at den var [...] for strid”.²⁷⁸ Med strid menes det antageligvis at innholdet for alvorlig til at den kunne leveres inn. Søknaden fra Halvor Hoel skal det derfor ikke ha blitt noe av.

I søknaden som ble levert inn til Stortinget 22. juli sto det å lese:

Vi troer det er Stortingets Pligt paa den bedste Maade at see vor Nød lindret – paa flere Maader troer vi dette kan iværksættes. Kort! vi beder paa Nationens Vegne om hastig Redning, da Folket vil fortvivle hvis man vedbliver at frarice det deres retmæssige Eiendomme, hvorved den fri Nordmand uden egen Skyld og Brøde, bliver fra en velsatten og driftig Mand sat i Betlernes Classe.

De la videre vekt på at de ikke trodde at Stortinget representanter var utnevnt i annen hensikt enn å handle i det beste for landet og å verne om folks eiendom og rettigheter. Å få bevart sin eiendom og frihet ble det lagt vekt på gjennom hele søknaden. I søknaden ba de om at de måtte bli opprettet låneinstitusjoner hvor ”Penger kunne erholdes mod Pant i Jordegods samt Renters Svarelse 4 Procento aarlig, samt at samme ei maatte opsiges i de første 4 eller 6 Aar”. De ba også om at Sebbelows plan skulle bli vedtatt. I søknaden var det til sammen 27 underskrifter fra flere sogn og prestegjeld.²⁷⁹

Flere forklarte at de hadde vært med på å underskrive søknaden. Iver Johnsen Alme, gårdmannsønn, var i Christiania for å søke om pengelån i tiden da denne søknaden ble underskrevet. Han hadde sammen med sin onkel fått dette i oppdrag ”af nogle ved Nordrehougs Kirke i denne Hensigt forsamlede Almuesmænd at reise til Christiania og sammesteds for Hougs Annex paa Ringeriget at ansøge Pengelaan”. Siden søknaden blant annet gikk ut på pengelån, hadde han ingen betenknninger med å underskrive den.²⁸⁰

Kolbjørn Guttormsen Haftorn, gårdmann fra Gol, forklarte at i juli hadde han reist til

²⁷⁷ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Hans Hansen Lehne den yngre 10. juni 1820, s. 780-786. For visen i sin helhet se vedlegg 5.

²⁷⁸ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Ole Olsen Berg den 16. juni 1819, 5. hefte s. 430.

²⁷⁹ Hoels kommisjon, pakke 2, bilag til domskommisjonen, bilag *Numero* 65. Avskrift av søknad.

²⁸⁰ Holes kommisjon, pakke 1, domskom. Iver Johnsen Alme 6. juni 1820, s. 573-574.

Christiania i et eget ærende. I Flå møtte han gårdmannen Thore Gislerud. Gislerud skal ha forklart ham at en søknad fra flere bygders allmue om pengelån og utsettelse med skattene skulle underskrives i Åsengård i Christiania. Gislerud skal ha bedt Kolbjørn underskrive på vegne av Gols anneks. I Christiania møtte Haftorn Ole Caulum fra Hedmark på gaten

som spurgte Vidnet om han var af de Hallingdøler, som skulle underskrive en Ansøgning til Stortinget om Pengelaan m. m., og da Vidnet sagde han havde hørt noget tale herom, bestemte Ole Fosum en vis Dag paa hvilken alle underskrivende Almuesmænd skulde møde i denne Hensigt i Aasengaarden.

Caulum skal ha sagt til Haftorn at søknaden som skulle underskrives hadde blitt skrevet av stortingsmannen Jacob Hoel. Halvor Hoel skal opprinnelig ha skrevet søknaden, men den var funnet for ”strid” og man derfor ikke kunne sendes inn. Her kom det samme argumentet opp om at de ikke kunne bruke den. Etter at de hadde underskrevet søknadene, skal de ha gått over til Jacob Hoel. Jacob Hoel skal ha sagt

at den anden Ansøgning var saa strid at alle de som havde underskrevet samme kunne gjerne i den Anledning være blevne arresterede, dog nævnede Lieutenant Hoel hverken sin Broder Halvor Hoel som Forfatter til den saakaldte stride, eller sig selv som Forfatter til den midlere skrevne og i Aasengaarden underskrevne Ansøgning[.]²⁸¹

Bønder som kom til byen i andre ærender ble også oppmuntret til å skrive under.²⁸²

Jacob Hoel fikk spørsmål om han hadde hjulpet allmuen i juli med søknad til Stortinget, noe han ikke ville vedkjenne seg. Isteden forklarte han seg vagt om at ”[f]lere Almuesmænd taledede med Deponenten om deres Pengetrang, og underrettede sig om hvad Haab der kunne være til at erholde Pengelaan men de talte ved disse Leiligheder aldrig om de omspurgte Ansøgninger.”²⁸³

Bøndernes felles søknad i august

Som beskrevet i kapittel to leverte bønder den 8. august en fellessøknad til Stortinget, søknaden var datert 6. august. Også denne gangen samlet bøndene seg i Christiania for å skrive under søknaden og det ser ut til at søknaden var planlagt på forhånd.²⁸⁴ I søknaden henviste man til fellessøknaden som hadde blitt levert inn juli:

et underdanig Andragende om at dette, for at lindre den Nød og gyselige Elendighed, der nu herjær det gamle Norge, gunstig maatte forantalte et Pengelaan, at vi kunne blive istand for at opfylde Lovens Bud til Udredelse af vore Skatter og nødvendige Udgivter, hvorfor vi ere villige til at pantsætte vore Gaarde.

De ba som forrige gang at det måtte bli opprettet låneinstitusjoner.²⁸⁵

²⁸¹ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Kolbjørn Guttormsen Haftorn 29. mai 1820, s. 482-487.

²⁸² Jfr. Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Peder Pedersen Gilaug 6. juni 1820, s. 570-572.

²⁸³ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. løytnant Jacob Hoel i domskom. 1. juli 1820, s. 1112- 1121.

²⁸⁴ Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 41) Ole Olsen ”Kniplingdunken” 16. sept. 1818, folio 8b-9a.

Også her kan vi finne flere forklaringer på de som hadde vært med på å underskrive søknaden. Ole Nielsen Fjeldstad forklarte at han hadde skrevet under søknaden fra 6. august. Han var i Christiania for å uttrette noen egne ærender.²⁸⁶ Før han reiste til Christiania ble Ole Fjeldstad kontaktet av flere av sine ”Medalmuesmænd” og de fortalte at de skulle underskrives en søknad til Stortinget om ”Pengelaans Erholdelse m.m.”. Dette skulle skje i Åsengård. I Christiania ble Fjeldstad med på å skrive under søknaden ”i den aabne Forstugang til Kirken paa Torvet, hvor han mødte omtrent 30 Almuesmænd”. Om innholdet i søknaden forklarte Ole Fjeldstad at han ikke hatt likt alle uttrykkene:

i Særdeleshed det der ommelder rasende Forbittrelser og tøieløs Uorden, forekom ham vel strænge, hvilket han ogsaa yttrede for En eller Flere – han veed ei hvem – af de Nærværende, men disse svarede blot at Ansøgningen, med Hensyn til deres store Nød og da de intet Svar havde faaet paa deres ældre Ansøgning i samme Anliggende, formeentlig ikke kunne affattes i mindre stærke Udtryk.²⁸⁷

Iver Helgenen Gunnersbye og Ole Nielsen Bergs fra Norderhov skrev under søknaden fra 6. august. Iver Gunnersbye forklarte at han og Ole Nielsen Berg var av

nogle deres Medalmuesmænd [...] anmodet om i Christiania at efterhøre om Svar paa en fra dem og flere Bøigders Almuer til Storthinget indgivet Ansøgning, samme Gjenstand betræffende, og støtte han da i Byen paa en Deel ham ubekjendte Almuesmænd fra Oplandet²⁸⁸, hvilken efterat have erkyndiget sig om hvor Vidnet hørte hjemme og i hvad Ærinde det var kommet til Byen, foreslog Vidnet i Forening med dem at underskrive en nu Ansøgning.

Gunnersbye forklarte at underskrivingen av søknaden skjedde på Ruseløkkebakken.²⁸⁹ Det ser ut til at søknaden ble underskrevet flere steder. Ut ifra forklaringene ser en at bøndene var klar over at søknad skulle bli underskrevet og sendte bønder for at bygda kunne være med på søknaden. Det var også som ved fellessøknaden i juli bønder som oppgav at de hadde underskrevet da de ble kontaktet av bønder de møtte på gaten i Christiania.²⁹⁰

Frederik Torkildsen Lehne fra Hole som skal ha diktet oppmuntringsvisen, var med på å skrive under fellessøknaden fra juli og den fra august. Om søknaden fra 6. august forklarte Lehne at han skulle opprinnelig til Christiania da Gulbrand Hansen Fjeld kom til ham

med Beretning, at 5 à 6 Mænd fra de øvre Bøigder- han nævnte hverken Mændenes eller Bøigdernes Navne – vare komne til Sundvolden paa deres Tour til Christiania, hvor de havde i Sinde atter at undertegne en ny Ansøgning til Storthinget angaaende Pengelaan m. m., og at bemeldte Mænd ønskede at Flere fra Landet ville tillige med dem underskrive.

²⁸⁵ Halvor Hoels kommisjon, pakke 2, bilag til domskommisjonen, bilag *Numero* 66, avskrift av søknad.

²⁸⁶ Hvor Ole Nielsen Fjeldstad var fra står det ikke, men kommisjonen var denne dagen satt på Hønefoss, så han må ha vært fra område rundt. I folketellingen 1801 finner man i Hole prestegjeld en gård ved navn Fieldstad hvor husbonden heter Ole Nielsen, og det er nærliggende at dette er samme person.

²⁸⁷ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Ole Nielsen Fjeldstad 8. juni 1820, s. 664-669.

²⁸⁸ Opplandet er tilnavn på området nord for Christiania.

²⁸⁹ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Iver Helgesen Gunnersbye 7. juni 1820, side 6pp+14-615.

Henvisningen i kilden til søknad *Numero* 66 viser til kopi av søknaden datert 6. august.

²⁹⁰ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Ole Pedersen Kallerud 28. juli 1820, s. 1446-1448.

I Åsengård forklarte Lehne at han i august traff ”omtrent 30 Almuesmænd, deels fra Hedemarken og deels fra flere af Stiftets Bøigder”.²⁹¹

Bøndene som samlet seg i Christiania i august skal ha vært mange av de samme som hadde vært i hovedstaden da søknaden i juli ble levert til Stortinget som man blant annet ser med eksemplet om Frederik Lehne. Kong Carl Johan var også ventet til byen omkring 10. august. Dette hadde blant annet Den Norske Rigstidende meldt, og bøndene kan ha samlet seg i hovedstaden for personlig å snakke med kongen. Carl Johan kom imidlertid aldri til Christiania i august.²⁹²

Det skal også ha vært snakk om å få søknaden fra 6. august på trykk men det skjedde ikke. Ole Olsen ”Kniplingdunken” forklarte at årsaken til at man plan å få søknaden trykket i ”de offentlige Blade veed Deponenten ikke, men han hørte tale om, at man skulde lade Ansøgningen trykkes for at faae den antaget i Storthinget.”²⁹³

Det var disse to søknadene til Stortinget, fra 22. juli og 6. august, og også søknaden fra Nes på Hedmark 22. mars som vakte særlig oppmerksomhet blant kommisjonene.²⁹⁴ Det ser ut til at de knyttet disse søknadene til bøndenes uro og bondetog. Kommisjonene kunne se hvem som hadde skrevet under, det de lurte særlig på var hvem som hadde forfattet dem og om de som hadde deltatt i å underskrive og skrive dem hadde hatt noe mer alvorlig i tankene enn bare å levere inn søknad. En del av dem som var med på å underskrive finner en også igjen blant dem som ble mistenkt for å ha organisert til bondetogene.²⁹⁵

Søknader på trykk

To søknader kom på trykk i Christiania Intelligentsedler i løpet av sommeren 1818. Den ene søknad var fra Hole prestegjeld fra Buskerud. Den andre var søknaden som ble levert inn til Stortinget den 22. juli som ble satt på trykk i Christiania Intelligentsedler den 27. juli.²⁹⁶

Den 15. juni kom det inn søknad til Stortinget fra Hole prestegjeld underskrevet av elleve menn.²⁹⁷ Denne søknaden kom på trykk i Christiania Intelligentsedler 18. juni. Her var

²⁹¹ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Frederik Torkildsen Lehne 7. juni 1820, s. 609-611
Husmannen Ole Eriksen Stranden forklarte at han hadde reist rundt i Hole prestegjeld i august etter oppfordring av Frederik Lehne for å ”Erstatning, fordi han paa Almuens Vegne og til Bøigdens Vel havde foretaget flere Reiser for at ansøge om Pengelaan og en Laane- Banks Oprettelse samt underskrevet Ansøgninger til Storthinget.” På de fleste gårdene skal han ikke ha fått inn noe, men skal tilslutt ha klart å få inn ni riksbankdaler. For denne jobben fikk Stranden 24 skilling i sølvpenger: Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Ole Eriksen Stranden, 10. juni 1820, s. 800-801.

²⁹² Steen, *På fallittens rand*, s. 262.

²⁹³ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Ole Olsen Kniplingdunken 12. mars 1819, 2. hefte s. 155-156.

²⁹⁴ Jeg har derfor valgt å legge dem ved som vedlegg. Se vedlegg 2.

²⁹⁵ Jfr. vedlegg 2.

²⁹⁶ *Christiania Intelligentsedler*, mandag 27. juli 1818, Numero 60: 1.

det satt opp punktvis hvor vanskelig det var for de skattepliktelige å betale skattene i tide. De pekte tilbake til uåret 1812, og at problemene etter dette bare hadde blitt større. Avsenderne ante imidlertid et stort i håp i at ”den store norske Patriot Hr. Sebbelows Forslag” skulle bli vedtatt.²⁹⁸

Et viktig spørsmål er hva lovene sa om at slike ting som bøndernes søknad ble satt på trykk. Grunnloven satte ned at trykkefrihet skulle finne sted, dog med reservasjoner:

§ 100. Trykkefrihed bør finde Sted. Ingen kan straffes for noget Skrift, af hvad Indhold det end maatte være, som han har ladet trykke eller udgive, medmindre kan forsætlig og aabenbare har enten selv viist, eller tilskyndet Andre til, Ulydighed mod Lovene, Ringeagt mod Religionen, Sædelighed eller de constitutionelle Magter, Modstand mod disses Befalinger, eller fremført falske og ærekrænkende Beskyldninger mod Nogen. Frimodige Yttringer, om Statsstyrelsen og hvilkenksomhelst anden Gjenstand, ere Enhver tilladte.²⁹⁹

Med grunnloven i 1814 fikk Norge for første gang lovfestet yrings- og trykkefrihet.

Det ble også forbudt med forhåndssensur. Selv om formell yrings- og trykkefrihet var bestemt, grep kongen i årene etter 1814 inn mot uønskede yringer. Ottosen beskriver at § 100 har flere svakheter. Trykkefriheten er den som er best beskyttet.

Andre former for yringsfrihet må falle innenfor betegnelsen «frimodige yringer» for å være vernet gjennom grunnlovsbestemmelsen. Et annet problem er at vanlig lovgivning kan undergrave yringsfriheten, og det har vært en stadig strøm av lover som har satt slike begrensninger. Dessuten viste det seg tidlig at det var en ting hva som stod i lovteksten, en annen ting var det hvor langt trykkefriheten gikk i praksis. Også etter Grunnloven og unionen med Sverige var det langt på veg kongemakten kom definerte grensene for yringsfriheten. For å kunne gi ut avis var man avhengig av kongelig velvilje.³⁰⁰

Hva var hensikten med å sette søknadene på trykk? Det kom få opplysninger fra bønderne selv om hvorfor disse søknadene ble satt på trykk. Som det kom frem fra av forklaringen til Kniplingdunken var årsaken til at de ønsket å sette søknaden fra 6. august på trykk, for at kravene skulle bli antatt i Stortinget.³⁰¹ Søknadene kunne vise at det var flere som ønsket forandring, og virke samlende. At søknadene kom på trykk kunne også øke presset på myndighetene for å gjennomføre endringer i deres politikk.

Oppsummering

I dette kapitlet har jeg vist hvordan søknadene ble skrevet, fra tidlig planlegging til innlevering til Stortinget. Mange personer var med på å utføre en søknad. Samarbeidet med å

²⁹⁷ Steen, *På falllittens rand*, s. 257.

²⁹⁸ *Christiania Intelligentsedler*, 18. juni 1818, Numero 49: 1-2.

Selve søknaden i Stortingets arkiv har jeg ikke funnet. Frederik Lehne, som senere var med på underskrive fellesøknadene fra juli og august hadde også skrevet under søknaden fra 15. juni.

²⁹⁹ Grunnloven § 100, www.nb.no/baser/1814/4nov2.html (21. april 2009)

³⁰⁰ Ottosen, Rune, Lars Arve Røsland og Helge Østbye, *Norsk pressehistorie*, Oslo: Det norske samlaget 2002, side 22-25. Ottosen beskriver også hvordan aviser nådde ut til bare en liten del av befolkningen. (side 22)

³⁰¹ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Ole Olsen Kniplingdunken 12. mars 1819, 2. hefte s. 155-156.

skrive og sende inn søknader skjedde også på tvers av bygdene. Retorikken og alt arbeidet bøndene la ned i søknadene tyder på et sterkt ønske om forandring. De økonomiske kravene var i stor grad de samme og viser at det var en tidlig konsensus i hva allmuen ønsket. Dette er vist også i kapittel to, hvor kravene om økonomiske forandringer også ble brukt i 1817. Ettethvert kom det ønske om at flere skulle være med på å skrive og undersøke søknad for å sette større press bak kravene. Dette var lærdom de tok med seg videre til organiseringen av bondetogene.

Bøndene henvendte seg til Stortinget, både i kraft av den som institusjon og til de ulike representantene. Da bøndene kom hjem fra Christiania brakte de med seg beretninger og informasjon om forholdene ved Stortinget. Bøndene hadde kunnskap om hvilke stortingsmenn som kunne være villige til å hjelpe dem. Denne kontakten mellom stortingsmenn og bønder skulle senere gjøre at utvalgte stortingsmenn ble mistenkt for å ha hatt noe med uroen i 1818 å gjøre.

4. Hvem deltok i bondetogene

Hvem deltok i togene og hvor var de fra? Dette kapitlet handler om hvem som gikk med i bondetogene, i senere kapitler behandler jeg hvordan bøndene ble enig om å gå i samlet mot Christiania. Dette er først og fremst et kapittel om deltakerne i det andre toget, de som ble arrestert og ført til Akershus. Hovedkilden er forhørskommisjonen. Avhørene som ble tatt opp i de senere kommisjonene gir færre opplysninger om hvem som deltok. Det kommer i tidligere forskning frem hvem som gikk mot Christiania, men det er ikke tidligere laget klare oversikter over hvem de var og hvor de var fra.

Det første toget

Det finnes ingen sikre tall på hvem og hvor mange som deltok i det første toget. I forhørskommisjonens avhør av deltakerne i det andre toget finnes det de som forklarte at de hadde deltatt i det første toget, eller at de kjente noen som hadde deltatt. Rundt 20 personer oppgav dette. De fleste var dem var fra Norderhov prestegjeld, men også en fra Hedalen, som hadde vært til stede ved Sundvollen eller Krokskogen. To forklarte også at de hadde vært til stede ved Gol da presten Støren fikk dem til å vende hjem.³⁰²

Som sagt har jeg ikke lagd noe tallmateriale fra de to siste kommisjonene, men allikevel kan man av forklaringer herfra få en innsikt i antall og også hvor det kom bønder fra. Fogd Jacob Tullin Thams ble forhørt om det første toget, og hvordan han fikk bøndene til å vende tilbake da de var samlet på Krokskogen ved det første toget. Han oppgav i forhør at det var samlet rundt 300 allmuemenn, og det skal ha vært stor trengsel. Kvelden før møtet på Krokskogen skal Thams i nærheten av sin embetsgård Follum snakket med rundt 30 til 40 allmuemenn, hvor de fleste skal ha vært fra Valdres.³⁰³ Amund Olsen Koldkind, fra Hole prestegjeld, hadde sammen med en del naboer vært på Sundvollen ved det første toget. Da de kom dit, fant de ”endeel unge Drengene fra Aadalen og Sognedalen”. Koldkind forklarte at en del skulle ha reist videre før han selv og reisefellene hans med hadde kommet til Sundvollen.³⁰⁴ Det samme gjelder Niels Jacobsen Hansen fra Hole prestegjeld. Han hadde vært på Sundvollen sammen med en nabo. Da de kom frem dit hørte de ”at den største Deel af

³⁰² Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskommisjonen, forhør tatt opp i perioden 15. september til 3. desember 1818.

Det kommer i undersøkelseskommisjonen og domskommisjonen frem forklaringer om bønder som hadde deltatt i det første toget, men jeg har ikke funnet det hensiktsmessig å lage noe tallmateriale herfra. Dette både fordi det ikke ser ut til at det har vært et prioritert spørsmål, og også siden undersøkelseskommisjonen ikke finnes i sin helhet, og det derfor ikke vil bli en fullstendig redegjørelse.

³⁰³ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. fogd og ridder Jacob Tullin Thams 6. juni, s. 577-580.

³⁰⁴ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskomm. Amund Olsen Koldkind 11. sept. 1819, 8. hefte s. 690-691.

de ankomne Bønder allerede var afgaaedt paa Veien til *Christiania*, dog var desuden en temmelig Deel tilbage af Aadøler, hvoraf de Fleste var unge Drengene”.³⁰⁵ I disse forklaringene er det en gjenganger at de som var samlet var unge drenge, samtidig som at den første delen av toget allerede skal ha gått, og vi ikke vet hvem som var i denne gruppen. Forklaringene forteller også at de unge drengene skal ha vært fra ”Sognedalen”, dagens Soknedalen, og Ådal. Soknedalen og Ådal er dalfører i Ringeriket. Man kan derfor slå fast at det med stor sannsynlighet kom bønder både fra Hole, Soknedalen og Ådal til det første toget i tillegg til de som forklarte i forhørskommisjonen at de hadde reist med.

Kildesituasjonen for det andre toget

I forhørskommisjonen ble det tatt opp forhør av 304 menn. Seks var ikke arresterte av de militære, men ble hentet inn til forhør eller arrestert senere. To ble hentet inn fra Lier til *Christiania* for forhør. Disse to skal ha blitt bedt av fogden i Lier om å oppfordre bønder fra Lier, som hadde tenkt seg til *Christiania*, om å vende hjem.³⁰⁶ En tredje oppgav også at han hadde blitt bedt om dette, men han hadde blitt arrestert av de militære.³⁰⁷ En av bøndene, Østen Ormerud, ble det utsatt arrestordre på etter at forhørskommisjonen hadde tatt opp alle de andre forhørene. De ønsket å få han avhørt på grunn av opplysninger som hadde kommet frem om ham.³⁰⁸ I tillegg var det en, Ole Larsen Rime, som meldte seg selv i *Christiania*, og han

[b]lev fremstillet for Commissionen, da han havde selv meldt sig til Arrest for, som han siger, at lide med sine Medbrødere, men nu siger han at hans Erende var at gaa herind for at erholde Pas for destroyggere at kunne begive sig heim. Saavidt Commissionen kunde skjønne var han beskjenket og blev han dessaarsag overleveret i Arrest indtil videre.³⁰⁹

Det var også en som kom i følge med Ole Larsen Rime, og han ble også tatt inn for avhør.³¹⁰ Poul Olsen Sørleie, ble brakt inn fordi forhørskommisjonen trodde han hadde informasjon som kunne være viktig.³¹¹ Dette betyr at 298 ble arrestert av de militære. Hvor mange som faktisk gikk, er derimot svært usikkert, fordi flere bønder valgt å gå hjem eller rømte da de hørte at de militære kom. Flere fulgte også de militæres anmodning om å vende hjem. At flere valgte å vende hjem og at de dermed ikke ble arrestert eller på annen måte registrert skaper mørketall, og det er umulig å gi sikre tall på hvor mange bønder som gikk.

³⁰⁵ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Niels Jacobsen Hansen 13. sept. 1819, 8. hefte, s. 695-697.

³⁰⁶ Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 72) Ole Aslesen 18. sept. 1818, folio 14b-15a, og (nr. 73) Hans Hansen samme dag, folio 15b.

³⁰⁷ Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 74) Lars Larsen 18. sept. 1818, folio 15b.

³⁰⁸ Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. 25. september 1818 folio 37a og 24. november 1818 folio 40 b.

³⁰⁹ Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 61) Ole Larsen Rime 17. sept. 1818, folio 13a-13b.

³¹⁰ Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 62) Thor Andersen 17. sept. 1818, folio 13b.

³¹¹ Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 156) Poul Olsen Sørleie 19. sept. 1818, folio 22b og 23a.

Hvem deltok i det andre toget?

Alle kjente deltakere i det andre toget var menn. Det er et stort alderspenn blant dem, fra 13 til 69 år. Det er en rekke kildekritiske problemer knyttet til forklaringene bøndene gav i forhørskommisjonen. Om lag 15 oppga at årsaken til at de var på vei til Christiania var at de hadde ærende der som ikke hadde noe med bondetoget å gjøre. I tillegg er det flere som oppgav at de hadde i et annet ærende i tillegg til at de gikk sammen med de andre. At de sa at de hadde et annet ærende kan være fordi de var redde for konsekvensene hvis de innrømmet deltakelse, og de kan også faktisk ha hatt et ærende men blitt arrestert samtidig med andre bøndene.

Siden det er umulig å avgjøre om det var en strategi for å unnskyldes seg eller om de faktisk hadde et annet ærende, har jeg valgt å regne med alle dem som ble forhørt i alle tabellene i dette kapitlet som baserer seg på forhørskommisjonen som kilde. Jeg har også valgt å ta med de seks som ble hentet inn av forhørskommisjonen til forhør.

Tabell 1: Sosial inndeling av deltakerne i det andre toget³¹²

Sosial inndeling	Antall
Gårdmenn³¹³	152
Tjenere	60
Sønner, hjemmeværende³¹⁴	44
Husmenn³¹⁵	22
Håndverker, håndverkerlærling³¹⁶	5
Føderådsmenn og livøre	3
Soldat, eller tidligere soldat	2
Innerster	1
Eier en plass³¹⁷	1
Øvrige og usikre³¹⁸	14
Til sammen	304

³¹² Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskommisjonen, forhør tatt opp i perioden 15. september til 3. desember 1818.

Jeg har i stor grad holdt meg til kategoriene gitt i kilden, dette er opplysninger som de forhørte oppgav selv.

³¹³ Denne kategorien består av de som oppgav at de var gårdmann, eide gård eller eide andel av gård, eller var leilending.

³¹⁴ Denne kategorien er de som oppgav at de bodde hjemme, enten hos moren eller faren.

³¹⁵ Denne kategorien består av de som oppgav at de var husmann eller brukte enn plass.

³¹⁶ Denne kategorien består av ulike håndverker, to av disse oppgir at de ikke har fast tjeneste.

³¹⁷ Forhørt som nummer 10 i forhørskom., folio 3b. Han oppga å eie en plass men at han ikke egentlig var gårdmann.

³¹⁸ Kategorien øvrige består av de som oppgav at det var boende eller brukere, eller tilholdende. Kategorien usikre består av de som ikke oppgav noe, eller uklar kategori som blant annet bror til gårdmann.

Det er særlig tre kategorier som peker seg ut som større enn de andre. Den største er de som eide egen gård eller andel av gård og var gårdmenn. Den andre er tjenere. Den tredje er de som fortsatt bodde hjemme hos foreldrene. Siden så mange var gårdmenn betyr dette at mange valgte å gå selv og ikke sende andre på sine vegne. Det var ytterst få av gårdmennene som oppgav at de hadde gått for andre. Imidlertid peker de to andre store kategoriene på at mange valgte å la andre gå på sine vegne og at den som eide gården selv valgte å bli hjemme. Dette poenget understrekes av tabellen nedenfor som viser hvem man gikk på vegne av.

Et nærliggende spørsmål i forhold til hvem som deltok er om de hadde stemmerett. Det var menn over 25 år som hadde stemmerett. De skulle være norske borgere, som oppholdt seg i landet og hadde bodd der i minst fem år. Man måtte enten ha status som embetsmenn, være selveiende bønder, ha leid matrikulert jord for minst fem år eller eie gård og grunn i byene til en verdi på minst 300 "Rigsbankdaler Sølvverdie". Grunnloven skilte mellom stemmeberettigede og stemmerettskvalifiserte. De som formelt sett var stemmeberettigede måtte registrere seg som velger før de kunne avgi stemme. For å kunne stemmes inn på Stortinget, måtte man være minst 30 år og ha oppholdt seg i riket i ti år.³¹⁹ I følge grunnloven kan en derfor anslå at de aller fleste som ovenfor er innført i kategorien *gårdmenn* hadde stemmerett. Rundt ti i denne kategorien (rundt 15 hvis man regner med de som oppga at de var 25) oppga at de var under 25. Dette betyr at en stor andel av de som gikk hadde stemmerett.

I tabellen nedenfor ser en de som i forhørskommisjonen eksplisitt oppgav at de hadde blitt sendt av andre, og hvem de oppgav at hadde sendt dem. Årsakene til at man sendte andre for seg kan ha vært mange. Noen turte ikke å gå selv, noen oppgav at de gikk fordi husbonden var syk eller skadet, eller at bonden måtte være hjemme på gården på grunn av arbeidet der.

I rapporter om det andre bondetoget kom det også frem hvordan man hadde sendt andre på sine vegne. Sogneprest Jacob Neumann i Asker brev sendte brev til Pavels om det som hadde skjedd på Østlandet. En av dagene etter det andre toget, kom det en ung kar fra Ål til gården til Neumann. Denne karen var bror av en av tjenestepikene til Neumann. Tjenestekaren var en av dem som hadde deltatt i det andre bondetoget og ført til Akershus festning. Neumann skrev i brevet at denne karen hadde fortalt at han hadde blitt leid til å følge med, uten å vite hvorfor. Han hadde blitt leid til å gå da det hadde gått bud om at "hver Gaard skulde levere en Mand til Toget, og da de fleste Bønder havde selv for travlt, leiede de

³¹⁹ Nordby, Trond, *I politikkens sentrum: Variasjoner i Stortingets makt 1814-2000*. Oslo: Universitetsforlaget, 2000, s. 65; Grunnloven § 50 og § 61, www.nb.no/baser/1814/4nov2.html (10. april 2009)

løse og ledige Personer, men uten videre Instrux.»³²⁰

Allikevel var det mange som ikke forklarte seg noe om at de hadde blitt sendt av andre. Det er også som sagt flere som forklarte at de hadde vært i et annet ærende, også blant de som forklarte at de hadde blitt sendt av andre.

Tabell 2: Hvem hadde sendt andre til bondetog³²¹

Hvem hadde sendt	Antall
Husbonden ³²²	59
Faren	23
Andre privatpersoner	5
Matmor	4
Andre slektninger ³²³	4
På vegne av bygda	2
Totalt antall	97

Som nevnt i kapittel to var parolen flere steder at gårdmenn skulle gå selv, andre steder ble man oppfordret til enten å gå selv eller sende en i sitt sted. Begge alternativene var altså åpne.³²⁴ En stor andel gikk på andre vegne, dette betyr at mange valgte å bli hjemme. At så mange som 97 gikk på vegne av andre betyr at mange enten ikke adlød at det var gårdmennene som skulle gå eller at de faktisk var forhindret på grunn av sykdom eller arbeid på gården. En annen årsak til at det kan ha vært bønder som ikke valgt å gå med, eller eventuelt sende en på sine vegne, kan være på grunn av arbeid med innhøstingen.

De to som gikk på vegne av bygda, gikk på vegne av Sigdal. De er de eneste to som oppgav at de var gårdmenn som også oppgav at de gikk på andres vegne.³²⁵

Hvis man sammenligner med tabellen ovenfor ser man at selv om 44 oppgav at de

³²⁰ Anker, ”Bondeoprøret i 1818”: 229. Anker siterer brev fra Neumann til Pavels 18. september 1818. Jeg har ikke noe navn på denne karen, så jeg kan ikke finne han igjen i forhørskommisjonen.

³²¹ Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskommisjonen, forhør tatt opp i perioden 15. september til 3. desember 1818.

³²² Denne kategorien gjelder både for tjenere og husmenn. Det er også et fåtall som oppgav at de gikk på to stykkers sine vegne, de er regnet bare med en gang, dette gjelder også for de andre kategoriene.

³²³ Sendt av broren, svigerfar, sønnen og en slektning.

³²⁴ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Elling Johnsen Solum 19. mars 1819, 2. hefte side 177. Dette er bare et av flere eksempler på at man fikk beskjed om at man skulle gå selv eller sende et i sitt sted.

³²⁵ Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom (nr. 299) Ole Olsen og (nr. 300) Claus Olsen. 24. sept. 1818, folio 34a-34b. Det er også bare en som oppgav at han eide en del av en gård, han oppgav også at han var i tjeneste, og han gikk på sin husbondes vegne. Samtidig forklarte han at han også gikk på egne vegne da han eide en anpart i Bakke: Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 264) Ole Engebretsen 22. sept. 1818, folio 32a.

bodde hjemme hos faren var det 23 oppgav at de gikk på farens vegne. Som poengtert ovenfor var dette de som eksplisitt oppgav at de hadde gått for andre, men det betyr ikke at de som ikke oppgav det i forklaringen sin ikke gikk for andre.

Hvor kom bøndene fra?

Kildemateriale for det geografiske nedslaget baserer seg også på forhørskommissjonen. Dette betyr igjen at jeg bare har sikre tall på deltakerne i det andre toget. De kildekritiske spørsmålene om tallmaterialet fra forhørskommissjonen gjelder også her.

Tabell 3: Geografisk oversikt over bøndene fra Buskerud og Christians amt, inndelt etter prestegjeld³²⁶

Buskerud amt	
Prestegjeld	Antall
Nes	129
Norderhov ³²⁷	54
Ål	50
Lier	25
Sigdal	9
Hole	6
Modum ³²⁸	1
Til sammen i Buskerud amt	275
Christians amt	
Aurdal	25
Til sammen i Christians amt	25
Usikre	5
Sammenlagt de to amtene	304

³²⁶ Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskommissjonen, forhør tatt opp i perioden 15. sept. til 3. desember 1818. Jeg har måttet ved noen tilfeller ta i bruk folketellingen av 1801 for sikrere å slå fast hvor de kom fra.

³²⁷ I forklaringene i forhørskommissjonen er det flere som forklarte at de kom fra Soknedalen og Ådal uten å spesifisere prestegjeld. Disse dalførene hørte under Norderhov prestegjeld og er derfor ført inn i denne kategorien.

³²⁸ Den eneste som ble arrestert som oppgav at han kom fra Modum, forklarte at han hadde et annet ærende til Christiania, og ikke hadde noe med bondetoget å gjøre.

Å se på det geografiske nedslaget kan være viktig for å studere mobiliseringen. Her må man imidlertid ta flere hensyn i betraktning. At mange fra et sted gikk trengte nødvendigvis ikke å si noe om hvor stor aktivitet det hadde vært på forhånd. Som en ser av tabellene var de aller fleste av dem som ble ført til Akershus festning fra Buskerud amt, med størst hovedvekt fra Nes prestegjeld i Buskerud amt. Også fra Ål kom det flere bønder. Som jeg viser i kapittel fem var det også en omfattende organisering i disse prestegjeldene. Det virker altså som organiseringen var viktig, men ikke avgjørende. Dette ser man både når det gjelder Hedmark og Cristians amt. På Hedmark har jeg ikke funnet noen organisering til det andre toget, men til det første toget var bøndene aktive med møter og budstikker. Allikevel kom bøndene herfra seg ikke av gårde til det første toget. I Christians amt skal det også ha vært organisering og budstikker som ble sendt rundt før det andre toget, men få herfra ble med. Det er samtidig vanskelig å si noe sikkert om mobilisering i forhold til dem som ble arrestert. Dette henger blant annet sammen med at en del valgte å gå hjem og tallene derfor ikke blir sikre.

Oppsummering

Kort oppsummert kan vi si at flertallet i av dem som de avhørte etter det andre toget kom fra Buskerud, både fra prestegjeld i Hallingdal og Ringerike. De fleste som gikk var gårdmenn, men det var også et stort innslag av tjenere, sønner og husmenn sendt av husbonde, fedre og noen også av matmor. Det geografiske nedslaget vil bli diskutert videre i kapittel fem hvor jeg ser på organiseringen og kontaktene mellom prestegjeldene og amtene, og i kapittel seks hvor jeg diskuterer om jeg kan se forskjeller på hvilke krav som ble stilt i de forskjellige bygdene.

5. Bøndenes organisering til bondetog

Hvordan organiserte og mobiliserte bøndene bondetogene? Misnøyen over skattene og pengepolitikken hadde allerede fått utslag i en rekke søknader til Stortinget, men nå gikk bøndene et skritt videre for å vise sin samlede motstand. Bøndene ga imidlertid ikke opp å skrive søknader mens bondetogene foregikk. Først i dette kapitlet skal jeg se på hvordan rykter og trusler spilte inn på mobiliseringen, hvordan informasjon spredde seg og hvilke møteplasser bøndene benyttet seg av. Deretter skal jeg se hvordan selve mobiliseringen artet seg, med den personlige kontakten mellom bøndene, både innad og mellom prestegjeldene. Til slutt ser jeg på om det var en tilfeldig mobilisering eller om man kan se et tydelig lederskap. Legitimering, krav og hvorfor bøndene valgte bondetog som motstandsform skal jeg diskutere i kapittel seks.

Møteplasser og kommunikasjon

Bøndene benyttet seg av flere steder for å møtes og planlegge reisen til Christiania. De møttes etter gudstjeneste, på kirkebakken, skiftesamling, auksjoner, og på ulike gårder. Det var både organiserte møter hvor allmuen var samlet for å diskutere hva de skulle gjøre, og mer tilfeldige samlinger hvor allmuen benyttet muligheten til å planlegge eller spre rykter om hva som foregikk i andre bygder.

Kommunikasjon var essensielt for å få i stand en organisering av bøndene.

Mobilisering ”fungerar genom att människor kommuniserar med varandra för att vinna stöd för sitt handlande. En protest innebär i sig at man söker göra andre medvetna om sine åsikter” skriver Sennefelt.³²⁹ Bøndene trengte å bli enig om krav, fremgangsmåte og når de skulle gå.

Vi har sett i kapittel tre hvordan Sebbelows plan ble spredt. Budstikker og andre skriftlige meldinger skal ha gått rundt om i bygdene. Disse manet bøndene til å delta i togene, og at budskapet skulle sendes videre. Blant bøndene var det både muntlig og skriftlige kilder til informasjon. I den muntlige kommunikasjonen før togene var rykter, ordre og trusler viktig. Samtaler mellom bøndene og gjenfortellinger av samtalene var også viktig.

I kapittel fire har jeg diskutert deltakernes sosiale bakgrunn. I dette kapitlet viser jeg hvordan bøndene i organiseringen tok i bruk nettverk de hadde innad i bondesamfunnet. Inger Furseth diskuterer hvordan Lofthus og hans menn brukte en *inkluderende rekrutteringsmetode*. Bøndene møttes og rekrutterte på offentlige plasser som for eksempel utenfor kirken, og gårder og gjennom ”participants’ extramovement networks, such as neighbors and family”.

³²⁹ Sennefelt, *Den politiska skjukan*, s. 31.

Furseth kaller det "farm-to-farm" rekruttering. Dette gjorde at Lofthus og hans menn hadde et stort potensialle for å rekruttere. Lofthus' mål var å oppnå en utbredt og betydelig støtte i befolkningen for å tvinge myndighetene til å ta deres misnøye på alvor.³³⁰ I mobiliseringen av bønder i 1818 ser en at bøndene benyttet seg av naboer, familie og bekjente for å spre informasjon om kravene og for å skape legitimitet bak kravene, og også for å få bøndene til å delta. Flere hadde kjennskap til dem som tok på seg en større rolle i mobiliseringen og ble lederskikkelser. For å delta var det heller ikke større krav enn at bøndene var enig om kravene man ville stille og fremgangsmåten, og også at man hadde en felles legitimering og rettfærdiggjøring av fremgangsmåten noe jeg kommer tilbake i kapittel seks.

Rykter og trusler

Rykter og trusler var en del av organiseringen til både det første og andre toget. Trusler og rykter hadde en dobbel funksjon i forklaringene. Trusler og rykter kunne fortelle om hvordan og årsaken til at informasjon ble spredt. Samtidig kunne det å forklare i forhør om trusler og rykter være en måte å fraskrive seg ansvar på og en unnskyldning for å delta i bondetogene. Rykter hadde ofte ukjent opphav. Dette gjelder imidlertid ikke alltid trusler, og det er flere eksempler fra forklaringene hvor trusler og ordre hadde blitt overlevert ansikt til ansikt.

Rykter og snakk i bygdene

Rykter er en viktig del av vårt sosiale liv og har vært det til alle tider. Rykter er u håndgripelige og flyktige, og eksisterer tilnærmet bare i det øyeblikket de blir kommunisert Derfor kan det være vanskelig å bruke rykter som historisk kilde. Hvilken form, og hvilken betydning og påvirkningen hadde rykter på bøndenes organisering i 1818?³³¹

James C. Scott analyserer rykter som en form for hverdagsmotstand, *hidden transcript*. Scott diskuterer rykter som en betydelig form for anonym kommunikasjon. Rykter har gode levekår når hendelser av avgjørende betydning for menneskers liv forekommer og det ikke finnes troverdig eller kun uklar informasjon. Den muntlige overleveringen fører til en prosess hvor det blir umulig å oppdage opphavsmannen til ryktet. Når et rykte utvikler seg og blir gjenfortalt forvandler det seg til å passe inn i håp og frykt til dem som hører og gjenforteller det.³³² Karin Sennefelt beskriver hvordan rykter

befinner sig i gränslandet mellan offentligt och privat. Det är något som sägs ansikte mot ansikte, som sprids i förtroende medan ingen vet exakt verifrån ryktet kom. Rykten kan derfor med fördel

³³⁰ Furseth, *People, Faith and Transition*, s. 159.

³³¹ Langen, Ulrik og Jakob Sørensen (red.), *Rygternes magt*, København: Høst & Søns Forlag 2004, s. 7-9.

³³² Scott, *Domination and the Arts of Resistance*, s. 144 -145.

utnyttjas som motståndsform. Det omtalas ibland till och med som en universell och nödvändig bärare av motstånd, och så grundläggande för ett uppror att det aldrig sker utan att ha föregåtts av ryktespridning.

Rykte har en ”sonderingsfunksjon” for å se hvordan andre reagerer og om man finner støtte for sine meninger.³³³

Rykter om hva som foregikk i andre sogn og prestegjeld gikk gjennom bygdene sommeren og høsten 1818. Ryktene ble viktig for å få informasjon. Det hadde tidligere gått rykter som hadde vært viktige for å få søknader i stand, blant annet rykter om at Halvor Hoel var villig til å skrive en felles søknad på vegne av flere bygder. Bøndene så til andre bygder, både når det gjaldt søknader og organisering av bondetog, og bøndene ble bevisste at det var stor enighet om at man ønsket endringer i penge- og bankvesenet. Samtidig skapte ryktene også usikkerhet og flere steder ser en at bøndene samlet seg for å rådslå om hva de skulle gjøre hvis det kom bønder til deres bygd for å ta dem med. Det skal også ha gått andre rykter som kan ha påvirket bøndene organisering. Steen skriver at i Hallingdal skal det den 11. september gått rykte om at Sebbelows og sorenskriver Gram var ”arrestert fordi de hadde talt bøndenes sak i stortinget, og nå ville allmuen til byen og befri dem.”³³⁴ Rykter var også en måte å spre trusler på, og hva som kom til å skje med dem som uteble.³³⁵

Rykter spredte informasjon til øvrigheten og spilte inn på myndighetenes reaksjon på bøndenes bevegelse. Sogneprest Jacob Neumann skrev til Pavels etter det andre toget. Neumann hadde rundt den 17. september hørt at omlag 2000 bønder var på vei til gårdene i Asker.³³⁶ Dette var rundt samme tid som man arrestert de 23 Lierbøndene. 2000 høres usannsynlig ut, men ryktet om at et så stort antall bønder som var på vei kan ha vært skremmende for myndighetene.

Det gikk også andre rykter rundt på bygdene enn de som handlet om bondetogene. Dette var rykter som kunne være med på å skape mistillit og nøre opp under følelsene bøndene hadde om ønsket om et annet pengestell. Domskommissjonen var interessert i de alvorlige ryktene om grev Wedel, finansminister i 1818. Underlensmann Syver Iversen Ilianstad fra Hedalen forklarte at han hadde hørt rykte om at grev Wedel ville tvinge bøndene til å selge gårdene for spottpris for så å kjøpe opp gårdene. Ilianstad hadde hørt fortelle

³³³ Sennefelt, *Den politiska sjukan*, s. 47 og 49-53.

³³⁴ Steen, *På fallittens rand*, s. 272.

³³⁵ Det skal også ha gått svært beskrivende rykter om hva bøndene skulle gjøre når de kom til Christiania. Jacob Jensen Mengshoel fra Nes på Hedmark skal ha hørt bygderykte om uttalelser fra Peder Aske. Ryktet gikk ut på at Peder Aske skal ha sagt ”at han vilde ind til *Christiania* for at slagte *Storthinget*, salte *Kjødet* og lave *Pølser* af *Blodet*”. Av hvem han hadde hørt dette rykte av forklarte Mengshoel at han ikke kunne huske.: Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Jacob Jensen Mengshoel 7. august 1819, 8. hefte s. 673.)

³³⁶ Anker, ”Bondeoprøret i 1818”: 228. Anker referer her til brev fra Neumann til Pavels 18. september 1818.

af Gaardbruger Svend Aaslie i Hedalen, at denne Mand havde hørt af nogle Hallinger, som bød Grev Wedel deres Gaarde til Salg, at Greven fandt den opgivne Priis for høi, og sagde at han for denne Priis, om nogen Tid skulle kunne kjøbe et heelte Annex, og da man i Almindelighed tillagde Greven Skylden for den herskende Pengemangel, saa anførte Svend Aaslie disse Grevens Udladelser, som et Beviis paa, at de Store, eller Regjeringen, ønskede at undertrykke Bønderne og at nøde dem til at sælgde deres Gaarde for Spotpriis.

Dette skal det ha foregått på gården Gran i Hedalen hvor flere var samlet. Iliandstad skal da ha forklart til dem som var tilstede at ”Hallingerne maatte have misforstaaet Grevens Ord.”³³⁷ Lensmann i Ådal Peder Ørevolden ble spurt om de samme ryktene ”angaaende Regjeringens eller i specie Grev Wedels formeentlige Intension at undertrykket Bondestanden og nøde den til at selge deres Eiendomme for Spotpriis m. m.” Ørevolden skal imidlertid ikke ha hatt noen særlige opplysninger rundt dette bortsett fra at han hørt andre fortelle at det var Svend Aaslie som skal ha satt ”Rygtet i Omløb”.³³⁸ Svend Olsen Aaslie ble selv tatt inn til forhør. Han ”benægtede aldeles: enten at have sat noget Rygte, som omspurgt, i Omløb, eller at have hørt saadant af nogen anden end netop 78d Vidne [Syver Iversen Ilianstad] selv”. Han forklarte at han også ikke hadde vært til stede ved Gran, men at han hadde hørt dette rykte av Iliandstad et annet sted. Aaslie forklarte også at han selv bare skal ha fortalt det videre til en annen person. Hvem husket han ikke.³³⁹ Det var alvorlige anklager mot grev Wedel hvor han var anklaget for å ”undertykke Bondestanden”.

Det var heller ikke første gang i 1818 at man ser rykter og anklager mot grev Wedel. Da bøndene var samlet ved det første toget, skal ikke alle ha vendt hjem med en gang og det skal ha kommet en del bønder til Jonsrud. I brevet fra Neumann til Pavels i september skrev Neumann at han ”erfoer [...] Mandag Morgen den 31de Aug., at der endnu paa Jonsrud laae af disse Folk, at de havde udstedt mange Forbandelser over Grev Wedel, og Trudsler imod Thams, som havde meldt deres Afmarsch.”³⁴⁰ Det fremstår som det var flere som knyttet grev Wedel til de økonomiske problemene. Thams var fogden som på Krokskogen hadde fått de fleste bøndene til å vende hjem. I kapittel seks går jeg videre inn på misnøye mot Wedel, og hvordan misnøye mot styresmaktene tok form som rykter og snakk på bygdene.

Trusler og ordre om deltakelse

I forklaringer fra forhørskommissjonen kom det frem at det skal ha blitt brukt trusler for å få flest mulig bønder til å delta i bondetogene. Flere forklarte seg om trusler som beskrev at hallingene skulle komme og ta dem med. Johannes Jonassen Røsholmen fra Hole prestegjeld

³³⁷ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. underlendsmann Syver Iversen Ilianstad 23. mai 1820, s. 351- 355.

³³⁸ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. lensmann Peder Ørevolden 7. juni 1820, s. 596-598.

³³⁹ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Svend Olsen Aaslie 24. mai 1820, s.395-396.

³⁴⁰ Anker, ”Bondeoprøret i 1818”: 226-227. Anker siterer her brev fra Neumann til Pavels 18. september 1818.

forklarte at han hadde gått for sin far på grunn av ”de Bud, som man fik fra Hallingerne, [...] at enhver Gaardmand skulde gjøre Følge, eller ogsa skulde Hallingerne paa Heimvejen giengielde dem deres Udeblivelse”. Budet om at man skulle følge med hallingene kom fra nabogården og ble brakt over av huskonen og piken ved gården. Røsholmen la vekt på at årsaken til at han gikk med var på grunn av truslene og ”han forsikkrer at man gikk med af Frygt for Hallinger, som vilde henvende sig til Kongen og Storthinget for at faae Lindring i Skatterne.”³⁴¹ Tjenestekaren Ole Olsen fra Norderhov forklarte at han hadde blitt med hallingene på sin husbondes vegne da ”man havde faaet strenge Bud at en af hver Gaard skulde følge.” Noe videre hensikt bak toget forklarte han at han ikke visste.³⁴²

Ofte er det uklart hva truslene innebar og hva som skulle skje bøndene hvis de ikke deltok. Tollef Olsen Naas fra Ål prestegjeld forklarte at årsaken for at han hadde blitt med i det andre toget var det strenge budet som hadde gått i bygden om at enhver mann skulle være med og at man skulle ta med skatteboken. Han forklarte at hvis man ikke deltok skulle man bli ”ulykkelig” uten noen nærmere forklaring på hva dette innebar.³⁴³ Det er imidlertid også forklaringer om trusler som beskriver hva som kom til å skje med bøndene som ikke ville delta. Et eksempel er Engebret Pedersen Egge fra Norderhov som forklarte seg om det første toget. Han fortalte at han hadde blitt kontaktet av tre ådølinger hvor en av dem skal ha vært Iver Skagnæs. De var på vei mot Christiania og oppfordret Egge til å bli med, ”men dertil havde han [Egge] ikke Leilighed, henpaa Iver Skagnæs yttrede, at vilde man ikke følge med saa skulde Valderser komme, saa fik man give dem noget i Madsækken og alligevel følge med.”³⁴⁴ Det kom også frem i forhørskommisjonen at det skal ha gått rykter om pengebøter for dem som ikke møtte. Magnus Olsen fra Gol anneks forklarte at da ”der efter Rygtet var sat høye Bøder for de Udeblivende og man troede at Andregaadet skulde lykkes bedre naar der vare mange, saa troede han som Andre at burde følge med.”³⁴⁵

Det er imidlertid flere som forklarte for forhørskommisjonen at trusler ikke hadde vært årsaken til at de deltok, men at de gikk fordi de trodde at de kunne få lettelser i skattene og mulighet til pengelån.³⁴⁶ Ønsket om endringer om bedre økonomiske tider var sterkt.

I undersøkelseskommisjonen og domskommisjonen ble forklaringene om truslene og

³⁴¹ Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 6) Johannes Jonassen Røsholmen 15. sept. 1818, folio 2b.

³⁴² Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 7) Ole Olsen 16. sept. 1818, folio 3a.

³⁴³ Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom.(nr. 31) Tollef Olsen Naas 16. sept. 1818, folio 7a.

³⁴⁴ Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 12) Engebret Pedersen Egge 16. sept. 1818, folio 3b-4a.

Understrekingen er fra kilden.

³⁴⁵ Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. nr. 49) Magnus Olsen 17. september 1818, folio 11a.

³⁴⁶ Jfr. Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 299) Ole Olsen 24. september 1818, folio 34a-34b.

Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 20) Helge Olsen Tronerud 16. september, folio 5a.

Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 19) Anders Ericksen Flaskerud 16. september 1818, folio 5a.

ordrene mer detaljerte. Kommisjonene var også opptatt av hvilke trusler som hadde gått rundt.³⁴⁷ Her kom det fram forklaringer om trusler som gikk ut på at man skulle få unngjelde når bøndene kom tilbake, enten ved bøter eller plyndring av stabbur, eller på andre måter som impliserer kroppslig avstraffelse. Det kom frem trusler om at bønder fra andre steder skulle komme og hente dem som uteble. Dette ser man også i forklaringene for forhørskommisjonen hvor hallingene skulle komme og hente dem. Østen Ormerud fra Flå i Hallingdal dro til Hedmark for å undersøke om bøndene der skulle reise til Christiania. Han skal ha truet hedmarkingene med at valdriserne og hallingene skulle komme og tvinge dem til å gjøre følge.³⁴⁸ På lignende måte skal Ormerud ha truet hallingene da han kom tilbake fra Hedmark, med at 500 til 600 hedmarkinger skulle komme for ta med hallingene med makt.³⁴⁹ Aktor i domskommisjonen mente at truslene fungerte og at ”den eene Bøigd maatte saaledes tjene som Bussemand for den anden.”³⁵⁰ Trusler om at folk fra andre bygder skulle komme og hente dem ble brukt i flere bygder.³⁵¹

Det var imidlertid de som ikke var villig til å følge med da bøndene kom. Til løytnant Peder Hals fra Hole prestegjeld kom ”7 eller 8 Mænd til ham som forlangte at han skulle følge med dem til *Christiania*. Om dette var Aadøler eller Valdarser ved *Deponenten* ikke, thi *Personene* vilde paa *Spørgsmaal* ikke opgive hvem de vare.” Mennene som kom til Hals ”foregav at de i *Christiania* ville tale med Regjeringen angaaende de svære Skatter og Byrder der vare dem paalagde.” Hals skal da ha sagt at han ikke ville følge med dem. De skal ha truet med å komme med 50 menn og bringe han med seg. Hals skal ha svart dem ”at han frygtede ikke, da han kunne skaffe ligesaamange Folk.” Etter dette gikk mennene.³⁵²

Som allerede sagt angikk truslene blant annet pengebøter. Flere skal ha blitt truet om at hvis de ikke deltok måtte de betale.³⁵³ Hvem man skulle betale til er derimot uvisst. Et av de få unntakene var en skriftlig oppfordring eller budstikke som oppfordret bøndene i Lands prestegjeld til å møte på Sundvollen den 11. september for å reise til Christiania ”for at

³⁴⁷ Hoels kommisjon, pakke 3, oversikt over spørsmål stilt i undersøkelseskommisjonen, 19. mars 1819, 2. hefte s. 162-173.

³⁴⁸ Hoels kommisjon, pakke 2, bilag til domskommisjonen, bilag *Numero* 219 ”Actions Indlæg”, aktors innlegg til domskommisjonen av S. Sørensen 2. november 1820, side 91 (egen sidenummerering). Bilaget ligger inn i arkivverkets skillerark merket ”(Hist. chronol. Saml. RA.) Actions- \og Defensions/ Indlægget i Anledning af Opløbet 1818. med flere Thingsvidner”

³⁴⁹ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. lensmann Knud Guttormsen Haftorn 20. mars 1820, s. 110-111.

³⁵⁰ Hoels kommisjon, pakke 2, bilag til domskommisjonen, bilag 219 aktors innlegg til domskommisjonen av S. Sørensen 2. november 1820, s. 91 (egen sidenummerering).

³⁵¹ Nielsen, *Norges historie: 1815-1822*, s. 244-245.

³⁵² Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskomm. (nr. 609) løytnant Peder Hals 11. sept. 1819, 8. hefte s. 688-689.

³⁵³ Jfr. Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskomm. Knud Engebretth Opheim 31. mars 1819, 4. hefte s. 291-292; Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Tollef Nielsen Opsata 30. mai 1818, side 531-532.

udrydde den Norges regjeringsform.” De som ikke ville møte ”skulle bøde til Kongens Kasse 50 Spesidaler og de andre Bønder straffe ham som de vil.” Her blir pengestraffen direkte knyttet til at man skulle betale til kongens kasse. Videre stod det at alle bygder i Opplandet, Hallingdal, Modum, Valdres og Nummedal, skulle møtes i Christiania. Dette er en av de ytterst få gangene at Nummedal blir nevnt i anledning bondetogene. Det stod også at ordren at den skulle bringes frem både natt og dag, og at ingen gård skulle holde den tilbake.³⁵⁴

På tross av alle forklaringene om trusler, så er de få som forklarte at truslene om vold faktisk ble utført. Et av de ytterst få unntakene er Frederik Vig fra Hole prestegjeld. Han forklarte at til gården Vig hadde det kommet seks eller sju valdrere. De skulle Christiania og ville at Vig skulle bli med dem uten å ha oppgitt i hvilket ærende de skulle reise. Da Vig sa at han ikke kunne bli med dem, skal valdriserne ha

afbrødt noget Gjærde støe, med hvilke de truede ham, sigende: Dersom Du ikke følger med skal vi lægge Dig paa Stedet. Saaledes tvang de ham med sig i det de tillige toge Sæhle pinden ud af Sæhlen paa Hesten, skjød Hesten tilside, rev Tømmen ud af Deponentens Haand og skjød ham foran sig. Paa denne Maade blev han med dem til Sundvolden hvor han smøg sig fra dem og gik hjem.³⁵⁵

Til det andre toget var Frederik Vig selv med på å oppfordre bønder til å delta, men det kommer ikke tydelig frem om han selv skal ha brukt trusler.³⁵⁶

Nedenfor diskuterer jeg bøndenes organisering til de to bondetogene. Her kommer det frem hvordan rykter skal ha gått rundt i bygdene, og hvordan trusler ble brukt til å få med flest mulig til Christiania.

Bøndenes samling i Christiania – opptakt til bondetogene

Den viktigste samlingen for å mobilisere til bondetogene fant sted i Christiania i august. Bønder fra flere distrikt var samlet i anledning av søknaden som ble levert inn til Stortinget 8. august. Bøndene samlet seg den 10. august på torget i Christiania. Der ble de enig om at bønder fra hele Østlandet skulle samles og dra til hovedstaden 26. august. Det gikk rykter om at kongen da ville komme til Christiania på kroningsferden til Trondheim.

Gjennom avhørene av Ole Olsen ”Kniplingdunken” får vi vite hva som hendte disse dagene og hvordan beskjedene ble spredt til Hallingdal. I august hadde Kniplingdunken blitt sendt til Christiania av Kolbjørn Haftorn og hans bror lensmannen Knud Haftorn i Gol for å

³⁵⁴ RA, Høyesterett Ekstraktprotokoller rekke A, 16.12 1825-17. 03 1826. Protokollens nummer Eja 0016, side 214. Avskrift av budstikken.

³⁵⁵ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Frederik Christophersen Vig 11. juni 1819, 5.hefte s. 389-392.

³⁵⁶ Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 3) Ole Rolfsen Gonnæs 15. september, folio 2a. Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 5) Svend Icaksen 15. september, folio 2b.

uttrette et ærende for de to brødrene.³⁵⁷ Kallenavnet *Kniplingdunken* skal han ha fått fordi han tidligere hadde gått rundt og solgt kniplinger.³⁵⁸

Kniplingdunken kom til Christiania den 8. august hvor han tok inn hos høker Grimsgaard. Her traff han Fredrik Torkildsen Lehne fra Hole prestegjeld. Lehne var i Christiania sammen med flere allmuemenn for å skrive søknad til Stortinget.³⁵⁹ Lehne oppgav som grunn til at de burde samles var fordi kongen var ventet til Christiania den 11. august, og han ville at man i ”Felledskab skulde tale med Kongen og for ham beklaget sin Nød og Pengetrang.” Kniplingdunken ble med de andre allmuemennene til torvet hvor det var samlet en del menn. Kniplingdunken blant annet kunne navngi Peder Aske.³⁶⁰

Da bøndene var samlet ble det bestemt at de samlet skulle gå inn til Christiania da ”[r]ygtet gik at H. M. Kongen skulde afreise fra *Christiania* til Tronhjem enten den 28 eller 30de August og derfor blev et nyt Møde bestemt til den 26 *samme Maaned*.” Det ble også bestemt at verken soldater eller landevernsmenn skulle bli med til dette møte da ”man kunde tage det ilde og, ifald deslige Personer ogsaa indfandt sig, og desuden kunde det være mueligt at deslige Personer kunde blive beordret af dens Officerer til noget Møde eller nogen anden Tjeneste.”³⁶¹ De var redd for at soldater og landevernsmenn kunne settes under militær kommando. Dette viser at bøndene var klar over at det kunne skje at militære ble satt inn mot dem hvis de valgte å gå frem på en slik måte som her var planlagt

Kniplingdunken forklarte også at før han reiste fra Christiania skal han ha fått fra Peder Aske en kopi av søknaden som hadde blitt levert inn til Stortinget. Denne kopien skal Kniplingdunken ha fått beskjed om å ta med til Erik Gulsvig som bodde i Flå i Hallingdal.³⁶² Gulsvig hadde de forklart til Kniplingdunken at de kjente fordi han for en stund siden hadde vært i Christiania. Kniplingdunken hadde imidlertid ikke mulighet til å få levert den til Gulsvig, og da ba de han om å levere den til Kolbjørn Haftorn. Dette gjorde Kniplingdunken og han var også med Haftorn da han overleverte det til Knud Engebretsen, eier af gården Opheim. Knud Engebretsen ble pålagt å ta den med videre til Ål og Tollef Knudsen Strand

³⁵⁷ Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 41) Ole Olsen Kniplingdunken 16. sept. 1818, folio 8b-10a.

³⁵⁸ RA, Privatarkiv 58 Michael Birkeland, A. Høye kassetter. Kronologiske samlinger i Kvartformat. Kasset VII, konvolutt 2 merket ”Bonderøret 1818”, opplysninger fra ”Lensmand Ole Gulsviks muntlige Fortælling den 6. August 1869”.

Kolbjørn Haftorn var med på å underskrive søknad i Christiania 20. juli.

³⁵⁹ Fredrik Lehne var et navn som dukker opp ved flere anledninger, og han ble i domskommisjonen mistenkt og dømt for sin deltakelse.

³⁶⁰ Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 41) Ole Olsen Kniplingdunken 16. september 1818, folio 8b, og Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Ole Olsen Kniplingdunken 12. mars 1819, 2. hefte s. 154. Peder Aske skulle også selv bli mistenkt sin deltakelse med bondetogene.

³⁶¹ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Ole Olsen Kniplingdunken 12. mars 1819, 2. hefte s. 157.

³⁶² Erik Eriksen Guldvig var med å underskrive fellessøknaden datert 20. juli 1818. Se vedlegg 2.

som senere skulle gi det til Ole Aalbiørnsen Dok.³⁶³ Kniplingdunken skal også ha fått ordre fra de han var sammen med på torvet i Christiania om å underrette Kolbjørn Haftorn om at

nyt Møde var berammet saa vidt han mindes til den 26d August og at enhver Skattebonde, der ikke var Soldat eller Landsværn, skulde indfinde sig, dog ubevabnede, for at underskrive en nye Ansøgning, hvorhos enhver Udeblivende ville blive mulcteret paa 100 Rigsbankdaler[.]

I følge Kniplingdunken var det allerede her snakk om pengebøter for dem som ikke deltok. Det var også understreket at de ikke skulle ta med seg våpen, og som sagt ovenfor at soldater og landevernsmenn ikke skulle delta. Kniplingdunken overleverte denne beskjeden til Kolbjørn Haftorn, som også fortalte det videre.³⁶⁴

Kontakter og bekjentskap fra søknadsskrivning i Christiania ble viktig for videre kontakt og arbeid på tvers av sogn og prestegjeld for å få i stand bondetogene. En del av disse personene kjente hverandre også fra tidligere. Flere av de som var med på å skrive søknader var med på å spre budskapet om toget.

Videre skal jeg diskutere mobiliseringen til de to tog først til den avtalte datoen 26. august. Riktignok litt forsinket, bøndene samlet først seg på Sundvollen den 28. og 29. august. På Hedmark var det samlinger den 26., 27., og 28. august.³⁶⁵

Det første toget til Sundvollen

Fredag 28. og lørdag 29. august var flokker av bønder samlet på Sundvollen og Midtskogen på Krokskogen i Buskerud. Dette skulle bli det første bondetoget i 1818. De aller fleste bøndene gikk ikke videre herfra etter advarsler fra lokale embetsmenn som overtalte dem til å vende hjem. Det første toget mislyktes, men var viktig for mobiliseringen til det andre toget. Det ble her satt dato for ny samling og oppfordring til at enda flere skulle delta. Mobiliseringen av bøndene til det første toget foregikk på ulike måter, og jeg har trukket frem Hallingdal, Hole, Ådal, Valdres, og Nes og Ringsaker på Hedmark.

Bøndernes første organisering i Hallingdal og vandereise ved Golingsbroen

I Hallingdal var det hektisk organisering før det første toget. Det er beskrevet ovenfor hvordan Kniplingdunken og Kolbjørn Haftorn spredte oppfordringen om å gå til Christiania. Knut Engebretsen Opheim fra Torpo i Ål fikk kopien av søknaden levert til Stortinget og oppfordring om ”at enhver Mand i Bygden skulle samles for at reise til *Christiania* og der at tale med Kongen om Forlindring i Skatter m. m.”. Kniplingdunken skal også ha truet med

³⁶³ Dette var de samme som hadde vært med på skrive søknad til Stortinget datert 24. august, se kapittel 3.

³⁶⁴ Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 41) Ole Olsen Kniplingdunken 16. sept. 1818, folio 8b-10a.

³⁶⁵ Nielsen, *Norges historie: 1815-1822*, s. 250.

bøter på 50 spesidaler for de som ikke ble med. Haftorn og Kniplingdunken tok aktivt kontakt med bønder for at de skulle delta, og det ble både truet og lokket. Opheim ble bedt om å levere kopien av søknaden videre til andre bønder. Om sin egen rolle i bondetogene forklarte Opheim at:

Da Ole Kniplingdunken og Colbiørn Haftorn hadde bragt Deponenten bemeldte Budskap med Ordre, at Deponenten igjen skulle sende Bud til anden, saa var Deponenten enfoldig nok til at gjøre dette og Følgen blev at Almuen samledes og reise udover til Goel men da de kom der og fandt at Folket der ikke var færdig til Afreise saa reiste Deponenten tilbage til sit Hjem.³⁶⁶

Opheim unnskyldte sin egen deltakelse med *enfoldighet*. Dette er en strategi flere brukte, både for å unnskyldte sin egen deltakelse og også for å understreke at man ikke viste bedre.

Kunnskap om de skriftlige brevene ble også spredd muntlig.³⁶⁷ Det virker som det har vært en stor interesse blant bøndene om både de muntlige og skriftlige tilsigelsene, dette gjelder ikke bare her. Det kommer ved en rekke tilfeller frem at skriftlige tilsigelser, søknader og skrivelser og dokumenter som Sebbelows plan også ble lest opp høyt. Bøndene trengte altså ikke å være lesekyndige selv for å få informasjon fra skriftlige kilder. Det viser at det var en skriftlig, i tillegg til en muntlig agitasjon for å få bøndene med seg til det første toget.

Ved Goelingsbroen i Gol skal flere bønder ha samlet seg for derfra å gå videre samlet til Christiania. Ole Iversen Kinneberg, gårdmann og rodemester fra Gol, forklarte at før det første toget kom en kvinne opp til bygden. Hun hadde med ordre om at alle skulle møtes samme ettermiddag nede ved Golingsbroen. Kinneberg hadde ikke selv sett denne kvinnen. Han forklarte at han selv hadde fått bud fra naboen. Nede ved broen ble det samlet en stor del folk, og til stede var også Kniplingdunken. Her påropte Kniplingdunken seg ordre fra stortingsmenn og fortalte at bøndene skulle innfinne seg i Christiania med sine skattebøker. Kniplingdunken skal også ha sagt at de som ikke møtte til toget skulle bøte med 50 spesiedaler.³⁶⁸ Andre hevdet i forhør at det ikke hadde kommet trusler.³⁶⁹ Men det ble ikke noen umiddelbar avmarsj. Til stedet kom også presten Abraham W. Støren og han formanet bøndene å vende tilbake, og reisen til Christiania ikke noe av.³⁷⁰ Gårdmannen Ole Thidemandsen Olsgaard forklarte at han også hadde vært ved denne samlingen. Han hadde heller ikke hørt Kniplingdunken bruke noen trusler. Han hadde derimot blitt kontaktet av Kniplingdunken noen dager før denne samlingen for at han skulle reise opp til Hemsedal ”for der at beordre Lensmanden som igjen skulle tilsige Almuen til Møde i Christiania, men da

³⁶⁶ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Knud Engebret Opheim 31. mars 1819, 4. hefte s. 291-293.

³⁶⁷ Jfr. Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 31) Tollef Olsen Naas 16. september 1818, folio 7a.

³⁶⁸ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Ole Iversen Kinneberg 27. mars 1819, 3. hefte s. 257- 259.

³⁶⁹ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Ole Aslesen Olsgaard 23. mars 1820, s. 217.

³⁷⁰ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Ole Iversen Kinneberg 27. mars 1819, 3. hefte s. 257- 258.

Vidnet [Ole T. Olsgaard] spurte ham om skriftlig Ordre, blev han vred og reiste bort.³⁷¹

Kniplingdunken forsøkte å få flere med på å spre budskapet om bøndenes tog.

Kniplingdunken forklarte selv at siden han brakte skrivelsen som er beskrevet ovenfor videre, bidro dette

til at flere hundrede Bønder fra Aal satte sig i bevegelse og ankom paa Vejen til Christiania til Goels Annex, hvor de ved Præsten Størens bestræbelse bleve formaande at vende tilbage, saavidt han erindrer Søndagen den 22de.³⁷²

I kapittel tre skrev jeg om en søknad fra allmuen i Ål, og hvordan den ble til da bøndene ble advart av presten Leiit mot å gå samlet til Christiania, og at de heller burde skrive en søknad for å legge frem sin sak. Bøndene så fortsatt søknader som et alternativ for å komme frem med sine klager.

Hole prestegjeld – motvillige deltakelse

På Hole skal det tiden like før det første toget ha reist rundt ådølinger og valdrisere som truet bøndene til å delta. Ole Olsen, fullmektig hos fogd Thams, forklarte at den 27. august 1818 på vei til Ådal i Ringeriket møtte han ”en Hob Almuesmænd, hvoraf de Flæste, efter Dragten, var fra Valders og de Øvrige fra øvre Aadalen.” Noen av dem skal ha forklart at de var på vei til Christiania ”for der, i Forening med mange flere Almuesmænd, som ligeledes, efter tagen Bestemmelse, skulle møde i den saakaldte Aasengaarden sammesteds, at frembringe deres Ansøgninger for, og tale med Storthinget”. Ole Olsen skal også på samme tur hørt ryktet ”at nysnævnte Valderser og øvre Aadøler skulle deels overtale og deels true Folk til at være dem følgeagtige”.³⁷³ Igjen var det altså snakk om søknad i Åsengården, samme sted som bøndene hadde samlet seg i juli og august for å skrive felles søknad til Stortinget. At bøndene igjen ønsket å skrive søknad kan si noe om hvilken metode de ville bruke til å komme med sine krav når de ankom Christiania.

Flere fra Hole forklarte seg om bønder som prøvde å få dem til å delta i turen til Christiania. I følge forklaringer skal Iver Skagnæs ha vært en av dem som gikk omkring. Iver Skagnæs fra Ådal i Ringeriket dukker ofte opp i kildematerialet fra kommisjonene når det gjelder det første bondetoget. Det kan være fordi han var viktig for å få toget i stand, eller at kommisjonsmedlemmene var særlig ute etter opplysninger om mulige ledere.³⁷⁴

³⁷¹ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Ole Thidemandsen Olsgaard 23. mars 1820, s. 219-220.

³⁷² Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 41) Ole Olsen Kniplingdunken 16. sept. 1818, folio 8b-10a.

³⁷³ Hoels kommisjon, pakke 1, forhør av Ole Olsen i domskom. 8. juni 1820, s. 644-646.

³⁷⁴ Iver Skagnæs skal også ha hatt en skriftlig oppfordring om deltakelse til det første bondetoget. Den skal Skagnæs ha levert til forlikskommisjonær og gårdmann Anders Andersen Hurum med beskjed om å levere brevet til Frederik Lehne som igjen skulle levere den til en annen navngitt person. Hurum skal imidlertid tatt

Skagnæs ble av sogneprest Andersen beskrevet i presteattest levert inn til domskommisjonen:

han [Iver Skagnæs] er bleven mej bekjendt som et ubeskedent og selv klogt Menneske, der gjerne vil tale, hvor han burde tie, der fælder ligesaa fremfusende og dristige, som umodne og ubesindige Domme om Ting, han ikke forstaaer, og derfor neppe kan fritages for Mistanke om, at han besidder – om ei maaskee just egentlig Skadefrohed og directe Oprørsind – dog uværdig og fordærvelig Lyst til at dadle Statsstyrelsen i Almindelighed, og Øvrighedens velmeente Foranstaltninger og de – hans Synskreds meget overstigende Embedshandlinger i Særdeleshed.³⁷⁵

Presten hadde ikke høye tanker om Skagnæs, og kan med dette ha vært med på å bekrefte domskommisjonens mistanker.³⁷⁶

Det skal i Hole ha gått rykter om at folk fra de øvre bygder skulle komme for å reise til Christiania. Jens Andersen Dæhlie fra Hole hadde hørt ryktet på en auksjon han var tilstede på. Samme kvelden som han hadde vært på auksjonen, skal det ha kommet fem eller seks menn fra Ådal til gården hans. Jens Dæhli forklarte at han ikke kjente noen av dem, men han skal ha hørt at den ene som var tilstede ble nevnt med navnet Iver Skagnæs. Videre skal disse ha oppfordret ham til å

følge med dem til *Christiania* hvor de foregave at vilde efterhøre om der kunne blive noget at udrette til Landets bedste og til nogen Lettelse i de svære Byrder der vare dem paalagde, thi de talede om, at der var indgivet mange *Ansøgninger* uden at derpaa var fælden nogen Resolution.

Søknader var levert inn, men til ingen nytte. Hva landets beste og hvilke byrder som man skulle forsøke å få lettelse i ble ikke utdypet, men det er nærliggende å tro at søknader som ble nevnt gjaldt skattene og bankvesenet. De som kom til gården hans kom også med trusler om hevn om hvis ikke Jens Dæhlie og hans naboer deltok. Skagnæs fortalte også at det var komme en ordre ”ovenfra Bygderne samt at han og hans Følge var sendt i Forveien for at opbyde Folkene”.³⁷⁷ Med ”ovenfra Bygderne” mente Skagnæs antageligvis Hallingdal eller Valdres.

Jens Dæhlie og hans bror Anders Dæhlie tok truslene på alvor og reiste over til Sundvollen. Da de kom frem, virket folkemengden uorganisert og de kunne ikke gjøre rede for hvorfor de skulle gå til Christiania. Det virker heller ikke som om Jens Dæhlie hadde fått en god beskrivelse av hvorfor de skulle gå av de som kom til gården hans, og dette kan ha forsterket inntrykket av dette som uorganisert. Jens og Anders gjorde derfor vendereise

avgjørelsen om at dette brevet ikke burde komme videre, og skal ha ødelagt det: Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Anders Andersen Hurum 10. juni 1820, s. 774-774.

³⁷⁵ Hoels kommisjon, pakke 2, bilag *Numero* 109 til domskommisjonen, presteattest for Iver Skagnæs av sogneprest Andersen, datert 7. juni 1820 Norderhov prestegård.

³⁷⁶ I forklaringer fra bøndene kommer også frem at Iver Skagnæs skal ha hatt kallenavnet ”lille prokurator”. Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. av Elling Aslesen Berggaarden 11. sept. 1819, 8. hefte s. 689-690.

³⁷⁷ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelses. Anders Andersen Dæhlie 10. september 1819, 8. hefte s. 682. Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Jens Andersen Dæhlie 10. sept. 1818, hefte 8. s. 682-684.

da de kom der forefandt de en Mængde *Mennesker* forsamledt, hvoraf en stor Deel var unger Drenger, dog hørte de, at en hel Deel *Personer* vare gaaed i Forveien. Da nu de *Forsamlede* ikke kunne gjøre nogen fornuftig Rede for hvad de vilde udrette i *Christiania*, saa sagde *Deponenten* og hans *Følge*, at de for frem som Narr og de følgelig ei vilde følge med dem, hvorfor *Deponenten* og de øvrige reiste tilbage.

En kort tid senere hadde Jens Dæhlie igjen hørt at det reiste folk gjennom bygdene, men det hadde kommet noen til hans gård.³⁷⁸

Også andre kunne fortelle om rykter om en mengde oppledninger som ville komme og ta folk med seg til Christiania. Niels Jacobsen Hansen hadde planlagt å reise inn til Christiania i et ærende da han hørte ”Rygte om, at der skulle komme en skrækkelig Mængde Bønder fra de øvrige Bygder”. Fordi han var redd for at det skulle bli uro i hovedstanden turte han ikke å reise inn til byen. Samme formiddag kom det til gården fire eller fem karer som Hansen ikke kjente, men som han mente var fra Valdres. Disse karene oppfordret Niels Hansen og hans naboer til å reise med til Sundvollen og så videre til Christiania ”hvor *Personene* foregav at ville søge Pengelaan, og de sagde derom at have indgivet mange *Ansøgninger* men intet Svar faaet, hvorefter de nu ville reise ind for at tale med *Vedkommende*.” Disse fremmede karene skal ha truet med at enhver gårdmann som ikke ble med skulle bli ”hjem søgt”. Av frykt for disse truslene reiste Hansen og naboene hans til Sundvollen. Da de kom frem, hadde den første gruppen av bøndene allerede reist. Tilbake var en del unge drenger, og Hansen forklarte at Iver Skagnæs skal ha vært blant dem. Også Hansen forklarte at de som var samlet ikke kunne gjøre rede for hensikten med turen til Christiania. Han skal ha fortalt dem ”at de fore frem som nogle Narr, og at han [...] ikke ville gjøre *Følge* med dem.” Skagnæs skal da ha sagt at når man kom tilbake ville man kjenne igjen dem som ikke hadde fulgt med. I dette var det en implisitt trussel, om at de som ikke ble med skulle få unngjelde. Skagnæs skal ha drevet på at reisen skulle fortsette. Hansen og naboene skal imidlertid ha reist hjem igjen.³⁷⁹

I Hole virker det som det ikke har vært noen lokal organisering ved det først toget, men at de som deltok har gått til Sundvollen fordi de hadde blitt truet og oppfordret til det av bønder som var på gjennomreise fra andre bygder. Flere forklarte at det virket som samlingen på Sundvollen var uorganisert og dette kan ha hatt medvirkende årsak til at det første toget endte kort og at de fleste bøndene vendte hjem. De få som sier noe mer spesifikt om kravene, og som tydeligere har fått med seg de økonomiske kravene sier ingen ting om sin egen økonomisk situasjon.

³⁷⁸ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Jens Andersen Dæhlie 10. sept. 1818, hefte 8. s. 682-684. For flere forklaringer om samling på Sundvollen og at det der var samlet unge drenger se også forklaring: Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Amund Olsen Colkind 11. sept. 1819, 8. hefte s. 690-691.

³⁷⁹ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Niels Jacobsen Hansen 13. sept. 1819, 8. hefte s. 695-697.

Ådal – på veien fra Valdres

Det ser ut til at en del av bøndene som reiste til Hole og skremte dem opp kom fra Ådal. Til Ådal skal det imidlertid ha kommet bønder over fra Valdres, og dette skal ha vært en av årsakene til at bøndene herfra gikk i det første toget. Ole Hansen Rustand fra Ådal forklarte at i august kom det ”endeel Walderser fra Reenlie ud til Aadalen, og taledede om, at de ville gaae til Christiania for de ventede at treffe Kongen”. Fra kongen ønsket de å ”søge nogen Lindring i deres trykkende Skatter og Byrder.” Flere fra Ådal skal ha blitt med disse et stykke forbi Midtskogen på Krokskogen. Da de fikk høre at kongen ikke var i Christiania vendte de tilbake til Midtskogen hvor en mengde mennesker var samlet. Thams skal da ha kommet tilstede og ”forestillede dem, at de handlede uriktig i at gaae frem i saadan Mængde”.³⁸⁰

Lensmannen Peder Øvrevolden forklarte at han i slutten av august fikk noen valdrisere på besøk. De fortalte at de ville reise til Christiania med ”Ansøgning om lettelse i deres Kaar”. Lensmannen forklarte dem at ”deres Fremgangsmaade var uriktig, og at de blot burde sende et Par Mænd i et saadant Ærinde for hvert Kirkesogn, men de sa, at om de lod skrive en Ansøgning og fremsendte paa den Maade, da troede de ikke at faae den indleveret.” De ønsket av lensmannen skulle bli med dem, men Øvrevolden forklarte dem at han hadde forretninger i anledning av sitt embete og dermed ikke kunne eller ville bli med dem. De skal ikke ha brukt trusler. Da Øvrevolden kom tilbake fra sitt ærende var det reist en båtladning med folk over Sperillen og bøndene skal ha fortsatt reisen mot Christiania.³⁸¹

I Ådal var det forsøk på å få med egne bygdefolk til Christiania. Husmannen Bendik Eriksen skal ha reist rundt på forhånd av det første toget ”paa nogle af Gaardene i Aasbøigden i yttre Aadalen”. Dette hadde han gjort etter Ole Findsand anmodning. Dette var den samme Ole Findsand som sammen med Iver Skagnæs hadde skrevet søknad til Stortinget tidligere på året. På gårdene skal Bendik Eriksen ha

tilspurgte Opsidderene om de ville afgive Møde i Sundvolden og derfra at gaae ind til Christiania for at snakke med Regjeringen, men han benægtede aldeles nogensinde i denne Anledning at have brugt nogen Trudsel, ligesom han nu bemærkede, at ingen Anden end bemeldte Ole Findsand havde narret ham til den omforklarede Omvandring[.]

Ole Findsand skal ifølge Eriksen selv ha reist rundt på andre gårder i ”Aasbøigden” i samme ærende.³⁸² Engebret Olsen Moe, gårdmann fra Hole prestegjeld, skal ha hørt at Bendik Eriksen og en tjenestekar, som han ikke visste navnet på, skal ha reist rundt med bud og trusler.³⁸³

³⁸⁰ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Ole Hansen Rustand 18. juni 1819, 5. hefte s. 457.

³⁸¹ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Peder Øvrevolden 15. juni 1819, 5. hefte s. 419-420.

³⁸² Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Bendik Eriksen 10. juni 1820, s. 768-771.

³⁸³ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Engebret Olsen Moe 7. juni 1820, s. 621-623.

Det ser ut til at det også i Valdres hadde vært organisering til det første toget, og at flere derfra reiste. Hvor mange som har gått fra Ådal og Valdres vet vi ikke, men rykte om dem gjorde inntrykk, slik vi har sett i Hole.

Bøndene samler seg – møte på Krokskogen

Allerede i forklaringene fra Hole og Ådal har vi fått et inntrykk av bøndenes samling på Sundvollen og Krokskogen. Etter at bøndene var samlet på Sundvollen, ser det ut til at de har gått videre mot Christiania, og at de igjen stoppet opp på Midtskogen på Krokskogen.

Engebret Olsen Moe forklarte at han hadde vært med fogd Thams til Midtskogen for å undersøke bøndenes samling. Der hadde Moe lagt merke til Skagnæs og hvordan han talte

i en tradsig eller truende Tone yttrede at man vel vidste at Almuens Fremgangsmaade en massa ikke var lovmedholdig, men at man ikke destomindre dertil havde bestemt sig, hvorhos ham brugte nogle Udladelser hvis Indhold Vidnet tydelig erindrer var den at han (Iver Skagnæs) troede just ved Folkets Mængde at skræmme vedkommende Authoriteter i Christiania til at indvilge Folkets Fordringer, men hvorledes Ordene egentlig lød erinderes ikke.

Som sitatet ovenfor viser, visste Skagnæs at en slik fremgangsmåte som bøndene hadde valgt var ulovlig. Skagnæs skal også ha sagt at allmuen ville at statsregnskapene skulle legges frem, inkludert statens utgifter, regnskap for sølvskatten og blåfargen.³⁸⁴ Moe beskrev at Skagnæs skal ha ”i det hele udmærkede sig ved en tradsig Tone og for det meste førte Ordet.”³⁸⁵ Hans Johan Bjørnstad gårdmann fra Hole prestegjeld var også med fogd Thams. Bjørnstad forklarte

at bemeldte Iver, som for det meste førte Ordet, taled i en tradsig Tone, og blev der, saavidt Vidnet mindes, opgivet som Hensigten af Almuens forehavende Reise til Christiania, at forskaffe sig Regnskab for Blaafarven og Kobberet som var gaaet ud af Landet, samt ligeledes Regnskab for Statsudgiverne og endelig Svar paa de at dem forhen indgivne Ansøgninger.³⁸⁶

Årsakene til at bøndene gikk til Christiania, var i følge Skagnæs mange. De ville både få innsyn i statens utgifter og regnskap. I tillegg var det også et ønske om å få svar på søknader som allerede var levert. Dette klagemålet var ikke nytt. De mange forhørene som pekte ut Skagnæs, kan også tyde på at noen var mer aktive enn andre til å få med bønder. Han var heller ikke redd for å tale for forsamlingen, til tross av at han visste at det stred mot lovene.

Fogd Thams med sine følgesmenn, fikk overtalt bøndene til å vende hjem og at de heller skulle velge det som gårdmann Gulbrand Tandberg beskrev som ”en mere passende Maade til at fremføre deres Ønsker for Stortinget og Regjeringen”. Thams reiste, som beskrevet i kapittel to, inn til Christiania og la frem bøndenes sak for myndighetene der.³⁸⁷

³⁸⁴ Det er mest sannsynlig at Iver Skagnæs, når han snakket om blåfargen, mente kobolt som ble utvinnet på Modum. I *På fallittens rand* skriver Sverre Steen om blåfargen fra Modum og det er klart at han her mener koboltverket: Steen, *På fallittens rand*, s. 152.

³⁸⁵ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Engebret Olsen Moe 7. juni 1820, s. 621-627.

³⁸⁶ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Hans Johan Bjørnstad 7. juni 1820, s. 628-630.

Iver Skagnæs skal ha vært misfornøyd med at bøndene gjorde vendereis. Hans Bjørnstad forklarte at omtrent 14 dager etter det første toget kom Iver Skagnæs i følge med to andre til Bjørnstads gård. Der skal Skagnæs ha ytret

sin Misfornøielse med at ikke alle Almuensmænd havde fulgt med i det første Tog som Bønderne havde havt i Sinde at foretage til Christiania og hvori de vare bleven forhindrede ved de Militaires Ankomst til Krogskougen; Iver Skagnæs udlod sig ved samme Leilighed med, at Bønderne paa de store Korngaardene nede i Bøigden havde godt vet at være Storkarle, men oppe hos ham i Aadalen kunde Ingen vedblive sine Gaarde endnu i 3 Aar, dersom det skulde gaae som hidindtil, og at de nu var paa høi tid at fordre Regnskab af Regjeringen.³⁸⁸

Faren for å miste gårdene og eiendom var overhengende. Skagnæs var klar på at forholdene var helt andre for bøndene i Ådal enn hva de var på de store korngårdene på Ringeriket. Det var forskjell mellom fjellbygdene og flatbygdene.

Før bøndene reiste hver til sitt ved samlingen på Midtskogen, planla de et nytt forsøk på å gå til Christiania. De bestemte dato for toget, og at de nå skulle få enda flere med. Bøndene håpet at det da var mulighet for at kongen var i Christiania.³⁸⁹ Myndighetene var på forhånd av det andre toget klar over at det hadde blitt planlagt et nytt tog.³⁹⁰

Det første og eneste toget på Hedmark – aktiv organisering, men ingen avmarsj

På Hedmark var det en aktiv organisering og mobilisering på forhånd av det første toget. Allikevel kom ingen herfra med. Deltakelsen på Hedmark ser ut til å ha begrenset seg til de tre prestegjeldene Vang, Ringsaker og Nes, med vekt på de to siste. For letthets skyld omtaler jeg dette som Hedmark.

I dagene 26., 27., og 28. august var det samlinger på Hedmark hvor bøndene samlet seg for å diskutere reisen til Christiania.³⁹¹ Den første samlingen på Hedmark var på gården Øste

³⁸⁷ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Gulbrand Tandberg 10. juni 1820, s. 761-766.

³⁸⁸ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Hans Johan Bjørnstad 7. juni 1820, s. 630-632.

³⁸⁹ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom, Ole Olsen Berg den 16. juni 1819, 5. hefte s. 431-432; Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Elling Eriksen Røsbye 14. juni 1819, 5. hefte s. 396.

Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. Anders Eriksen Flaskerud 16. sept 1818, folio 5a.

³⁹⁰ Myndighetene hadde fått rapporter om at bøndene igjen hadde planer om å prøve å samlet gå til Christiania. Mørner skrev brev til Carl Johan om at bøndene hadde truet med å møte opp mannsterke den 12. september da de var samlet ved det første toget. Det stod også at det var snappet opp to anonyme oppfordringer i Lands prestegjeld om å møte på Sundvollen 11.- 13. september: Lindbæk, *Stattholder Carl Mørners brev til Carl Johan 1816-1818*, s. 322. Brev datert 9. september 1818.

³⁹¹ Mange var samlet på de tre samlingene på Hedmark. Lars Thorsen Balstad mente at det hadde vært på samlingen på Østre-Aske mellom 20 til 30, på Skjelve noen flere, og på Fangberget "det største Antal, hvorom han dog intet kan bestemme, da Folkene sammesteds vare meget adspredte, Nogle kom og Nogle gik.": Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Lars Thorsen Balstad 29. juni 1820, s. 1028-1032.

I undersøkelseskommisjonen kom det frem detaljerte forklaringer om hva som hadde skjedd under disse samlingene. I domskommisjonens andre protokoll finnes det en rekke forhør fra Hedmark. Flere ble spurt om samlingene her. Det er påfallende hvor forsiktig de her er med hva forklarte, og at de kommer med lite detaljer om hva som har skjedd. (Gunnerusbiblioteket, Commissions Domsacten i Saken angaaende Almue-Urolighederne i 1818: 2den Deel.) Domskommisjonen var særlig opptatt av hva som hadde skjedd på selve samlingene, hvem som var lederne og hvem som hadde sagt hva.

Aske 26. august. På forhånd av denne samlingen skal det ha gått rundt to løpesedler eller budstikker som oppfordret til møte. På den ene budstikken skal det i følge en avskrift som ble lagt frem for Høyesterett åtte år senere stått at "[e]nhver Opsidder liden og stor mødes på Østre Aske paa Onsdagen den [mangler dato] August Eftermiddag. Den som ikke møder eller paa mindste Maade hindrer denne Seddel, kan vænte paa en innstændig Maade at blive straffet." På budstikken skal det også ha stått at seddelen skulle gå "syd efter den almindelige Budstikkegang bagvæendt". Til slutt sto det "cito! cito! cito!", altså fort, fort, fort.³⁹²

Budstikken var undertegnet *Massena*. Massena var en av revolusjonsgeneralene til i Napoleon, og var som Sverre Steen skriver en av "Carl Johans tidligere kollegaer".³⁹³ Bruken av Massena kunne være en henvisning eller vise til en forbindelse til Carl Johan, eller mer nærliggende å tro, en henvisning til at de trodde at det var dette Carl Johan hadde ønsket. Massena var et navn som tidligere ofte var nevnt i aviser, og en kjent skikkelse i Norge.

Flere forklarte seg om budstikkene som skal ha gått rundt på Hedmark. Lars Thoresen Balstad fra Nes prestegjeld forklarte at sommeren 1818 kom det fra gården Bye en seddel eller budstikke. På budstikken stod at det samme dag klokka to "skulde holdes et Møde paa østre Aske, og noget der angikk enten Bygdens eller det almen Vel." Han forklarte i tillegg at budstikken ikke hadde underskrift og at han sendte den videre "paa den almindelige Budstikkevei." Hvem som hadde skrevet den visste han ikke.³⁹⁴ Til Mogens Jørgensen Ousdal fra Nes skal det ha kommet et lite pikebarn med en seddel eller en slags budstikke. På den stod det oppfordring til å møte på Østre Aske. Jørgensen brakte den videre til en annen gård. Like etter kom en ny seddel til gården med samme innhold.³⁹⁵

Til Hedmark kom også Østen Ormerud fra Flå og Harald Brage fra Hedalen. Ormerud skal ha reist over til Hedalen i Valdres for videre derfra å reise til Hedmark for å høre om noen fra den bygden ville reise med til Christiania. Fra Hedalen hadde Harald Brage blitt med. På Hedmark skulle de to ha henvendt seg til Halvor Hoel.³⁹⁶ Det ble senere påstått at Ormerud og Brage startet og stod bak organiseringen på Hedmark.³⁹⁷ Dette virker imidlertid

³⁹² Høyesterett Ekstraktprotokoller rekke A, 16.12 1825-17. 03 1826. Protokollens nummer Eja 0016, s. 213. Avskrift av budstikke.

³⁹³ Steen, *På falllittens rand*, s. 267.

³⁹⁴ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Lars Thoresen Balstad 31. juli 1819, 7. hefte s. 620- 621.

³⁹⁵ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Mogens Jørgensen Ousdal 29. juli 1819, 7. hefte s.586-587. Jfr, også Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Niels Thorsen Wollum 17. august 1818, 8. hefte s. 671-673; Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. overjeger Ole Jacobsen Lie 2. aug. 1819, 7. hefte s. 638-639.

³⁹⁶ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. underlensmann Syver Iversen Ilianstad 23. mai 1820, s. 351-352.

³⁹⁶ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Østen Ormerud 29. mai 1820, s. 488-450.

³⁹⁷ Hoels kommisjon, pakke 2, bilag til domskommisjonen, bilag 219. "Defensions innlæg af Ytter" datert 23. januar 1821, for Halvor Nielsen Hoel og Peder Hansen Aske, side 32 (egen sidenummerering), ligger inn i

tvilsomt, men deres besøk kan ha satt forgang i mobiliseringen. Samtidig ser det ut til at det her var flere lokale bygdefolk som selv deltok og tok ansvar for organisering.

På samlingen på Østre Aske skal det ha vært flere fra Nes prestegjeld, noen fra Ringsaker prestegjeld, og et par fremmede menn fra Valdres. Dette må ha vært Ormerud og Brage. Den ene av disse skal ha snakke til forsamlingen. Han fortalte at fra flere bygder, blant annet Valdres og Hallingdal, reiste man inn til Christiania for å søke om pengelån. Han lurte på om noen fra Hedmark også ville delta, og

[d]a denne Person saaledes havde begyndt at tale indlod Peder Aske, Ole Klongseth og Ole Caulum sig ogsaa i Talen og understøttede Valdresens Forslag sigende, at det ogsaa kunde være nødvendigt herfra at søge Pengelaan. Da den ommeldte Valdres mærkede, at han fik saadan Understøttelse, saa blev han endnu friskere til at tale[.]³⁹⁸

Peder Aske, Ole Wernsen Klongseth og Ole Caulum³⁹⁹ skal samtidig ha snakket om at det tidligere hadde vært sendt inn søknad til Stortinget, men det hadde ikke kommet noe ut av det. Derfor var det nå riktig ”at en stor Deel Almuesfolk” gikk inn til Christiania for å vise ”at Pengetrangen var almindelig”.⁴⁰⁰

Det ble bestemt på møtet på Østre Aske at man tidlig neste dag skulle møtes ved husmannsplassen Rammen ”for derfra at afsende forskjellige Afdelinger igjennem Sognets Fjerdinger saavel som igjennem Ringsaker for at samle Folk fra alle Steder og tage dem med sig til Fangberget”. Derfra skulle de gå Christiania. Fangberget var skystasjon og gjestgiversted i Ringsaker.⁴⁰¹

Dagen etter samlingen på Østre Aske samlet bøndene seg som planlagt, først på Rammen og senere på plassen Skjelve. De ble delt opp for å gå gjennom bygden, og gitt

den Ordre, at enhver Opsidder i Bygden skulde tilsiges at følge med til *Christiania*, og de som vare saa gamle, at de ikke taalte at gjøre Touren til Lands, skulde reise til Vands udover Mjøsen og transportere Madvare for sig og de øvrige. Orden tilholdt ellers at ingen maatte undslaae sig fra Reisen, og om nogen undskyldte sig med at mangle Niste eller Proviant saa skulde denne Undskyldning dog ikke antages, men det skulde paalægges dem at tage med sig hvad de havde, om det saa ikkun var Fladbrød. Der blev desuden tilføiet den Trudsel, at den som aldeles ikke vilde være med maatte vente naar de øvrige kom tilbage, at blive hjem søgte af en 2 à 300 Mænd der vilde eftersee hvad der fandtes paa deres Stabur for at bruge samme til sin Underholdning.

Truslene var konkrete. Oppfordringen var at flest mulig skulle delta, også de gamle. De som

arkivets ark merket ”(Hist. chronel. Saml. RA.) Actions- \og Defensions/ Indlægget i Anledning af Opløbet 1818. med flere Thingsvidner”

³⁹⁸ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Lars Thoresen Balstad 31. juli 1819, 7. hefte s. 620- 621.

³⁹⁹ Disse tre mennene ble senere tiltalt i domskommisjonen sin deltakelse.

Peder Aske bodde på Vestre Aske, altså ikke samme gård som denne samlingen var på.

Ole Klungseth ble av Halvdan Koht beskrevet som en av Halvor Hoels ”nærmeste hjelpesmenn”: Koht,

”Innledning” i *Fra den gamle bonde-opposisjon*, s. 7.

⁴⁰⁰ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Lars Thoresen Balstad 31. juli 1819, 7. hefte s. 620- 622.

⁴⁰¹ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Lars Thoresen Balstad 31. juli 1819, 7. hefte s. 620- 623.

Fangberget ble opprettet som skystasjon på Ringsaker i 1750-årene. Trangberg, Anne, *Ringsakboka III: Korn og klasseskille 1160-1840*. Bygdebok for Brøttum, Veldre, Ringsaker, 1993, s. 296.

ikke deltok risikerte å få plyndret stabburet. Det var Peder Aske, Ole Klongseth og Ole Caulum som skal ha ”udgive disse Ordre, Foranstaltninger og Trudsler”, og særlig Peder Aske skal ha stått bak.⁴⁰² Før bøndene reiste til Fangberget skal Peder Aske ha sagt at han ville reise over til Vardal og Land, begge prestegjeld i Christians amt, for ”at undersøge om det forholdt sig saaledes som de 2 vedkomne Valdenser havde berettet nemlig at Folkene fra Valdres og de vestre Bygder allerede var afreiste til *Christiania*”.⁴⁰³

Lensmannen Lund Gjertvang hadde hørt rykter om at bønder fra Nes og andre prestegjeld hadde samlet seg på gården Østre Aske den 26. august og han satte i gang undersøkelse av dette. Gjertvang kom i tale med en som losjerte på Østre Aske, Carl Christophersen. Han kunne bekrefte at kvelden før var det samlet rundt 40 menn på gården. Årsaken til at bøndene var samlet skal ifølge Christophersen ha vært fordi de ønsket å planlegge tur til *Christiania* for å søke pengelån til å betale skatter og andre avgifter. Gruppen skal ha lagt planer om å møtes igjen kvelden etter. Gjertvang reiste til det oppgitte stedet hvor bøndene skulle samle seg. På veien dit møtte han 12-13 menn. Han spurte om deres hensikt med å samles, og bøndene svarte at de planla reise til *Christiania* for å skaffe pengelån for avbetaling av skattene og også ”andre Rettigheder”. Lund forklarte bøndene at slike samlinger var ulovlige, og han bad dem skille lag og gå rolig hjem.⁴⁰⁴ I forklaringene til bøndene fra Hedmark kommer det ikke frem at de hadde vært i kontakt med denne lensmannen, heller ikke at de hadde fått beskjed om at slik fremferd var ulovlig.

Flere bønder fulgte oppfordringene eller følte seg truet til å bli med til Fangberget. Gårdmannssønnen Peder Gudmundsen Gjestvang forklarte at han ”efter sin Faders Ordre samt paa dennes Vegne, havde mødt ved Almueforsamlingen paa Fangberget, for at følge med til *Christiania* og sammesteds for bemeldte sin Fader søge Pengelaan.” Han skal ha reist dit i følge med blant annet Ole Caulum og Ole Klungseth. De fulgte dem

fra Gaard til Gaard og medfulgte saaledes fra disse snart En, snart Flere, og Nogle skulle komme efter tilvands til Eidsvold og medbringe Levnetsmidler. Ole Caulum og Ole Klungseth førte fornemmeligen Ordet og vare tilligemed nogle Flere inde i Husene, men Deponenten var bestandig ude mellem Flokken og hørte saaledes ikke hvad der blev talet, eller at nogen af de nævnte Tiltalte brugte Trudslers.

På vei til Fangberget hadde de møtt Peder Aske som kom kjørende med hest og vogn. Han fortalte at han kom fra Vardal hvor han hadde møtt på en som hadde kommet fra Valdres. Han hadde fortalt ham at ”[a]lting der var rolig, hvorfor Peder Aske bebreidede den Valdres

⁴⁰² Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Lars Thoresen Balstad 31. juli 1819, 7. hefte s. 622- 623.

⁴⁰³ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Lars Thoresen Balstad 31. juli 1819, 7. hefte s. 624.

⁴⁰⁴ Hoels kommisjon, pakke 3, avskrift av beretning fra Lund Gjertvang til fogd Wetlesen 27. august 1818, 1. hefte s. 30 – 33; Her står det at Lund Gjertvang var lensmann.: Høyesterett Ekstraktprotokoller rekke A, 16.12 1825-17. 03 1826. Protokollens nummer Eja 0016, s. 215.

[...] at han var kommen med saadan Løgn og sligt Oprør.”⁴⁰⁵

Lars Balstad ble med flere på veien til Fangberget. Det skal ha vært samlet flere fra Nes og noen få fra Ringsaker. Ringsakerne ville derimot ikke bli med videre til Christiania. Peder Aske ville på sin side fortsette reisen og sa at de måtte finne gårder hvor de kunne sove siden det begynte å bli sent. Balstad skal da ha løpt opp til

et sted hvor de fleste Næssinger var forsamlet, og erklærte for disse, at han, nemlig *Deponenten*, aldeles ikke ville reise længere, men meget begive seg paa Hjemveien, og her blev hans Bygdefolk strax enige med ham og bestemte sig til Hjemreisen.

Balstad forklarte at han like etter dette begav seg på hjemveien.⁴⁰⁶

Ryktene om hva som foregikk i Nes kom også til Ringsaker. På gården Skapel i Ringsaker prestegjeld var det auksjon den 27. august. Her skal det i følge Peder Skapel ha vært snakk om at det på Nes samme dag hadde vært en samling med allmuemenn

der skulle angaae en Beslutning, at der fra hver Gard skulde afsendes en Mand til *Christiania* for at bevirke Pengelaan, og den Mand der ikke selv kunde reise, men havde voxen Søn, skulde sende denne i sit Sted, ja Rygtet sagde endog, at Beslutningen var saadan, at man vilde fare igjennem andre Bygder og medtage en Mand fra hans Gaard enten de vilde eller ikke.

Ringsakerne skal ikke ha likt dette, og ”[d]ette Rygte foraarsagede saadan Urolighed blant Almuen, saa at Auction af den Aarsag ikke kunne fremmes, men den blev efter Ritmester Rams Foranstaltninger udsat til en anden Tid.”

De fleste ringsakerne skal ikke ha bifalt denne bevegelsen. Peder Skapel skal imidlertid ha vært nysgjerrig på hva som skulle skje på Fangberget, og han reiste neste dag med et par andre menn fra Ringsaker. På Fangberget skal det ha vært samlet flere fra Nes og de skal ha hatt med seg matsekker. Skapel skal der ha pratet med Peder Aske, og han skal ha forklart at hensikten med de forsamlede nesningene var å reise til Christiania for å pengelån. Peder Aske visste derimot ikke ennå hva de ville bestemme siden de nettopp hadde kommet dit. Det synes ut i fra Skapels egen forklaring at han ikke synes reisen til Christiania var en god ide. Skapel skal ha fortalt Peder Aske ”ligefrem, at han ansaae det ommeldte foretagende aldeles unyttig.”⁴⁰⁷ Peder Aske skal ikke ha likte det når han skjønnte at ringsakerne ikke ville bli med og skal ha sagt ”at saasom Næss var det første Thinglaug som betaler Skat, saa kunde de ogsaa være de første til at begjære Pengelaan, og man endskjøndt ikke fik Almuen fra Ringsager med sig, saa kunde man dog reise, da man i *Christiania* vilde treffe Bønderne fra Vestlandet.”⁴⁰⁸

På Hedmark ser det ut til at uroen etter dette døde ut. Ut i fra bøndenes forklaringer ser

⁴⁰⁵ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Peder Gudmundsen Gjestvang 17. juli 1820, s. 1177 -1182.

⁴⁰⁶ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Lars Thoresen Balstad 31. juli 1819, 7. hefte s. 624- 627.

⁴⁰⁷ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Peder Larsen Skapel 19. juli 1819, 6. hefte s. 518-521.

⁴⁰⁸ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Lars Thoresen Balstad 31. juli 1819, 7. hefte s. 625.

det ut til at hele organiseringen endte her, og det ble ikke avtalt noe nytt tog slik som på Krokskogen. Forklaringen på dette skal først og fremst ha vært at bøndene fra Nes ikke ville gå da ringsakerne valgte å bli hjemme. Det virker som om oppslutningen blant nesningene heller ikke var den største, og som det kom frem i Lars Balstads forklaring ønsket de også å vende hjem. Rapport fra Peder Aske om at bøndene fra Valdres ikke hadde gått, kan ha vært en medvirkende årsak. Dette var imidlertid ikke riktig. Det skal ha vært bønder fra Valdres som gikk med i det første toget. Inntrykket er at lederne, budstikkene og truslene var viktige pågangskrefter for å få med seg bøndene. Samtidig som det ser ut som om bøndene gjerne ønsket pengelån, og både var villige til å få med seg andre bønder og sende budstikker videre. Det er allikevel påfallende at organiseringen med budstikker og samlinger døde så stille bort. Det kan imidlertid hende at det etter dette fortsatt skjedde ting her som ikke kom frem av forklaringene. Steen skriver i *På fallittens rand* at etter det første toget ble det sendt rundt budstikker på Hedmark, men henvisningene hans viser ikke hvor han har det fra.⁴⁰⁹

Et av de store spørsmålene for kommisjonene var Halvor Hoels deltakelse i organiseringen av samlingene. Peder Eriksen Søndre Lier forklarte at han hadde gått til Halvor Hoel etter møtet på Skjelve, hvor møtet til Fangberget hadde blitt avgjort. Han skal ha spurt Halvor Hoel om han trengte pengelån og ville følge med. På dette skal Halvor Hoel svart ”at han vel kunde behøve Penge, men at han ei ville være med og raadede Vidnet ogsaa derfra, da der, som han sagde, inte Godt ville flyde af dette Forehavende.”⁴¹⁰ Kammerjunker og kaptein Carl von Haxthausen forklarte seg for domskommisjonen i forsvar av Halvor Hoel. Han forklarte at han hadde vært hos Hoel samme dag som det var samling på Fangberget. På samme tid skal det også ha kommet en del allmuemenn til gården Hoel. Disse mennene fortalte Hoel at de som hadde vært samlet på Fangberget hadde vendt hjem igjen. Så vidt Haxthausen kunne huske, hadde Hoel svart mennene at ”det er tilpas til dem, hvad vil befatte sig med saadanne Narrestreger.”⁴¹¹ Ifølge disse forklaringene var altså ikke Halvor Hoel noen pådriver for å gå samlet til Christiania og heller ikke bifalte han dette. Det kan ha vært en av årsakene til at det ikke ble noe av reisen til Christiania.

Det andre toget – bøndenes organisering

Bøndene bestemte seg allerede før de vendte hjem fra samlingen til det første toget på

⁴⁰⁹ Steen, *På fallittens rand*, s. 272.

⁴¹⁰ Gunnerusbiblioteket, Commissions Domsacten i Saken angaaende Almue-Urolighederne i 1818: 2den Deel, forhør av Peder Eriksen Søndre Lier i domskom. den 23. november, s. 761.

⁴¹¹ Gunnerusbiblioteket, Commissions Domsacten i Saken angaaende Almue-Urolighederne i 1818: 2den Deel, forhør av kammerjunker og Capitain Carl von Haxthausen i domskom. 23. november 1820, s. 673-674.

Krokskogen at det skulle bli et nytt tog hvor bøndene skulle møte mannsterke opp. Dette satte i gang en mobilisering i flere bygder i Buskerud og Christians amt.

Reise mellom Hallingdal og Hedalen

Det har tydelig vært utstrakt kontakt mellom forskjellige prestegjeld i forkant av det andre bondetoget. Flere bønder var tydelig interessert i å undersøke hva allmuen i andre bygder tenkte om bondetogene og om de ville reise med. Denne kontakten bygde til en viss grad på organiseringen til det første toget. Christian Haraldsen Stuegården og Ole Mikkelsen Stuegården fra Hedalen skal før det andre toget ha reist over til Hallingdal både for å se om hallingene hadde tenkt å gå og for å oppfordre dem til å gå med. Christen Stuegården forklarte at han blant annet snakket med en gruppe allmuemenn ved Torpo kirke i Ål om de ville reise med hedølerne til Christiania.⁴¹² Bakgrunnen for at de skal ha reist over til Hallingdal kan en finne i John Christensen Flatens, Christen Stuegårdens sønn, forklaring. Han forklarte at det var Arne Heie som anmodet faren hans og Ole Stuegården om å gå til Hallingdal. Arne Heie skal ha kommet til Hedalen i slåttonna i 1818 og snakket med John Flaten. Heie skal da ha sagt at han ønsket å finne et par fra Hedalen som var villige til å reise rundt i Hallingdal for å vise at hedølerne også var klare for å dra.⁴¹³ Dette var samme Arne Heie som skal ha oppfordret Østen Ormerud til å reise over til Hedmark.⁴¹⁴

Flere forklarte seg om hedølernes reise rundt i Hallingdal. Ole Olsen fra Ål prestegjeld forklarte at det skal ha vært to fra Hedalen i Hallingdal, men han skal ikke ha sett dem. Han forklarte også at det var ”et alminneligt Sagn, at Folk fra Hedemarken og andre Bygder ligeledes agtede sig ind til Christiania”.⁴¹⁵ Erik Thormodgaarden fra Ål forklarte at to hedøler hadde gitt ham en muntlig ordre som de ville at straks skulle skrives ned ”for i saadan Form at circulere blant Almuen og – som de tillige yttrede sig – for at Deponenten kunde have noget at vise for sig.” Tollef Nielsen Opsata skal ha hjulpet Erik med å skrive ned denne ordren. Av innholdet kunne Opsata bare huske ”at Bøder blev bestemt for enhver, der ikke ville være med til Christiania, dog mindes han ikke Bødernes Størrelse.”⁴¹⁶ Det skal ifølge en annen forklaring ha stått på denne ordren at det ”søndenfjeldske Norge derved tilsagdes at holde sig

⁴¹² Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Christen Haraldsen Stuegården 25. mai 1820, s. 424- 429.

⁴¹³ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. John Christensen Flaten 25. mai 1820, s. 434-437.

Arne Heie kom opprinnelig fra Hedalen anneks i søndre Ourdal i Valdres, han hadde i over 10 år bodd i Flå anneks i 1818: Hoels kommisjon, pakke 2, bilag *Número* 46 til domskommisjonen, presteattest av presten Støren 24. mars 1820. Arne Heie ble selv dømt om tiltalt for sin deltakelse med bondetogene.

⁴¹⁴ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Østen Ormerud 29. mai 1820, s. 488-450.

⁴¹⁵ Hoel kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 51) Ole Olsen 16. sept. 1818, folio 11b.

⁴¹⁶ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. av Erik Thormodgaaden og Tollef Nielsen Opsata 30. mai 1820, s. 530-532.

færdig til Inmarschen”. Dette skal ha blitt opplest på gården Stand, hvor Erik Thormodgaarden hadde med seg ordren. Thormodgaarden skal ha sagt her at allmuen fra 17 eller 18 prestegjeld skulle reise inn til Christiania og ifølge han var det altså planlagt et stort tog.⁴¹⁷ Budstikke gikk også rundt i Hallingdal

Fra Hallingdal skal det ha blitt sendt tre menn over til Hedalen i Valdres for å vise at hallingene var på vei, og for å oppfordre hedølingene til å gå med. Disse tre hallingene var Gjermund Knudsen Gulsteen, Peder Asbjørnsen Tuft og Poul Olsen Nedremyhr.⁴¹⁸ De skal ha reist over til Hedalen etter oppfordring fra Christen Stuegården og Ole Stuegården like i forkant av det andre toget. Hallingene ville at hedølingene skulle ”se at virkelig Nogen af Hallingdahl droge ud”.⁴¹⁹ Poul Olsen Nedremyhr nektet for å ha anmodet noen fra Hedalen om å bli med. Han forklarte derimot at en del hedøler allerede var klare for å gå da de kom dit.⁴²⁰ Underlensmann Syver Iversen Ilianstad mente imidlertid at hallingene hadde brukt trusler om bøter og oppfordret til avmarsj neste morgen. Ordren skal ha gått mellom gårdene, og orden sa også ”at den som ei adlød Ordren skulle betale 10 Specier i Mulct”.⁴²¹

I Hedalen skal det ha blitt ringt med kirkeklokkene i Hedalen kirke den dagen bøndene var på vei til Christiania. Det ble i forhørskommissjonen spekulert i om årsaken til at det ble ringt i kirkeklokkene var for å samle bøndene. Peder Tuft forklarte at det ble ringt i klokkene bare fordi de ønsket å høre lyden i dem. Han forklarte også at hensikten ikke kan ha vært å samle allmuen, da store deler av dem allerede var på vei.⁴²² Harald Mikkelsen, leilending fra Hedalen, bekreftet Peder Tufts historie om at årsaken til at man ringte med kirkeklokkene var for at hallingene skulle få høre lyden i dem.⁴²³

Mobilisering i Hallingdal – trusler og oppfordringer til deltakelse

Som vist ovenfor er det tydelig at flere ønsket å få med så mange bønder som mulig til reisen til Christiania. I Hallingdal ser det ut til at det særlig var to personer som gjorde seg gjeldene i organiseringen til det andre toget, Østen Ormerud fra Flå og Ole Olsen Kniplingdunken fra Gol. Dette var de samme som også før det første toget hadde vært aktive med å organisere til bondetog. Det ser ut til at de hadde fått i oppdrag av andre om å spre budskapet om bøndenes tog til flest mulig. Spørsmålet om lederskap vil jeg ta opp senere i kapitlet. Kniplingdunken

⁴¹⁷ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Ole Larsen Rime 22. mars 1820, s. 192-195.

⁴¹⁸ Alle tre ble tiltalt for sin deltakelse i domskommissjonen.

⁴¹⁹ Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (2. Deponent) Peder Asbjørnsen Tuft 17. sept. 1818, folio 13a. Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 50) Poul Olsen Nedremyhr 17. september 1818, folio 11a-11b.

⁴²⁰ Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 50) Poul Olsen Nedremyhr 17. sept. 1818, folio 11a-11b.

⁴²¹ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Syver Iversen Ilianstad 23. mai 1820, side 351-352.

⁴²² Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (2. Deponent) Peder Asbjørnsen Tuft 17. sept. 1818, folio 13a.

⁴²³ Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 237) Harald Mikkelsen 22. september 1818, folio 29b-30a.

deltok i det andre bondetoget. Han ble arrestert av de militære og ført til Akershus festning. Ormerud var også med på det andre toget. Ved Hønefoss møtte han en del som allerede var på vei hjem, og derfor vendt han om og fulgte med dem.⁴²⁴

Fra flere forklaringer i forhørskommisjonen kom det frem at Østen Ormerud skal ha reist rundt i Hallingdal for å oppfordre flest mulig til å bli med. Poul Olsen Nedremyhr, samme mann som hadde vært over i Hedalen, forklarte at Østen Ormerud hadde vært hos han og rådet han til å delta i toget. Poul Olsen hadde også hørt at Ormerud hadde reist rundt i Hallingdal for å formane folk til å bli med.⁴²⁵ Flere forklarte seg i lignende vendinger. Hos Engebret Olsen skal Ormerud ha vært og oppfordret ”Alle og Enhver af Gaardmænd at indfinde sig snarest mueligt i Christiania med sine Skattebøger for at tale med Kongen og Regjeringen om, hvorledes det skulde blive med Skatterne, da Pengene blev borte.”⁴²⁶ Ormerud forklarte selv at han hadde blitt anmodet av bønder fra Flå om å formidle videre at allmuen hadde tenkt seg til Christiania for å levere søknad til kongen om de høye skattene og pengemangelen. Årsaken til at han fikk dette oppdraget, forklarte han var fordi han hadde ærender rundt i bygder i Hallingdal.⁴²⁷

Ormerud skal også ha reist rundt med de to hedølerne da de var over i Hallingdal. Knud Engebretsen Opheim fra Ål forklarte at det hadde kommet bud om at Østen Ormerud og to fra Valdres reiste og beordre allmuen til samling. Opheim hadde derfor leid en mann, Ole Rasmussen, som reiste på hans vegne.⁴²⁸ Opheim skal selv ikke ha sett disse tre mennene som reiste rundt, men han hørte at de hadde ordre ”der siden løb om i Bygden fra Mund til Mund.”⁴²⁹ At ordren er beskrevet som at den løp fra ”Mund til Mund” er en god beskrivelse på hvordan og i hvilken hastighet rykter og trusler ble spredt.

Det virker som om Kniplingdunken og Ormerud hadde et visst samarbeid. 5. september skal det ha vært samling på gården Haftorn i Gol. Ormerud som nå var tilbake fra sin reise til Hedmark, skal ha vært her og brakt bud om at han

havde været paa Hedemarken [...], og nu var udsendt for at bebude samtlige Hallinger, at de andre Bygders Beboere var yderst forbittede over deres Udeblivelse den 26d forrige Maaned, og dersom de ikke nu indfandt sig til den 12d dennes i Sundvolden paa Ringerige, eller senest den 13de saa vilde Bønderne fra Storlandet [...] indfinde sig i Hallingdahlen for at drive dem med, og nu agtede Hedemarkingene ikke at begive sig paa Vejen forinden nogle Afsendinger fra forskjellige Bygder

⁴²⁴ Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 303) Østen Ormerud 24. november 1818, folio 40b-41b

⁴²⁵ Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 50) Poul Olsen Nedremyhr 17. sept. 1818, folio 11a-11b.

⁴²⁶ Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 122) Engebret Olsen 19. september 1818, folio 20a.

⁴²⁷ Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 303) Østen Ormerud 24. november 1818, folio 40a-41b.

⁴²⁸ Ole Rasmussen, 54 år fra Torpo annek, ble arrestert og ført til Akershus festning, hvor han ble avhørt og forklarte at han hadde blitt sendt av Knud Engebretsen Opheim som selv ikke kunne gå på grunn av ”Svagelighed”, og måtte sende en mann for seg etter pålegg fra Østen Ormerud: Hoels kommisjon, pakke 2, forhørskom. av (nr. 108) Ole Rasmussen den 18. september 1818, folio 18b.

⁴²⁹ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskomm. Knud Engebret Opheim 31. mars 1819, 4. hefte s. 291-293.

ved deres Ankomst havde overtudet dem om at de virkelig vare i Anmarsch.⁴³⁰

I trusselen Ormerud her kom med var det rom for misforståelser. Her trues det med at hedmarkingene ville ”drive dem ud”, samtidig som de selv ikke ville gå før de var sikre på at folk fra andre bygder var på vei.

Kniplingdunken og Ormerud skal sammen ha reist rundt i Gol. Arne Arnesen Goelberg fikk besøk av de to på gården sin. Der skal Ormerud ha sagt

at han var beordret af de 4 høieste i Stortinget til at reise fra Gaard til Gaard og opbyde hver Mand til at møde i *Christiania* med deres Skattebøger for at prøve om de kunde faae nogen Forlindring paa Skatterne. Østen sagde at han havde *skriftlig* Ordre herom, men *Deponenten* saaa den ikke, og kan eiheller læse Skrivt.⁴³¹

Skattebøkene kunne bruks som bevis for at det var vanskelige tider. Om Ormerud virkelig hadde en slik ordre fra disse fire stortingsmenn fant kommisjonene aldri ut. Uansett kunne en slik ordre gi inntrykk av en større autoritet bak bøndernes samling. Dette er spørsmål som skal diskuteres videre i kapittel seks. Gårdmannen Tollef Olsen Goelberg skal også ha vært tilstede da Kniplingdunken og Ormerud var hos Arne Goelberg, og de prøvde å få dem med seg til reisen til *Christiania*. Tollef forklarte at han hørte Ormerud si

at han nu kom lige fra *Christiania* og Eidsvold, hvor han nær havde truffet Kongen, men kom dog et Jevndøgn for sildig, men nu var Ole Kniplingsdunken kommen med Ordre og nu maatte alle reise iveien og indtræffe en vis Dag [...] for at skvaldre med Kongen i *Christiania* om Skatternes Forlindring.”

Kniplingdunken skulle da også ha sagt at ”Østlandet skulle komme og lægge dem øde som udeblev, fra det tilsagte Møde, ligesom de Modvillige ogsaa skulle mulcteres paa 50 Species.” Utifra forklaring virker det imidlertid som Tollef Olsen ikke likte det som ble sagt, og svarte Kniplingduke ”skulle vi møde efter saadan Kjerring- Rø (Rykte) som løber Gaarde imellem, naar Ingen skrivtlig Ordre har at fremvise”.⁴³² Truslene kom tydelig frem, men Tollef var ikke like villig til å delta uten noe skriftlig og håndfast, og mente at organiseringen bare baserte seg på rykter. Dette kan ha vært en unnskyldning for å slippe unna. Dette kan også ha vært årsaken til at Ormerud påsto at han hadde skriftlig ordre fra stortingsmenn. Det ser ikke ut til at verken Tollef Olsen eller Arne Arnesen så disse papirene noe også Arnesen understrekte i forklaringen.

Ormerud skal også ha sagt da de var samlet ”at han havde saadan Ordre, at enhver Mand skulde følge ham fra sig til neste Gaard, hvorfra ogsaa *Deponenten* [Arne Goelberg]

⁴³⁰ Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 41) Ole Olsen Kniplingdunken 16. sept. 1818, folio 9b-10a. Med Storlandet referert Kniplingdunken til Hedmark: Nielsen, *Norges historie: 1815-1822*, s. 241.

⁴³¹ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Arne Arnesen Goelberg 28. mars 1819, 3. hefte s. 263-266. Ålsgjeld ligger i Hallingdal, men har ikke funnet ut eksakt hvor.

⁴³² Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Tollef Olsen Goelberg 22. mars 1820, s. 221-223.

satte sig paa en Hest og fulgte med Østen til Gaarden Gilgum, som den nærmeste Gaard paa Veien til Aalsgjæld". Kniplingdunken skal ikke ha blitt med Arne Goelberg og Ormerud, han skal ha reist for å med seg folkene i Gol, mens Ormerud skulle reise til Ålsgjæld.⁴³³

Det ser imidlertid ut som at Ormerud skal ha hatt med en skrivelse fra Hedmark. Ved Ål kirke skal det ha vært en samling av allmuen den 6. september. Ole Olsen Kolbjørnstølen skal ha vært tilstede og Ormerud skal ha sagt at han var beordret av "Indvaanerne i Flaee, at anmode Almuen her om at samles og fælleds med hine at afgaae til *Christiania*." Ormerud skal ha hatt med seg et papir som Colbjørnstølen skal ha lest gjennom:

og han skjønnede at var en Forestilling der af Almuern skulle leveres Statholderen Grev Mørner, naar man kom til *Christiania*. Saavidt *Deponenten* erindrer var Indholden [...] i Begyndelsen deromtrent var saaledes; "Vi fattige norske Bønder ere nu paa Veien til *Christiania*, ikke i nogen anden Anledning end for at tale med H.K.M. angaaende at vi ønske en anden Regjeringsform" Mer af Indholdet erindre *Deponenten* ikke i Sammenhæng, men vel at deri stod, at man til Storthinget havde henvendt sig baade med mundtlige og *skriftlige Ansøgninger* der var bleven uden Virkning. Papiret var sammenlagt firedobbelt og udenpaa stod skrevet, at Almuerne skulde samles i Sundvolden paa Ringsager [!]⁴³⁴ den 11te September.

Da Kolbjørnstølen spurte Ormerud om hvor han hadde fått papiret fra, svarte han at det var skrevet av Halvor Hoel.⁴³⁵ Tollef Nielsen Opsata fra Ål skal også ha sett dette papiret. Kort tid før bøndene gikk i september skal Ormerud fortalte Opsata at han hadde blitt sendt av allmuen i Flå for å oppfordre allmuen her i bygden til å samles og gå inn til *Christiania*. Ormerud skal også ha vist Opsata papiret. Opsata gjengav hva som skulle ha stått i papirene og det var likelydene Kolbjørnstølen forklaring.⁴³⁶ Fra myndighetenes ståsted var innholdet i denne skrivelser svært alvorlig og truende.

Ole Iversen Kinneberg, rodemester og gårdmann fra Gol, skal ha reist rundt her for å forsøke å få med bønder.⁴³⁷ Kinneberg forklarte at naboen Arne Arnesen Goelberg hadde kommet til han med oppfordringen om at Kinneberg skulle si ifra i sin rode om å delta i bondetoget, og også at Iversen skulle være "Opsynsmand" over de unge mennene som ble med.⁴³⁸ Det var samme Arne Arnesen Goelberg som hadde fått besøk av Kniplingdunken og Ormerud. Arnesen Goelberg skal ha sagt til Kinneberg "at der var kommen Ordre at man strax skulde reise, og om man ikke reiste, da vilde de som var paa Veien komme tilbake og tage de uvillige med sig, med Magt, samt desuden gjøre sig betalt i Huset for den derved

⁴³³ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Arne Arnesen Goelberg 28. mars 1819, 3. hefte s. 263-266.

⁴³⁴ Dette skal egentlig være Ringerike.

⁴³⁵ Hoel kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Ole Olsen Colbjørnstølen 30. mars 1819, 4. hefte s. 285-286.

⁴³⁶ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Tollef Nielsen Opsata 30. mars 1819, 3. hefte s. 279-281.

⁴³⁷ Ole Iversen Kinneberg ble tiltalt i domskommisjonen for sin deltakelse.

⁴³⁸ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Ole Iversen Kinneberg 27. mars 1819, 3. hefte s. 259-260. Iversen fikk av kommisjonen spørsmål "om en saadan Ordre som den ommeldte kunde være hjemmel nok for *Deponenten* til at opbyde nogle Almuesmand til Møde?" På dette svarte han at han ikke "skjønnede ikke rettere."

havende Umag.⁴³⁹ Kinneberg forklarte også at Ormerud og Kniplingdunken hadde oppfordret til allmuens avmarsj.⁴⁴⁰ Det virker som Kinneberg var villig til å følge oppfordringen om at han skulle si ifra om turen til Christiania til de i hans rode. At han skulle passe på de unge i bondetoget viser også at bøndene tenkte på selve organiseringen av reisen til Christiania.

Arne Arnesen Goelberg forklarte selv at det kom ordre ”fra Mand til Mand” om å samles og reise til Christiania. Denne ordren skal han også ha fått av en forsamling. Han skal ha blitt pålagt å gi denne ordren videre til naboen sin Kinneberg. Det var også herfra ideen om å la Kinneberg passe de unge kom. Han var derimot uenig med Kinneberg i han hadde sagt at han skulle ”opbyde” de som bodde i hans rode.⁴⁴¹

En håndfull bønder forklarte at de hadde fått besøk av Kinneberg. Til faren til Tollef Olsen Roe (Arnegaard) fra Gol skal Kinneberg ha sagt at alle i bygden skulle reise til Christiania eller sende en for seg. Iversen skal også ha sagt at det var bøter for dem som ikke gikk eller sendte noen for seg og ”at naar man var kommen ud til Næss skulde der sendes 10 Mand tilbage for med Magt at afsende de uvillige, og de vilde man tage sig betalt i Huset for denne Tilbagereise.”⁴⁴²

I Hallingdal var det en aktiv organisering med samlinger og bønder som reiste rundt for å få flest mulig med til Christiania. Det ble både brukt oppfordringer og trusler. Det ser også ut til at det var flere som samarbeidet om å få bondetoget i stand.

Budstikker og allmuesamlinger i Christians amt

Bøndene i Christians amt var også i gang med å planlegge tog til Christiania, men det var ikke enighet om de skulle bli med. Flere budstikker skal her ha vært i omløp. Det er referert til en av dem ovenfor i dette kapitel. I en annen budstikke som skal ha gått rundt stod det å lese

[e]fter indløben Ordre fra Lands Præstegield skal hver Mand møde ubevæbnet den 13de September næstkommende i Sundvolden, for med Mænd og alle øvrige Bygdelav, at gaae ind til Xnia til Kongen og Storthinget for at høre om Landet skal opædes af \ublie/ Skatter, da Pøbelen fra alle Bygder er bestemt at gaae til Xnia [Christiania], saalangt Ordren kan komme. Dem som undlader dette kan vænt af Pøbelen at blive ruineret. Nb Valdarser kommer til Land til 10de September.

Det stod videre på budstikken at den skulle sendes videre fort som en ”flyvende Fugel”.⁴⁴³

⁴³⁹ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Ole Iversen Kinneberg 27. mars 1819, 3. hefte s. 259.

⁴⁴⁰ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom, Ole Iversen Kinneberg 29. mai 1820, s. 477-478.

⁴⁴¹ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom, Arne Arnesen Goelberg den 28. mars 1819, 3. hefte s. 263-264.

⁴⁴² Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Tollef Olsen Roe (Arnegård) 28. mars 1819, 3. hefte s. 261-262. Også Halvor Tronsgaardhaugen hadde fått besøk av Kinneberg: Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Halvor Tollefsen Tronsgaardhaugen 27. mars 1819, 3. hefte s. 249-252.

Bøndene i dette amtet var tydeligvis også klar over hva som foregikk i andre bygder. I Lands var det samling for å rådslå om hva de skulle gjøre om folk fra Valdres kom for å ta dem med til Christiania. Det ble skrevet budstikke hvor allmuen ble anmodet om å møte på gården Ulshus i Nordsinne sogn mandagen 7. september for å diskutere saken.⁴⁴⁴ Møtet kom i stand og det ble bestemt

at om Walderserne endog kom her i Følge deres Trudsler, saa skulde dog ingen Mand følge med dem, derimod blev det vedtaget at man vilde indgive en *Ansøgning* om nogen Lindring i Skatterne, samt om Anstalte til Pengelaan, og een var først af den Tanke selv at forfatte en saadan *Ansøgning*, man da Man siden fandt, at ingen af de Forsamlede ansaae sig dette Arbeide voxen, saa blev man enig om at formaae en lovkyndig Mand til at forfatte den.

Det var planlagt å sende bud til fogden, men fogden kom til stedet på eget initiativ.⁴⁴⁵

Fogden som kom var antageligvis fogd Meineck. Meineck skrev om møtet på Ulshus i brev til amtmann Sommerfeldt. Fogden beskrev her sin reise rundt for å gjøre undersøkelser om uroen blant bøndene. Da han reiste gjennom Norderhov hørte han at det sirkulerte blant bøndene en skriftlig oppfordring uten underskrift om at bøndene skulle samle seg den 10. september for sammen med valdriserne gå mot Sundvollen og Christiania. Etter det skal fogden ha hørte at det sirkulerte en skrivelse som oppfordret bøndene i Lands å møtes på gården Ulshuus den 7. september. Da fogden ankom gården Ulshus var nesten alle bøndene i sognet samlet. De fortalte fogden at den eneste hensikten med å samles var for å rådslå om hva de skulle gjøre hvis valdriserne kom. Det skal ha gått rykter om at bønder fra Valdres ville bruke vold og makt for å tvinge dem med. Disse ryktene hadde spredd seg ved hjelp av anonyme sedler som hadde gått fra gård til gård. Bøndene visste derimot ikke hvor disse sedlene hadde stanset, hvor de var nå og hvem som var forfatterne av dem. Fogden skal ha fått overlevert budstikken som hadde gått rundt om samlingen på Ulshus. Fogden fikk også til svar at bøndene ikke var sikre på hva de ville gjøre hvis valdrisene kom. Bøndene følte seg ”betyngede i det høi Grad ved Skattepaalægget” og pengemangelen gjorde ting vanskelig for dem, men de forklarte for fogden at ”de vilde ingenlunde vente at frede Forbedring i sine Kaar ved en Framgangsmaade der synes nærme seg til Opstand i Landet, den de fryktede og afskyede som det farligste Onde.”⁴⁴⁶ Fra Christians amt ble det arrestert få, og det ser ut til at de fleste valgte å bli hjemme blant annet etter advarsler fra øvrighetspersoner.⁴⁴⁷

⁴⁴³ Høyesterett Ekstraktprotokoller rekke A, 16.12 1825-17. 03 1826. Protokollens nummer Eja 0016, s. 213. Avskrift av budstikken av fogd Meinich.

⁴⁴⁴ Høyesterett Ekstraktprotokoller rekke A, 16.12 1825-17. 03 1826. Protokollens nummer Eja 0016, s. 214. Her er det avskrift av budstikken.

⁴⁴⁵ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Knud Olsen Ulshuus 10. april 1819, 4. hefte s. 360-362.

⁴⁴⁶ Hoels kommisjon, pakke 3, avskrift av brev fra fogd Meinech til amtmann Sommerfeldt 11. september 1818, 1. hefte s. 40-45.

⁴⁴⁷ Nielsen, *Norges historie: 1815-1822*, s. 242-243.

Budet om hallingenes tog når bygdene nedenfor

Rykte og bud om hallingenes tog spredde seg til Sigdal. Niels Thorsen bodde hjemme hos faren i Krødsherred i Sigdal prestegjeld. Thorsen hadde blitt sendt med bøndene på deres reise til Christiania for å søke ”lindring i Skattene” fordi de hadde hørt at hallinger ville til Christiania i samme ærende. Han hadde ikke hørt at hallingene skulle ha brukt noen trusler for å få folk i Krødsherred til å bli med.⁴⁴⁸ Ole Olsen, gårdmann fra Sigdal hadde søndag 13. september vært ved Sigdal kirke. Der hadde det vært snakk om ryktet om at allmuen fra de østre bygdene ville dra til Christiania. Det hadde derimot ikke kommet verken muntlige eller skriftlige bud med oppfordring om at allmuen herfra skulle delta. Det eneste de visste om toget var ryktet og ”i Anledning af bemeldte Rygte blev [det] omtalt, om det ikke var nyttigt at nogen fra Sigdahl ogsaa reiste ud for at forhøre om det kunde blive Lindring i Skatterne eller erholdes Pengelaan”. Det ser ut til at tilslutt ble det bestemt at to skulle reise til Christiania for å skrive under søknaden de trodde andre bygder hadde med seg, på vegne af Sigdals allmue.⁴⁴⁹ I Sigdal virker det ikke som det hadde vært noen mobilisering av bøndene før man hørte om hallingenes planlegging om å reise samlet til Christiania. Håp om at det skulle bli lettelse i skattene eller mulighet for pengelån gjorde at sigdølerne også ønsket å delta. Det virker også som det her hadde vært fredelig og at det ikke ble spredt noen truende ordre om hva som skulle skje hvis ikke bøndene deltok. Ønske og håp om lettelse i skattene var årsaken til at mange bønder deltok, ikke bare fra Sigdal.

Bøndene i Hole prestegjeld fikk også beskjed om bøndenes andre tog. Rundt seks herfra ble arrestert og forhørt i forhørskommisjonen. Flere av dem forklarte at årsaken til at de hadde gått med var på grunn av rykter om hallingene som skulle ta dem med makt.⁴⁵⁰

Lierbøndene – de siste arresterte

På gjestgiveriet og skysstasjonen Gjellebekk i Lier hadde bønder fra Lier samlet seg for å diskutere toget til Christiania, og om de skulle bli med ”da det rygtedes at Folk fra Fjeldbygderne vilde gaae ind til Christiania for at søge Henstand med Skatterne”. Det skal også ha gått rykte om at ”Fjeldfolkene vilde, naar de kom tilbage antaste de Udeblivende”. De så også at folk fra Modum, fjellbygdene og Sigdal gikk mot Christiania.⁴⁵¹

Ole Aslesen og Hans Hansen fra Lier skal ha vært på vei til Christiania i et annet

⁴⁴⁸ Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 289) Niels Thorsen 22. september 1818, folio 29a.

⁴⁴⁹ Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 299) Ole Olsen 24. september 1818, folio 34a-34b.

Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 300) Claus Olsen 24. september 1818, folio 34b.

⁴⁵⁰ Jfr. Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 3) Ole Rolfsen Gonnæs 15. september 1818, folio 2a.

Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 6) Johannes Jonassen Røsholmen 15. september, folio 2b.

⁴⁵¹ Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 72) Ole Aslesen 18. september 1818, folio 14b og 15a.

ærende, da de traff på fogden som ga dem i oppdrag å formane alle bøndene som var på vei til Christiania i anledning av bondetoget om å vende hjem.⁴⁵² I Lier ser en at fogden arbeidet for at bøndene skulle vende tilbake og ikke delta i tog til Christiania. I tillegg ba fogden også bøndene som var samlet på Gjellebekk om å vende hjem.

Steffen Gausemel har skrevet *Liers historie, Tidsrommet 1814- ca. 1865*. Han beskriver hvordan agitasjonen av bondetogene i Lier var drevet av en Hans Nygaard:

Ifølge tradisjonen skal en av hovedmennene i bondereisingen, den misnøyde storkaksen Halvor Hoel fra Nes på Hedemark, ha operert i Lier og fått god hjelp av Hans Nygaard. Denne siste var også en pågående agitator, som fartet rundt blant sine sambygdinge og truet de lunkne som ikke ville være med på å jage hjem Stortinget, med at de skulle bli «hengt i sin eien stuepipe».

Nygaard skal imidlertid bare ha fått med seg en person som hadde tilnavnet ”Jansern på Horn”.⁴⁵³ Dette kan være Ole Jahnsen fra gården Horn i Syllingdals anneks, en av dem som ble arrestert på Gjellebekk. Hans Nygaard finner jeg ikke blant de arresterte, og heller ikke omtalt i forklaringene til bøndene fra Lier. Jahnsen forklarte at han det ”skal have været nogle Oplandske Bønder i en Plads under hans Gaard Horn, som var paa Vejen til Christiania og de nedlagde Bud at Bønderne skulde blive med til Christiania, eller og vilde de paa Heimreisen besøge dem.” Denne beskjeden hadde blitt overlevert ham av en jente som bodde på denne plassen de skal ha kommet til. Med ”Oplandske Bønder” forstod han ”Hallinger, Valdarser og saadan Folk som bor i de øvre Bygde”. Jahnsen hadde brakt denne beskjeden videre til naboen og budet skal videre ha gått fra gård til gård. Bøndene samlet seg som beskrevet på Gjellebekk for å snakke om hva de skulle gjøre. Det var her de ble arrestert.⁴⁵⁴ Gausemel skriver om arrestasjonen: ”«De blei drivi som kuer inn te Krestjan, og de måtte ligge under åpen himmel», beretter tradisjonen.” Etter dette skal uroen rask ha stilnet.⁴⁵⁵

Bøndernes reise og samling

Bøndene som hadde reiste ut fra bygdene samlet seg som forrige gang på Sundvollen og på Krokskogen. For mange hadde marsjen hit vært lang. Det var også bønder som gikk lengre enn dette også, og flere hadde kommet seg så langt som til Bærum da de ble arrestert. Flere hadde tatt inn på en del gårder i Bærum etter en lang tur i dårlig vær. Mellom klokka tolv og

⁴⁵² Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 72) Ole Aslesen 18. sept. 1818, folio 14b-15a, og (nr. 73) Hans Hansen samme dag, folio 15b.. De ble ikke selv arrestert, men formanet av fogden Harboe å innfinne seg i Christiania for å gi opplysninger om samlingen av bønder på Gjellebekk til forhørskommisjonen.

⁴⁵³ *Lier historie*: www.lier.kommune.no/liers-historie/skal_landet_bli.htm (12. september 2009)

⁴⁵⁴ Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 192) Ole Jahnsen 21. september 1818, folio 26a.

⁴⁵⁵ *Liers historie*: www.lier.kommune.no/liers-historie/skal_landet_bli.htm (12. september 2009)

ett natt til den 15. september ble flere arrestert, men de fleste gikk hjem etter advarsler.⁴⁵⁶

O. Nilsen sendte inn et innlegg i tidsskriftet *Hallingen* i 1919. Pastor Gjeldaker hadde fortalt ham om bondetogene. Gjeldaker hadde på sin side fått høre om det fra sin onkel Ole Espegaard som hadde deltatt i det andre bondetoget. Her får vi en beskrivelse av hvordan selve reisen til Christiania foregikk:

Dæs skull no helst væra bonden paa ein gar som skulde innfinne seg, men han far sa: „Det er so travelt enno at eg ser meg inkje raa med aa gaa. Men du faar gaa du Ola daa,” sa’n. Ja, ja, eg var no berre en framvokstring aa helde liten ette aldere, men det fekk vone seg likvel. [...] Aa ja dæ møtte up ein heil masse, enda mange sa at dei skulde koma og bli med seinare. Sa bar det no afftæ daa utover dalstrøkæ. Dæ vart jobnan brukt store or’, faar me mente paa det att me kunne greie ko det skulde vera.

Arrestasjonen ble også beskrevet, og hvor redde bøndene skal ha vært.⁴⁵⁷

Det virker for det meste som at arrestasjonene av bøndene gikk fredelig for seg. Unntaket var arrestasjonen av Engebret Sevadsen Thoen, gårdmann fra Ål prestegjeld. Kaptein Blich som hadde kommando over de militære arresterte Thoen. Thoen skal ha fremstått som en talsmann for bøndene da de var samlet på Midtskogen. Bøndene som var samlet ble formanet om å vende hjem. Thoen skal ikke ha vært til å rikke og Blich mente at Thoen var skyld i at flere bønder som ellers ville ha gått hjem ikke gjorde det. Thoen innrømmet selv at han førte ordet foran en håndfull kamerater, og at det var mulig at han hadde brukt sterke ord og uttrykk.⁴⁵⁸

Det var mange bønder som ble med i det andre toget. Hva de skulle gjøre når de kom fram til Christiania, er imidlertid ikke like lett å lese ut i fra forklaringene. Det kommer frem i flere forklaringer at hensikten også nå var å få skrevet en felles søknad. Mange forklarte at denne skulle til kongen og noen også at den skulle til Stortinget. Det kom også frem at det hadde vært planlagt at bøndene skulle samles på Lysaker. Der skulle de få skrevet en søknad og så sende en deputasjon av bønder inn til Christiania med søknaden.⁴⁵⁹ Videre plan herfra virker det derimot ikke som de hadde. Om bøndene var villige til å bruke vold for å få gjennom kravene sine diskuterer jeg i kapittel seks. Det ser imidlertid ut som de aller fleste som forklarte seg om det understreket at voldsbruk var utelukket. Det kan man også se i bøndenes valg om å la våpen ligge hjemme.

⁴⁵⁶ Rønningen, *Nesboka: Bygdehistorie for Nes i Hallingdal*, s. 278-279.

⁴⁵⁷ Nielsen, O, ”En gammel hallings beskrivelse af hallingtoget til Kristiania 1818”, i Rogning S. S. (red.), *Hallingen, udgivet af Hallinglaget i Amerika*, april 1919 (26): 417-418.

⁴⁵⁸ Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 155) Engebret Sevadsen Thoen og kaptein Blich 19. september 1818, folio 22a-22b.

⁴⁵⁹ Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 101) Gulbrand Evensen 18. september 1818, folio 18a. Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 21) Ole Hansen 16. september 1818, folio 5b.

Spontan organisering eller tydelig lederskap?

Det var ikke tilfeldig hvilken form bondetogene fikk. Det lå en tydelig planlegging bak bondetogene. Om det var et tydelig lederskap er det ikke imidlertid ikke like lette å gi et fullstendig svar på. Det var flere enn de 19 tiltalte som var med å få bondetogene i stand. Det var også store forskjeller i hva de tiltalte hadde gjort. Conrad N. Schwach var defensor i domskommisjonen for en gruppe på elleve. Schwach beskrev disse elleve som at de ”ei kunne betragtes som Anstiftere, men blot ivrige Deeltagere”.⁴⁶⁰

Det er tydelig at det var bønder som tok ansvar på seg for å få ut informasjon om samlingene, sende budstikker videre og få i stand samlinger for å diskutere deltakelse i bondetogene. I mobiliseringen var det en dualitet mellom personer som pekte seg ut som organisatorer, og de mer skjulte formene mobiliseringen tok som ryktegang og bruk av trusler. Det er også tydelig at bønder som deltok og var med på å sette søknader i stand, også gjorde seg gjeldene i organiseringen av bondetogene. Dette vitner om et engasjement og et ønske om endringer.

Det var store sosiale forskjeller på de 19 tiltalte. Den største sosiale forskjellen finner en mellom Halvor Hoel fra Hedmark og Ole Olsen Kniplingdunken og Østen Ormerud fra Hallingdal. Halvor Hoel var storbonde, mens det flere ganger ble påpekt at de to fra Hallingdal var fattige bønder. Det ble også av Kniplingdunken ”anmærkedt at Østen Ormerud ikke selv hadde den Anseelse i Bygden at Nogen paa hans Ord alene vilde foretaget noget dersom han ikke havde bragt bud fra Hedemarken.”⁴⁶¹

I tidligere forskning er det blitt påpekt at lederne for opprørene ofte ”ser ut til å tilhøre de øvre sosiale lag på landsbygda.” Gustav Sætra skriver dette i forhold til Agder på 1700-tallet, men skriver videre at dette er et trekk som også gjelder opprør og motstand i andre områder og ikke bare på 1700-tallet. I forhold til Agder trekker han særlig frem Kristian Lofthus som et eksempel på en slik leder.⁴⁶² I bondetogene ser man imidlertid at de som var blant de ledende skikkelsene, nødvendigvis ikke var blant de rikeste. Øystein Rian har påpekt at ”i flertallet av motstandssaker var lederskapet ikke så profilert” som det var hos Lofthus. Fordi man risikerte å bli straffet ”som sydebukk for mange, satset bøndene som regel på

⁴⁶⁰ Schwach, *Erindringer af mit liv*, s. 278.

Conrad Schwach var i domskommisjonen defensor for Ole Olsen Kniplingdunken, Østen Olsen Ormerud, Ole Iversen Kinneberg, Christen Haraldsen Stuegården, Ole Mikkelsen Stuegården, Gjermund Knudsen Guelsteen, Peder Asbjørnsen Tuft, Poul Olsen Nedremyhr, Erik Olsen Tormoesgaarden, Harald Arnesen Aasen og Engebret Sevadsen Thoen. Hoels kommisjon, pakke 2, bilag til domskommisjonen, bilag *Numero* 235, Defensions Indlæg av Schwach datert 3. mars 1821

⁴⁶¹ Hoels kommisjon, pakke 2, A1, førhørskom. (nr. 41) Ole Olsen Kniplingdunken 3. desember 1818, folio 42a.

⁴⁶² Sætra, Gustav, «Fra opprør til revolusjon? Agder på 1700-tallet» i Jan Henrik Munksgaard (red.). *Vår barndoms have: Årbok for Vest-Agders fylkesmuseum*, Kristiansand: Vest Agder fylkesmuseum 1996: 25.

størst mulig anonymitet i lederskapet.” Rian påpeker også at hvis bøndene ble avhørt om sin deltakelse ”gav de inntrykk av at ansvaret var felles eller at initiativ og eventuelle overtramp skyldtes andre, helst uidentifiserte personer.” I en forhørssituasjon var det om å gjøre og være uvitende, og bøndene ble dermed oppfattet som dumme, noe bøndene igjen dro utbytte av.⁴⁶³ I 1818 og bondetogene ser man at flere tok en aktiv del i organiseringen, og heller ikke arbeidet i det skjulte. Samtidig må jeg si meg enig i den siste betraktningen. Flere ville ikke innrømme sin egen deltakelse eller i det minste deler av hva som ble påstått at de hadde sagt og gjort. Flere unnskyldte også sin deltakelse med ”enfoldighet”.

Oppsummering

Det har tydelig vært en stor oppmerksomhet blant bøndene rundt mobilisering til bondetog på slutten av sommeren og høsten 1818. Bøndene planla bondetogene og tok i bruk flere metoder for å mobilisere: budstikker og budsendinger fra gård til gård, muntlige og skriftlige tilsigelse, og samlinger og møter for å planlegge innreisen. Hensikten med å gå samlet inn var for å vise at det var mange som ønsket forandringer. Ryktespredning og bruk av trusler var også en viktig del av bøndenes organisering. Ryktene spredte informasjon om andre bygders innmarsj, som i noen bygder førte til engstelse og frykt, mens i de andre bygder førte til ønske om å delta i de andre bygders ”andragende”.

Det er tydelig at det var områder hvor bøndene la mye arbeid ned for å få med flest mulig med, som for eksempel Hallingdal. På tross av organisering ble det imidlertid ikke med bønder fra alle bygdene, som fra Hedmark ved det første toget. En ser også at på tross av løfter om bedre økonomiske tider og bruk av trusler, var det bønder som kviet seg fra å delta.

Hvordan og hvorfor misnøye gikk over til handling blir videre diskutert i neste kapittel hvor jeg ser nøyere på bøndenes krav, legitimering og handlingsrammer.

⁴⁶³ Rian, ”Bondemotstand i Norge – linjer og utviklingstrekk. Norsk perspektiv på helstaten”: 45.

6. Bøndernes krav, legitimering og handlingsrammer

Dette kapitlet handler om hvordan bøndene skapte et felles grunnlag for motstanden. Jeg skal her undersøke bøndernes felles krav, legitimering og hvilke handlingsrammer bøndene selv oppfattet at de hadde og hvorfor bondetogene fikk den formen de fikk.

Som jeg har beskrevet i kapittel en om mobiliseringsteori var en felles konsensus nødvendig for at en bevegelse skulle bli skapt. Bøndene skapte en felles konsensus, altså samlende tolkningsramme av situasjonen de var i. Denne felles konsensusen innebar blant annet utforming av felles krav og en felles legitimering av handlingene. Den innebar også en felles forståelse av hvilke virkemidler de hadde for å vise sin misnøye, hvordan man skulle gå frem for å nå sine mål og for at flest mulig skulle bli med.

Helt til slutt i dette kapitlet skal jeg se på hvordan bondetogene ble vurdert i ettertiden og hvorfor dette ble den siste gangen bøndene gikk i tog.

Bøndernes ønsker om endringer i forklaringene

I forklaringene etter bondetogene la bøndene la vekt på den vanskelige økonomiske situasjonen som bakgrunn for sine krav. Bøndene ønsket både umiddelbar hjelp og mer langsiktige løsninger. Det ser en blant annet i ønsket om at Sebbelows plan skulle vedtas.

Bøndernes krav og ønske om endring kan deles inn i to hovedgrupper. De fleste ønskene gjaldt økonomiske endringer, både når det gjaldt skattelettelse og betalingsutsettelse, endringer i bank- og pengevesenet og opprettelsene av låneinstitusjoner. Noen skal imidlertid ha rettet mistro og misnøye mot embetsmenn og Stortinget og uttrykt ønske om at styresettet skulle endres og gjeninnføre eneveldet. De mest graverende og kontroversielle opplysningene kom ofte fra bønder som forklarte seg om rykter eller ting de hadde hørt andre fortelle, altså andre- eller tredjehåndsberetninger. Disse forklaringene kom særlig frem i avhør fra undersøkelses- og domskommisjonen. De graverende opplysningene gjaldt særlig enkelte bakmenn og var utsagn som de tiltalte som regel ikke ville innrømme. Allikevel var det ofte flere som forklarte at de hadde hørt samme samtale, lest samme lapp eller hørt de samme klagene. Kommisjonene, og særlig domskommisjonen, la vekt på slike sammenfallende utsagn. Andre annenhåndsberetninger peker på at bøndene ønsket å stille til ansvar de som bøndene mente hadde ført til de økonomiske vanskelighetene.

Bøndernes økonomiske krav

Bøndernes økonomiske krav var de samme i forklaringene og søknadene. Kravene er derfor

behandlet i tidligere kapitler. Jeg vil allikevel gå kort inn på kravene og hvordan de kommer frem i bøndenes forklaringer.

Det var særlig ekstraskattene som fikk gjennomgå i bøndenes forklaringer. Bøndene ønsket utsettelse eller lettelse i skattene. Både sølvskatten og skatten på "formue og næring" ble nevnt, men det var særlig sølvskatten som ble trukket frem. Et argument for at denne skatten vakte slik harme var fordi den skulle betales i sølv, myntet og umyntet, og at folk måtte betale med personlige eiendeler. Lars Reinton skriver at i Hol var det mye arvesølv som gikk ut av bygdene de årene sølvskatten ble innkrevd.⁴⁶⁴ Det virker imidlertid som pengemangelen gjorde det vanskelig for bøndene å betale også de ordinære skattene.

Kravet om pengelån hang tett sammen med skattekravene. Pengemangelen førte til betalingssvikt og bøndene ønsket pengelån både for å betale skatter og hindre utpantinger. Det var bønder som forklarte at de hadde måttet pantesette gårdene, eiendommer og løsøre.

Det er tydelig at Sebbelows plan hadde blitt lest av mange og at mange bønder støttet planen. Gårdmannen Erik Torkildsen Flaskeruds forklaring er talende for hvordan flere bønder forklarte seg om denne finansplanen. Han forklarte at han hadde lest "Sebbelows trykte Plan, som han syntes godt om, da derved kunne komme Penge i Landet".⁴⁶⁵

Geografiske forskjeller i de økonomiske kravene?

Det var kontakt mellom amtene og prestegjeldene gjennom hele året, både på grunn av søknadene og organisering av bondetogene. Bøndene i de forskjellige bygdene var bevisste på at store deler av bondestanden delte ønsket om økonomiske endringer. I forhold til kravene er det nærliggende å spørre seg om en kan se noen geografiske forskjeller. Som beskrevet i kapittel to var både trelastnæringene og kornavlingene rammet. Trelastnæringene var rammet av dårlige økonomiske tider og kornavlingen av gjentakende dårlige avlinger. Hallingdal og Ringeriket var i stor grad avhengig av trelasthandelen: Hedmark hadde korn som viktig næringsgrunnlag. Det hadde vært dårlige kornavlinger over hele Østlandet, så det var ikke bare Hedmark som var rammet.

I bøndenes forklaringer er det få referanser til at trelasten var rammet. At de følte byrdene av dette kan man imidlertid se i søknadene som tidligere ble sendt til Stortinget. Også denfensor Schwach argumenterte for at

længe uafsættelige Trælast, afstedkommet Udpantninger, og den almindelige Pengemangel havde gjort det umuligt, at erholde Laan til at betale de ordinaire aarlige Skatter, og undgaae nye Udpantninger, samt til at kjøbe det fornødne Korn, deres egen Jord ej havde afgivet og undgaae

⁴⁶⁴ Reinton, *Folk og fortid i Hol: Frå 1815 til vår tid*, s. 15.

⁴⁶⁵ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Erik Torkildsen Flaskerud 9. juni 1820, s. 697-700.

Mangel og Sult, fra den Tid havde ogsaa Mismod og Misfornøjelse udbredt sig blant dem.⁴⁶⁶

Det virker ikke som kommisjonsmedlemmene satte spørsmålstegn ved at det var vanskelige økonomiske tider. De var også klar over at korn var mangelvare. Dette kommer frem fra medlemmene i forhørskommisjonen som argumenterte for at bøndene kunne løslates fordi

[m]an ansaae det rigtigt, naar ikke den offentlige Rolighed med Grund kunde befrygtes forstyrret, at disse Landmænd vendte tilbage til deres Gaarde og Ejendomme paa denne Tid, da Indhøstninger foregaaer og Forsømmelse deraf kun vilde forøge deres maadelige Kaar.⁴⁶⁷

Det er imidlertid vanskelig å se store forskjeller i kravene som ble stilt fra de to regionene.

Det er hevdet at man i bøndenes krav i bondetogene burde se en forskjell mellom ”kaksene” på Hedmark og ”småbøndene” fra Hallingdal. Dyrvik og Feldebæk argumenterer for at kravene fra Hallingdal kan ha hatt sammenheng med trelastnæringen og at på Hedmark var det sannsynlig at motstanden rettet seg ”mer mot pengepolitikken og dens følger for omsetning og belåning av fast eiendom.”⁴⁶⁸ Ut i fra bøndenes forklaringer var det i stor grad de samme kravene som ble stilt om økonomiske endringer, men det var forskjeller i hvilke av kravene som ble vektlagt. Det er påfallende at forklaringene fra Hedmark viser et ensidig fokus på kravet om pengelån. Det er ofte indirekte knyttet til at de må betale skatter. I Lund Gjertvangs beretning til fogd Wetlesen står det om en Carl Christophersen som hadde forklart at årsaken til at de planla tur til Christiania var for å søke pengelån for å betale skatter og andre avgifter.⁴⁶⁹

Fokuset på Sebbelows plan finner man særlig i forklaringene fra bygdene i Buskerud og Christians amt. På Hedmark var bøndene også kjent med denne planen. Tidligere på året hadde bønder herfra skrevet søknader hvor fokus var på antagelse av denne planen. Her nevnes imidlertid antakelse av Sebbelows plan sjelden i forklaringene til bøndene når det gjelder hensikten med å samlet gå inn til Christiania.

Misnøye mot de styrende

I støtten til Sebbelows plan kunne det også ligge en uttrykt misnøye mot styringsmakten. Gårdmann Iver Skagnæs skal i følge undersøkelseskommisjonen med ”de bevirkede Samlinger og Indmarscher til Christiania [...] hatt til Hensigt at faae flere Penge satte i

⁴⁶⁶ Hoels kommisjon, pakke 2, bilag til domskommisjonen, bilag *Numero* 235, ”Defensions Indlæg av Schwach” datert 3. mars 1821, side 2-3 (egen sidenummerering).

⁴⁶⁷ Hoels kommisjon, pakke 5, dokumentet ad J. *Numero* 3196 (29. Septb. 1818, *Numero* 2498 – 2. dep. 1818), brev fra medlemmene i forhørskommisjonen datert 25. september 1818 til den kongelige norske regjering. (siste dokument i pakke 5)

⁴⁶⁸ Dyrvik, *Mellom brødre*, s. 259-260.

⁴⁶⁹ Hoels kommisjon, pakke 3, avskrift av beretning af lensmann Lund Gjertvang til fogd Wetlesen 27. august 1818, 1. hefte s. 30 – 33.

Circulation, Blaafarven inntagen i Statsregnskabet, Sølv- Toskillinger og andet Sølv inddragen, Embedsmændenes Lønniger nedsatte m. m. Alt efter Sebelows Plan.”⁴⁷⁰ Som vist i kapittel fem var det flere som hadde hørt Skagnæs komme med lignende uttalelser. Fogd Thams skal dagen før samlingen på Krokskogen ved det først toget ha pratet med en gruppe bønder like ved embetsgården hans. I denne anledning skal Iver Skagnæs ha sagt at regjeringen kunne spare en del penger ved å avskaffe noen embetsmenn, blant annet amtmennene.⁴⁷¹ Skagnæs skal dagen etter da bøndene var samlet på Krokskogen ha sagt ”at Grev Wedel ei havde aflagt Regnskab for Sølv, Kobberet og Blaafarven, hvilket han burde gjøre hvert Aar. Han – Greven – havde saaledes ligesaavel handlet mod Grundloven, som de.”⁴⁷² Også her ble det rettet mot mistanke mot grev Wedel, som jeg også har beskrevet i kapittel fem. Hvor Skagnæs skal ha fått disse opplysningene vites ikke. Det er nærliggende å tro at det har vært snakk som gikk rundt i bygdene, blant annet fordi grev Wedel fikk ansvar for pengepolitikken siden han var finansminister.

Fra andre skal det ha kommet lignende uttalelser om statens regnskaper. Christian Lehne skal sommeren 1818 flere ganger hørt at Frederik Lehne

yttret sin Utilfredshed med Regjeringen og Tilstanden i Landet og at mange Forandringer burde skee, saasom en Deel Embedsmænd afskaffes, især alle Amtmænd og Biskopperne, paa een nær, da han troede at Landet havde nok i en Biskop, at det beneficerede Gods burde sælges og Kjøbesummerne tilflyde Statskassen, at Regnskab burde gjøres (han nævnte dog ikke af hvem) for den til Holland udførte Blaafarve og for Sølv som skulle være bortkommet paa Transporten til Trondhjem[.]⁴⁷³

Det skal hos Lehne som hos Skagnæs antallet amtmenn det skulle kuttes ned på. De skal begge også hatt mistanke om feil i regnskap i fra Modum blåfargeverk (kobolt) og transporten av sølv. De ønsket både å stille til ansvar og også kutte ned på kostnader.

Enevoldsmakt til kongen, ønske om nytt styresett?

Både datidens myndigheter og tidligere forskning rundt bondetogene har hevdet at hensikten bak bondetogene var å få tilbake eneveldet. Dette var et spørsmål kommisjonene var opptatt av. Ut i fra et historisk kildekritisk standpunkt er det ikke mulig å svare på dette med utgangspunkt i kildematerialet. Likevel kan en diskusjon rundt dette fortelle noe om bøndenes

⁴⁷⁰ Hoels kommisjon, pakke 5, dokumentet *Numero 3029* - [?] dep. 1819 A (8de November 1819), brev fra medlemmene i undersøkelseskommisjonen, Wulfsberg og Smith, datert 6. november 1819 til ”Deres Majestæt Kongen!” (nest siste dokument i pakken)

⁴⁷¹ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. fogd og kammerråd Jacob Tullin Thams 6. juni 1820, s. 577-581.

⁴⁷² Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Elling Eriksen Røstbye 8. juni 1820, s. 656-657.

⁴⁷³ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Christian Hansen Lehne 10. juni 1820, s. 795-796.

Jfr. Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Hans Hansen Lehne 10. juni 1820, s. 780-781.

Frederik Lehne hevdet at flere av de som hadde forklarte seg om hva han skal ha sagt i 1818 var han ”Avindsmænd”, hvor han oppgav ulike grunner til at de hadde blitt uvennskap mellom dem: Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Frederik Torkildsen Lehne 5. september 1820, s. 1736-1741.

holdninger både til kongen og stortinget. De aller fleste bøndene framla ikke slike holdninger for kommisjonene og de opplysninger vi har er andrehandsberetninger.

Bøndenes snakk om misnøye mot myndighetene kan tolkes som en "hidden transcript" som James C. Scott diskuterer i *Domination and the Arts of Resistance*.⁴⁷⁴ Det kan ha vært private samtaler, ikke ment for andres øre. Det kan også ha vært å luften misnøye uten nødvendigvis et ønske om at mer skulle skje. Det finnes imidlertid også skriftlige henvisninger til misnøye, blant annet i en av budstikkene som skal ha gått rundt i Lands. Budstikken inneholdt oppfordring til å møte på Sundvollen den 11. september for å reise til Christiania "for at udrydde den Norges regjeringsform."⁴⁷⁵ Østen Ormerud skal ha hatt med seg en forestilling da bønder var samlet ved Ål kirke 6. september. Denne skulle leveres til stattholder Mörner. Her skal det ha stått: "Vi fattige norske Bønder ere nu paa Veien til Christiania, ikke i nogen anden Anledning end for at tale med H.K.M. angaaende at vi ønske en anden Regjeringsform". Ormerud skal ha sagt at skrivelsen skal ha vært skrevet av Halvor Hoel.⁴⁷⁶ Disse skrivelserne ga uttrykk for misnøye og ønske om annet styresett.

Flere bønder fortalte om samtaler hvor det hadde kommet opp anklager mot myndighetene. Johannes Bye fra gården Hellord⁴⁷⁷ hadde i anledning et av bondetogene fått besøk av fire karer som han mente enten var fra Valdres eller Hallingdal. De skal ha vært på vei til Christiania. På Byes spørsmål om i hvilket ærende de reiste skal mennene ha svart

de vilde ind for at tale med Grev Wedel og for tillige at rive Stolperne bort under Storthinget. Personene sagde ikke hvad der egentlig var Aarsagen til denne Bestemmelse, men de nævnede især 1 Mand i Storthinget med hvem de var misfornøiede, og saavidt Deponenten [Bye] kunde forstaae skulde være Stiftamtmand Christie endskjøndt Bønderne uttalte hans Navn paa forskjellige Maader.⁴⁷⁸

Wilhelm Christie var stortingspresident store deler av årene 1815-1818. På Stortinget skal han årene etter 1814 ha blant annet ha samarbeidet med bonderepresentantene.⁴⁷⁹ Hvorfor akkurat han er utpekt vet jeg ikke, men han kan ha blitt sett på som den øverste representanten for Stortinget i kraft av sin stilling. På den andre siden er dette en av de få hvis ikke eneste gangen jeg har sett at mistilliten var rettet mot han. Ifølge Johannes Bye hadde de tilreisende til gårdens hans alvorlige hensikter med sin reise til Christiania. Om de

⁴⁷⁴ Scott, *Domination and the Arts of Resistance*, s. 6 og 14.

⁴⁷⁵ Høyesterett Ekstraktprotokoller rekke A, 16.12 1825-17. 03 1826. Protokollens nummer Eja 0016, s. 214. Avskrift av budstikken.

⁴⁷⁶ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Ole Olsen Colbjørnstølen 30. mars 1819, 4. hefte s. 285-286. Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Tollef Nielsen Opsata 30. mars 1819, 3. hefte s. 279-281.

⁴⁷⁷ Det står ikke hvor han er fra, men forhøret er tatt opp på Hønen i Nordrehov i Ringeriket, og han må ha vært fra området rundt her.

⁴⁷⁸ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Johannes Bye 10. september 1819, 8. hefte, s. 678-679.

⁴⁷⁹ Artikkel om Wilhelm Friemann Koren Christie i *Norsk biografisk leksikon* på internett: www.snl.no/nbl_biografi/Wilhelm_Frimann_Koren_Christie/utdypning (4. mars 2009)

ønsket å tilby kongen enevoldsmakt nevnte Bye imidlertid ingen ting om i forklaringen.

Hva som foregikk i hovedstaden var et viktig samtaleemne blant allmuen. Fortellinger bøndene brakte med seg tilbake fra hovedstanden, kan nettopp ha vært en grunn til mistanke ble rettet mot myndighetene. Da Jacob Gulbrandsen Helgebye og faren fra Nes på Hedmark var ute og dro opp ertor i august 1818 skal Ole Klungseth ha kommet til dem. Jacob Helgebye

spurgte ham [Klungseth] om, hvorledes det stod til i Christiania, hvorfra Ole Klungseth nylig var kommet; - Tiltalte svarede derpaa "det staaer emse til derinde, de sidder og sover all sammen i Stortinget, det er nødvendig at Almuesmændene samles for at gaae ind og ruinerer Stortinget da det ikke kunne skaffe Penge."

Hva som skulle settes inn istedenfor Stortinget ble heller ikke forklart.⁴⁸⁰ Men både denne og forklaringen til Johannes Bye viser til en misnøye mot Stortinget.

Frederik Lehne som hadde vært aktiv med å skrive søknader, skal ifølge flere naboer ha uttalt seg negativt om forholdene hos sentralmyndighetene i Christiania. Dette er samme Frederik Lehne som det er referert til ovenfor. Gårdmannen Engebret Hansen Lehne forklarte at Frederik Lehne et par ganger i løpet av sommeren 1818 for ham selv og hans kone

yttret sin Misfornøielse med Tingenes nærværende Forfatning, [...] at Folket burde marschere ind til Christiania, kræve Rigitghed for hvad som manglede, forstyrre hvad som var galt og indsætte en nu Regent, hvorefter – da just Misvæxt i det Aar var faldet paa Ringeriget – Magazinerne skulle aabnes til Lindring i den almindelige Nød, hvorom Vidnet yttrede sin Kummer, dog uden i mindste Maade at billige Frederik Lehnets øvrige Tale, den Vidnet Meget mere modsagde, som urimelig i hans Tanker og in specie gjorde han den Indvending, at Folket ved saadan Fremgangsmaade kunne vente Militair Modstand[.]

Engebret Hansen var enig i at det var dårlige tider, men han ville ikke si seg enig i resten av hva Frederik hadde sagt. Han mente også at de militære ville gjøre motstand. Til dette skal Frederik Lehne skal ha kommet med en kommentar som Engebret Hansen hadde tolket til å bety at "Øvrigheden stod nu alene for sig selv, blottet for al Bestand eller Medhold af Nogen blant Folket." Frederik skal også ha snakket om "at Øvrigheden i Christiania var nu bleven saa høflig mod Bønderne, at naar nogen Øvrigheds Person mødte en Bonde paa Gaden, hilsede, bukkede og skrabede han saaledes for denne, at det var en Fornøielse at see derpaa."⁴⁸¹ Christian Hansen Lehne hadde sommeren 1818 hørt Frederik Lehne uttale seg i lignende vendinger: "det havde gjort Mon paa Øvrigheden i Christiania, at Almuen nu var bleven lidet urolig af sig, thi man havde allerede mærket at Øvrigheden var bleven Høfligere."⁴⁸² Også her hadde de to forklaringene likhetstrekk. Hva Frederik Lehne mente her er imidlertid uvisst. En kan spekulere om Frederik Lehne mente at allmuen hadde grunn til å bli bekymret hvis øvrigheten ble for høflig fordi de var redd for hva allmuen kunne finne

⁴⁸⁰ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Jacob Gulbrandsen Helgebye 25. juli 1820, s.1306-1309.

⁴⁸¹ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Engebret Hansen Lehne 10. juni 1820, s. 788-793.

⁴⁸² Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Christian Hansen Lehne 10. juni 1820, s. 795-798.

på. En annen forklaring kan være at stortingsmennenes høflighet ble tolket som ettergivenhet. Dette kunne være et tegn på svakhet hos stortingsmennene, hvor bøndene egentlig ønsket å se autoritet og styrke.⁴⁸³

En annen av dem som ble mistenkt for å ha uttalt seg i alvorlige ordelag var Lars Bjerke fra Vangs prestegjeld på Hedmark. Ole Johannesen Tommelstad skal sommeren 1818 ha snakket med Lars Bjerke om regjeringen og det sittende Stortinget. Bjerke skal ha ”erklæret sig misfornøiet med begge Dele [regjeringen og Stortinget], og sagde, at det var *Regjeringen* eller Statsraadets Agt, gandske at undertrykke Folket og faae den til Slaver, samt at *Storthinget* understøttede *Regjeringen* i disse dens Planer.” Tommelstad forklarte at han selv hadde motsagt Bjerke og at han skal ha sagt ”at han efter sin ringe Mening troede at baade *Regjering* og *Storthing* søgte at arbeide til Landets Vel”. De to skal også ha diskutert bøndenes planlagte reise til Christiania hvor Bjerke skal ha sagt at ”man maatte gaae til *Christiania* for at udsøge *Storthinget* og *Regjeringen*, samt overdrage det hele til Kongen Bestyrelse, da det var *Regjeringens* Hensigt at ødelægge Folkene og gjøre det hele til Herregods.”⁴⁸⁴ Igjen er det alvorlige anklager mot myndighetene. Disse kunne ligne på anklagene som ble rettet mot grev Wedel og at han ville kjøpe gårder for spottepris, som jeg referer til i kapittel fem.

Også fra Christians amt kom det rapporter om bønder som bar misnøye mot Stortinget. Det skal gjennom Slidre og Vangs prestegjeld ha reist to menn for å få en enten personlig eller en fra hver ”opside”, til å gå med til Christiania. Hensikten med dette skal ha vært ”for at see Stortinget aldeles afskaffet, og Tvinge dem til at Forskaffe Landet PengeLaaen”.⁴⁸⁵ Kaptein Otto Frederik van Møller forklarte seg om en person fra Ringeriket som hadde reist rundt i Vangs prestegjeld sommeren 1818 for å oppmuntre allmuen ”til at samles ved Christiania, afskaffe Storthing m. m.”⁴⁸⁶

Et av problemene rundt spørsmålet om misnøyen rettet mot styresmaktene og embetsmenn er at jeg ikke vet om disse oppfatningene ble delt av det brede lag av bondesamfunnet. Uansett hvor dypt denne misnøyen stakk og hvor mange som delte den kan

⁴⁸³ Jfr. Chartier, Roger, ”A new political culture”, i *The Cultural Origins of the French Revolution*, Durham: Duke University Press 1991 (oppretrykk 1993): 146-147 og 150.

⁴⁸⁴ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Ole Johannesen Tommelstad 21. juli 1819, 6. hefte s. 548-549.

Lars Bjerke forklarte at han ikke husket disse uttalelser, men ”erkjender at være en eenfoldig Mand, som hverken har Begreb om Statsstyrelsen i Almindelighed, eller Lyst til at rette paa samme og eiheller misfornøiet med den Nuværende.”:Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Lars Bjerke 30. juni 1820, s. 1078-1079 (forhøret begynner side 1076).

⁴⁸⁵ Hoels kommisjon, pakke 2, bilag til domskommisjonen, bilag *Numero* 63, Pro Memoria fra E. Sukestad, Slidre 10. April 1819, til sorenskriver Wulfsberg.

⁴⁸⁶ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. kaptein Otto Frederik van Møller 23. mai 1820, s. 331-335.

det fortelle hvordan snakk og informasjon var spredd ut i bygdene. Det er tydelig at det ble snakket om hva som skjedde i Christiania. Forklaringene som pekte på en alvorlig misnøye mot Stortinget kan tyde på at det var strømninger i bondesamfunnet som var misfornøyd med styre og stell. Bøndene som ble avhørt i kommisjonene var imidlertid generelt mer opptatt av å forklare seg om de økonomiske problemene, ønske om henstand eller lettelse i skattene og ønske om pengelån. Knut Dørum understreker at det var ”et kjennetegn ved bondeaksjoner at de var rettet mot konkrete saker og spørsmål, og ideer om et nytt og bedre samfunn støter man så å si ikke på.” Dørum trekker inn den danske historikeren Claus Bjørn som karakteriserer bondepolitikken i Danmark på 1700-tallet som ”kortsigtet, rettet ind mod forholdene og vilkårene i den øjeblikkelige situation, således som bondene oppfattede det.”⁴⁸⁷ Det var kravene som skulle avhjelpe den økonomiske situasjonen som var viktigst for bøndene i 1818.

Bøndernes legitimering

Her vil jeg drøfte hvordan bøndene rettferdiggjorde og legitimerte handlingene sine. Med bøndenes handlinger mener jeg å organisere bondetogene og gå samlet inn til Christiania. Legitimering av handlingene skjedde både for dem selv og hverandre, og også ovenfor myndighetene. Bøndernes legitimering ”sanksjonerte” direkte aksjon.⁴⁸⁸

Et kildeproblem er om rettferdiggjøringen til bøndene var legitimeringsstrategier de brukte under forhør for å unnskyldte sine handlinger, altså en etterpårasjonalisering, eller om de virkelig fortalte om hva som skjedde før togene. Disse to nivåene er svært vanskelig å finne og skille fra hverandre. Søknadene fra vinteren og våren støtter opp om bøndenes argumenter om felles økonomiske vanskeligheter.

Bøndene i 1818 visste antageligvis at de handlet imot lovene da de organiserte til og gikk i bondetog. I tillegg ble de ved flere tilfeller underveis advart mot en slik ulovlig fremgangsmåte, blant annet ved det første toget av fogden Thams. Hvordan de da legitimerte handlingene sine er viktig for å forstå bøndenes rettsoppfatning og hvordan bondetogene kom i stand. I forhold til forskning om bondeopprør og motstand er det argumentert for at befolkningen legitimerte handlingene sine med nedarvede rettigheter og normer.⁴⁸⁹ Dørum påpeker at rettighetstankegangen i bondesamfunnet på 1600 og 1700-tallet var viktig, og at bøndene ikke bare viste til gamle rettigheter, men argumenterte ”ut fra nyervervede rettigheter

⁴⁸⁷ Dørum, ”Hvordan kullbøndene seiret i striden med Bernt Anker”: 427 og 429; Bjørn, Claus, *Bonde, herremand, konge: Bonden i 1700-tallets Danmark*, København: Gyldendal 1981, s.73.

⁴⁸⁸ Thompson, *Customs in Common*, s. 188 og 212.

⁴⁸⁹ Thompson, *Customs in Common*, s. 188.

eller innrømmelser fra øvrigheten.”⁴⁹⁰

I kapittel fem har jeg diskutert rykter og trusler. Å si at man ble truet til å gå kunne være en måte å rettferdiggjøre at man gikk, og også en måte å unnskyldes sin deltakelse nettopp i en forhørssituasjon. Jeg har vist i kapittel fem at bøndene var opptatt av å ha noe skriftlig å vise for seg. Dette gjelder både for selve organiseringen hvor ulike bønder skal ha reist rundt med skrivelser, og også budstikkene som skal ha gått rundt om i bygdene. Sennefelt skriver om dokumenter og budstikker som deltakerne i opprøret 1743 sendte rundt mellom seg. Disse hadde en større betydning enn selve innholdet: ”Det skrivna symboliserade auktoritet.”⁴⁹¹ Bøndene i 1818 var også opptatt av å bevise sin nød overfor myndigheten. Dette ser en gjennom ønske om at bøndene skulle ta med seg skattebøker for å vise vanskelighetene de hadde med å betale skattene.⁴⁹²

Manet til felleskap

En måte å argumentere til for at handling var nødvendig var som sagt at alle var i samme situasjon. Dette er et argument som også ble brukt i søknader til Stortinget. Bøndene oppfattet det som en generell nød, eller som det står beskrevet i flere av forklaringene ”en alminnelig nød”. Bøndene definerte seg ut i fra en nødsituasjon. De var rammet av en felles skjebne hvor handling var det eneste alternativet.⁴⁹³ Bøndernes økonomiske krav og pengemangel var også en måte å legitimere og rettferdiggjøre handlingene sine for kommisjonene og myndighetene.

Lars Balstad var til stede på samlingen på Østre Aske på Nes i Hedmark i slutten av august. Her skal han ha hørt en av de to som hadde reist over fra Hallingdal og Valdres

at det ogsaa kunde være nødvendigt herfra [Hedmark] at søge Pengelaan. Da den ommeldte Valdres mærkede, at han fik saadan Understøttelse, saa blev han endnu friskere til at tale, og brugte iblandt andet endogsaa de Udtrykk, at de var alle Brødre i Christo, og følgelig skulde staa hinanden bie.⁴⁹⁴

Her er det en tydelig argumentasjon om at bøndene skulle stå sammen, som brødre i Kristus.

Fra Hedmark finnes det nok et eksempel på hvor bøndene ble manet til felleskap. Østen

Ormerud forklarte at han ved sitt besøk på Hedmark skal ha hørt Peder Aske

yttrade at man skulle være som Brødre, samt at han ventede at enhver Skattebonde fra Inqvisitens og Harrald Bragers Bøigder, eller idet mindste 100 Mand af dem, ville møde i Næs paa Hedemarken ved Kongens forventede Tilbagekomst fra Trondhjem, for da i Forening med Hedemarkingerne at gaae ind til Christiania.⁴⁹⁵

⁴⁹⁰ Dørum, ”Hvordan kullbøndene seiret i striden med Bernt Anker.”: 411-412.

⁴⁹¹ Sennefelt, *Den poliska sjukan*, s. 220.

⁴⁹² Jfr. Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskomm. av Elling Johnsen Solum 19. mars 1819, 2. hefte s. 177-178; Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 122) Engebret Olsen 19. september 1818, folio 20a.

⁴⁹³ Jfr. Sennefelt, *Den politiska sjukan*, s. 308. Karin Sennefelt beskriver også hvordan allmuen i dalopprøret oppfattet det som at de hadde havnet i en nødsituasjon hvor handling var nødvendig for å komme ut av den: Sennefelt, *Den politiska sjukan*, s. 70.

⁴⁹⁴ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskomm. Lars Thorsen Balstad 31. juli 1819, 7. hefte s. 620-621.

Også fra medlemmene i forhørskommissjonen selv så man at fellesskapet var viktig for bøndene, og at bøndene trodde at deres ønsker om lettelse i skattene og pengelån

lettere indvilges, naar Hans Majestæt Kongen, som de havde hørt at ville paa Sin Retour fra Trondheim komme til Christiania, saae af deres Antal, at de ikke var enkelt Mands Misnøje, men det hele Almuens Nød der bevægede dem til at indkomme med Ansøgning, og desuden stode de i den Formening, at deres forhen til Storthinget indgivne Ansøgning ej vare tagne i betragtning af den Grund.⁴⁹⁶

Peder Aske skrev til Høyesterett 24.juli 1825. På grunn av forholdene i arresten ba han om erstatning og frifinnelse fra alle anklagene. Han skrev om forholdene i 1818 at

Penge- Circulationens Standsning gjorde det umuligt at erholde Contanter tillaans, Fødemidlerne vare saa sjelden at den Eene ei kunde hjælpe den Anden. Just i samme Tid hørte vi, at vor ophøiede Monark skulle komme til Christiania. \Vi/ viste alt forud, at naar intet Haab var tilbage for den Hjælpeløse, da reddede Hans Kongelige Majestæt saa mangenen af vores Medborgere. Derfor bleve omtrent 40 Mennesker at dette Sogn enige om, at gaae til Christiania, og anraabe Hans Kongelige Majestæt om mulig Hjælp ved Pengelaan. Saaledes gik vi til første Station, men ved nærmere Samtale, forføiede Enhver sig tilbage til sit Hjem uden nogen Øvrighedspersons Paamindelse. Rapporter maatte natuligvis have indløbet om, at vi havde oprørske Hensigter. \Vi/ havde ikke mindste Vaaben, eller nogen Tanke om sligt. Hvad var nu vor Brøde? Man kan endog i alle Verdens Lande bede om at faae tale med sin Landsherre!!⁴⁹⁷

Han brukte her flere argumenter for å legitimere handlingene sine. Han mente at de ikke hadde gått ulovlig frem, og at alle hadde rett til å snakke med sin landsfader, kongen. Retorikken om kongetroskap er her fremtredende. Et argument var at på grunn av den økonomiske situasjonen hadde den ene ikke mulighet til å hjelpe den andre. Han pekte på bøndenes fellesskap og samhold. Dette er skrevet flere år i etterkant, så dette kan også være en strategi som han tok i bruk senere for å unnskylde seg og få sympati.

Kongetro bønder?

Even Olsen Lechnæs, Gaardmand [...] ved ikke enten hvem der var den første eller sidste, som taledede om denne Sag, men naar man taledes ved yttrede man indbyrdes, at da naae skede saa stor Uret ved Udpantning for Skatter og paafølgende Auction saa vilde man ind til *Christiania* for at tale med Kongen, da man havde gjort en *Ansøgning* til Storthinget som intet havde nyttet.⁴⁹⁸

Bøndene argumenterte for at de ønsket å snakke med kongen fordi det ikke lengre nyttet “å snakke med” Stortinget. Hovedargumentet for at man nå ville henvende seg til kongen var at man ikke fikk noen respons og ingen avklaringer fra Stortinget på søknadene sine, og heller

⁴⁹⁵ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. av Østen Ormerud 29. juni 1820, s. 488-492.

⁴⁹⁶ Hoels kommisjon, pakke 5, dokument ad J. *Numero* 3196 (29. Septb. 1818, *Numero* 2498 – 2. dep. 1818), brev fra medlemmene i forhørskommissjonen datert 25. september 1818 til den kongelige norske regjering. (siste dokument i pakke 5)

⁴⁹⁷ Hoels kommisjon, pakke 5, ”Eget Indlæg til Norges Høiesteret!” datert 24. juli 1825 underskrevet Peder Hansen, Nordre Aske i Nes Sogn på Hedmark, ligger inne i brevark fra Generalanditoriatet Christiania den 13. juni (opprinnelig juli) 1826 til den kongelige norske regjering *Numero* 2236.

⁴⁹⁸ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Even Olsen Lechnæs 19 mars 1819, 2, hefte s. 181

ikke hjelp.⁴⁹⁹ Hadde kongetroskapen et annet innhold etter 1814? Dette er vanskelig å svare på med utgangspunkt i dette materialet.

Et argument for å henvende seg til kongen var tradisjonen med å se på kongen som landsfaderen som ville hjelpe sine undersåtter når de var i nød slik det ble beskrevet i brevet fra Peder Aske som det er referert til ovenfor. Samtidig var det beleilig at kongen var i Norge på denne tiden. At de så til kongen, berører også bøndenes forhold til de nye styresmaktene, så de på Stortinget og regjeringen som legitime skatteinnkrevere?

I historieforskningen har man lenge lagt vekt på at de norske bøndene var kongetro og at det var en viktig del av bøndenes rettstanke.⁵⁰⁰ Øystein Rian og Knut Dørum har nyansert dette bilde og mener at bøndene hadde en mer praktisk tilnærming til kongetroskap enn tidligere hevdet.⁵⁰¹ Kongetroskapen var viktig som et håp, ved blant annet at "[f]olkets rettferdighet ville seire bare de nådde frem til kongen og fikk ham til å se hvilke rettsovergrep som ble gjort." Samtidig var den også viktig som et "politisk redskap" for å kritisere embetsmennene for å ha begått overgrep mot allmuen.⁵⁰² Rian understreker at det var utenkelig å kritisere kongen åpent under eneveldet, kongen "kunne bare kritiseres ved stedfortreder." At bøndene rettet sine klager mot embetsmennene mener Rian viser at "bøndene var lure og at de hadde en vel utviklet rettferdighetssans."⁵⁰³

Kongetroskapen til bøndene i 1818 spilte på at kongen kunne hjelpe dem i kraft av sitt embete. De forklarte at de ville henvende seg til kongen, de navnga ham aldri eller svært sjelden som kong Carl Johan. Bøndene forklarte det altså ikke som en personlig kongemakt. Det fremstår ikke som de hadde et forhold til Carl Johan, verken negativt eller positivt. Ut i fra det store antallet bønder som forklarte seg for kommisjonene om at de ville henvende seg til kongen, ser det ut til at bøndene hadde en genuin tro på at kongen kunne hjelpe dem ut av den vanskelig økonomiske situasjonen. Det er også de som i forklaringene i forhørskommisjonen sa at de ville snakke med stortinget.⁵⁰⁴ Altså var det ikke bare kongen de ville henvende seg til.

⁴⁹⁹ Som påpekt i kapittel tre, har jeg ikke hatt mulighet til å se på om det skal ha kommet inn søknader til kongen selv fra bøndene. Dette betyr at det kan hende at bøndene tidligere på året hadde kontaktet ham. Jeg har imidlertid ikke funnet noen indikasjoner på dette i bøndenes forklaringer. Det var derimot personlige henvendelser til kongen også på hans kroningsferd. Og også da bønder var samlet i Christiania i august for å skrive og underskrive felles søknad trodde de at kongen skulle være i hovedstaden.

⁵⁰⁰ Rian, Øysten, "Den frie og stolte bonden. Myter og realiteter", i Harald Winge (red.), *Lokalsamfunn og øvrighet i Norden ca. 1550-1550*, Oslo: Norsk lokalhistorisk institutt 1992:133-135.; Dørum, "Den gamle kongetroskapen", 99-103.

⁵⁰¹ Dørum, "Den gamle kongetroskapen": 99, 118-119.; Rian, "Den frie og stolte bonden":133-135.

⁵⁰² Rian, "Bondemotstand i Norge – linjer og utviklingstrekk": 35.

⁵⁰³ Rian, "Den frie og stolte bonden": 135.

⁵⁰⁴ Jfr. Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 6) Johannes Joansen Røsholmen 15. sept. 1818, folio 2b.

Selv om bøndene sa at de ville snakke med kongen finnes det få uttalelser så eksplisitte og uttalte referanser til kongen som en landsfader som i brevet fra Peder Aske. I argumentasjonen til bøndenes forsvarere i domskommisjonene er kongen imidlertid framstilt som en landsfader. Defensor Nielsen mente at en ”Mængde historiske Vidnesbyrd” vitner om at det norske folk, helt fra oldtiden var vant til å ”ansee dets Konge som dets Fader”.⁵⁰⁵ På samme måte argumenterte Schwach om bøndenes ønske om å henvende seg til kongen da

det i Norges gamle Dage, da Kongen boede inden Landets Grændser, og Reiste om og holdt Thing, var almindelig Skik, at Indvaanerne fra heele Egne stimlede til Ham med deres felles Andragender, og aldenstund man ej heller kan nægte, at hele Egnes Indvaaneres personlige Indvandring i det fælleds Anliggende maatte lettelig forekomme dem som det kraftigste Udtryk, af deres almindelige Trang.⁵⁰⁶

Begge disse peker på at å henvende seg til kongen var en gammel rett.

Da kongen var på kroningsferd til Trondheim, var det også bønder som henvendte seg direkte til ham. Christopher Hansen Jukam, gårdmann fra Bagn, skal ha reist med en ansøking til kongen på vegne av allmuen i flere prestegjeld i Christians amt. Jukam forklarte at han så på samlingene og uroen som lite hensiktsmessig for å få bukt med pengemangelen og de store skattene. Jukam skal ha blitt anmodet av kaptein Ingjer om å ”tale allmuen til rette”, og fraråde disse ulovlige samlingene og å gå inn til Christiania i samlet flokk. Som et alternativ fikk Christopher presten Hans Jacob Stabell til å forfatte en søknad i allmuens navn som de kunne bruke for å henvende seg til kongen. Sammen med Knut Kirkeberg skal Christopher ha fått to menn fra hvert prestegjeld i Valdres til å underskrive søknaden. Jukam og Knut Kirkeberg fikk overlevert denne ansøkingen til kongen på gården Aaseth i Østerdalen.⁵⁰⁷ Kongen lovet dem 300 tønner korn til ”et Laane- Bøigdemagazines Oprettelse i Søndre Ourdahl”.⁵⁰⁸ Jeg er usikker på om dette er samme som Sverre Steen skriver om, hvor en gruppe bønder skal ha henvendt seg til kongen på Støren. Bøndene skal ha sagt at de ønsket å oppheve Stortinget fordi de ikke tålte trykket som ble lagt på dem.⁵⁰⁹ I forklaringen til Jukam står det ingen ting om at de skal ha klaget på Stortinget. Det viser uansett at det var bønder som valgte andre alternativer enn bondetogene for å prøve å oppnå hjelp.

Som sagt ovenfor er det ingen eller ytterst få henvisninger i bøndenes forklaringer til kongen med hans navn Carl Johan. Det samme gjelder Röslein, Carl Johans agent som i årene

Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 101) Gulbrand Evensen 18. september 1818, folio 18a.

⁵⁰⁵ Hoels kommisjon, pakke 2, bilag til domskommisjonen, bilag *Numero* 229 ”Defensions Skrift” for Ole Mortensen Caulum, Ole Wernsen Klongseth og Lars Nielsen Bjerke, datert den 25. januar 1821 av defensor Nilsen, side 2(egen sidenummerering)

⁵⁰⁶ Hoels kommisjon, pakke 2, bilag til domskommisjonen, bilag *Numero* 235 ”Defensions Indlæg” av Schwach datert 3. mars 1821, side 4(egen sidenummerering)

⁵⁰⁷ Jeg tror dette kan ha vært gården til stortingsmannen Ole Aaset (satt på stortinget i perioden 1821-1823)

⁵⁰⁸ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Christopher Hansen Jukam 25. mai 1820. side 437-439.

⁵⁰⁹ Steen, *På fallittens rand*, s. 269-270.

før 1818 skal ha reist rundt i Norge. Jeg har ikke funnet noen henvisninger til ham i bøndenes forklaringer. Det er lite snakk om Norges forhold til Sverige og den nye unionen i bøndenes forklaringer.

Stortingsmennene som bøndenes alliansepartnere?

I kapittel tre skrev jeg om kontakten bøndene hadde hatt med flere stortingsmenn. Kildene var bøndenes forklaringer etter bondetogene. I forklaringene nevnes det også at det skal ha gått rykter og skriv rundt i bygdene hvor det ble hevdet at det var stortingsmenn som stod bak selve organiseringen og ønsket om at bøndene skulle samle seg i Christiania. Det var særlig navnene til stortingsmennene Jacob Hoel, Sebbelow og Isaach Isaachsen som ble nevnt. Påstanden om at togene var organisert av stortingsmenn kan ha vært en måte å legitimere til handling ved å vise til en større autoritet. Kommisjonene mistenkte også etter hvert at stortingsmennene hadde hatt noe å gjøre med bøndenes mobilisering til bondetogene, og undersøkte hva slag kontakt bøndene hadde hatt med dem.

Siden stortingsmannen Sebbelow er så ofte var nevnt, kan dette ha vært årsaken til at hans navn også ble knyttet til ønsket om endringer på Stortinget. Presten Hans Jacob Stabel i Sør-Aurdal sendte i slutten av august 1818 brev til regjeringens 6. departement⁵¹⁰, hvor det stod at det allerede en lang stund hadde sirkulert en oppfordring fra Sebbelow til allmuen ”om at komme i stor mængde til Xnia [Christiania] og virke paa Storthinget til hans Plans Antagelse. Her er bleven fattet den Beslutning at hver Gaard skal sende een Mand”.⁵¹¹ Stabel referer her antageligvis til at Sebbelows plan skal ha sirkulert Bagn i Sør Aurdal sammen med noen håndskrevne papirer.

Sommeren 1818 hadde det vært skiftesamling på gården Øyhus i Bagn. På denne samlingen skal det ha gått rykte om at det skal ha kommet ”nogle skrevne og trykte Sager betræffende Bank- og Pengevæsenet samt Statsstyrelsen” til bygda. Disse papirene skulle befinne seg på gården Tronhus som lå like ved gården skiftesamlingen fant sted. De som var til stede på skiftesamlingen skal ha ytret ønske om å se disse papirene, og en skal ha reist over til Tronhus for å hente dem. Papirene ble brakt til skiftesamlingen og skal ha blitt lest opp høyt.⁵¹²

Papirene hadde tidligere gått om i bygda, og flere hadde sett og hørt om dem. En kan i forklaringer følge hvordan disse papirene skal ha blitt sendt fra gård til gård.⁵¹³ Hvor papirene

⁵¹⁰ 6. departement: Krigsadministrasjonen, festninger og anlegg, fyr-, los- og signalvesenet.

⁵¹¹ Høyesterett Ekstraktprotokoller rekke A, 16.12 1825-17. 03 1826. Protokollens nummer Eja 0016, s. 216.

Kort avskrift av brev fra Stabel til 6. departement, brev datert 28. august 1818.

⁵¹² Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Anders Olsen Røang 25. mai 1820, s. 420-422.

opprinnelig kom fra er ikke sikkert, men i følge forklaringene ryktes det at de hadde kommet fra Ringerike. En av dem som hadde fått disse papirene til sin gård var den tidligere sersjanten Hans Olsen Bang. Han forklarte at sommeren 1818 ”blev han engang fra hans nærmeste Nabogaarden Helandshøen ved en omgaaende Betlerkone tilsendt Sebbelows trykte Plan om Pengevæsenet og nogle skrevne Papirer sammensyede som en Bog”. Han skal samtidig ha blitt muntlig oppfordret til å bringe dette videre. Han tok det med til naboen sin Ole Andersen Tronhus som skal ha lest en del av det høyt. Bang forklarte at han bare kunne huske at det stod oppfordring til at en mann fra hver gård skulle gå til Christiania.⁵¹⁴ I andre forklaringer finner en mer ut av innholdet. I papirene som fulgte med skal det ha stått ”at der i Storthinget skulle herske 2de Partier, et for og et imod Bønderne, paa det sidste Parti skulle være Mange, men paa Bøndernes kun 4 á 5 Stykker”.⁵¹⁵ Ole Tronhus utdypte innholdet av papirene hvor det skal ha stått

at der i Storthinget var 2 Partier, hvoraf det ene som bestod af 5 Personer skulde være paa Bøndernes Side, men det andet som bestod af omtrent 70 Personer skulde være af modsat Mening. Navnene paa de 5 Personer kan Deponenten ikke erindre, dog ved han, at Sebelov var en iblandt dem.⁵¹⁶

I følge disse forklaringene inneholdt disse papirene mye, både informasjon om forholdene på Stortinget, og også oppfordring om delta i samling i Christiania. I forklaringen om hvordan papirene har gått rundt på bygden får man et tydelig bilde av hvordan informasjon spredde seg.

Lensmannen i Ådal, Peder Øvrevolden forklarte at Sebbelows plan og en del medfølgende papirer hadde vært i Ådal. Der ser ut som at det kan ha vært sant at papirene som hadde kommet til skiftesamlingen på Øyhus, tidligere hadde vært på Ringerike. Øvrevolden forklarte at han trodde at han hadde sett en utgave av Sebbelows trykte plan som skal ha sirkulert i bygden, men ikke papirene som fulgte med. Ryktet skal ha sagt at papirene som fulgte med

indeholdt angivne Grunde, hvorfor Planen burde antages, og at Almuen burde vælge saakaldte gode Mænd til Storthinget og Matriculerings Commissionen. Vidnet kan ei sige nogensinde at have hørt, hvem der skulle have forfattet disse skriftlige Raad til Almuen[.]⁵¹⁷

Fra andre kom det påstander om at storingsmenn skulle være bøndernes anførere i bondetog.

Frederik Lehne skal ha sagt:

at naar Staten var bleven rensed og Alting efter hans Paastand kommen i Orden, skulle Folket blive

⁵¹³ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Ole Andersen Tronhuus 20. sept. 1819, 8. hefte s. 701-703.

Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Halsteen Amindsen Garthuus 25. mai 1820, s. 451-453.

⁵¹⁴ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Hans Olsen Bang 25. mai 1820, s. 449-451.

⁵¹⁵ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Erland Knudsen Tronhuus 25. mai 1820, s. 415-417.

⁵¹⁶ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Ole Andersen Tronhuus 20. sept. 1819, 8. hefte s. 701-703.

⁵¹⁷ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Peder Øvrevolden 7. juni 1820, s. 596-602.

lykkelig, men alt dette kunne ikke opnaes uden ved Enighed og Samdrægtighed og ved nogle 1000 Mænds Indmarsch til Christiania, hvor han sagde at Storthingsmændene Overkrigscommissair Sebbelow og Lieutenant Hoel skulle være Folkets Anførere, da han havde talt med disse Mænd og disse sagt sig villige til saadant Hverv.⁵¹⁸

I kapittel fem kom det frem at Østen Ormerud skal ha sagt at han hadde fått ordre fra de fire høyeste i Stortinget om å reise fra gård til gård og få med seg hver mann til å møte i Christiania for å få lindring i skattene.⁵¹⁹ Ole Iversen Kinneberg skal under samtale med Halvor Trongaardshougen ha sagt at han hadde en ordre fra Sebbelow. Kinneberg nektet i sin forklaring at han ovenfor Halvor hadde påropt seg at han hadde ordre fra Sebbelow, men at han hadde sagt til Halvor at Kniplingsdunken hadde ”beraabt sig [...] Sebbelvs Ordre”.⁵²⁰ Om de hadde faktisk en slik ordre vites ikke. Men det kunne uansett være en måte å få bøndene med på fordi Sebbelow var en mann flere visste hvem var. Ifølge Kinneberg skal Kniplingdunken ha fortalt bøndene da de var samlet ved Goelingsbroen

at der var kommen Ordre fra Stortinget, at enhver Mand som havde Skatte [?] skulde indfinde sig i *Christiania* med sine Skattebøger og Documenter, da Kongen vilde see disse, hvorhos Kniplingdunken sagde, at Ordren var fra Sebbelov og 4 andre af de fornemste i Stortinget, at hvilke *Deponenten* erindrer at Ole [Kniplingdunken] nævde Lieutenant Hoel [Jacob Hoel], ligesom nævnte Ole ogsaa Halvor Hoel, endskjøndt Man her vidste at Halvor Hoel ikke var Storthingsmand.⁵²¹

Her er det også henvisning til at det var stortingsmenn som sto bak ønsket om bøndenes organisering. Her var også tre navngitt, selv om Halvor Hoel ikke var stortingsmann.

Det er umulig å si noe om mistanken mot stortingsmennene var reell på grunnlag av bøndenes forklaringer Det er imidlertid ikke vanskelig å se hvorfor bøndene satte sin lit til dem. Disse stortingsmennene stod for det samme som flere av bøndene, nemlig et annet pengevesen og en annen skattepolitikk. I tillegg ønsket flere av stortingsmennene å senke antall embetsmenn, slik også det kom frem i forklaringene at bønder også skal ha sagt. Når det gikk rykter om bondevennlige stortingsmenn kan det ha vært lett å identifisere seg med dem, og føle at de var på samme side. Bønder hadde også henvendt seg til utvalgte stortingsmenn når det gjaldt søknadene, og de skal ha fått råd og hjelp fra dem.

Isaachsen, Jacob Hoel og Sebbelows nektet alle for å ha hatt noe med bøndenes samlinger og bondetog på høsten, og at de heller ikke visste noe mer om det. I forhold til søknadene og bøndene som skal ha vært hos dem var de også forsiktige med hva de sa. Isaachsen forklarte imidlertid at han hadde blitt kontaktet av bønder, blant annet om hvordan de kunne skaffe seg lån til såkorn.⁵²²

⁵¹⁸ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Christian Hansen Lehne 10. juni 1820, s. 795-797.

⁵¹⁹ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Arne Arnesen Goelberg 28. mars 1819, 3. hefte s. 263-264.

⁵²⁰ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Ole Iversen Kinneberg 27. mars 1819, 3. hefte s. 257-260.

⁵²¹ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Ole Iversen Kinneberg 27. mars 1819, 3. hefte s. 257- 278.

Hvorfor valgte bøndene denne formen for motstand

De ulike delene som er diskutert i dette kapitlet og også i kapittel fem om bøndenes organisering viser *hvorfor* og *hvordan* det ble bondetog. Bønder forklarte eksplisitt i forhør hvorfor de valgte denne formen for motstand. Bøndene hadde sendt flere søknader til Stortinget uten at de følte at det hadde kommet noe resultat ut av det. Nå ville de samlet henvende seg til kongen og Stortinget fordi det var ”en almindelig nød” og utøve press for å få hjelp ut av de økonomiske vanskelighetene. Bøndene brukte bondetogene for å vise at det var en felles bevegelse med kollektiv støtte bak kravene. De hadde en oppfatning om at målene skulle nås ved å handle samlet. Dette kan ifølge historikeren Colin Lucas betegnes som ”the purposive crowd”, bøndene var målrettet.⁵²³ At kongen skulle være i Christiania og fordi stortinget lå der, gjorde hovedstaden til et logisk endepunkt for bøndenes reise. Dette viser at bøndene var bevisste på hvilken form motstanden tok, og at det ikke var en spontan bevegelse. Da det første toget mislyktes, ble det et ønske om at enda flere skulle delta i det andre toget. At bøndene tok i bruk samme form for motstand etter at det første toget mislyktes, vitnet om at mange bønder oppfattet dette som den mest hensiktsmessige formen.

Det var imidlertid ikke alle som var enig i at det å samlet gå inn til Christiania var den beste metode, eller de oppgav å være skeptisk til det. Det kan også ha vært en måte å fraskrive seg ansvar for deltakelse. Ole Eriksen Ruud fra Soknedalen forklarte

da der gik det Rygte at man fra flere Bygder vilde gaae in til *Christiania*, for at bevirke Henstand med Skatternes Betaling, og at faae en Laane-Indretning, saa afsendte *Deponenten* sin Huusmand Narve Sindresen paa sine Vegne. Vel indsaar *Deponenten* at om der gik nok saa mange til Byen vilde dog derved intet kunne udrettes men end om nogle faae fra hver Bygd blev afsendt, men han troede dog, at naar mange indfandt sig, vilde man deraf kunne skjønne, at det var den almindelige Villie at faae Laaneindretninger og Henstand med Skatterne.⁵²⁴

Siden så mange gikk mente han at ikke noe ville bli uttrettet, men at de allikevel ville vise at det var mange som ønsket forandring. Selv om Ruud var skeptisk til fremgangsmåten, sendte han en husmann på sine vegne.⁵²⁵ Flere forklarte at de ikke likte denne fremgangsmåten og at bare noen få burde gå som representanter for de forskjellige bygdene.⁵²⁶

⁵²² Hoels kommisjon, pakke 4, litra E, forhør av Sebbelow, Isaach Isaachsen, Georg Sebbelow sønn av Sebbelow, i Kristiansand rådhus 19. mai 1820 etter oppfordring fra Sørensen, aktor i domskommisjonen. Pakken er ordnet med egne skilleark, dette dokumentet ligger under ”Vedkommende Justitssagen mod Halvor Hoel og flere. NB i denne Pakke fines ingen Regningsager. -)” som igjen ligger under skillearket ”Halvor Hoels sak 3. Ekstrakt av Høiesteretssaken: Justitien mot Halvor Nielsen Hoel m. fl.”; Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. løytnant Jacob Hoel 1. juli 1820, s. 1112-1127.

⁵²³ Lucas, Colin, ”The Crowd and Politics between ”Ancien Regime” and Revolution in France” i *The Journal of Modern History*, Vol. 60. No. 3: 422. Colin Lucas diskuterer i denne artikkelen blant annet hvilke elementer av kontinuitet man kan finne ”between the crowds characteristic of the *ancien régime* and the Revolution.” (”The Crowd and Politics”:421)

⁵²⁴ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskom. Ole Eriksen Ruud 15. juni 1819, 5. hefte s. 416-417.

Formen bøndenes motstand tok ved å gå samlet til Christiania kan ligne på de moderne demonstrasjonstogene. Det er derimot en anakronisme å kalle bøndenes tog et demonstrasjonstog på linje med de moderne demonstrasjonene. De moderne demonstrasjonene begynte som direkte, forstyrrende aksjon som etter hvert ble institusjonalisert. Sosiologen og statsviteren Sidney Tarrow beskriver hvordan formen demonstrasjonene fikk bygge på religiøse prosesjoner. Det utviklet seg videre fra prosesjoner når de som gikk beveget seg fra et sted til et annet, enten for å angripe motstandere eller for å avlevere krav. Denne formen for protest ble atskilt fra religiøse prosesjoner når sekulære krav ble satt fram. De offentlige demonstrasjonene er historisk knyttet til demokratisering. Det var i den demokratiske fasen av 1848 revolusjonen at demonstrasjonen fikk sin moderne form.⁵²⁷ Demonstrasjonstogene har imidlertid flere likheter med bondetogene ved at det er en direkte form for motstand, hvor de personlig ville avlevere sine krav.

Bøndenes ”protestrepertoar”

Karin Sennefelt har i en artikkel i *Northern Revolts: Medieval and Early Modern Peasant Unrest in the Nordic Countries* sammenlignet to motstandstog til Stockholm på 1700-tallet, det første i 1743 og det andre i 1766. Disse to togene hadde store forskjeller i omfang og varighet, men deler likevel de viktige karakteristikker som er typisk for bondemotstand i frihetstiden i Sverige.⁵²⁸ I denne sammenheng diskuterer Sennefelt bøndenes *protestrepertoar* og hvordan det forandres. Hun spør hvorfor bønder til bestemte tider har brukt bestemte former for motstand.⁵²⁹ Protestrepertoar er et begrep Sennefelt har hentet fra teorier om mobilisering og sosiale bevegelser. Ifølge denne teorien har mennesker gjennom hele historien hatt ulike valg for kollektive protester, selv om valget var begrenset.⁵³⁰ Under begrepet protestrepertoaret faller kollektiv aksjon, hverdagsformer for motstand og opprør. Dette handler altså om hvilke muligheter bøndene hadde til å reagere, og hvilke muligheter de selv mente at de hadde. Formen aksjonen får er ikke tilfeldig, den er lært og forstått og til tider også planlagt og utprøvd. Protestrepertoaret inneholder ikke bare kunnskap om hvordan

⁵²⁵ Husmannen Narve Sindresen var en av de som ble tatt av de militære med til Akershus festning:: Hoels kommisjon, pakke 2, A1 forhørskom. (nr. 27) Narve Sindresen 16. september 1818, folio 6b.

⁵²⁶ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelskom. Halvor Tollefsen Tronsgaardhaugen 27. mars 1819, 3. hefte s. 249-252.

⁵²⁷ Tarrow, *Power in movement*, s. 100.

⁵²⁸ Sennefelt, Karin, ”Marching to Stockholm. Repertoires of peasant protest in eighteenth-century Sweden”, i *Northern Revolts: Medieval and Early Modern Peasant Unrest in the Nordic Countries*, Helsinki: Finnish Literature Society 2004: 188.

⁵²⁹ Sennefelt, ”Marching to Stockholm”:191-192. Begrepet *protestrepertoar* er en oversettelse.

⁵³⁰ Sennefelt, *Den politiska sjukan*, s. 32.

man handler i protestsituasjonen, men også kunnskap om hvordan andre forventer at man skal handle.⁵³¹ Sennefelt vektlegger også at: "The term describes the relation between protesters and what they do and is oriented towards the actions of the protesters rather than their beliefs." Det er viktig for dem som protesterer å bestemme hvilken form de skal bruke og under hvilke forhold det vil være mulig å utføre protesten. Repertoaret er betinget av maktforholdene i samfunnet. Dette skaper begrensninger. Det er imidlertid rom for innovasjon og utforskning. En av tingene som kan endre hvordan motstand vises, er hvis maktforhold forandres. Formen protesten får er en beskjed i seg selv og må bli forstått av mottakerne av protestene. Protesten er ikke bare motstand, men også en metode for å få gjort misnøyen kjent.⁵³²

Formen bondetogene i 1818 fikk var ikke tilfeldig. Årsakene til og hensikten med hvorfor de valgte denne formen var også forklart av bøndene selv. Bøndene i 1818 kjente også til tidligere utprøvde former for motstand som lignet på bondetogene, som for eksempel budsendinger til København hvor man ønsket å legge frem sine krav og ønsker for tronen. Også tidligere på året 1818 ser man hvordan bøndene sendte deputasjoner av bønder til Christiania for å skrive søknader.

Myndighetene fikk nå direkte se hvor stor misnøyen med skattene og penge- og bankvesenet var. Togene og organiseringen kommuniserte også til andre bønder misnøyen og viste at de hadde felles sak og at flere kunne få delta.⁵³³ Dette kan være et argument for at bønder deltok fra bygder der det tidligere ikke hadde vært noen særlig grad av organisering på forhånd. Dette har jeg blant annet vist med eksemplet fra Sigdal i kapittel fem.

Opprørstradisjon

Historikeren Gustav Sætra har lagt vekt på opprørstradisjoner i sitt arbeid med Lofthusreisinga. Ifølge Sætra kan man trekke flere linjer tilbake både gjennom hendelsesforløp og slektsforbindelser, og dermed se en kontinuitet i opprørene i Agder gjennom 1700-tallet.⁵³⁴ Han berører her begrepet opprørstradisjon eller opprørskultur. Dette begrepet spiller blant annet inn på det Sennefelt skriver om protestrepertoar. Hvilke muligheter var åpne for bøndene for å vise sin misnøye, og ikke minst hva som var tillært. Begrepet opprørstradisjon peker på at bøndenes handlingsalternativer var tradisjonsbetont. Begrepet protestrepertoaret viser til at det også var utvikling og innovasjon.

⁵³¹ Sennefelt, *Den politiska sjukan*, s. 32.

⁵³² Sennefelt, "Marching to Stockholm": 191-192.

⁵³³ Jfr. Sennefelt, "Marching to Stockholm": 202.

⁵³⁴ Sætra, "Fra opprør til revolusjon?": 21-22.

I forklaringene etter 1818 finner jeg tilnærmet ingen forklaringer hvor bøndene pekte på at det fantes sedvane for hvordan bøndene kunne reagere, eller at de hadde ”rett” til å handle på tvers av lovene hvis de følte seg berettiget til det.⁵³⁵ Imidlertid ser man i selve legitimeringen argumenter som hadde blitt brukt i tidligere opprør og motstand. Bøndenes maktmiddel lå i deres samlede motstand, noe de også var klar over. Bøndene handlet ikke i et vakuum, de var inspirert av tidligere former for motstand, opposisjon og opprør. Emma Elizabeth Horneman har undersøkt kornopptøyet i Bergen i 1814 i lys av opprørsteorier. Her diskuterer hun forutsetninger for at bøndene skulle velge en ulovlig aksjonsform. Hun understreker, med utgangspunkt i E. P. Thompson, at ”allmuen hadde utviklet *tradisjoner* for denne type aksjoner. Det må ha eksistert en bevissthet hos deltakerne om opprør som aksjonsform.” Bøndene måtte finne en slik form hensiktsmessig og også tidligere erfaringer måtte være positiv. De måtte kunnskap om at slike aksjoner kunne gi positive endringer.⁵³⁶ Hornemann konkluderer med at Strilekrigen var viktig for senere aksjoner i dette området, blant annet ved at det ”gav bønder og byens lavere lag kunnskap om betydningen av samhold og fellesskap på en annen måte enn tidligere.” Allmuen var nå i større grad klar over den maktfaktoren de utgjorde.⁵³⁷

Ubevæpnede bønder, en enstemmig avgjørelse?

Det ser ut til at det fra begynnelsen av organiseringen av de to bondetogene hersket en enighet om at bøndene ikke skulle ta med seg våpen. På grunnlag av dette kan en tolke det dit hen at bøndene ikke ville bruke vold for å få gjennomslag på kravene sine. Hvorfor var ikke bøndene villige til å bruke voldelige midler for å få gjennom sine krav? Og var det en virkelig en gjensidig enighet?

Hvor langt bøndene var villige til å gå var også et spørsmål som i stor grad opptok kommisjonene. Flere poengterte i avhørene tatt rett etter bondetogene at de var fredelige og

⁵³⁵ I Hallingdal så man særlig høy motstand mot krigsstyren under Den store nordiske krig: Rian, ”Den frie og stolte bonde”: 148. Siden dette er så langt tilbake i tid synes jeg det er vanskelig å bruke det som et argument for at dette var en del av en opprørstradisjon.

⁵³⁶ Hornemann, Emma Elizabeth, ”*Det tumultu[r]iske Optrin*” *Bergen 1814 – et norsk matopptrin sett i lys av ulike opprørsteorier*, Hovedfagsoppgave i historie. Universitetet i Bergen 1995, s. 7-8; Thompson, *Customs in Common*, s. 238.

Inger Furseth bruker lignende argumentasjon når hun bruker begrepet familiært repertoar. Et av problemene når det gjelder kollektiv aksjon er å finne veier hvor mennesker vil involvere seg til handle som en gruppe. I forhold til Lofthusreisningen ble dette problemet større når de potensielle deltakerne representerer en relativt uorganisert gruppe, som bøndene på 1700-tallet. Å bruke et familiært repertoar for kollektiv handlinger er ofte et fortrinns for uorganiserte grupper, fordi denne typen handling blir opplagt for menneskene involvert. Furseth skriver at derfor ble de familiære kollektive handlingene som Lofthus benyttet seg av ble en viktig del av mobiliseringen av bøndene under Lofthusreisningen: Furseth, *People, Faith and Transition*, s. 107.

⁵³⁷ Hornemann, ”*Det tumultu[r]iske Optrin*”, s. 87-88.

ubevæpnede.⁵³⁸ Poul Endresen Sørliet forklarte at han ikke skal ha hørt at de planla å bruke ”voldsomheter” hvis de ikke oppnådde det de ville.⁵³⁹ Også fra øvrighetspersoner ble det poengtert at bøndene ikke hadde med seg våpen.⁵⁴⁰ Kun et fåtall oppga at de ville bruke vold. Argumentet om våpen var ofte knyttet til spørsmålet om hvordan de militære ville forholde seg til bøndenes motstand. Dette bygger også på andrehandsberetninger. Jeg har allerede skrevet i kapittel fem om avgjørelsen om at soldater og landevernsmenn ikke skulle bli med i de to bondetogene.

Halvor Tollefsen Tronsgaardhaugen forklarte at han ble oppmuntret av Ole Kinnberg til å delta. Han forklarte i den sammenheng at

da han havde den omfoklarede Samtale med Ole Kinneberg og *Deponenten* som forbenævnt havde meldt, at han var Landværn, saa sagde Ole Kinneberg, at de Militaire maaske vilde slaae Bønderne ihjel naar de kom samlede, men han lagde derhos til, at dette vilde han ikke haabe, men snarere troe, at Landeværnet vilde tage Bønderne Parti og til dette havde *Deponenten* svart, at det var ikke noget som stod til Ham at bestemme.⁵⁴¹

Det var naturlig å lure på hva de militære ville gjøre hvis de kom opp i en situasjon hvor de ble beordret å skyte mot dem. Ville soldatene være lojale mot sine offiserer eller mot bøndene? Nettopp spørsmålet om hvor de militæres lojalitet ville gå i en slik situasjon, var årsaken til at det ble bestemt at soldater og landevernsmenn ikke skulle delta i bondetogene.

Frederik Lehne var en av de få som skal ha oppfordret til at man skulle bringe med seg våpen. Ifølge Hans Hansen Lehne skal Frederik Lehne sagt

at Folket i det Tilfælde at Militair Magt skulle blive sat imod det, skulle forsyne sig med Kanoner paa Telthuset – hvorved han formeentlig forstod Nordrehougs Telthuus, da derpaa skal henligge et par Regiments Kanoner – hvorhos enhver Mand, af de flere Tusinde, hvilke han, som sagt, ville skulle gaae til Christiania, skulle i Christiania forskaffe sig 1 à 2 Planker, hvorved en betydelig Hob Planker ville samles, og af disse skulle man da, udenfor den yderste Fæstningsport, der kaldes Huustangs- Porten, opføre en Vold eller Bryst- Skandse.⁵⁴²

Årsaken til at Frederik Lehne skal ha ønsket å bringe med våpen, var i tilfelle militær makt skulle bli brukt mot dem. Man skulle både bygge beskyttelse og også ”forsyne” eller det det egentlig hadde vært, bemektige seg kanoner. Også husmannen Ole Eriksen Stranden forklarte at han hadde hørt at Frederik Lehne si at han håpet å få de militære på sin side, og at han ”talte om at Almuen skulle tage Kanoner og Ammunition med sig fra Telthuset”.⁵⁴³

På Hedmark skal det ved samlingene hvor de planla avmarsjen til Christiania også ha

⁵³⁸ Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 21) Ole Hansen 16. september 1818, folio 5b.

⁵³⁹ Hoel kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 127) Poul Endresen Sørliet 24. septembere 1818, folio 35b.

⁵⁴⁰ Lindbæk, *Stattholder Carl Mørners brev til Carl Johan 1816-1818*, s. 325. Brev fra Mørner til Carl Johan 14. september 1818.

⁵⁴¹ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskomm. Halvor Tollefsen Tronsgaardhaugen 27. mars 1819, 3. hefte si. 249-252.

⁵⁴² Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Hans Hansen Lehne den 10.- juni 1820, s. 780-782.

⁵⁴³ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Ole Eriksen Strand 10. juni 1820, s. 800-803

vært diskusjon om bøndene skulle bringe med seg våpen. Ole Mortensen Caulum skal i følge flere ha sagt at han ville ha med seg våpen. Lars Torgrimsen Souestad fra Ringsaker prestegjeld forklarte at da han var på en av samlingene på Nes skal Caulum ha sagt til forsamlingen: "Vi maa vel have noget til Vaaben", hertil svarede den omforklarede ældre Valderson ved at fremvise en [...] Tyre-Pisk, som han have i Haanden: "dette er Vaaben godt nok", derhos gjorde Valderson, ved at sige dette, et friskt Hallingkast."⁵⁴⁴ På samlingen på Østre Aske skal Caulum ha sagt at "ville medtage Gevær og Sabel paa Reisen til Christiania, saasom han ofte forhen havde vært der og bedet om Pengelaan, men uden nogen Nytte." Dette igjen skal ha blitt "aldeles modsagt af Peder Aske som af Flere, der sagde at denne Fremgangsmaade vilde ansees som nb Fiendtlighed, henimod de paastode at man burde gaae frem med Høflighed og ubevæenede."⁵⁴⁵ I dette lå argumentet for at bøndene ikke brakte med seg våpen på sin marsj mot Christiania. De fryktet hvilket signal det ville sende til myndighetene hvis de brakte med seg våpen, og også hvilken reaksjon det kunne frembringe.

Sennefelt skriver om de to marsjene mot Stockholm i 1743 og 1766: "The aspects of responsibility and active participation in politics are evident i the marches. The protesters were not heavily armed and there was hardly any violence during the uprisings".⁵⁴⁶ Sennefelt vektlegger at valget å ikke bruke vold ble tatt ut i fra ansvarsfølelse.

Ved andre tilfeller av bondemotstand ser man at bøndene valgte og ikke ta med seg våpen. Knut Mykland skriver om uroen i Norge i 1813, med vekt på Agder. Denne uroen ble forårsaket på grunn av uåret 1812 og stansen av importen av korn vinteren og våren 1813. Dette førte til oppløp blant bønder og husmenn hvor særlig krav om korn sto sentralt.⁵⁴⁷ Ifølge Mykland var masseoppbudet bøndenes viktigste våpen. Det var store skarer av bønder som deltok i uroen og kom inn i byene og stedene og krevde korn. Mykland skriver: "Det var sjølve mengda av menneske og solidariteten mellem desse som var det viktigaste maktmiddel allmugen hadde."⁵⁴⁸ Dette kan trekkes videre til hvordan bøndene oppførte seg og tenkte i 1818. De skulle komme i store antall for å vise at det mange som stod bak kravene, og deres viktigste pressmiddel var at de var mange. Samtidig virker det i stor grad som bøndene som gikk i tog i 1818 ikke var villig til å bruke vold for å få gjennom kravene sine. Dette kan også ha vært fordi bøndene var redde for unngjeldelse, og at bøndene som myndighetene var redd for at det skulle utarte seg.

⁵⁴⁴ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Lars Torgrimsen Souestad 27. juni 1820, s. 936-940.

⁵⁴⁵ Hoels kommisjon, pakke 3, undersøkelseskomm. Lars Thorsen Balstad den 31. juli 1819, 7. hefte s.623-624.

⁵⁴⁶ Sennefelt "Marching to Stockholm": 203.

⁵⁴⁷ Mykland, Knut, "Bondeoppløp på Agder våren og sommeren 1813", i Jan Henrik Munksgaard(red.). *Vår barndoms have: Årbok for Vest-Agder fylkesmuseum*. Kristiansand: Vest-Agder fylkeskommune 1996: 29.

⁵⁴⁸ Mykland, "Bondeoppløp på Agder våren og sommeren 1813": 39.

Bøndenes politiske kultur

Det politiske systemet i Norge la begrensninger for politisk deltakelse, blant annet gjennom lovverk mot opprørske forsamlinger, og det var også manglende stemmerett for dem som ikke eide eller leide gårder. På den andre siden lå det blant annet muligheter for befolkningen å kommunisere med myndighetene gjennom søknader til blant annet stortinget. Trykkefriheten var også etter 1814 større enn den hadde vært i største delen av enevoldstiden. Dette gjorde at bøndene hadde mulighet til å få trykt søknader i aviser. Bøndene formidlet i avisene sine ønsker om økonomiske endringer til flere. Dette kunne også sette myndighetene under press. I denne oppgaven har jeg kort latt politisk kultur ha betydningen de normer, verdier og symboler som omgir og de praksisene som brukes i den politiske interaksjonen. Dette gjelder både interaksjon mellom øvrighet og resten av befolkningen, og mellom lokalsamfunn eller sentralmakt.⁵⁴⁹ Knut Dørum vektlegger at politisk kultur rommer ”normer og regler for hvordan innflytelse kan øves i beslutningsprosesser, både i og utenfor politiske organer”.⁵⁵⁰

Både bøndenes søknader og bondetogene var en del av bøndenes politiske kultur i 1818. Sennefelt beskriver opprør som en del av den politiske kulturen til bøndene under frihetstiden i Sverige, både som en mulighet og som en trussel.⁵⁵¹ Bondetogene var en utenom-parlamentarisk bevegelse, og det viser at uformelle ressurser var en viktig del av bøndenes politiske kultur. Men når bøndene tok i bruk uformelle ressurser som bondetogene og organiseringen på forhånd, ser man at bøndene ikke stilte seg likegyldig til hvilken form motstanden fikk ved blant å legitimere handlingene og ved å understreke at de ikke brakte med seg våpen.

Gjennom søknadene og bondetogene ser en at bøndene ønsket og mente at de hadde rett til å være med på beslutningsprosesser som angikk dem selv. Magne Njåstad understreker at ”det å kunne være tilstede og la sine synspunkter bli fremført var en viktig del av den politiske kulturen i senmiddelalder og tidlig nytid.”⁵⁵² Bøndene ønsket i 1818 innsyn i hvordan politiske beslutninger ble tatt. Dette ser man blant annet fra selve innholdet i søknader, som for eksempel søknaden fra Nes på Hedmark i april hvor avsenderne ønsket å innsyn inn i hvem av stortingsmennene som eventuelt stemte ned forslaget om å vedta Sebbelows plan. En ser det også i hvordan bønder var tilstede ved Stortinget da det ble avgjort om søknadene skulle bli lest opp høyt. Det at sentralmyndighetene nå lå i Christiania gjorde det lettere for bøndene å få informasjon og innsyn i politiske beslutninger.

⁵⁴⁹ Sennefelt, *Den politiska sjukan*, s. 17-18.

⁵⁵⁰ Dørum, ”Hvordan kullbøndene seiret i striden med Bernt Anker”: 403.

⁵⁵¹ Sennefelt, *Den politiska sjukan*, 293 og 314.

⁵⁵² Njåstad, ”Formell og uformell makt”: 626.

Bøndenes motstand peker både på at de hadde lært fra tidligere protester og erfaringer tidligere på året. Samtidig spilte endringer som kom etter 1814 inn. Bøndene hadde en åpenlys kontakt med stortingsmenn. At bøndene kunne øve press på stortingsmennene gjennom personlig kontakt var noe nytt i bøndenes politiske kultur. Bøndene hadde også tydeligvis satt seg inn i hva som skjedde i Christiania. De hadde tilgang på politisk stoff som Sebbelows plan, og de viste en interesse for slik informasjon. Skriftlig informasjon var ikke noe helt nytt, også tidligere hadde det vært sendt rundt skrivelser som blant annet skattebrev i bygdene. Det nye med Sebbelows plan var at bøndene tok parti for en spesiell politikk.

Ble imidlertid bøndene sett på som en reel politisk størrelse? Myndigheten fryktet uroen som spredde seg, og hvilke utslag det ville få for dem. Allikevel fikk bøndene lite gjennomslag når det gjaldt politiske innrømmelser og økonomiske lettelser. Det kan nettopp ha vært fordi bøndene valgte å bruke en fremgangsmåte som bondetogene. Myndighetene fryktet også bøndenes kongetroskap, og bøndenes tilbud om enevoldsmakt til Carl Johan.

Bondetogene i bøndenes erindring

Yngvar Nielsen skriver at misnøyen som hadde stått bak bondetogene i 1818, døde bort etter 1822. Men i 1825 etter en dårlig høst ”hørstes der om en Bevægelse mellem Almuen i Nordre Gudbrandsdalen, som havde nogen Lighed med de Opløb, der fandt Sted i 1818.” Denne uroen skal ha lagt seg fort.⁵⁵³ Hvordan forhold bøndene seg til bondetogene og resultatet? Hvorfor var dette siste gang bøndene brukte en utenomparlamentarisk bevegelse av et slik omfang? Yngvar Nielsen skriver i 1882 at

[m]indet om dette Tog og den forudgaaende Bevægelse mellem Amuen holdt sig længe hos Fjeldbygdens Folk, og endnu vil man kunne høre Hallingen tale om „Bonderøret” eller „Bondevæven”, som den siden er bleven kaldt i hans Dal. Til at holde Toget i frisk Minde baade i Hallingdal og paa andre Steder bidrog ogsaa den lange retslige Forfølgelse, hvorfor mange af Deltagerne bagefter bleve udsatte.⁵⁵⁴

Det er imidlertid påpekt av lokalhistorikere at det heller virker som bøndene var flau over bondetogene og hvordan det endte. Hallvar Svello i *Boka om Gol* skriver at det

ser beinfram ut som golvingane har skjemst av at dei var med på dette opprøret etterpå. Det er merkelig at det ikkje i bygda finst nokon tradisjon om denne hendinga. Det er ingen i bygda som har hatt noko å fortelja om dette opprøret, som då det gjekk for seg måtte ha sett øsing i heile

⁵⁵³ Nielsen, Yngvar, *Norges historie efter 1814: 1823-1830*, bind 2, Christiania: Selskabet for Folkeopplysningens Fremme 1887, s. 7.

⁵⁵⁴ Nielsen, *Norges historie: 1815-1822*, s. 258.

Michael Birkeland har skrevet av en muntlig fortelling av lensmann Ole Gulsvik fra 1869. Ole Gulsvik var 6 år i 1818. Han har bare noen få erindringer fra bondetogene eller "Bonderøra" og "Bondevæven" som det kaltes i Hallingdal: Privatarkiv 58, Michael Birkeland, Høye kassetter Kronologiske samlinger i Kvartformat VII. konvolutt 2 merket "Bonderøret 1818", "Lensmand Ole Gulsviks muntlige Fortælling den 6. August 1869".

bygda.⁵⁵⁵

Halvdan Flaten i *Hemsedal 1814-1914* (fra 1914) skriver at uroen må ha vakt liten omtale i bygden, og at ingen av dem han hadde snakket med som hadde vokst opp på den tiden hadde noe å fortelle om uroen. Det de imidlertid kunne fortelle om var et opptrinn i Lærdal hvor lærdølerne ville bli fri for militærtjeneste.⁵⁵⁶ Det ser ut til at bøndene opplevde resultatet av bondetogene som negativt. Dette kan ha hatt sammenheng med myndighetenes reaksjon.

I årene etter 1818 ble ”Selskab for Næs Præstegjælds Vel” et midtpunkt for bondeagitasjon på Hedmark. Denne agitasjonen vendte seg først og fremst mot embetsmennene.⁵⁵⁷ Selskapet var også opptatt av landbruk og annet som kunne ha interesse for innbyggerne i Nes prestegjeld. Blant medlemmene var Halvor og Jacob Hoel, Peder Aske og Ole Klungseth, tre av de som ble mistenkt og dømt for sin deltakelse med bondetogene. Myndighetene holdt dette selskapet under streng oppsikt, blant annet fordi det var mistanke om at det var en politisk klubb.⁵⁵⁸ Også medlemmene i domskommisjonen etter bondetogene var opptatt av dette selskapet. Hans Larsen forklarte at han hadde vært til stede ved en av samlingene med selskapet, uten å spesifisere når, hvor man blant annet behandlet et forslag fra Jacob Hoel om brenning av brennevin og et forslag stilt av Larsen selv om frukttrær.⁵⁵⁹

Oppsummering

Bøndenes krav om økonomiske endringer som kommer i forklaringene var de samme som bøndene hadde skrevet søknader om tidligere på året. Begrunnelse for disse kravene var den ”almindelige nøden”. Den største endringen fra søknadene var ryktet om at bøndene skulle tilby kongen enevoldsmakt. Dette rykte kan ha hatt sitt utspring fra en misnøye mot Stortinget og regjeringen. Det virker imidlertid som om dette var et ønske fra de færreste og heller ikke hensikten bak bondetogene.

Bøndenes legitimering for samlet å reise til Christiania tok utgangspunkt i ”den almindelige nøden”. Andre viktige legitimeringsstrategier var kongetroskapen. Selv om det er få uttalte henvisninger til kongen som landsfader, er det tydelig at bøndene trodde eller håpet at kongen kunne hjelpe dem. At noen mente det var stortingsmenn som sto bak ønsket om bøndenes tog til Christiania kan også ha gitt togene en større legitimitet.

⁵⁵⁵ Svello, Hallvar, *Boka om Gol: Frå bussetjing til kommunalt sjølvstyre*, s. 328.

⁵⁵⁶ Flaten, Hans, *Hemsedal 1814-1914*, Hemsedal kommunes forlag 1914, s. 124; For mer om uroen i Lærdal se: Koht, *Norsk bondereising*, s.357-360.

⁵⁵⁷ Koht, ”Innledning” i ”Fra den gamle bonde-opposisjon”: 15.

⁵⁵⁸ Nielsen, *Norges historie: 1815-1822*, s. 366-367. Se også aktstykkene side 585-587.

⁵⁵⁹ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Hans Larsen 28. juni 1820, s. 996-1011.

Se også forklaring av Ole Ellensen Øvre-Bye, i domskommisjonen 26. juli 1820, s. 1354-1357.

Bøndene hadde gjennom hele året forsøkt å ta del i beslutningsprosesser som angikk deres økonomiske situasjon. For å utøve press på myndighetene hadde de prøvd ut flere metoder, med søknader, kontakt med stortingsmenn, sette søknader på trykk og å organisere til bondetog.

7. Konklusjon – Hvordan forklare bondetogene

Gjennom hele 1818 viste bønder på Østlandet sin motstand mot skatteleggingen og finanspolitikken, både ved å skrive søknader og ved å gå i direkte konfrontasjon mot myndighetene gjennom organiseringen og utførelsen av bondetogene. I denne oppgaven diskuterer jeg hvorfor og hvordan misnøyen gikk over til handling.

Å undersøke bøndernes politiske kultur har vært et nyttig grep. Bøndene handlet innenfor rammen av tidligere etablerte praksiser for protester og opposisjon, samtidig som de tilpasset motstanden til nye politiske og sosiale omgangsformer og struktur. Som beskrevet i kapittel seks, var bondetogene både en motstand i seg selv og også en måte å kommunisere misnøyen på. Bøndene reflekterte over hvilken form motstanden skulle ta for å nå målsetningen. Organiseringen av bondetogene var ikke spontan, men planlagt.

I forhold til tidligere forskning har jeg hatt en annen vinkling til kildematerialet etter bondetogene. I forhold til Yngvar Nielsen har jeg vist at bøndene var politisk bevisste som tok i bruk både gamle og nye motstandsformer. Sverre Steen har særlig sett på hvordan bondetogene ble oppfattet av myndighetene. Jeg har valgt å undersøke bøndernes forutsetninger og holdninger til å mobilisere til motstand. Jeg viser at det var langt flere bønder enn de som ble dømt som ledere som deltok i mobiliseringen av bondetogene. Jeg har også vist at det var mange som deltok i å få søknader i stand. Det var enn langt bredere bevegelse enn det som kommer frem hos Sverre Steen, og Yngvar Nielsen.

Kildematerialet er som beskrevet tidligere i oppgaven i første rekke søknader til Stortinget og forhør tatt opp i de tre kommisjonene. Ut fra et kildekritisk standpunkt er det flere reservasjoner til et slikt materiale. Dette har jeg beskrevet i kapittel en. I tillegg har dette materialet satt visse begrensninger, og det er derfor flere ting jeg ikke har kunnet gi et entydig eller klart svar på.

Hvem var bøndene og hvor var de fra?

Gjennom oppgaven referer jeg til dem som deltok i bondetogene og skrev søknader med de generelle termene *bønder* eller *allmue*. Allikevel har jeg både gjennom diskusjon i kapittel fire og om bakmennene i slutten av kapittel fem vist at det var store variasjoner innad i bondesamfunnet blant de som deltok i bondetogene. Det kan skyldes at de økonomiske problemene rammet mange, og at sosial status ikke nødvendigvis satte en stopper for å delta i protestaksjon. Jeg har også vist at det var store variasjoner i hvor mange som kom med fra de forskjellige stedene på tross av at det hadde vært stor grad av organisering på forhånd. Et

eksempel er hedmarkingene som aldri kom med i det første toget på tross av samlinger og planlegging. På andre steder, som Hole prestegjeld Buskerud amt ved det første toget, ser det imidlertid ut til at lite hadde skjedd på forhånd, men at trusler fra andre bønder da de reiste gjennom prestegjeldet på vei til Christiania var medvirkende til at flere ble med. En stor grad av organisering på forhånd var altså ikke ensbetydende med at mange ble med. Dette gjelder også Christians amt ved det andre toget, hvor det var flere samlinger og budstikker og også flere som skal ha reist rundt for å få med flest mulige. Få fra dette amtet ble imidlertid arrestert. Dette kan også skyldes mørketall ved at flere valgte å gå hjem etter oppfordringer både fra militære og embetsmenn.

Bøndernes søknader og organisering til bondetog

Når man skal forklare bondetogene er det viktig å både se på misnøyen og på organiseringen på forhånd. Misnøyen satte prosessen i gang, men det er ingen automatikk i at misnøye nødvendigvis skaper en slik protestaksjon som bondetogene ble. En rekke elementer ble med for å skape bondetogene. Ved å bruke motivforklaring har jeg forsøkt å forstå hva som lå bak bøndernes handlinger, og hvilke hensikter bøndene hadde med motstanden.⁵⁶⁰ Bøndene var ikke en samlet gruppe fra begynnelsen av. De måtte formidle sin oppfattelse av situasjon til hverandre for å bli til en samlet gruppe med felles krav og tolkning av situasjonen. Ved å studere mobiliseringsprosessen ser man hvordan en slik kollektiv gruppe med en felles konsensus dannes.⁵⁶¹ Jeg har i kapittel fem og seks vist hvordan bøndene rettferdiggjorde de økonomiske kravene om lettelse i skattene og pengelån ut i fra ”en almindelige nød”.

Bøndernes søknader til Stortinget

Bøndene hadde gjennom flere søknader og henvendelser til Stortinget både prøvd å formidle sin økonomiske situasjon og skape endringer. Gjennom både 1817 og 1818 hadde bøndene skrevet en rekke søknader til Stortinget med ønske om endringer og lettelse i skattene. Bøndernes søknader peker tilbake mot supplikkinstitusjonen. At bøndernes henvendte seg til Stortinget kan også brukes som argument for at bøndene trodde at Stortinget hadde mulighet til å hjelpe dem. Å skrive en søknad var også en prosess hvor bøndene tok i bruk flere resurser i bondesamfunnet. Bøndene la en stor grad av planlegging bak søknadene. De tok kontakt med lokale embetsmenn, de sendte søknader rundt i bygdene for å få flest mulig til å underskrive og sette ekstra press gjennom at mange bønder stod bak søknadene. Også selve

⁵⁶⁰ Kjeldstadli, *Fortida er ikke var den en gang var*, s. 251.

⁵⁶¹ Sennfelt, *Den politiska sjukan*, s. 27-29.

skrivningen av søknadene vitner om planlegging, og at bøndene var trent med å legge frem sin sak skriftlig. Bøndene sendte bondedeputasjoner til Christiania, og felles søknader ble utformet og underskrevet. Det var ved samling i Christiania i august at bøndenes videre planlegging til bondetog ble utformet. Bøndenes arbeid for å skrive søknad kan ha vært med på å formidle til bøndene at det var mange som ønsket økonomiske endringer.

Bøndenes organisering til bondetog

Da søknadene ikke nådde frem, gikk bøndene et skritt videre med en aktiv organisering for å få flest mulig med i tog til Christiania. Dette kan ses på som en misnøye mot Stortinget, nettopp fordi de ikke hadde vært lydøre for bøndenes forslag til endringer. Dette var en misnøye som ikke nødvendigvis innebar at de ville endre det politiske systemet. Flere av bøndene argumenterte i forklaringene for bondetogene med at de tidligere hadde sendt inn søknader, men bøndene mente at det hadde ikke kommet noen avgjørelse på dem. Dette ble en del av legitimeringen for å gå samlet inn mot Christiania. Bøndene hadde allerede prøvd med skriftlige henvendelser for å komme i dialog med myndighetene, men de følte at de ikke hadde blitt hørt. Bøndene sluttet imidlertid ikke å sende inn søknader til Stortinget mens det ble mobilisert til bondetog.

For planleggingen og organiseringen av bondetogene brukte bøndene flere møteplasser. Når det var auksjon og skiftesamlinger og etter gudstjenester, diskuterte bøndene bondetogene, organisering og om de skulle bli med. Bøndene hadde også samlinger hvor hensikten ene og alene var å planlegge bondetog. De tok i bruk nettverk innad i bondesamfunnet. Rykter, trusler, budstikker og informasjon ble spredt mellom venner, bekjente, naboer og familie. Det var også flere som reiste rundt i og på tvers av prestegjeld for personlig å oppmuntre bønder til å bli med. Disse reisene viser tydelig hvordan organiseringen foregikk. Hensikten var å få med flest mulig for å sette press bak de økonomiske kravene. Dette argumentet ser man i enda større grad etter at det første toget mislyktes. Bøndene bestemte at neste gang skulle det skulle komme langt flere. Bøndene ga altså ikke opp, og fant formen motstanden tok som hensiktsmessig. Det ble viktig å få budskapet om toget ut til flest mulig.

Et av bøndenes viktigste maktmiddel lå i deres antall. Det virker som det tidlig har vært enighet om at man ikke skulle bringe med seg våpen. Hvis bøndene hadde med seg våpen, kunne det blitt oppfattet som opprør. Heller ikke soldater og landevernsmenn skulle være med, fordi de kunne havne i konfliktsituasjon hvis det ble satt inn militære mot bøndene. Dette viser at bøndene så for seg muligheten at militære kunne bli satt inn mot dem og at de

var bevisst på hvordan de framsto.

Kommunikasjon var essensielt for at begge bondetogene skulle komme i stand, og både muntlig og skriftlig tilsigelser var viktig. Budstikker og skrivelser ble sendt rundt i bygdene. Muntlig overleverte rykter og trusler forklarte alvoret. I forhørene hadde de ofte et anonymt opphav, og kunne være en måte å unnskyldde sin deltakelse. I forhold til trusler har jeg også vist at de var av et slikt omfang at det virker som det virkelig ble brukt trusler for å få flere bønder til å gå med. På den andre siden skal man ikke avskrive muligheten for at flere i forhør brukte snakk om trusler som en strategi for å unnskyldde sin deltakelse.

Bøndene brukte en rekke andre strategier enn rykter og trusler for å legitimere sine handlinger. Gjennomgående i flere forklaringer er at bøndene ville gå til Christiania for snakke med kongen fordi det ikke lenger nyttet å henvende seg til Stortinget. Dette kan peke til tradisjonen om kongetro bønder. Allikevel ser jeg ingen sterke formeninger blant bøndene om en tro på kongen som en landsfader. Antallet som forklarte at de nå ville henvende seg til kongen kan imidlertid vise til en tro både på at kongen ønsket å høre deres andragende og også en tro på at han kunne hjelpe dem. I bøndenes søknader til Stortinget er det imidlertid ved flere anledninger pekt på stortingsmennene som landsfedre, men det var også en del av en retorikk som var viktig å overholde når man henvendte seg til myndighetene.

Jeg har vist at det var flere bønder som tok på seg ansvar for å få i stand søknader og også organisere bondetogene. Intensjonene deres er ikke alltid like lett å lese ut ifra forklaringene. Bondetogene var først og fremst en motstand mot den penge- og skatte politikken Stortinget og regjeringen fremmet. I forklaringene etter bondetogene finnes det imidlertid også innslag av motstand mot selve institusjonene, blant annet ved ønske om å ”ruinere” Stortinget og tilby kongen enevoldsmakt. Hvor reelt dette ønsket var, eller i hvor stor grad det var dominerende blant bøndene og hvor mange som ønsket det, er vanskelige å svare på. Dette kravet kommer frem i de færreste forklaringene. Når det kommer frem er det gjerne i form av andrehånd- eller tredjehåndsberetninger i avhørene i undersøkelses- og domskommisjonen. At det kommer frem slike opplysninger viser samtidig til at det i bondesamfunnet var strømninger som inneholdt misnøye rettet mot Stortinget og ønske om endringer og enevoldsmakt til kongen. At bøndene ikke forklarte seg mer om dette, kan også ligge i forhørssituasjonen og frykten for konsekvenser.

For å konkludere virker det som det først og fremst var politikken rundt økonomistyringen bøndene ønsket å forandre. Myndighetene hadde lagt store byrder på dem. Stortinget var en ny institusjon. Bøndenes motstand kan også ha vært en måte å prøve ut

Stortingets makt, og dets legitimitet som en institusjon som skatteinnkrevere. En slik bevegelse som bondetogene ble, handlet både om å utfordre og konfrontere ”regimets legitimitet.”⁵⁶²

Bondetogene kom også i stand på grunn av ytre årsaker.⁵⁶³ Det er viktig å understreke at myndighetenes svar på bøndenes krav og bevegelse var en av årsakene til at bondetogene kom i stand. Sennefelt påpeker at det er viktig å se på interaksjonen mellom de som utfordrer og de som forsvarer politikken. Både bøndenes bevegelse og myndighetene utfordret hverandre og mobiliserte for å møte utfordringene som kom med bøndenes organisering og tog.⁵⁶⁴

Myndighetenes reaksjoner på bondetogene, det store kommisjonsarbeidet og forhørene som ble satt i gang etter bondetogene virket trolig avskrekkende på bøndene. Det kan ha vært en av årsakene til at bøndene ikke valgte en slik kollektiv utenomparlamentarisk fremgangsmåte for å vise sin misnøye igjen. Bøndene fikk støtte og hjelp av opposisjonen på Stortinget i 1818, til søknader og ved at stortingsmenn i opposisjonen var lydøre for bøndenes krav. Bøndene viste gjennom dette at de besatt en kunnskap og en interesse for hva som foregikk på Stortinget. Etter hvert lærte bøndene også å ta i bruk andre metoder for å fremme sine forslag, og bruke de nye politiske institusjonene ved blant annet å ta plass i dem selv.

Videre arbeid med bondetogene

Avslutningsvis vil jeg påpeke at det fortsatt kan knyttes mange spennende problemstillinger til kildematerialet jeg har brukt i denne oppgaven. Det finnes i domskommisjonen blant annet et stort materiale knyttet til aktor, forsvarerne og deres argumentasjon.⁵⁶⁵ Her finnes det argumentasjon som går ut på forsamlingsrett, opprør og motstand, holdninger til bondestanden, og diskusjon om hvordan Grunnloven forholdt seg til tidligere forordninger og lover. Også hos medlemmene av domskommisjonen finner man argumentasjon som berører mye av det som jeg har referert til ovenfor.⁵⁶⁶ I Stortingsarkivet er det også et stort materiale med søknader fra bøndene, både fra årene før og etter 1818, som hadde vært spennende å undersøke.

⁵⁶² Sennefelt, *Den politiska sjukan*, s. 34.

⁵⁶³ Kjeldstadli, *Fortida er ikke var den en gang var*, s. 248-249; Sennefelt, *Den politiska sjukan*, s. 29.

⁵⁶⁴ Sennefelt, *Den poltiska sjukan*, s. 29.

⁵⁶⁵ Hoels kommisjon, pakke 2, Bilag til kommisjonens domsakt 1-270.

⁵⁶⁶ Gunnerusbiblioteket, Commissions Domsacten i Saken angaaende Almue-Urolighederne i 1818: 2den Deel. XA, Fol. 468.

Kilder og litteratur

Utrykte kilder

Riksarkivet

- Høyesterett

- Serie Eja

- 0016. Ekstraktprotokoll for Høyesterett, perioden 16.12-1825 - 17. 03-1826. (hyllenr. 1A05964) (rekke A)

- Justits- og politidepartementet

Kommisjoner

- D – SAKARKIV, Kommisjon i saken mot Halvor Hoel

- 001 Commissionssag i anledning almueurolighedene sommeren 1818.

- Domsakt 1. del. (hyllenr. 3A28211)

- 002 Bilag til kommisjonens domsakt 1-270.⁵⁶⁷

- (hyllenr. 3A28211)

- 003 Ekstrakt av Høiesterettsaken i Justitien mot Halvor Nielsen Hoel m. fl.

- (hyllenr. 3A28211)

- 004 Dokumenter fremlagt i Høiesterett 1826.

- Forskjellige dokumenter vedkommende oppgjør av sakens utgifter.

- (hyllenr. 3A28211)

- 005 Justitdepartementets korresponadanse. (hyllenr. 3A28211)

- Privatarkiv 58. Michael Birkeland

- A. Høye kassetter.

- Kronologiske samlinger i kvartformat. Kassett VII. (hyllenr. 3B00436)

- Privatarkiv 423. Sverre Steen

- Fd – Forarbeider og Manuskripter

- 0015 Forarbeider og manuskripter Det frie Norge. Manuskript (håndskrevet),

⁵⁶⁷ I tillegg dokumentet A1, protokollen til forhørskommisjon, forhør fra 15. september til 4. desember 1818, med bilag. Protokollen til forhørskommisjonens er merket med "Almue-Opløbet 1818 (reg)" "Hist-chronol. Sam. RA". Ligger øverst i pakken 2. Forhørskommisjonen er i de senere kommisjonene referert til som Litera A.

notater og kilder (bind 2). (hyllenr. 3B 041 3/2)

Stortingsarkivet

Søknader og andragende til Stortinget 1818⁵⁶⁸:

- Stortingets extract protokoll 1818, bilag nr. 38 – Thune sogn 8. januar 1818
- Stortingets extract protokoll 1818, bilag nr. 40 – Urskog prestegjeld 6. februar 1818
- Stortingets extract protokoll 1818, bilag nr. 44 – Son ladested 6. februar 1818
- Stortingets extract protokoll 1818, bilag nr. 45 – Nordre Aurdal, Ulnes Anneks 3. februar 1818
- Stortingets extract protokoll 1818, bilag nr. 65 – Enebakk 18. februar 1818
- Stortingets extract protokoll 1818, bilag nr. 326 – Porsgrunn 25. mars 1818
- ”Protocol for Committeen angaaende Bank og Pengevæsenet”, som vedligger Odelstingets extract protokoll 1818, bilag nr. 2 – Kongsberg 15. april 1818 og Asker prestegjeld 20. april 1818.
- Odelstingets extract protokoll 1818, bilag nr 64 – Furnes anneks til Vang Hedmark 25. februar 1818
- Odelstingets extract protokoll 1818, bilag nr. 100 – Jølster og Førde 17. desember 1817.
- Odelstingets extract protokoll 1818, bilag nr. 222 – Toten 3. april 1818.
- Odelstingets extract protokoll 1818, bilag nr. 266 – Løten prestegjeld 22. mars 1818.
- Odelstingets extract protokoll 1818, bilag nr. 265 – Aaset gård, Østerdalen 30. mars 1818.
- Odelstingets extract protokoll 1818, bilag nr. 267 – Lier 6. april 1818.
- Odelstingets extract protokoll 1818, bilag nr. 268 – Stange prestegjeld 25. mai 1818.
- Odelstingets extract protokoll 1818, bilag nr. 269 – Vardal prestegjeld 1. april 1818.
- Odelstingets extract protokoll 1818, bilag nr. 271 – Vang prestegjeld 26. mars 1818.
- Odelstingets extract protokoll 1818, bilag nr. 291 – Øyer prestegjeld 30. mars 1818.

⁵⁶⁸ For detaljert gjennomgang av søknadene se: Vedlegg 3 – Oversikt over søknader til Stortinget 1818 som gjelder økonomiske endringer, skatter og Sebbelows plan

Gunnerusbiblioteket

- Commissions Domsacten i Saken angaaende Almue-Urolighederne i 1818: 2den Deel, XA, Fol. 468.
- Documenter vedkommende Sagen mod Halvor Hoel m. fl. i Anledning Almue-Urolighederne i 1818, XA, Fol. 226.

Trykte kilder

Drammen tidende, 2. årgang 1818.

Holst, Poul. *Register over andet ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1818*. Christiania 1821. Trykt hos Chr. Grøndahl.

Holst, Poul. *Kongeriget Norges andre ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1818. Første Deel, indeholdende Forhandlingerne i Februar og Marts Maaneder*. Christiania 1820. Trykt hos N. Wulfsberg og Chr. Grøndahl.

Holst, Poul. *Kongeriget Norges andre ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1818. Anden Deel, indeholdende Forhandlingerne i April og Mai Maaneder*. Christiania 1820. Trykt hos Chr. Grøndahl og N. Wulfsberg.

Holst, Poul. *Kongeriget Norges andre ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1818. Tredie Deel, indeholdende Forhandlingerne i Juni Maaned*. Christiania 1820. Trykt hos Chr. Grøndahl.

Holst, Poul. *Kongeriget Norges andre ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1818. Fjerde Deel, indeholdende Forhandlinger i Juli Maaned*. Christiania 1820. Trykt hos N. Wulfsberg.

Holst, Poul. *Kongeriget Norges andre ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1818. Femte Deel, indeholdende Forhandlingerne i August Maaned.* Christiania 1820. trykt hos Chr. Grøndahl.

Koht, Halvdan, *Fra den gamle bonde-opposisjon: Brev og innlegg fra stortingene 1818, 1821, 1822 og 1833 av Jacob Hoel.* Utgitt ved den norske historiske forening. Grøndahl & søns boktrykkeri. Oslo 1927.

Lindbæk, Sofie Aubert. *Karl Johans brev till riksståthållaren Mörner 1816-1818,* Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande skandinaviens historia. Historiska handlingar del 30:1. Stockholm 1935.

Lindbæk, Sofie Aubert og Reidar Omang. *Stattholder Carl Mörners brev til Carl Johan 1816-1818.* Oslo: I kommisjon hos Jacob Dybwad 1938.

Wincent's Sebbelow finansplan, levert til Odelsting 7. mars 1818:

Forslag til strax at afhjælpe det Norske Folks Nød, Frygt og Pengetrang, ved uopholdelig at give det tilbage Alt, hvad det har været aftvunget til den tvungne Banks Fond, og siden at gjøre det stort og lykkelig ved et stadigt Pengevæsen og en forbedret Agerdyrkning m.m., af W. Sebbelow Overkrigs- Commissair og Storthings- Repræsentant fra Christiansands Bye. Christiania: trykt hos Jacob Lehmann 1818.

Digitale kilder og lovverk

Claus Pavels dagbøker 1812-1822:

www.dokpro.uio.no/litteratur/pavels/aar_frame.html (18. november 2009)

Den norske Grunnloven, 4. november 1814, fra Nasjonalbiblioteket base:

www.nb.no/baser/1814/4nov2.html (18. november 2009)

Digitalt avisbibliotek hos Nasjonalbiblioteket:

www.nb.no/avis/index.html (18. november 2009)

Folketelling 1801 ved Digitalarkivet:

www.digitalarkivet.no/cgi-win/WebMeta.exe?slag=vismeny&katnr=1&emnenr=2&spraak=n
(18. november 2009)

Kong Christian den femtes norske lov av 1687:

www.hf.uio.no/PNH/chr5web/chr5home.html (18. november 2009)

Litteraturliste

Anker, Thor. ”Bondeoprøret i 1818 opplevet av sogneprest i Asker Jacob Neumann (1772-1848)”. i Arnstein Kirste (red.). *Asker og Bærum historielag*. 1996 (3): 225-230

Bergkvist, Johanne, “*en Haard og Dyr Tid*”: *Fattigdom, tigging og løsgjengeri i Christiania 1790-1802*. Masteroppgave i historie, Universitetet i Oslo 2008.

Bjørn, Claus. *Bonde, herremand, konge: Bonden i 1700-tallets Danmark*. København: Gyldendal 1981.

Chartier, Roger. ”A new political culture” i *The Cultural Origins of the French Revolution*. Durham: Duke University Press 1991 (optrykk 1993):136-168

Dyrvik, Ståle m. fl. *Norsk økonomisk historie 1500-1970: 1500-1850*. Bind 1. Bergen: Universitetsforlaget 1979.

Dyrvik, Ståle og Ole Feldbæk. *Mellom brødre 1780-1830*. i Knut Helle m. fl., *Aschehoug Norges historie*, bd. 7. Oslo: Aschehoug 2005.

Dørum, Knut. ”Hvordan kullbøndene seiret i striden med Bert Anker. Bondepolitikk og bondeøkonomi rundt Oslofjorden på 1700-tallet”. *Historisk tidsskrift* 2006 (3): 403-431.

Dørum, Knut. ”«Den gamle kongetroskap sættes stadig mer paa prøve.» Fant det sted et skifte i den norske allmuens syn på kongen og regjering i 1807-1814?” i Bård Frydenlund og Rasmus Glenthøj (red.) *1807 og Danmark-Norge: På vei mot atskillelse*. Oslo: Unipub 2009.

Flaten, Hans, *Hemsedal 1814-1914*, Hemsedal: Hemsedal kommunes forlag 1914.

Furseth, Inger. *People, faith and transition- A comparative study of social and religious movements in Norway, 1780-1905*. Doktorgradsavhandling (dr. polit.), Universitetet i Oslo 1999.

Gustaffson, Harald. *Political interaction in the Old Regime: Central Power and Local Society in the Eighteenth-Century Nordic States*. Lund: Studentlitteratur 1994.

Hornemann, Emma Elizabeth. "Det tumultu[er]iske Optrin" Bergen 1814- et norsk matopptrinn sett i lys av ulike opprørsteorier. Hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Bergen 1995.

Johnsen, Berit Eide og Gustav Sætra (red.). *Kristian Lofthus og hans tid: artikler fra historisk sommerseminar arrangert av Høgskolen i Agder i samarbeid med Lillesand kommune*. Kristiansand: Høgskolen i Agder, Avdeling for humanistiske fag 1998.

Katajala, Kimmo (red.). *Northern Revolts: Medieval and Early Modern Peasant Unrest in the Nordic Countries*. Helsinki: Finnish Literature Society 2004.

Kjeldstadli, Knut. *Fortida er ikke hva den en gang var – En innføring i historiefaget*, Oslo: Universitetsforlaget 1999.

Koht, Halvdan. *Norsk bondereising: Fyrebuing til bondepolitikk*. Oslo: Aschehoug 1926.

Langeland, Nils Rune. *Siste ord: Høgsterett i norsk historie 1814-1905*. Oslo: Cappelen 2005.

Langen, Ulrik og Jakob Sørensen (red.). *Rygternes magt*. København: Høst & Søn 2004.

Lindanger, Birger (red.) *Bondemotstand og sjølvkjensle på Sørvestlandet: seminarrapport Utstein Kloster 2002*. Haugaland akademi 2002.

Lucas, Colin. "The Crowd and Politics between "Ancien Regime" and Revolution in France" i *The Journal of Modern History*, Vol. 60. No. 3: 421-457.

Maurseth, Per. *1814-1844*, i *Sentraladministrasjons historie*. Bind 1. Oslo: Universitetsforlaget 1979.

Munksgaard, Jan Henrik (red.). *Vår barndoms have: Årbok for Vest-Agders fylkesmuseum*. Kristiansand: Vest Agder fylkesmuseum 1996.

Neveux, Hugues og Eva Österberg. "Norms and Values of the Peasantry in the Period of State Formation: A Comparative Interpretation" i Peter Blickle (red.). *Resistance, Representation and Community*, Oxford: Clarendon Press 1997: 155-184.

Nordby, Trond. *I politikens sentrum: Variasjoner i Stortingets makt 1814-2000*. Oslo: Universitetsforlaget, 2000.

Nielsen, O. "En gammel hallings beskrivelse af hallingtoget til Kristiania 1818" i Rogning S. S. (red.), *Hallingen, udgivet af Hallinglaget i Amerika*, april 1919 (26): 417-418.

Njåstad, Magne. "Formell og uformelle ressurser", i *Svensk historisk tidskrift* 2006 (4): 625-642.

Nielsen, Yngvar. *Norges historie efter 1814: 1815- 1822*. Bind 1. Kristiania: Selskabet for Folkeoplysnings Fremme 1882.

Nielsen, Yngvar. *Norges historie efter 1814: 1823-1830*. Bind 2. Kristiania: Selskabet for Folkeopplysningens Fremme 1887.

Opsahl, Erik og Sølvi Sogner. *I kongenes tid, 900-1814* i Knut Kjeldstadli *Norsk innvandringshistorie*. Bind 1. Oslo: Pax 2003.

Ottosen, Rune, Lars Arve Røssland og Helge Østebye. *Norsk pressehistorie*. Oslo: Det norske samlaget 2002.

Pryser, Tore. *Norsk historie 1815-1860: Frå standssamfunn mot klassesamfunn*. Oslo: Det norske samlaget 1999.

Reinton, Lars. *Folk og fortid i Hol: Frå 1815 til vår tid*. Bind 2. Oslo: I kommisjon hjå Grøndahl & søn 1943.

Rian, Øystein. «Den frie og stolte norske bonden, Myter og realiteter», i Harald Winge (red.) *Lokalsamfunn og øvrigheten i Norden ca. 1550-1750*, Oslo: Norsk lokalhistorisk institutt 1992: 117-159.

Rygg, Nicolai. *Norges Banks historie*. Bind 1, Kristiania 1918.

Rønningen, John. *Nesboka: Bygdehistorie for Nes i Hallingdal*. bind 1, Nesbyen: Nes kommune 1981

Schwach, Conrad. N. *Erindringer af mit liv 1790-1830 indtil ankomsten til Trondhjem: nedskrevne i Aaret 1848*. redigert av Arild Stubhaug og Kamilla Aslaksen. Oslo: Ka forlag 2008.

Scott, James C. *Domination and the Arts of Resistance: Hidden transcript*. New Haven: Yale University Press 1990.

Seip, Jens Arup. *Utsikt over Norges Historie*. Oslo: Gyldendal (1974) 2002.

Sejersted, Francis. *Den vanskelige frihet: 1814-1851*, i Knut Mykland (red.) *Norges historie*. bd. 10, Oslo: Cappelen 1995.

Sennefelt, Karin. *Den politiska sjukan. Dalaupproret 1743 och frihetstida politisk kultur*, Hedemora: Gidlunds Förlag 2001.

Steen, Sverre. *Det frie Norges: På fallittens rand*, Oslo: J. W. Cappelens Forlag 1953, 9-11.

Svello, Hallvard. *Boka om Gol: Frå bustejing til kommunalt sjølvstyre* Gol: Grøndahl & søn boktrykkeri 1961.

Sætra, Gustav. ”Norske bondeopprør på 1700-tallet, en trussel mot den dansk-norske helstaten?” i *Historisk tidsskrift*, 1998 (3): 301- 315.

Tarrow, Sidney. *Power in Movement: Social Movement and Contentious Politics*. Cambridge: Cambridge University Press 1998.

Thompson, E. P. *Customs in Common*. London: The Merlin Press 1991.

Trangberg, Anne, *Ringsakboka III: Korn og klasseskille 1160-1840*. Bygdebok for Brøttum, Veldre, Ringsaker 1993.

Österberg, Eva. «Bønder och centralmakt i det tidigmoderna Sverige. Konflikt-kompromiss-politisk kultur» i *Scandia- Tidskrift för historisk forskning*, 1989 (1): 73-93.

Forordninger og lovverk

Smith, Peter Herslev. *Kongelige Forordninger og aabne Breve samt andre trykte Anordninger: 1755-1800*. Bind 2. Christiania: Wulfsberg 1824.

Oppslagsverk

Jansen, Einar (red.). *Norsk biografisk leksikon*. Bind 6. Oslo: Aschehoug 1935.

Internettressurser

Artikkel om Carl Henric Röslein på Stortinget nettutstilling i anledning 1905 jubileum:
www.stortinget1905.no/main.php?modul=2&h=13&u=70&popup=0#anker3 (5. mars 2009)

Liers historie på internett:

www.lier.kommune.no/liers-historie/ (18. november 2009)

www.lier.kommune.no/liers-historie/skal_landet_bli.htm (18. november 2009)

Imsen, Steinar og Harald Winge. *Norsk historie leksikon: Kultur og samfunn ca. 1500 til ca. 1800*. 2. utg. Oslo: Cappelen 1999:

www.lokalhistoriewiki.no/index.php/Leksikon:Hovedside (18. november 2009)

Store norske leksikon og *Biografisk leksikon* på internett.

www.snl.no (18. november 2009)

Vedlegg

Vedlegg 1: Utdrag av Wincent Sebbelows finansplan, levert til Odelsting 7. mars 1818⁵⁶⁹

Forslag til strax at afhjælpe det Norske Folks Nød, Frygt og Pengetrang, ved uopholdelig at give det tilbage Alt, hvad det har været aftvunget til den tvungne Banks Fond, og siden at gjøre det stort og lykkelig ved et stadigt Pengevæsen og en forbedret Agerdyrkning m.m.,
af W. Sebbelow Overkrigs- Commissair og Storthings- Repræsentant fra Christiansands Bye.

Je ne pretends point d'instruire des hommes plus sages que moi. Il me suffit d'avoir dit asses pour consoler mon pays.

Rousseau,

Lettre a Mr. d'Alembert.

Flere af Norges fornuftige Mænd, og tillige sande Fædrelandsvenner, have ofte i det sidste Aar paastaet, at Norge nu er saaledes ødelagt, at det er næsten uden Redning. Og, naar jeg har bestræbt mig for, at overbevise dem om det Modsatte, have de, istedetfor at gjendrive mine fremførte Grunde med fornuftigere Grunde, spurgt mig med Bitterhed: kan De skabe Noget af Intet? eller hvad mener De vel at kunne udrette i et Rige, hvor Folket hverken har Penge eller Credit; hvor det mangler til Føde og Klæder, og hvor Armod er bleven saa almindelig, at de nødvendige Skatter og Afgifter til Statens Sammenholdelse og Vedligeholdelse ikke kunne betales, men maae tilveiebringes ved Udpantninger og Auctioner over Indvaanernes umistelige og uundværligste Ting, som der sælges til saadanne Spotpriser, formedelst den rasende Pengemangel, at Alt, hvad en Velstandsmand eier, neppe er tilstrækkelig paa denne Maade til Skatternes Betaling, og hvorved Manden med Familie lovformelig rives ud af sin lykkelige Forfatning og overgives til den yderste Armod og Elendighed, og saaledes Staten med ham?

Jeg nægter aldeles ikke, at vor nærværende Tilstand jo er elendig, sørgelig og høist betænkelig, hvis den nogen Tid skulde vedvare; men da jeg føler mig overbeviist om, at det er blot menneskelige og overvindelige Lidenskaber og Svagheder, som have fremvirket denne vor sørgelige og frygtelige Tilstand og alt det Onde, som nu plager, nedtrykker og bekymrer hver veltænkende Normand og Normands Ven, og at vor store Trang og Ar-

Side 4

mod ikke er nogen Følge af Mangel paa Resourcer hos os selv, eller deraf, at Riget skulde have et saa uselt indvortes Værd, og Folket saa liden Følelse, Evne og Kraft, at det ikke selv skulde kunne reise sig af den Afmagt og Kraftløshed, det nu ligger nedsjunket i; saa er jeg

⁵⁶⁹ Forslag til strax at afhjælpe det Norske Folks Nød, Frygt og Pengetrang, ved uopholdelig at give det tilbage Alt, hvad det har været aftvunget til den tvungne Banks Fond, og siden at gjøre det stort og lykkelig ved et stadigt Pengevæsen og en forbedret Agerdyrkning m.m., af W. Sebbelow Overkrigs- Commissair og Storthings- Repræsentant fra Christiansands Bye. Christiania: trykt hos Jacob Lehmann, 1818. Samlet på 30 sider. Deler av tekstpartier er utelatt. Sidetallene i teksten referer til de originale sidetallene.

ikke alene uden al Frygt for total Ødeleggelse, Fornedrelse og Undergang; men jeg seer endog ganske klarligen, at, naar vi ikke lade Mismod tage Overhaand, men aabne Øinene for alle de Redningsmidler, vi have, og anspænde alle vore Kræfter for at bruge dem, og vi i alt lade Viisdom og Klogskab styre vore Handlinger, saa kunne vi lettelig reise os af vort dybe Fald til Hæder, og vi skulle da snart igjen blive et anseet, rigt og lykkeligt Folk.

Jeg for min Deel har den fuldkomne Overbeviisning, at der i denne Verden ikke existerer noget Land eller Rige, som lettere og hastigere kan ophjælpes og bringes til Velstand, Flor og Herlighed, end just Norge; thi i de fleste europæiske Stater har der i de sidste 30 til 50 Aar været anvendt alle Midler, for at gjøre Statshuusholdningens sande Grundsætninger ligesaa almindelige, som Opmuntringerne til Landvæsenets Forbedring og Konstflidens Udvidelse, og derved have de naaet omtrent den Grad af Culture og Velstand, de kunne bringes til, uden overordentlige Midler, og have saaledes ingen eiendommelige Resourcer tilbage, hvis uventede Ulykker skulde bringe dem i Armod, og der ingen Hjælp kunde ydes dem af et rigt Skatkammer. Ganske anderledes er det derimod i Norge; thi, uagtet dets høie Alder, er det endnu i sin sande Naturungdom. Det er endnu for største Deel indhyllet i den haarde raae Materie, som skjuler og tilstopper de mange Kildevæld, hvoraf umaadelige Rigdomme kunne øses; det er, lignelseviis talt, som en ved Landeveien liggende uindhegnet feed Ager, der endnu aldrig har været optaget til Dyrkning, fordi man frygtede for, at dens Grøde vilde blive opædt og opnavet af fremmede Creature. Og skulde det, som Nogle have meent, i Fortiden have været et poltisk Princip, at man, for at vedligeholde det Norske Folks indvortes Fred, og for ikke at vække mægtigere Nationers Misundelse til at bryde den udvortes, maatte sørge for, at Norge ikke fremkom til nogen mærkelig høi Grad af Cultur og Velstand; saa, hvor skadeligt for Norge dette Princip end synes at været, seer man dog ogsaa deri Forsynets gode og vise Styrelse; thi havde vore mange Rigdomsvæld fra Fortiden været gjorte tilgængelige, og alle været aabnede, saa havde de og alle været udtømte og

Side 5

udtørrede; og hvad Trøst og Haab skulde vi da nu i denne vor trange og kummerfulde Stilling have havt? Hvor vi nu henvende Øiet overalt i Riget, og paa det store Hav, som det begrænder, saa fremviser Naturen os sine mange og store Forraadskamre fyldte med udtømmelige Rigdomme og Kostbarheder, og vinker ad os, ja ligesom venlig anmoder os om, at vi dog ville lære at gaae og bruge vore Kræfter, for at komme og tage saameget, vi selv ville; den gjentager for os med høi Røst dens i mange Aarhundrede forsyndte Bud: ”at Norge skal være Konstflidens Land”, hvorved det alene kan hæve sig til samme Høide og Anseelse, som andre Europas rige og mægtige Land. Hvilket Land i Verden kan i Rigdomme af saamange forskjellige raae Naturting til Forædling lignedes med Norge? Er her dog ikke alt det i stor Overflødhed, som kan skaffe et Folk Velstand, Magt og Herlighed? Naturen frembragte her ypperlige Mennesker, og begavede dem med fyrig Aand, stærke Legemer og med et ubeskriveligt Remme og Behændighed til Alt; den bestemte Norge til at være en Handels- og Søstat, og gav dets vidstrakte Søkyster en Mængde sikre Havne, der kunne og maae nødvendig søges af fremmede Nationers Skibe; og den omgav vore Kyser med et stort bundløst Hav, fyldt med Millioners Millioner kostbare Fiske, som vi efter Behag kunne tage saamange af, som vi ved Forstand og Øvelse ville gjøre os beqvemme til, og som alle Europæiske Folkeslægter ere begjærlige efter at nyde og villige til at give os deres Guld og Sølv for. Naturen gav derhos Norge ved Siden av Vandfald, Elve og Vandløb overalt, Træ, Metaller, Jord og Steenarter, som ved deres store Mængde og Forskjellighed og Kostbarhed i forædlet Tilstand kalde høit Beboerne til Konstflid, og ved den til stor Velstand og et lykkeligt Liv; men denne berigende Konstflid er jo næsten endnu fremmed her i Landet. Andre Landes Folk blive rige og lykkelige ved den Flid, de anvende paa at forædle de Norske Producter, vi i raae Materie afsende og afhænde for, saa at sige, Intet, men, som vi, for

forsætlig at forarme os, igjen forskrive forædlede tilbage, og betaler da fra 100de til 1000de Gange mere end vi fik. Og, desværre! man har altforlænge søgt at vedligeholde den Lære, at Norges Jord ikke kan dyrkes og gjøres frugtbar; og derfor er vort Landvæsen endnu for største Deel et udannet Chaos. Men de senere Erfaringer overalt have beviist, at Norges Jordbund meget let kan dyrkes og bringes til at give mange flere Fold Frugter, end der i Almindelighed indhøstes i de os bekjendte rige Kornlande; og

Side 6

denne Erfaring har tillige overbeviist os om, at der ved Jndsigt og Arbeide kan frembringes flere Kornvare af den Norske Jord, end dets Jndbyggere kunne forbruge. Ikke desmindre plages vi endnu af Hunger, naar Østersøens og Danmarks Kornvarer og Fødemidler ikke tilbringes os. Vi ville heller bortgive og udsende af Landet vor Velfærd, og være forarmede og uskikkede til ethvert nyttige Foretagende, end vi ville ved Arbeide og Flid og erhvervet Jndsigt aftvinge vor egen Jordbund det, vi behøve til vor Underholdning og Vellefnet. Ved Oplysning og Dannelse, ved Arbeidsomhed, Flid og Vindskibelighed kunne vi have alle Livets første Nødvendigheder hos os selv; men endnu købe vi saavel det Nødvendige som det aldeles Unødvendige i meget stor Overflødighed, for at ødelægge vor Formue, vor Sundhed og Kraft, for at tilintetgjøre vor Agt og vor Hæder, vor Ære og vor Lykke. Vedblive vi at handle saaledes saa kan Jngen og Jntet redde os. Kan vor nærværende Trang og vor frygtelige Stilling nu ikke fremkalde den almægtige Friheds og Fædrelandskjærlighed, og kan dens Almagt nu ikke vække selv Ladheds og Undertrykkelsens døde Aand til Vindskibelighed, til Anstrængelser og til Borgerdyder, saa ophøre vi at være et selvstændigt Folk, og blive da, efter Fortjenelse, kun foragtelige Slaver. Hertil maa jeg vente, at hver Bonde og Borger vil svare mig: en 10 Aars ødelæggende Krig og flere Aars Hungernød og Dyrtid medtog den største Deel af vor Velfærd og svækkede vor indvortes Kraft. De senere politiske store Begivenheder i Europa tilintetgjorde vor Handel og Søfart, og med den vor Virksomhed og vor Næring. Tilvant Ødselhed, et falsk Haab om bedre Tider og en ubegrændset Egennytte hos Nogle, hjalp vort forstyrrede og usle Pengevæsen at føde af sig det altfortærende Væsen, man kaldler Cours, som stjal, og som fik Lov til at stjæle fra os vor sidste Nødskilling; og derved, samt ved de os senere paalagte svære Skatter og Byrder, forenet med en dræbende Pengemangel i Riget, ere vi nedsjunkne saa dybt i Armod og gjorde saa mod- og kraftløse, at vi nu Jntet kunne foretage os, hverken til eget eller Fædrelandets Gavn og Bedste. Vi ere aldeles uden Penge og Credit, og vore Eiendomme ere pantsatte. Vort Huusgeraad og vore Creature udpantes for Skatter, som vi ikke kunne betale; de Tjenestfolk og Arbeider, vi nødvendig maatte have, for at vedligeholde vor Drift og Næring, kunne vi ikke holde, da vi ikke kunne lønne dem. Vi ere villige til at arbejde, til at gjøre alt det Gavn og alle de Forbedringer, J kunne ønske, til at gjøre alle de nye Anlæg og Jnd-

Side 7

retninger, hvorfra J skjønne Rigets mangfoldige raae Naturting kunne udgaae forædlede til Krafts og Velstands Jndbringelse fra fremmede Nationer; men J maae dertil skaffe os Penge, og gode Penge. Skaf os strax saamange af disse, som vi nødvendig behøve, saa tilintetgjør J al vor Nød og Elendighed, og saa skulle vi med Mod og Lyst og Haab trolig anvende dem og vore Kræfter, efter Eders Anviisning, til eget Vel og til Rigets Opkomst og Flor! Vi fordre nu med fuld Tillid Hjælp og Redning af Eder, J Fædrelandets Fædre!

Sørgelig er Skildringen, og stor er Fordringen, og frygtelig er den, fordi den er Alles, og fordi den er retfærdig og billig; thi uden dens Fyldestgjørelse kunne Undersaatternes Fred og Virksomhed, Sikkerhed og Liv ikke vedligeholdes, og endnu mindre Staten. Men væbner man sig med fornuftig Tænkning, saa forsvinder Frygten; thi hvor der er Jndpodning af Selvtænksomhed, af Redelighed og godmodig Velvillie i rolig Sindighed, og af opmuntrende

Samvirkning af Alle til Alles Vel, der er al Hjælp mulig, der er Beskjermelse for Alle mod al Fare og Ulykke. Og var jeg end ofte i høi Grad bekymret over den Tilstand, hvorunder jeg selv, saavel som enhver min Medborger, nu saa haardt lider, saa var jeg dog aldrig uden dette Haab og denne Trøst; thi den er end mere grundet paa den faste Overbeviisning, at i et Rige, som Norge, hvor der tælles saamange udmærkede oplyste og indsigtfulde Mænd, hvor Folket er ædelt og har selv Kraft og Villie, og tillige har en Fyrste, hvis Genius gaaer med Fakkelen i Haanden foran, der skal, naar man selv vil, Frygt og Trang og Armod vige, og der skal Lys og Liv og Velstand og Lyksalighed udbrede sig endog til den usleste Vraae i den yderste Afkrog. Det er denne Overbeviisning, der har oplivet mig og givet mig Kraft og Mod til, at anvende mine ringe Evner og min yderste Bestræbelse for, at fremsætte mine Tanker over Folkets vigtigste Sag, over Fædrelandets hastende Tarv, som et ufuldendt Forsøg, til modnere Eftertanke og fuldstændigere Udarbeidelse af de Kyndigere, Skarpsindigere og mere Erfarne. Af Mangel paa de fornødne Oplysninger kunne mine Beregninger umulig være nøiagtige; ligesom jeg ei heller, af Mangel paa Tid, har kunnet tilbørlig fuldende dette Arbeide; men, uagtet disse store Mangler, haaber jeg dog, som det er indlysende for mig, at det vil blive indlysende for Alle, at Norge kan faae en tilstrækkelig solid og uforgængelig Bank, samt et fast, varigt og uforanderligt Pengevæsen, og at ei alene al Folkets Kum-

Side 8

mer, Trang og Nød strax skal blive afhjulpen, men endog, at Rigets Opkomst, Flor og Herlighed skal vorde en udeblivelig Følge, hvis Storthinget antager, som Grundlag for Norges Bank, følgende, eller lignende,

Bestemmelser:

- 1) Norges Bank skal være national. Dens Fond og dens Indtægter tilhøre saaledes Jngen i Særdeleshed, men hele det Norske Folk; og skal desaarsag til evig Tid være udelelig og uophørlig.
- 2) Ved Overskudet af dens bestemte Jndtægter og de Fordele, den ved klog Bestyrelse kan skaffe sig, skal dens Fond og Virksomhed stedse forøges; thi den skal være Hovedkilden til Rigets Opkomst, Flor og Herlighed.
- 3) Bankes Hovedsæde skal være i Christiania; men den skal have Filial-Afdelinger i de øvrige Stiftsstæder, som faaer hver sin passende Deel af Bankens faste Fond i Forvaring.
- 4) Banken modtager strax de 2 Millioner rede Sølv, som ved Ligning og Tvang ere indkomne; men de udsteder strax og uden Ophold 2 Millioner Speciedalersedler, hvoraf enhver Bankyder strax leveres tilbage ligesaamange Speciedalersedler, som han har indleveret Sølvspecier til Banken.

Anm. Paa denne Maade faaer hver Mand øiebliklig tilbage hver Skilling, han har maattet afgive til Banken i Sølv; vel kun i Sedler, men disse Sedler ere ligesaa gode som Sølv, og kunne aldrig blive mindre værd end rede Sølv, fordi der i Banken er tilstrækkeligt Sølv til at indløse hver Seddel med, naar det fordres. Og at disse Sedler skal blive bedre end det rede Sølv, skal jeg ved denne Plan og dens beregnede Følger nærmere godtgjøre⁵⁷⁰*).

⁵⁷⁰ *) Ved at give Nationen tilbage i denne Trangens og Nødens Tid, de fra den aftungne 2 Millioner Sølvspecier, tilintetgør man al den Nød og Trang, og reiser det dybtaldne Folk til Hæder og Lyksalighed. Jeg skal ved et Exempel gotgjøre det. Sæt at Thorbjørn har maattet betale 1000 Sølvspecier til Banken, af hvilke han paa en kort Tid har faaet laant de 800 paa sin Gaard, som han for nogle Aar siden købte og betalte med 80,000 Rbdlr. Jeg vil her ei tale om anden Gjeld. [Side 9] Tager nu Creditor-Dom over ham, og gjør Execution hos ham for de laante 1000 Sølvspecier, saa bliver denne Eiendom nu solgt for maaskee 500 Sølvspecier og muligt meget mindre, da Jngen i Almindelighed kunne købe til nogen Priis forbi de ikke har noget at købe for. Til at betale de resterende 500 Specier sælges altsaa hans øvrige Eiendele, Besætning og Jndboe, Klæder og Alt, og endda bliver han maaskee skyldig. Denne Mand med Familie er da saaledes bleven huusvild, arm og nøgen. Naar nu derimod

Side 9

5) De Sølvbarrer, Mynter, Skillemynt og Tiendekobber med mere, som Regjeringen, efter sidste Storthings Forhandling, har under sin Forvaring, afleveres strax til Banken, for at den uopholdelig kan besørge myntet og sat i Circulation 200,000 Speciedaler Skillemynt, som er den allermindste Sum, der behøves i Omløb ved Siden af 3,800,000 Speciedalersedler, som Banken skal sætte i Circulation i Aar, og hvortil den skal faae Sølv.

Anm. Af Regjeringens Opgivelse til det sidste Storthing vil man faae Kundskab om, hvormange hundrede tusinde Specier de Sølvbarrer, Mynter, Skillemynt og Tiendekobber etc. beløbe sig til, som Regjeringen har under sin Forvaring. Jeg har et Sted, men hvor, erindrer jeg slett ikke, seet det beregnet til 300,000 Specier. Af denne Sum benytter jeg mig derfor til denne min løselige Beregning; thi, forinden man har faaet nøiagtig Kundskab om Statens Formuebeholdning, samt om dens Indtægter og Udgifter og Overskud, kan der umulig gjøres nogen feilfri Beregning. Men skulde ogsaa No-

Side 10

get af denne beregnede Indtægt komme til at mangle mig omsider, saa veed jeg Udveie til at supplere det Manglende. Af det trykte Regnskab over den Norske Stats Indtægter og Udgifter for Aaret 1815 har jeg ikke kunnet benytte mig, fordi jeg begriber det ikke. Og endnu mindre begriber jeg, hvad der kan have bevæget det sidste Storthing til at antage som en Grundsætning, at det Norske Folks Virksomhed og dets Handel og Søfart, hvor indskrænker den end monne være, kan holdes i Gang og i Live ved en total Pengesum i Riget af 2,000,000 Speciedalere, som i deres Fødsel skulde begynde med en Cours Udenlands af 50 pCt [prosent]. Hvormange enkelte Handelshuse existerer der vel ikke i alle Stater, som bruge over 2,000,000 til deres Handel og Virksomhed. Til de nødvendige Fabrikers Anlæg og Drift, Norge bør have, og som det efter Naturens Gavnildhed, Anviisning og Tilraab for land Tid siden burde have havt, er endog 2,000,000 Specier utilstrækkelig. Nu til Søfart, Fiskerie og Handel, og den almene Industrie og Virksomhed, som ene kan give Velstand og gjøre et Folk rigt og lykkeligt og mægtigt; saa til alle de Fødemidler, vi for Øieblikket behøve fra Fremmede Land, fordi vi aldrig tænkte paa, alvorlig at kræve dem af vore overflødige urørte Jordstrækninger, hvis store Frugtbarhed vi omhyggeligen fornægte og holde skjult med en for Luft og Sol ugjennomtrængelig, flere Aarhundrede gammel, Skorpe. At man, uden at foraarsage Bonden Udgifter og Byrder, kan faae saamegen Jord opdyrkes, at Norge inden 5 Aar kan undvære Korntilførsel, skal jeg paa et andet Sted godtgjøre.

- 6) Statens udestaaende Fordringer, som i en Rigstiende er anslaaet til 700,000 Sp., overgives til Banken, som dens fulde Eiendom.
- 7) Paa de i 5te og 6te § anførte, af Banken modtagne eller overgivende Summer udsteder den strax 1,000,000 Speciedalersedler, hvilke maae være færdige saa hastig muligt er, og saasart de ere færdige, besørger Banken ved alle Oppebørselsbetjente i Riget, og efter det

denne Mand leveres tilbage de ham til Banken aftungne 1000 Sølvspecier i Sedler ligesaa gode som det rede Sølv, saa giver han gladelig som en Gave til Banken de 200 Specier, og han betaler sin Gjeld med de andre 800 Specier, og saa eier han ikke allene uden Sorg og Frygt for Fremtiden sin Gaard og alt hvad han før eiede, og kan med sin Familie leve et lykkelig Liv, men han eier endnu mere; thi ved at have sadt en tilstrækkelig Masse af gode Penge i Circulation i Riget, have alle Eiendomme faaet deres fulde Værd, saa at han da kan faae 5000 Specier og derover for sin Gaard, om han vilde sælge den. Denne Familie og alle Andre i samme Stilling, ere da ikke allene reddede for Armod og Ødelæggelse, og Staten med dem, men de ere blevne lykkeligere og rigere end de før vare. Saaledes ogsaa Staten. Jeg haaber at Enhver begriber dette.

allerkorteste Varsel, alle de Rigsbanksedler, som ere blot i Norge, indløste, efter den Værd, Stortinget har givet dem; ligesom Regjeringen da

Side 11

til samme Tid befaler, at Rigsbanksedler ikke mere blive modtaget i Statens Casser eller i nogen Slags Betaling.

- 8) Stortinget udnævner 5 af dets Repræsentanter til, een Maaned efterat enhver Bankyder har faaet sine til den tvungne Bank indleverede Sølvspecier tilbageleverede i Speciesedler, og efterat de 200,000 Specier Skillemynt ere satte i Circulation ved denne Tilbagelevering, at omreise, Een i hvert Stift, for, i Forening med nogle af de meest agtede Mænd paa ethvert Sted, at formaae Folket til, ved at overtude det om den store Fordeel, det vil forskaaffe Enhver, og der Velstands og lykkelige Rige Norge derved kan blive, at Alle og Enhver erklærer sig villig til, eengang for alle at give et ubetydeligt lidet Bidrag som Gave til Banke, enten i Sølv eller afsættelige Varer, og slet ikke mere, end hvad Enhvers Fædrelandskjærlighed og Formuetilstand tillader ham at give.

Amt. Da nu Jngen har givet Noget til Baken, saasom Enhver, der har ydet sit paalignede Bidrag til den tvungne Bank i Sølv, har faaet samme tilbage i Sedler, der ere ligesaa gode og gjældende som rede Sølv, og den herskende ødelæggende Pengetrang ved dem er aldeles bleven afhjulpen, og mere end afhjulpen, formedelst dette ubrugelige Sølv Forvandling til gangbar gjældende Mynt i større Mængde, end den, man tilforn havde: saa kan der aldeles ingen Tvivl være om, at der jo paa denne Maade, ved disse frivillige Gaver, vil indkomme i det allermindste 900,000 Specier, da denne Sum tilveiebringes ved 1 Specie for hvert Menneske overhoved beregnet. Hvormange ere der vel ikke, som med Glæde give saaledes frivillig betydelige Summer, da han deraf og derved med fuld Sikkerhed kan beregne sig selv og Fædrelandet saa betydelige Fordele. Man modtage, hvad Enhver har at give, hvad enten det er Guld, Sølv, Penge eller afsættelige Varer, saasom: Fisk, Tran, Jern, Kobber, Korn, Smør, Talg, Huder, Skind, Bord og Planker og flere saadanne Ting, som ere afsættelige Udenlands, thi ethvert Steds Kjøbmand veed at forvandle disse Varer til rede Sølv. J hvert Kjøbs- og Ladested udvælge Jndvaanerne mellem sig en Committee til at modtage disse Gaver, og til at forsende og forhandle de indsendte Varer. Endskjøndt jeg

Side 12

nu fast troer, at der paa denne Maade vil blive givet til Banken en langt større Sum end de beregnede 900,000 Specier, saa har jeg dog ikke gjort sikrere Regning paa disse, end at jeg er uden al Forlegenhed, om endog en stor Deel skulde afgaae.

Giveren bestemmer selv, til hvilken Tid han vil levere sin skrevne Gave i den ham nærmeste Bye, dog at det skeer inden Aarets Udgang, da den efter den Tid kræves og erholdes paa samme Maade som andre Skatter.

- 9) Naar disse Subscriptionslister ere sluttede, og hvorved haves Sikkerhed for til den bestemte Tid at modtage de beregnede 900,000 Specier, saa udsteder Banken derpaa Speciesedler for disse 900,000 Specier, som skal være færdige til Udtælling til medio December 1818, da Banken paa en klog Maade indfordrer til Ombytning eller Jndløsning den øvrige Rest af de Norske Rigsbanksedler efter den Værd, Stortinget har givet dem. De af disse, som efter en saadan klok betimelig Jndkaldelse ikke indkomme til Ombytning med Norske Speciesedler inden 31te December 1818, blive aldeles ugjældende og uindløselige. Den hele Skares Mangfoldighed af disse Ulykkens Rigsbanksedler i ødelæggende Navneværdie bliver derefter med al muelig Høitidelighed opbrændt den 5te Januarii 1819.

Anm. Jeg har forudsat, at det sidste Storthing er blevet fuldelig oplyst om, hvormange Rigsbanksedler Norges Regjering har udsedt, og at det har taget saadanne Forholdsregler, som tilstrækkelig have sikret Nationen mod Bedragerie i denne Henseende og for muelige falske Sedlers Jndløsning.

Til 5te Januarii 1819 har da Norges Bank indløst og tilintetgjort den hele frygtelige Hær af vore Rigsbanksedler, som nu i flere Aar saa skrækkelig har ødelagt os, og derimod har Banken til samme Tid sat i Circulation 3,800,000 Speciedalersedler, hvorfor den har i Forvaring ligesaa mange rede Sølvspecier, og har desuden i Circulation 200,000 Speciedaler Skillemynt.

Nogle mene, at man ikke kan sætte fast Liid til disse frivillige Gaver, da det skal være almindelig, at den, som kan undgaae at betale, betaler ikke. Kan saa være! men, naar her er Spørgsmaalet om en Gave af nogle

Side 13

Specier paa samme Tid, jeg tilbagegiver en beregnet aldeles tapt Capital, saa holder Normanden vist ikke Gaven tilbage, saameget mindre som det er en Gave til ham selv og til hans Efterkommere af uberegnelig Værdie. Skulde der være nogle, som ikke kunne gøres dette begribeligt, saa begribe de dog, at, naar de ved en saadan frivillig Gave kan befrie dem fra den for 13 Aar paalagte Skat af 2 Millioner aarlig, til Rigsbanksedlerenes Jndløsning, saa vilde de skade dem selv betydelig, hvis de holdt Gaven tilbage. Kan det ei heller begribes, saa bør man lade benævnte Stat vedblive. Men for at kunne faae opbrændt alle Rigsbanksedler den 5te Januarii 1819 maae de da inkaldes til 11te Junii eller 11te November *dette Aar* og gøres ugjældende, imod at Staten derfor udsteder Beviser mod No., og af hvilke der indløses hvert Skatteaar til en Sum af 2 Millioner Rigsbankdaler; og Enhver faaer da 12 sk. Species for hver Rigsbankdaler, hans Beviis lyder paa. Her er strax en nye Handelsgreen og Stof til dyb Eftertanke for vore jydske fordums kjære Brødre. Thi naar han faaer et saadant stadseligt Beviis fra Norges for de Rigsbanksedler, han hentede herfra for sine Gjæs og Flyndre og Sviin og Korn, saa begriber han snart, at det er noget, han ikke kan bruge til at betale sine Skatter med, eller købe noget for i Danmark; og saa reiser den kjære Ven til Norge med sit Beviis og nogle Sviin, og sælger alt saadant til os efter Markedspriser og Dagens Cours⁵⁷¹*).

Side 14

- 10) Det bliver strax ved Lov befalet, at af alle de fremmede Skibe, som ankomme her til Norges Toldsteder, betales fra 1ste April *dette Aar* alle Skibsafgifter, hvilke med Klogskab og til Fordeel for Norges egen Skibsfart nærmere bestemmes, samt Tolden af deres indehavende Ladninger ved Ind- og Udgaende, med rede Sølv eller Guld, efter den Værdie, Banken har bestemt for de forskjellige eksisterende Myntsorter, den modtager; hvilken Lov strax bekjendtgjøres i de Danske, Tydske, Hollandske, Franske og Engelske

⁵⁷¹ *) Skulde nogen ærlig Jyde de være uvidende om, at ovenanførte Fæehandlet daglig finder [?] Sted i Christiansand, og desaarsag kunde troe, at det var skrevet for at vilde fornærme Nogen, saa kan han blive overbeviist om Rigtigheden ved at reise til Christiansand, og opholde sig der blot i 8te Dage, da han i Almindelighed hver Dag vil see Jyder ankomme fra Nordstrand med deres smaa Fartøier ladte allene med levende Staldoxer, Sviin, Gjæs, Høns og Ænder og tørre Flyndre, som de sælge til billige Priser i Rigsbanksedler, hvilke de bringe med sig hjem. De beholde af disse Sedler blot saa mange de behøve for den næste Reise til Told- og Skibsafgifter i Norge, alle de øvrige sende de til Kiøbenhavn for der at sælges. Naar derimod vore smaa [side 14] Fartøier komme til Nordstrand med nogle faa Hundrede usle Bord og Lægter m.m. og hjembringe fra 50 til 100 Tønder Kornvare etc., saa have de derfor maattet betale i Told- og Skibsafgifter fra 80 til 100 Daler rede Sølv, thi Sedler modtages ikke der i Toldcasserne. Havde vi for længe siden fulgt Jydernes Exempel, saa havde vor Tilstand været gandske and erledes end den nu er.

Aviser, og af de Svensk-Norske Consuler i udenrigske Stæder, paa det Enhver, som sender Skibe med eller uden Ladninger her til Riget, betimelig kan drage Omsorg for, enten at sende de nødvendige Contanter med Skibene, eller og besørge disse Afgifters Betaling i rede Sølv eller Guld ved deres her i Landet havende Commissionairer.

Anm. Foruden at fornødent Sølv paa denne Maade kommer i Landet, (hvorfor ogsaa Danmark, formedelst en saadan Lov, nu har Overflødighed af Sølv) følger deraf endvidere det Gode, at enhver Norsk Handelsmand, som ønsker og bestræber sig for at have deslige Commissioner for Fremmede, maa forskaaffe sig fra andre Lande en bestandig Fond af rede Guld og Sølv, og den saa stor, som han tør gjøre sig Haab om at hans Commissioner vil blive store og mange til. Der vil saaledes i hver Norsk Bye hos flere Kjøbmænd findes bestandig Forraad af Sølv og Guld; og det vil endvidere bevirke, at kun de meest agtværdige og solide Handelshuse vil blive betroet deslige Commissioner i Almindelighed, og derved vinder vor Agtelse og Credit Udenlands.

- 11) Det betales strax ved Lov, at fra 1ste April *dette Aar* gives alle Norske Borgere 4 Maaneders Credit paa Told- og Skibsafgifter for de af deres Skibe og Ladninger,

Side 15

som i den Tid ind- og udklareres paa Toldboden til fremmede Stæder, imod at de for samme udstede et Bevis paa slet Papir, paategnet af Steders Forligelsescommissairer, hvorved de forpligte sig til, inden 4 Maaneder at betale det saaledes skyldige Toldboden med rede Sølv eller Guld; hvilket Beviis skal have samme Gyldighed og Executionskraft som en usvækkelig Dom, og derhos have Fortrinsret for al anden Gjeld.

Anm. Man kan i Almindelighed antage, at de fleste Norske Skibe have gjort Reise i kortere Tid end 4 Maaneder, og altsaa, naar enhver Skibsreder og Aflader ordinerer saameget Guld eller Sølv hjembragt med Skibet, som han behøver til de skyldige Told- og Skibsafgifter, saa har han det i betimelig Tid; og kommer Skibet ikke hjem formedelst en antagen Fragt til andre Steder, saa kan Skipperen af den fortjente Fragt eller den solgte Ladnings Værdie remittere Beløbet i Vexler saa betimelig, at deres paalydende Summer kunne være i Casse til Forfaldstid.

Jeg antager med god Grund, at der saaledes ved de i disse tvende sidste §§. omhandlede Jndtægter vil indkomme i Statscassen til 1ste April 1819 600,000 rede Sølvspecier. Ligesom de maanedlig eller qvartaliter indkomme i Statscassen fra 1ste April 1818, afleveres de til Banken, som derfor igjen afgiver til Statscassen lige saamange Speciedalersedler, som den har modtaget Specier, fordi at Statscassen ikke skal mangle til dens bestemte Udgifter. Til 1ste April 1819 afleverer Statscassen af den bekomne Jndtægter 150,000 Speciedalersedler til Banken, og modtager derfor igjen af den 150,000 Specier i rede Sølv, og saaledes hvert Qvartal af det Aar. Thi

- 12) Fra 1ste April 1819 betales alle reglementerede faste Lønninger og Pensioner hvert Qvartal, den halve Deel med rede Sølv, og den anden halve Deel med Speciedalersedler. For den Deel, som udbetales med rede Sølv, dekortes den første Aar 10 prC., det andet Aar 7 prC., det tredje Aar 5 prC., det fjerde Aar 3 prC., det femte Aar 2 prC., og efter disse 5 Aars Forløb udbetales enten det Hele eller Halve efter da værende Omstændigheder, uden mindste Dekort.

Side 16

Anm. Disse dekorterende Procenter, hvorved Banken vinder i 5 Aar 162,000 Specier,

afleveres hvert Kvartal i disse 5 Aar til Banken til fordeelt Brug og til de Bestemmelser, som siden skal blive angivne. Skulde det forekomme Nogen, at Embedsmændene ville lide Tab ved at blive dekortet disse Procenter, saa maa jeg forud her bemærke, at jeg er af den Formening, at de vil vinde langt mere ved de omskrevne Procenter ved at faae deres Embedsløn eller Pension strax udbetalt i rede Sølv; thi for det første vinde de langt mere end 10 prC. paa Prisen af de Fornødenheder, de nødvendig maa købe af Kjøbmændene, der – som det siden skal blive viist – absolut skal skaffe Sølv til at betale al Told og Consumption med; for det andet vinde de virkelig ved denne Pengeforandring og Lønning i reel Mynt over 50 prC., thi paa de Sedler, de nu i lang Tid have været lønnede med, og ved alle Varers overordenlige Stigen i Priis, formedelst disse Sedlers kunstige Cours, have de tabt i det Virkelige over 60 prC., saa at deres Gevinst bliver herved fortrinlig stor, da Kjøbmændene hos dem maa skaffe sig det Sølv, de behøve til Told og Consumption.[...] ⁵⁷²

Side 18

16) At indtil 1ste Februar 1821, eller indtil anderledes ved Lov vorder befalet, skal alle Commune Afgifter, Retsgebyrer, stemplet Papir og Spillekort, Renter og Jordafgifter o. s. m. betales med Speciesedler; og maa Jngen, under haard Straf, modtage Sølvpenge i deslige Betalinger.

Anm. Ved et saadant Lovbud kunne Sedlerne ikke andet end blive bedre som Sølv, dels fordi de ere i sig selv, ved Bankens tilstrækkelige Sølvfond, ligesaa gode som rede Sølv, og dels fordi de, foruden de lovbevalde større Brug for dem, ere i Handel og Vandel langt bekvemmere end Sølvmynt. Men saasart de blive over 2 prC. bedre end rede Sølv, saa maa der gjøres Forandring i de anførte Bestemmelser, da man for det almindelige Vels Skyld bør forekomme en høiere Agio end 2 prC.

Saa fordrer ogsaa det almindelige Vel og Staten Opretholdelse, at de aarlige Statudgifter blive formindskede; thi at de kunne betydelig formindskes, derom kan aldeles ingen Tvivl være. Men da jeg i dette Øieblik er aldeles uvidende om Statens sande Tilstand, og derhos mangler alle de Oplysninger, jeg nødvendig maatte have, for at kunne ved en detailleret Beregning og Forklaring gjøre det indlysende, hvorledes og hvorved, saa maa jeg her for denne Gang lade det beroe. Kun maa jeg her foreløbigen anmærke: at, da der efter Thaarups Statistik var en Armee i Norge af 35,000 Mand til Hest og Fods, blev den underholdt i del Hele med 400,000 Rdlr. eller 320,000 Specier, og nu, da denne Armee er reduceret til 12,000 Mand, skal den efter Storthingets bevilgede Udgiftsliste koste 530,000 Specier at underholde. Dette er noget jeg aldeles ikke kan begribe; og der er meget saadant som jeg for Tiden aldeles ikke begriber. Men jeg indseer fuld vel, at, efter Norges Folkemængde, Industrier, Virk-

Side 19

somhed og Formue, ere Skatterne, naar de betales i gode Penge, saa store, at de ikke kunne betales uden at ruinere Landet, da de qvæle al Lyst og Mod, og tilintetgjøre al den gavnlige Virksomhed, hvorved disse Skatter skulde tilveiebringes. Og jeg indseer tillige, at der paa mange Maader kunde spares saare meget til Lettelse for det betyngede Folk, ligesom vore Indtægtskilder,

⁵⁷² Neste forslag handler om skipsfart og tollinntekter.

hvoriblandt jeg regner Toldvæsenet, vel pleiede og bevogtede, kunne bringes til at yde saa meget, at Skatterne betydelig kunne blive formindskede og nedsatte. Men derom mere paa et andet Sted.

- 17) Det bestemmes, at alle de, som lovligen have været lignede til den tvungne Bank og ikke have kunnet tilveiebringe de paalignede Summer i rede Sølv, gives derpaa 3 Aars Credit, nemlig til 1ste Februar 1821, imod at de ved livlig Panteforskrivelser give Banken tilstrækkelig Sikkerhed, og forpligte sig til, at betale af den skyldige Capital 5 prC. rede Sølv aarlig i Rente, og, i Mangel af promte Betaling til Forfaldstiden, skal Banken have Ret til, uden videre Lov og Dom, at sælge det stillede Pant etc. Jmidlertid udbetales ogsaa disse Debitorer strax med Bankens Speciesedler den dem paalignede Andeel af den tvungne Banks bestemte Fond.

Anm. Paa denne Maade faae de trængende Debitorer strax Penge imellem Hænderne og gives derved Leilighed til Virksomhed og Fortjeneste; og Bankens Andeel er ikke alene lige saa sikker, som om den laae nedgravet i Bankens Gjæmmed, men Banken erhoder endog derved en Renteindtægt i 3 Aar af 90,000 Sølvspecier, naar det antages at der rester af de sidste Terminer til Banken kun 600,000 Specier. Statscassens Jndtæger ville ogsaa paa denne Maade blive betydelig forøgede ved Betalingen for det stemplede Papir, der til disse Panteforskrivelser skulle bruges. Og det, som ikke kan skaffes høit nok, er, at ved denne Omsorg og Ømhed for Folkets Vel, ved denne kloge og lemfældige Fremgangsmaade, afhjælpes strax Folkets store Trængsler og Nød; dets dødgjørende Frygt og Kummere forsvinde; dets Tillid til Regjeringen bliver bestyrket; dets Virksomhed og Næring forøges, og dets faldne Haab til saaledes oplives, at det aldrig

Side 20

herefter vil følge sig for svagt til, selv at kunne overvinde alle Ulykker og bortrydde alle de store Hindringer, som længe have været lagte, og fremdeles maatte lægge sig i Veien for dets Fremkomst til Velstand, Anseelse og Storhed. Uden denne Følelses Opvækkelse og Veldligholdelse arbiæder man forgjeves paa, at bringe Norge igjennem dets nærværende Elendighed til noget Stort.

- 18) Det bestemmes ved Lov, at Enhver, som herefter meddeles Borgerskab som Høker, Kjøbmand eller Grosserer, opgiver selv den Capital, han eier og hvormed han begynder sin Handel, af hvilken han ved Borgerbrevets Modtagelse erlægges til Bankens Fond 1 prC.

Anm. Den Credit enhver begyndende Kjøbmand søger at erhverve, er os Borgen for, at han ikke opgiver en mindre Sum, end den han virkelig eier. Den Procent, han giver til denne solide og vedvarende Bank, bringer ham omsider saa store Fordele, at han med Velvillie udbetaler den.

Denne Bankens aarlige Jndtægt af Handelsbegyndere unnlader jeg her at beregne for Øieblikket, fordi den er ubetydelig, og anseer den kun som et Overskud, jeg for Tiden ikke behøver at benytte mig af.

- 19) Den 1ste Marts 1821 har da Banken, efter det Foranførte, som reen egen Formue og Fond i Eie og Forvaring - - - 4,302,000 Sølvspecier. og har derpaa kun utstedt og ude i Circulation - - - 3,800,000 Speciesedler. Dens Sølvfond i Bankens Forvaring er saaledes - 502,000 Sølvspecier større end hele send Seddelsum. Og det er uden at regne de 200,000 Specier Skillemynt, Banken har ude i Circulation, og uden at regne de Jndtægter, Banken har havt i Discontering og Laan i 3 Aar.

Derforuden har Statscassen, fra 1ste Marts 1818 til 1ste Marts 1821, inddraget fra fremmede Nationer i Told- og Skibsafgifter o.s.v. 1,800,000 Sølvspecier, hvilke den igjen har sat i Circulation i Riget, ved at udbetale dem til Pensioner og Lønninger. Hertil kommer, at fra den Tid, Sølvmynt bliver gangbar og almindelig i Riget, bliver denne circulerende Summa i Sølv aarlig forøget af vore Lodser med omtrent fra 50 til 60,000 Sølvspecier, thi dette er den mindste

Side 21

Sum, der aarlig indkommer i Lodspenger for fremmede Skibe, som indloses, største Delen for Storm og Modvind i vore Udhavne, fra Færder til Skudsnæs; ogsaa af Skipperne betales enten med rede Sølv eller Guld, eller med Vexler, der ere det samme som rede Guld eller Sølv, hvilke i de senere Aar og indtil denne Dag have været solgte til de Sølvopkjøperne, som findes overalt i Riget, og som særdeles skjult og hemmeligen have udført det rede Sølv og Guld af Landet igjen, fordi det var for rart ved Siden af vore usle Sedler, hvis ødelæggende og skrækkelige Cours gav Sølvhandlerne en saa overordentlig Fordeel, at Udførselen blev uimodstaaelig og uforhinderlig. Men saasart Sølvmynt bliver ligsaa almindelig her i Landet som Sedler, og Afgifters og Skatters Betaling med disse ere lovbestemte, saa maa ogsaa disse Lodspenge forblive her i Landet, thi deres Udførsel bringer ingen Fordeel, og Lodserne skal skaffe sig Speciesedler til deres Skatter og Afgifter. Og da Borgerne, efter de foranførte Bestemmelser, behøve en langt større Sum i Sedler til Skatter og Afgifter, end i Sølv til Told og Consumption, saa ere Sedlerne for dem mere værd end de Sølvpenge, de ikke behøve til Told etc., og til disse kan her aldrig blive Trang, saalænge Staten faaer sine Toldintrader i Sølvmynt, og Sedlerne derhos ere gjorte uundværlige.

Foruden disse Lodspenge indkommer her aarlig i Riget af disse fremmede Skippere, for erholdte Forfriskninger og Fornødenheder til Skibsmandskabet, samt for Fortæring i Land og saadant mere, en Summa af omtrent 100,000 Sølvspecier, som ogsaa, paa Grund af det Foranførte, vil forblive i Landet; saa der ingen Tvivl kan være om, at Speciesedlerne jo stedse ville være bedre end Sølvmynten. Skulde nogen, af Mangel paa Erfaring, tvivle om disse Sætningers Rigtighed, saa kan han i dette Øieblik faae fuld Overbeviisning deriom i Jylland, thi nu er det ved Regjeringens Klogskab og Viisdom blevet saaledes der, at naar de tyske omreisende Heste- og Qvægghandlere komme til Markederne med en Mængde Sølvpenge, for at købe Hest, Qvæg, Uld og saadan mere, saa akkordere Sælgerne sig Betaling i danske Rigsbanksedler, og ville slet ikke modtage Sølvpenge.

- 20) Det bestemmes, af fra 11te Junii 1821 kunne Alle og Enhver faae rede Sølvspecier i Banken for saa mange norske Speciesedler, de ville bringe til Ombytning.

Side 22

Anm. Man frygte dog aldeles ikke for, at Banken derved skulde blive skilt med sit Sølvforraad. Nei langtfra! Banken Sølvfond skal just derved blive befriet for Antastelser paa Udtømmelse, og dens Credit og Jndtægter skulle just derved blive forøgede. Det er en Sandhed, stadfæstet ved megen lang Erfaring overalt, at, saasart og saalænge man er fuldkommen overbeviist om, at man til alle Tider og uden mindste Vanskelighed i en Bank kan faae Sølvmynt udbetalt for dens Sedler, saa forlanger man den ikke, men præsererer Sedlerne. Og dernæst er det en plat Umuelighed, formedelst det i 15de og 16de §. befalede Brug for de Norske Speciesedler, at der enten af inden- eller udenlandske Operatører og Speculanter kan tilveiebringes 1 Million Speciesedler til Vexling; endskjønt jeg for Bankens Skyld gjerne skulde see, at der kunde komme 2 Millioner til

Omvevling, thi i det Øieblik, der paa denne Maade uddrages af Circulationen en saadan Sum i Sedler, saa bliver Trangen saa stor til disse, da de ere beqvemmere end klingende Mynt, og derfor bedre, naar de dagligen og til alle Tider kunne blive omvevlede for deres fulde paalydende Summa med klingende Mynt, at Banken vil faae saa mange Anmodninger om, at modtage Sølv for Sedler mod 1, 2 og tilsidst 3 a 4 prC., at den faaer nok at bestille og nok at fortjene. Og saa bør det være!

Jeg har selv, som Officeer ved den fyndske Regiment i Leiren ved Dannevirke 1789, været afsendt til Slesvig for at hæve Penge til Lønninger, og, for Transporten og Beqvemmelighedens Skyld, maatte jeg give 4 prC., for at faae Sedler for Sølv.

Med Bedrøvelse hørte jeg for et Par Aar siden, at Mænd af Jndflydelse paa den uvidende Hob skulle have foredraget som en hellig Sandhed den Sætning, at det er skadeligt for Norge, at have en større national Pengesum i Riget, end 2,000,000 Specier som den Norske Banks Fond. Foruden hvad jeg allerede under 5te §. har anført i den Anledning, maa jeg her endvidere tilføie: at Aarsagen til den nærværende store Trang og Armod over hele Riget har just været, at vore 25 Millioner Rigsbank-

Side 23

sedler, ved den for os ødeleggende Danske Pengeforordning af 5te Januar 1813, ved politiske Begivenheder, ved Enkeltes Egennytte, og ved uklog Husholdning i det Hele, ere faldne saa dybt ned i Værd, at de ikke kunne beregnes høiere efter den noterede Cours, end til 2 Millioner gode Dalere. Thi det er just formedelst denne Mangel, at Norges store Formue, som udestod i forskjellige fremmede Lande, er bleven inddragen for største Deel, og nu fortæret af den saalænge velnærede rasende Cours, tilligemed alle de uhyre Capitaler i Varer, som laae opdyngede i Pakhuse over hele Riget Aaret 1807; og siden have Omstændighederne givet dette Coursuhyre en saadan Vext og Graadighed, at det har fortæret den sidste Rest af vor Velfærd. Det er nu kommet saa vidt, at det for faa Aar siden, over hele Europa erkjendte rige, agtede og betroede Norske Folk, nu ikke noget Sted i Verden har Credit mere. Jaa saa dybt ere vi sjunke i Armod og Elendighed, at vi ikke kunne forskaffe os vore fra Ungdommen af tilvante Fornødenheder, men maa lade os nøie med Fattigmandskost og Pleie; og kunne ikke betale vore Skatter og Udgifter, men maae lade os pante af Rettens Betjente, og med Bedrøvelse see paa, at de drage af vore Huse de Ting, vi ikke kunne undvære, og siden være Vidne til, at disse Ting, formedelst en ødelæggende og altfortærende Pengemangel, sælges for 1/20 Deel af hvad man selv har betalt derfor; og desaarsag maa Nationen paa denne Maade blive total ruineret, thi hvad nytter det, at have Formue i Eiendomme som ikke kunne realiseres, eller ikke have noget Værd, formedelst en almindelig Pengetrang? Hos Bonden udpanter man, og drager af med den sidste Malkekoe, hvis nærende Melk hans skrigende Børn ikke kunne undvære; den eneste Kakkelovn i hans Huus, der med Varme skulde vedligeholde hans Liv, naar Nordens barske Kulde truer alt Liv med Død; de Dækkener og Dyner, der om Natten skulde bevare hans Legeme for Nattens dødgjørende Kulde, fratager man ham, og sælger dem for en ringe Skilling til Skaternes Betaling. Selv Embedsmændene, som hellig Staten og Lovenes Fuldbyrelse deres Gaver og Flid, ere svækkede og vedblive dagligen at svæk-

kes, ved Sorg og Bekymring for det daglige Udkomme, og for alt det Frygtelige, de have at gaae imøde; men ved deres Svækkelse svækkes Lovenes Kraft, og Retfærd og Samfundsorden viger for deres Trang. Saaledes er vor Stilling og vor Forfatning, og saaledes er den bleven ved Mangel paa Æmhed for Borgervel og Borgernæring, og ved et forstyrret Pengevæsen og den deraf følgende uhyre Papirmasse, som siden sidste Storting ikke har havt en sand Værdie af 1 ½ Million Sølvspecier. Betragte vi blot, at, førend det sidste Storting, købte man 1 £ Sterling for 120 Rbmk, og, efterat det var sluttet, har man maattet betale 900 Rbmk. og derover for 1 £ Sterling. Og, naar vi nu betænke, at vi efter denne Cours i disse Aar have maattet betale alle mulige Fornødenheder til Livets Ophold, saa kan hver Huusfader omtrent beregne, hvormange 100 eller 1000 Rbdlr, denne udenlandske Cours har fraranet ham, og naar alle disse Summer for hver Familie sammenlægges, saa seer man først, hvor utrolig mange Milioner dette Coursran og Tyverie beløber sig til, og man vil da ikke længere undre sig over den Trang og Armod der nu qvæler Hjertet, nedtrykker Modet og binder Hænderne paa hver Mand i Riget.

Saalænge vi havde Penge nok staaende Udenlands og vi havde Varebeholdninger i vore Pakhuse eller Credit, saa blev Rigets Pengetrang almindelig ufølelig og ukjendt; men da alt dette er fortæret af Politik og af Cours, og intet mere er igjen, saa see og føle vi nu alt for smertelig vor Elendighed og Armod, og Trang til saa mange Penge i Landet, som nødvendig behøves til vore Skatter, vort Livs Ophold, vor Handel og vor almindelige Virksomhed. Vi ere jo i en saa ulykkelig Forfatning, at om der end i dette Øieblik, formedelst en Forandring i andre Staters Politik, blev os tilbuden den skjønneste Leilighed til at fortjene og erhverve nok saa mange Penge, eller andre betydelige Fordele, saa kunne vi aldeles ikke benytte os af Tilbudet eller af den for os aabnede Leilighed, da vi dertil mangle al Kraft; thi vi mangle Penge til Varers Indkjøb, til Skibsudrustninger og til de berigende Speculationers Iværksættelse og Fuldførelse.

Og ved den nye forordnede tvungne Bank, med dens usle Fond i dobbelt saa mange Sedler, kunne vi aldrig hjælpes ud af denne ynkelige Forfatning, men vor Tilstand vil daglig blive værre.

- 21) Efter 1ste Marts 1821 har da denne Bank, ved Disconto og Renter af Laan, og ved dens tillagte Jndkomster, en aarlig Jndtægt af 100,000 Specier, i det allermindste, til Bankfondets stedsevarende aarlige Forøgelse, og har i Behold af de foregaaende 3 Aars Jndtægter 120,000 Specier. Disse 220,000 Specier laanes da ud med al mulig Forsigtighed, og mod tilstrækkeligt Pant, til Enhver, som enten vil opdyrke nogen betydelig Jordstrækning, eller anlægge nogen for Landet nyttig og gavnlig Fabrik, uden Renters Svarelse i 3 Aar. Det 4de Aar betaler saadann Debitor 2 pCt. Rente, og det 5te Aar 4 pCt. Rente. Ved dette Aars Udgang skal den laante Capital tilbagebetales, hvis ikke Bankes Bestyrere finde det tjenligere at lade Pengene blive staaende, mod 4 pCt., nogle Aar længere.

Anm. Det kan nok med Sikkerhed antages, at Norges aarlige Udførsel af Fiskevarer, Tran, Trævarer, Jern, Glas, Skind og andre saadanne Vare-Artikler i Almindelighed beløbe sig til 4 à 5 Millioner gode Dalere. Og naar nu Norge, ved en forbedret Jorddyrning, om noget faa Aar kan undvære Korntilførsel, hvorfor

hidtil utrolige store Summer ere gaaede ud af Landet, saa er den ovenanførte Sum for vore Exporter langt meer end tilstrækkelig til de andre Nødvendigheder, vi maae hjembringe fra fremmede Lande. Og, naar vi lægge os efter, og kraftig opmuntre til, at fabrikere hos os selv de nødvendige Artikler, vi burde og kunne fabrikere, men som vi hidtil have hentet fra Fremmede, saa kan Summen for vore Importer aldrig komme til at overstige Summen for vore Exporter, og endnu mindre, naar vor Søfart engang igjen faae Liv; thi da vil Overbalancen blive stor. Og saalænge denne haves, bør man i Norge aldrig være uvenlig eller barsk mod Luxus; thi den er just, indenfor Overbalansens Grændse, et saare virksomt Middel til Norges Opkomst, Flor og Herlighed.

Fordi at man ikke skal troe, at det er en Umulighed, at Norges om 5 Aar kan undvære Korntilførsel, naar undtages til Magazinerne, vil jeg her,

Side 26

endskjøndt det vistnok ikke er det rette Sted, kortelig og med faa Ord gjøre det indlysende.

Før Krigen 1807 var det af den Danske Regjering beregnet og antaget, at Norge, for at være uden Hungersnød, maatte have aarlig Tilførsel af 700,000 Tønder Kornvarer. Den Danske Regjering skaffede ogsaa denne Qvantitet aarlig sammenbragt i Magaziner paa forskjellige Steder i Danmark, og beordrede samme i Krigens Aaringer afsendt til Norge; men paa Veien hertil opsnappede de fiendtlige Krydsere og Andre en saa stor Deel deraf, at her blev en frygtelig Mangel og Dyretid. Denne tvang da Bonden, fornemmelig i Christiansands Stift, til at begynde paa at dyrke og besaae en liden Deel af hans mange ødeliggende Jorder; og hvor ubetydelig denne Jorddyrkning end hidtil har været, saa har den dog havt den Virkning, at, uagtet vi havde Misvæxt 1816, er der dog fra September 1816 til September 1817 ikke blevet indført til Norge stort over 120,000 Tønder Kornvarer til Føde; thi den øvrige Qvantitet er forbrugt til Brændeviin. Trangen til Korntilførsel maa da ansees afhjulpen og egentlig uundværkelig, naar vor egen Jord bringes til at producere disse. Norge har omtrent 100,000 Huder Jordgods; og, naar der nu paa hver Hud aarlig i 2 Aar opdyrkes saamegen ny Jord, som der behøves til en Skjeppe Kornsaed, og det blot beregnes, at denne Saed giver 4 Fold, saa gjør det 50,000 Tønder det første Aar, og det andet Aar de behøvende 100,000 Tønder Kornvarer. Af de beregnede 5 Aar har jeg saaledes 3 Aar tilovers. En Bonde med sin Dreng, Kone eller Pige, optager og opdyrker med al Magelighed i 8 Dage, ja i 4, saamegen ny Jord, som behøves til en Skjeppe Saed, og naar der nu, som i Almindelighed er Tilfældet i Christianisands Stift, er 3 à 4 Gaardbrugere paa en Huds Jordegods, som Alle have Jord nok til Opdyrkning, saa behøver hver af disse kun at optage og besaae saamegen ny Jord, som behøves til en Notting eller 2 Kander Byg eller Havre, og det optager en Mand ganske alene med al Magelighed i 2 Dage. Til saa yderst smaae Jordpletters Opdyrkning behøver da ingen Bonde at leie et eneste

Side 27

Menneske til sin Hjælp, eller at have en eneste Skilling Udgift for. Her er nu viist, hvad der er muligt at frembringe i 2 Aar. Men for nu at gjøre det aldeles ufeilbarligt, bestemmes det, at der paa hver Hub Jordegods kun optages aarlig i 4 Aar saamegen ny Jord, som der behøves til 3 Kander Byg eller Havre,

altsaa for de mindre Gaardbrugere kun saamegen ny Jord, som behøves til 2 à 3 Potters Kornsaed, saa har jeg om 4 Aar den manglende Qvantitet Kornvarer, og endnu det 5te Aar til at supplere det, som, formedelst indtræffende Omstændigheder, maatte komme til at mangle. Og at det er en let Sag, at faae Bonden til at gjøre dette uden Forsømmelse, skal jeg i en anden Plan til Jordens bedre Opdyrkning nærmere godtgjøre. Skeer der ingen Begyndelse, naar man aldrig det forønskede Maal. Naar man det end ikke i 5 Aar, saa kan man naae det i 10 Aar, naar man blot hvert Aar avancerer, om det er nok saalidet.

- 22) Det er forhen 19de §. viist, at den 1ste Marts 1821 har Banken 502,000 flere Specier, end den har udstedt Speciedalersedler. Hvis der end, imod Formodning, skulde udeblive nogen Deel af de forhen beregnede Summer til Fond for Banken, saa erstatte disse 502,000 Specier det Manglende. Men beholdes de tilovers, saa anvender Banken af denne Sum 300,000 Specier til derfor at indkjøbe 100,000 Tønder Kornvarer; hvilket Jndkjøb besørger af Bankens og Fædrelandets bedste Venner til hver Kjøbstad, til de beleiligste Tider og billigste Priser, og ligeledes besørger samme modtagne og henlagte i dertil oprettede Magaziner over hele Riget, hvorfra de igjen besørger udsolgte til Trængende, mod 20 pCt. Fordeel.

I min Plan til den Norske Jords Opdyrkning skal jeg fuldstændig udvikle mine Grunde for Nødvendigheden af at beregne sig disse høie Procenter, da de skulle blive til et Tvangsmiddel mod de ligegyldige og derimod til et kraftigt Opmuntringsmiddel for de flittige og fædrelandsfindede Landmænd.

Det bestemmes derfor:

- 23) At den Fordeel, Banken kan gjøre sig paa disse Kornvarers Udsalg, skal anvendes

Side 28

til Præmier til de Bønder, fornemmelig i Christiansands Stift, hvor Jorddyrkning og Landhuusholdning er saa aldeles forsømt, som indbringer Kornvarer af egen Avl til Torvs og Salg i Byerne. Men skal Bongen der tvinges til Noget ved Fordele, saa maae de iøienfaldende og fra Begyndelsen af let erhvervelige, og saa store, at de vække den Dovnes og Efterladnes Misundelse; thi denne kan udrette Alt. Man maa derfor bestemme for det første Aar I Specie i Præmie for hver Tønde Kornvarer, Bonden af sin egen Avl indbringer paa Torvene i Byerne til Salg; hvorimod der for det Aar betales 24 *skilling* Specie i Consumption for hver Tønde Kornvarer, Bonden kjøber i Byen eller Ladestedet og udbringer paa Landet. Det 2det Aar gives 96 *skilling* Præmie for hver Tønde Kornvarer, som indføres af Bonden til Salg, og derimod betaler han 48 *skilling* for hver Tønde ditto han udfører. Det 3die Aar faaer han 72 *skilling* Præmie, og betaler 72 *skilling* for det, han hjembringer. Det 4de Aar faaer han 48 *skilling* Præmie, og betaler 96. Det 5te Aar gives 24 *skilling* for hver Tønde Kornvarer, Bonden indbringer paa Torvene i Byerne til Salg, og derimod betaler han det Aar 1 Specier for hver Tønde Kornvarer, han kjøber i Bye- og Ladestæderne og udfører paa Landet. Dog undtages herfra Strandsiddere og de, som ingen Jord have til Brug. Herved vil Banken omsider vinde en ikke ubetydelig Capital, og Fædrelandet har vundet den uberegnelige store Fordeel og egentlige Storhed, at det da er bleven uafhængigt av andre Stater^{573*}).

⁵⁷³ *) Efterat denne Plan har været oplæst i Odelstinget, har jeg hørt sige, at adskillige brave Mænd troer, at det er en Umulighed at forekomme Bedragerier i den allerhøieste Grad med disse udlovede Premier. Men mig forekommer det, at intet i denne Verden er simplere og lettere end at forekomme disse Bedragerier. Af flere Maader vil jeg blot anføre een. Jeg sætter f. Ex. at det ved Lov vorder befalet: „at den Bonde, som bringer

Side 29

Disse Bestemmelser høre rigtig nok ikke hertil, og skulde ei heller her have blevet anførte, naar det ikke havde været at vise, hvad Banken som den hele Nations selvskabte Hovedkilde til Rigets Velmagt, Flor og Herlighed, kan og bør virke, fordi den udelelig tilhører alle Rigets Indvaanere, uden Undtagelse, og ikke er noget Vindings-Institut før enkelte Actiehavere. Istedetfor, at disse paa andre Steder dele imellem sig aarlig Bankens Indtægter og Fortjenester, saa blive disse her stedse i Banken til dens Fonds evigvarende Forøgelse, hvorved den norske Bank omsider vil blive saa tid, at den alene kan frembringe Norges til det forønskede store

Side 30

Maal, og den vil paa den Maade komme i saa stor Anseelse, at andre Landes rige Handelsmænd ville stedse have endeel af deres Formue staaende i den, fremfor i nogen anden, til Sikkerhed og fornøden Afbenyttelse. Ei at tale om, at de af vores egne Handelsmænd og Capitalister, som endnu maatte have nogen Formue staaende Udenlands, ville strax inddrage den og deponere den i deres egen Bank, da det er deres Fordeel at kunne have den der til fordeeltigt Brug, naar Leilighed tilbyder sig.

- 24) Da nu Bankens Fond, fra Aaret 1821, ved dens Indtægter aarlig vil blive forøget med i det allermindste 100,000 Specier, og det under hvilke ufordeeltige Omstændigheder der end maatte indtræffe – thi ved viis og klog Bestyrelse og under heldig Handelsconjuncturer, kan den have over 200,000 Specier aarlig Indtægt – saa bliver den norske Bank hvert 10de Aar beriget med 1 Million Sølvspecier, hvilke Forøgelsessum stedse skal anvendes og bruges til at fremme Handel, Fiskerie og Agerdyrkning, samt gavnlige Fabriker og almeen Virksomhed.

Og saaledes skal Banken blive et vedvarende almægtigt Middel til Rigets Opkomst, til Nationens Hæder og Lyksalighed.

De efterkommende Storthingsmænds Fædrelandskjærlighed og Viisdom

Kornvarer til Salg paa Torvet i Christiania, eller hvilken som helst anden Kjøb- eller Ladested i Riget, og for disse fordrer den udlovede Premie, skal ikke kunne faae denne, dersom han ikke bringer med sig et Document underskrevet af hans Sognepræst, Capellanen og Degnen, samt af hans Lehnsmand tilligemed 4re af hans Naboer som ere Gaardbrugere, der alle skulle bevidne, at de Kornvare denne Bonde bringer til Byen for at sælge, ere avlede paa hans egen brugende Jord, og at [side 29] han derforuden har avlet saamange Kornvare at han ikke behøver at købe af disse til sit Huus for det Aar, saa bliver det vanskeligt at øve det befrygtede Bedragerie; thi jeg jeg kan ikke antage, at en Bonde lettelig skulde faae alle disse Mænd til at udstæde en falsk Attest. Og da der ikke skal betales Premie for andre Kornvare end netop for de, som med saadanne Beviisligheder sælges i Kjøb- og Ladesteder, og ikke for de, som sælges paa Landet af den ene Bonde til den anden, saa bliver der just ikke saa mange at betale Premie til som man forestillier sig. Derimod vil den bestemte Consumtions Afgift for alle de Kornvare som kjøbes i Kjøb- og Ladestederne til Udførsel paa Landet, fornemlig i de sidste 3 Aar, udgjør store Capitaler som reen Gevinst for Banken, og disse store Afgifter maa nødvendig tvinge Bonden til, at bestræbe sig for af yderste Kræfter, at avle paa sin egen Jord det Korn han behøver, da han i det 5te Aar ikke allene skal betale I Specie i Consumption for hver Tønde Kornvare han køber, men tillige de beregnede 20 prC. for det han faaer kjøbt af Magazinerne.

Naar man kjender noget til de Beviisligheder det Danske Landhusholdningsselskab i Kjøbenhavn fordrer, forinden dets udlovede Premier kunne erholdes, og hvorved det har sikret sig mod Bedrageri, saa indseer man lettelig at det ikke er umueligt i lignende Tilfælde at forekomme Bedrageriet i Norge. Saa meget er vist, at naar man nu skaffer Almuen fornødne Penge imellem Hænderne, saa behøves der egentlig ingen Premie for at faa den til at dyrke Jorden, thi den bestemte Afgift tvinger den dertil; og denne Tvang er den største Velgjerning der kan gøres den. Sluttelig maa jeg bemærke, at det er min Mening, at for det Korn som avles paa Jord der tilhører nogen Indvaaner af en Kjøb- eller Ladested, bliver ingen Premie betalt.

maae være os Borgen for, at denne det norske Folks Hovedkilde til Velstand og Lyksalighed vil vorde bevaret, brugt og forøget til den Grad, Tidens og Nationens Tarv fordrer det.

Til Slutning maae jeg anmærke; at, da jeg herved kun fornemmelig har villet give Anviisning paa nogle Fundamenter til den Bygning, Rigets Held fordrer opført, saa har jeg hverken fundet det nødvendigt eller passende, at vedrøre Forskrifterne for Bygningens regelmæssige og fuldstændige Opførsel eller dens Tilsyng og Bestyrelse, da det er Noget, som siden saare let lader sig gjøre, naar Opførelsen først er besluttet.

Christiania den 7de Marts 1818.

W. Sebbelow.

Vedlegg 2: Avskrift av tre søknader til Stortinget

Søknad datert 22. mars fra Hedmark⁵⁷⁴

Til Repræsentationen for Norges Storting

Endelig har vi samtlige læst Hr Overkrigscomisair Sebbelovs Forslag, til en nye Penge eller Bank Indretning. Vi ere ikke skiønnere af saadanne Indretninger, men man vil Tillade os at Troe at vi har en smule Fornuft, og mere behøves ikke for at kunde Bedømme denne skiønne simple, og for hver Mand begribelige Plan. Skulle denne ikke blive antaget, da er det Forunderlig.

Nedskriverne heraf er at den Formening, at naar Stortinget gjør sin Pligt, og haver hensyn til Landets vel, da maae de antage den. Betenk vore Herrer, om den nærværende Bank Indretning kunde gaae overstyr, hvilket Ansvar den Paaligger de Stortings medlemmer som Stemmede denimod. Vi beder end mere at de der vil Stemme imod i denne Anledning; at Navnerne paa Disse maatte blive Anført i de Offentlige Tidender.

Det vil Tillade os at Troe at den nærværende Sølv Bank ej kan holde ud i lengden.

Vi samt[l]ig Undertegnede Begiærer, at Hr. Overkrigscomisair Sebbelovs Plan maatte blive antaget og gjort Anvendelig for Landet.

Næss Hedemarken den 22 Marti 1818 Christopher Myhr, Halvor Hoel, Even Hvam, Peder Asche, Christian Holhstad, Ole Bye, Ole Kaulum, Lars Torham, Johan Biørstov, E. Giestvang, W. H. B. Røeberg, Lars Valstad, Naa [?] Østre Kiise, Børe Brænden, Thørger Herstad, Ole Herstad, Frans Kaulum, Lars Kaulum, Østen Kotthuus, Johanes Kaulum, Lars Knutherud [?], Christopher Mølsttae, Poul Mølstae, Lars Schjelve, Christian Holstad [strøket over], Hagen Houg, Ole Helsset, Jens Soensohl, Gulbrand Østen Ousdahl, Johan Hanvei, [?] Shykie [?] bonde paa Gaarden Lie i Næss sogn, Peder Lunde, Tram Asche, John Hilstad, Christan Fouglic, Niels Fouglic, Hans P. Steerud, Ole Klongset, Haavel Sølvberg, Gulbrand Sølvberg, Peder Scharang, Ole Ragtenrud, Niels Morud, Johan Roste, Anders Skræderstuen, Hans Svenrud, Peder Nedre Lun, Anders Øvre Sun, John Field, Peder Evenrud, Poul Haaselsrud, Hans Eeg, Peder Heggen, Hans Eedskerud, Hans AvlangRud, Erik Aflangdrud, Jørgen Weningen, Gudmund Danmark, Jane Presland, Anders Engelskoug, Ole Røraasen, Johannes Staf.

Alles Ønske af denne Beygd er: at Sebbelovs Plan eller Bank Indretning maatte blive antaget.

[påskrift fra stortinget]

1818 den 11. April besluttede Stortinget: denne Sag tilstilles Odelstthinget.
Christie

I Odelstthinget den 15de April 1818 er besluttet: at dette
Andragende, Henlægges til endelig Afbenyttelse under Pengevæsenets Sag.
[kommentar og underskrifter fra kommisjonsmedlemmer]

⁵⁷⁴ RA, Halvor Hoels kommisjon, pakke 4, Litra K. Pakken er ordnet med egne skilleark, dette dokumentet ligger under "Vedkommende Justitssagen mod Halvor Hoel og flere. NB i denne Pakke fines ingen Regningsager. -)" som igjen ligger under skillearket "Halvor Hoels sak 3. Ekstrakt av Høiesterettssaken: Justitien mot Halvor Nielsen Hoel m. fl." Original søknad. Søknaden gjengitt slik den er, understrekninger er fra søknaden.

Søknad fra flere prestegjeld og sogn levert inn til Stortinget 22. juli 1818⁵⁷⁵

Til Norges Storting

Nøden i Landet er saa stor at en Mængde Mennesker ikke haver Føden til Munden. Vore Gaarde ligger paa mange Steder nesten – øde. Da vi formedelst Pengemangel intet Frøkornt har kunnet bekomme, nogle have saaledes faaet tilsaaet Halvparten, andre igjen mindre, den Ene kan ikke hjelpe den Anden, tvertimod er man nødsaget til at fordre sig Tilgodehavende ved Rettens Midler som tilsidst intet hjelper – uden for de som høster Fordeel af andens Ulykker.

I mange Egne er allerede Skovene udhugne, da vi i flere Aar har været nødsagde at fælde Træene, for af disse lig Dyrene at afskrabe Bark for at opholde Livet. At vi som selvselvstændige Folk haver faaet igjen 2 sk. [skilling] af en gammel Daler er enhver bekjendt, at vi derpaa er bleven paalagt en svær Sølvskat og Næringskat m: m: at man haver brændt vore Penge-Reqræsentativer, saa der blandt almindelig Mand ikke findes nogen igjen, og at det som Følge heraf er pantet og solgt for en Spottepriis vore uundværligste Huus fornøden heder – dette er bekjendt for enhver og at sammen vil contiunere troer vi fuldkommen, hvorved vi som Betlere maa forlade vort kjære Fødested, vore Gaarde og al Eiendom, hvilke ere Sandheder som vel ingen Sagkyndig kan nægte. Nød og Frygt nødsager os saaledes til ærbødig at begjære: at Stortinget vil beslutte en Laaneindretning, hvoraf Penger kunne erholdes mod Pant i Jordegods samt Renters Svarelse 4 Procento aarlig, samt at samme ei maatte opsiges i de første 4 eller 6 Aar og at hertil intet stemplet Papir maatte bruges. Gode Mænd og norske Brødre! i ere Fædrenelandets Venner, sørger for at ikke Mangel driver os til Raserie, thi hvad ville Følgerne da blive? Som ægte Nordmænd agter vi at forsvare vor Tilværelse og Selvstændighed paa en sømmelig Maade. – Som ægte Nordmænd have vi stedse været villige til at lyde Lovene, bære Statens Byrder og betale Skatter og Afgifter, og ere vi fremdeles villige til at betale passende Udgifter naar vi paa nogen Maade kan erholde Penge: Det forekommer os som det fører til Landets Ulykke hvad som er skeed nemlig: at vores Huusting, Hæfte og Fæe bortsælges – hvad tænker man paa? er ikke Maaden at opretholde Staten at gaa saa ødelæggende tilværks. Sebbelvs Pengeforslag troer vi for det meeste er gavnligt og skulde det end behøves at rettes, saa er det dog upaatvivligt det bedste vi kjender: vi troer ikke det Rygte som siger: at han haver selv erklæret det for uanvendeligt. Alt saadant er nok ubegribeligt for os, men det begriber vi – at vi alle om en kort Tid paa saadan Viis bliver fattige Folk og udarmede Staaddere. Vi troer det er Stortingets Pligt paa den bedste Maade at see vor Nød lindret – paa flere Maader troer vi dette kan iværksættes. Kort! vi beder paa Nationens Vegne om hastig Redning, da Folket vil fortvivle hvis man vedbliver at frarice det deres retmæssige Eiendomme, hvorved den fri Nordmand uden egen Skyld og Brøde, bliver fra en velsatten og driftig Mand sat i Betlernes Classe. Ikke troer vi at Stortingets Repræsentanter ere udnævnte i anden Hensigt, end at handle overenstemmende med Landets Tarv, og frede om Folkets Eiendom og Rettigheder, samt i det Hele gjøre os Lykkelig som mueligt.

Enhver Regjering eller Auctoritet, det handler andeeledes paadrager sig Nationens Uvillige, undergraver Tronens Støtter og virker Rigets Fald. Vi gjør ikke Beskyldninger imod nogen, men vi troer at Stortinget vil handle saaledes at Nationen kan existere, uden at blive nødsaget at forlade sit Fødeland.

Til Slutning bede vi altsaa enstemmig: at vores Forlangende maa vorde opfyldt, da dette er til Nationens og Regjeringens Vel, og at det Svar vi nu erholder, maa være saa tydelig

⁵⁷⁵ RA, Halvor Hoels kommisjon, pakke 2, bilag til domskommisjonen, bilag Numero 65, avskrift av søknad. Dette er samme søknad som er trykt i Christiania Intelligentssedler 27. juli 1818.

fremsat at vi enfoldige Landmænd, der ikke haver den Kundskab, at vi forstaar Henviisning fra den ene Forordning til den anden, fra en § til en anden, at vi kan begribe samme.

Paa ovenanførte Grunde beder vi Undertegnede som afsendte fra Almuerne om at bekomme et afgjørende Svar i denne betydelige Sag, da vi uden at medbringe dette ikke tør vove at komme Hjem.

Underdanigst

Norge Den 20 Julii 1818

For Næs Præstegjelds Almue paa Egne og Øvrige Vegne
Colbjørn Mikkelsen Synstebj. Colbjørn Torsøn Buøen.
Erik Eriksen Guldvig møder for Flaae Annex i Hallingdalen
Engebret Olsen Wold møder for Flaae Annex i Hallingdalen
Colbjørn Guttormsen Haftorn fra Goels Annex i Hallingdalen
F. Lehne for Hole Præstegjeld.

Lars Klette paa Egne og øvriges Vegne af Biri Præstegjeld.
Fra Nordre-Hougs Præstegjelds paa egne og Almuens Vegne Niels Tveten. Ole Berg. Peder
Gilaug. Ole Monsøn Findsand. Iver Jansøn Alme. Poul Bjerke. Peder Lae.
For og paa Almuens Vegne fra Grand Præstegjeld paa Hadeland. Anders Grijmyhr.
Fra Sønder Oursdals Præstegjeld, Hedals Annex paa egne og øvriges Vegne Ole Nielsen
Tøllevsrud.

For Vardals Præstegjelds Almues Vegne:

Hans Pedersen Nygaard. Ole Pedersen Kerlkerud
fra Ringsaks Præstegjeld paa Hedemarken paa egne og øvriges Almues Vegne: Jens Jensen
Hershoug

Paa egne og øvirge Almues Vegner for Krue Præstegjeld i Solør: Jens Hendriksøn
Luchashaugen. Anders Olsen Tougberget.

Paa Egne og Øvriges Vegnes fra Næs Præstegjeld paa Hedemarken: Ole Fossum. Christopher
Myhr. Jens Svartskass.

I fra Nes paa Øvre Rommerige: Christen Fenstad

Paa Egne og Øvriges Vegne fra Vangs Præstegjeld paa Hedemarken: Poul Dobloug. Anders
Pedersen Grinager.

Søknad fra flere prestegjeld og sogn levert inn til Stortinget 8. august 1818⁵⁷⁶

Til Kongeriget Norges Storthing!

Under 23 Julii sidstleden, indav en Deel af os til Stortinget, et underdanig Andragende om at dette, for at lindre den Nød og gyselige Elendighed, der nu herjær det gamle Norge, gunstig maatte forantalte et Pengelaan, at vi kunne blive istand for at opfylde Lovens Bud til Udredelse af vore Skatter og nødvendige Udgifter, hvorfor vi ere villige til at pantsætte vore Gaarde. Vor Mening var og er, ikke at faae laant i store Capitaler, men kun saavidt at ikke vore Eiendomme saa godt som for intet blive os – berøvede. Naar vi pantsætte vore Gaarde for en liden Summa, og der paa denne Fond udstedes Banco- Sedler, da er det vel ikke muligt at disse kan falde i Cours. Er nogen Basis sikkrere end Jorden? kan denne stjæles og reises bort med? Alt andet Racsonement forekommer os at være Udflugter, thi det overstrider der sunde Menneskeforstand. Sidst, nemlig den 23 Julii, værdigede Pluraliten af Stortinget os ikke engang den Opmærksomhed, saa varmt endog 2de Norges Venner taledede herfor at vores billige Andragende maatte oplæses.

Vi kjende ikke saa nøie Storthingets Grunde herfor – man taledede om et Reglement – mon dette er mere værd end Nationens Lyksalighed og Existence. –

Paafaldende er det for os norske Folk at et saadant Begjær, der grunder sig paa Statens og Nationens Vel, ei maatte værignes saadan Opmærksomhed at oplæses – vel have vi valgt vore Repræsentanter, men vi ere saa dristige at formene: at heller ikke alle Hjemmeværende (naar Udfaldet er stridende med deres Velfærd)maa betrages som umyndige Børn.

Vi henholde os iøvrigt til vor fornævnte til Stortinget indgivne Ansøgning: nemlig om at Pengelaan mod 4 Procent Renter og 2d Procent aarlig Afdrag uden stemplet Papiir maa bruges til vore Forskrivninger, og at samme ei maa opsiges i de første 4 eller 6 Aar, ei er det at tænke paa for Landmanden at befatte sig med Vex-Obligatiioner – ligesaa lidet som Laan mod Sølv eller Guld, thi hvo behøvede at laane naar man havde dette. Forinden dette Laan kan blive at erholde, bede vi foreløpig; om at Stortinget vil foranstalte at alle Pantninger og Executioner af hvad Navn nævnes kan, blive indstillede til det attraaede Laan bliver at bekomme.

Endnu vare vi at gjentage: at saasandt national-Repræsentation virkelig ønsker at opholde vor Selvstændighed og Lykkeliggjøre os der overdragen Eder dette Ret at handle paa vore Vegne og følgelig fremme vort Fædrelands – Vel – da tog vor Begjæring i nøieste Overveielse- tror ingenlunde at dette er enkelte Mænd Andragende, men hele det skatteyndende norske Folks enstemmige Villie; betænk Eder nøie – thi Ansvarer hviler, fornemmelig paa Eder – ikke er det sidste vi ansøge om i denne Anledning.

Vi kan ikke gjøre mere end i al Underdanighed at bede om Hjelp og Redning forinden maaskee den mest rosende Forbittrelse og tøileløse Uorden bemægtiger sig vores ulykkelige Fødeland – som Gud i Naade forbyde. –

Mange Rygter høre vi om var komme her til Byen, men Gud veed, at vi ingen anden Hensigt har, end ved passende Pengelaan at see os reddede fra Ulykke og hvorved vi da tillige kan være i stand for at opfylde vort kjære Ønske, nemlig at betale vore Skatter og Udgifter, og forresten selv med Børn og Familie faa saameget til overs at vi kan leve.

Underdanig

Fra Næss Sogn paa Hedemarken: P. Hansen Asche., Ole Werntzen Klongseth. Ole Mortensen Caulum.

⁵⁷⁶ RA, Halvor Hoels kommisjon, pakke 2, bilag til domskommisjonen, bilag Numero 66, avskrift av søknad.

Fra Ringsagers Præstegjeld og Hedemarken. Hans Mæhlum. Anders Andersen Bjørge. Ole Taastenser [?] Braaseth. Jacob Arnesen Saugstad. Jens Hershoug.
Fra Wangs Præstegjeld paa Hiædemarken: A. Andersen Kallerud, Anders Olsen Aasvisstad.
Fra Edsvold Præstegjeld, øvre Rommerige. Hans Jørgensen Wingjer. Lars Jensen Hause fra Gjerdrum Præstegjeld øvre Rommerige.
Fra Nordrehougs Præstegjeld: Poul Bjerke, Nielsen Tveten, Iver Gundersbye, Ole Nielsøn Berg.
Fra Hole Præstegjeld: F. Lehne. Ole N. Filstad [?].
Af Hadelands Præstegjeld: Juul Tostensen. Joh. Bergh,
Fra Næss Præstegjeld: Hallingdalen: Peder Garnaas. Ellin Wold. Knudt Christiansen Gulsvig.
For Werndals Præstegjeld. Ole Øverbye, Hans Olsen Kjerkebye.
Fra Søndre Ourdals Præstegjeld: Gulbrand Amundsen Rudstebakke, Ole Østensen Bakke.
Fra Furnæs Annex paa Hedemarken: Poul Doublaug, Lars Bjærke.
Fra Ullensagers Præstegjeld: Christopher Bjørningstad, Peder Bjørningstad.
For Viger Annex: Gulbrand Iversen.

Paa egne og øvrige Vegne
Christiania den 6. Augustii 1818. –

Vedlegg 3: Oversikt over søknader til Stortinget 1818 som gjelder økonomiske endringer, skatter og Sebbelows plan.⁵⁷⁷

Fra	Datert	Omhandler	Antallet underskrifter
Jølster og Førde ⁵⁷⁸	17. desember 1817	Søknaden begynner med å og beskriver at dette er fjellbygder og at det skapte problemer for kornavl og husdyrhold. Det var også dårlig med trevarer, og dette måtte skaffes fra andre bygder. Flere varer var også generelt dyre, og det er pengemangel. Dette gjorde at de ikke hadde mulighet til å verken hjelpe hverandre, betal lønninger og skatter. De ba derfor Stortinget om at de ”svære Skatter maate formildes.” De hadde også spørsmål knyttet til lovgivning angående odelsretten, og også ønsket de strengere bestemmelser om løsaktige forhold både innad og utenfor ekteskapet.	18 underskrifter
Thune sogn, øvre Thune Haugs skibrede ⁵⁷⁹	8. januar 1818	De ba om lettelse i skattebyrdene. De henvendte seg til stortingets representanter fordi de syntes at det var utålig for dem som leide jord og hadde stor familie å forsørge og måtte betale 16 til 17 spesidaler sølv i skatt og i tillegg betale 137 rdr. ”af Pundet i Landskyld”. Også ”Næringskatten” skal ha vært vanskelig for dem å betale.	12 underskrifter
Nordre Aurdal, Ulnes Anneks ⁵⁸⁰	3. februar 1818	Amund Svensen skrev søknad fordi at han mente at han var	Undertegnet av Amund Svensen.

⁵⁷⁷ Dette er basert på materiale som jeg har funnet i Stortingsarkivet. Det kom inn flere søknader, men det er ikke alle jeg har klart å spore opp.

⁵⁷⁸ Stortingsarkivet, Odelstingets extract protokoll 1818, bilag nr. 100; Behandlet i Odelstinget 25. mars, Holst, Poul. *Kongeriget Norges andre ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1818. Første Deel, indeholdende Forhandlingerne i Februar og Marts Maaneder*. Christiania 1820. Trykt hos N. Wulfsberg og Chr. Grøndahl, s. 280-281(mars).

⁵⁷⁹ Stortingsarkivet, Stortingets extract protokoll 1818, bilag nr. 38.; Behandlet i Stortinget 23. februar. Holst, *Kongeriget Norges andre ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1818. Første Deel, indeholdende Forhandlingerne i Februar og Marts Maaneder*, s. 242 (februar).

		<p>ilignet for mye i det tvungne bankinnskudd. Han var ilignet ”17 Spesier, hvilke hos mig ere udpantede med 25 Rbd. pr. Specie, som udgjør den ikke ubetydelige Summa i Rigsbankpenge 425 Rbdr.” Han skriver ”[j]eg synes erindre at Loven om den tvungne Bank bestemmer: At Jndskudet skal skee af de Formuende og Jordegods Eiere, og ingen af disse \Deele/ er tilfældet med mig.” Han oppgav at han ikke eide jord ”men beboer for nærværende Tiid den benificerede Gaard Præste-Enkesædet Ringsager i Nordre Ourdahls Præstegield, hvoraf ieg maae svare en betydelig Aarlig Afgift til Stædets Præsteenke Madame Landt”. Formue oppgav han også å ikke ha. Han ba derfor at han skulle slippe å betale det tvungne innskuddet.</p>	<p>Det fulgte også med en attest fra sorenskriveren som bekreftet opplysningene i søknaden.</p>
Son ladested ⁵⁸¹	6. februar 1818	<p>De ba Stortinget om en forandring i ligningen av bankinnskuddet, kjøpestadsskatten og riksbanksedlene innløsning og at udpantingene måtte bli utsatt og ”realiseren af de her paaankede Skatter, indtil der kand falde resolution fra Storthinget i Anledning af denne Ansøgning om det ikke strax kand afgjøres.” Son ladested lå under Christiania, og søknadsskriverne mente at de derfor ble beskattet for høyt. De pekte særlig på ”Banqve Indskuddene og Afbetalingerne af Rigs-</p>	<p>”Paa egne og øvrige Stadets Indvaaneres Vegne.” Fem underskrifter.</p>

⁵⁸⁰ Stortingsarkivet, Stortingets extract protokoll 1818, bilag nr. 45. Behandlet i Stortinget 23. februar 1818.

Holst, *Kongeriget Norges andre ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1818. Første Deel, indeholdende Forhandlingerne i Februar og Marts Maaneder*, s. 243(februar)

⁵⁸¹ Stortingsarkivet, Stortingets extract protokoll1818, bilag nr. 44; Holst, *Kongeriget Norges andre ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1818. Første Deel, indeholdende Forhandlingerne i Februar og Marts Maaneder*, s. 242 (februar).

		Banqven". I tillegg skrev de at "Skatterne til Banqven, Kjøbestæds Skatten og de 2 Millioner Indløsning, er umuelige at udrede for os, især paa en Tiid, da hverken Sølv eller Penge er at erholde, og Handelen har paadraget os stort Tab. Som en Følge deraf maae vi see vores Eiendomme udexequerede og solgte til en Spot-Priis."	
Urskoug Prestegjeld, Akershus ⁵⁸²	6. februar	De ønsket at Stortinget skulle stans i inndragelsen av bankinnskuddet, og at det skulle bli forandring eller "en med Tiderne passende Henstand med Betalingen". De argumenterte med at "det til denne Tid ikke har været for os muelig at tilvejebringe det paalignede Indskud til Species-Banken, har Fogden udexiqveret Løsøre Effecter og deels gjort Indførsel vores faste Ejendomme. Ikke ere vi uvillige at biedrage efter mueligste Evne til Bankfondet, men al Anstrængelse uagtet, har dog de fleste af os ikke kundet betale mere end det Halve omtrent, af det Paalignede, da mange blant os ere ansadte fra 50 til 200 Species, altsaa 400 Lod Sølv". De skrev også at under krigen i årene 1808 og 1809 "Leed vi i dette Sogn betydelig, saavel ved de fiendtlige som egne Tropper; denne Skade var ikke repareret førend vi atter i Aarene 1813 og 14 havde samme Skjebne." De hadde ikke korn å selge, men måtte ofte kjøpe. Trelastnæringen led også. Det var heller ikke mulig å få lånt penger eller "bekomme for de Vahrer som man kunde have at producere." De forklarte at de	"Paa egne og øvrige Præstegieldets Indvaanere Vegne." 15 underskrift

⁵⁸² Stortingsarkivet, Stortingets extract protokoll 1818, bilag nr. 40; Holst, *Kongeriget Norges andre ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1818. Første Deel, indeholdende Forhandlingerne i Februar og Marts Maaneder*, s. 242 (februar.)

		ikke hadde mulighet til å betale det resterende innskuddet ”om vi ej skal sættes ud af Stand” til å drive gårdene og forsørge familien.	
Enebakk ⁵⁸³	18. februar 1818	Lensmannen i Enebakk hadde fått i oppdrag å skrive søknad til Stortinget i anledning innskuddet til banken. For mange var det umulig å tilveiebringe sølv eller penger og de trengte derfor så lang utsettelse som mulig. De søkte også om ”en passende Satisfactjon for de som har maattet betale 25 Rbdlr. pr. Speciedaler, som vedkommende troer billiges paa den Grund at vi enten har maattet gjort Pengelaan hvorved betydelige Udgifter har foraarsaget os, eller og for at undgaae Udpantning og Indførsel været nødsagt, at bortsælge vores Ejendom for en ubetydelig Betaling, i Forhold til hvad vi i saadan Hast er paalagt at udredde.”	Underskrevet med lensmandgården Schøjen i Enebakk, forfattet av lensmannen i Enebakk(hans underskrift er ikke blant de tre.) ”Paa egne og de øvriges Vegne.” Tre underskrifter
Furnes anneks til Vang på Hedmark ⁵⁸⁴	25. februar 1818	De sendte søknad i anledning pengelån for å betale skatter, og mente at uten det ville de være ruinerte og måtte gå fra gårdene sine og ”med Hustroe og Børn blive satte i Fattigdom, saalænge vi leve.” Årsaken til dette var blant annet pengemangelsen, ”thi i reel Verdie og virkelige Eiendomme ere vi endnu ikke udarmede – da vi, kan stille antagelig Pant for det attraaede Pengelaan.” De ville derfor at det skulle opprettes en lånebank hvor alle med lovlig pant kunne få lån som ikke skulle overstige 3000 specier pr. søker. De argumenterte for at ”[d]enne	Seks underskrifter.

⁵⁸³ Stortingsarkivet, Stortingets extract protokoll 1818, bilag nr. 65; Holst, *Kongeriget Norges andre ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1818. Første Deel, indeholdende Forhandlingerne i Februar og Marts Maaneder*, s. 243, (februar)

⁵⁸⁴ Stortingsarkivet, Odelstingets extract protokoll 1818, bilag nr 64; Holst, *Kongeriget Norges andre ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1818. Første Deel, indeholdende Forhandlingerne i Februar og Marts Maaneder*, s. 220(mars).

		Skjæbne der ikke allene rammer Undertegnede, men saa stor en Mængde af det Norske Folk, tvilede vi ingenlunde paa er Gjenstand for Stortingets Opmærksomhed og virksomme Stræben.”	
Løten prestegjeld på Hedmark ⁵⁸⁵	22. mars 1818	De ba om at Sebbelows plan skulle antas. De henviser til Sebbelows forslag om bankvesenet, som ”synes efter Vores Overbevisning, Fuldkommen at kunde befrie os for al Nød og Fattigdom som nu synes at være tilfældet over det hele Land.”	”Paa egne og øvrige Almuesmænd Vægne” 38 underskrifter.
Nes prestegjeld, Hedmark	22. mars 1818	Denne er ikke Stortingsarkivet, men ligger i materialet i Riksarkivet etter bondetoget, er referert til i sin helhet i vedlegg 2.	
Porsgrunn ⁵⁸⁶	25. mars 1818	Borgere i Porsgrunn henvendte seg til Stortinget fordi de ønsket en annen fordeling av det tvungne innskuddet til banken og innløsningen av riksbanksedlene. De mente at de burde bli ilignet det halve av hva de hadde blitt.	40 underskrifter.
Vang prestegjeld på Hedmark ⁵⁸⁷	26. mars 1818	De ba om at Stortinget skulle anta Sebbelows plan. Denne søknaden er lik søknaden for Løten prestegjeld datert 22. mars.	”Paa egne og Flere AlmuesMænds Vægne underskrive vii til vores begiærs opfyldelse.” 71 underskrifter (to av underskriftene var av kvinner, en av disse oppgav å være enke)
Aaset gård i Østerdalen ⁵⁸⁸	30. mars 1818	Ole Aaset sendt inn søknad om antagelse av Sebbelows plan da	Det er søknad skrevet av Ole

⁵⁸⁵ Stortingsarkivet, Odelstingets extract protokoll 1818, bilag nr. 266; Holst, Poul. *Kongeriget Norges andre ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1818. Anden Deel, indeholdende Forhandlingerne i April og Mai Maaneder*. Christiania 1820. Trykt hos Chr. Grøndahl og N. Wulfsberg, s. 356-357 (april).

⁵⁸⁶ Stortingsarkivet, Stortingets extract protokoll 1818, bilag nr. 326.; Holst, *Kongeriget Norges andre ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1818. Anden Deel, indeholdende Forhandlingerne i April og Mai Maaneder*, s. 49-50 (april)

⁵⁸⁷ Stortingsarkivet, Odelstingets extract protokoll 1818, bilag nr. 271; Holst, *Kongeriget Norges andre ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1818. Anden Deel, indeholdende Forhandlingerne i April og Mai Maaneder*, s. 356-357 (april).

⁵⁸⁸ Stortingsarkivet, Odelstingets extract protokoll 1818, bilag nr. 265; Holst, *Kongeriget Norges andre ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1818. Anden Deel, indeholdende Forhandlingerne i April og Mai Maaneder*, s. 356-357 (april).

		”Herr Overkrigsvommersair Sebbelovs Plan eller Forslag om Bank og Pengevæsen, har forskjellige her i Østerdalen, læst med Begjerlighed og Bifald, som, ved nøje og moden Eftertanke: fundet samme i høi Grad anvendelig og tjenlig for Landet og del Heeles Vel.” Han håpte derfor at Stortinget skulle anta denne planen så fort som mulig.	Aaset, senere stortingsmann i...
Øyer prestegjeld, Gudbrandsdalen ⁵⁸⁹	30. mars 1818	De skrev at de hadde lest Sebbelovs plan og de ”finder samme af den beskaffenhet at det ved at blive antaget; Har meegen Udsigt til at Ophjelpe Landets Nærværende yderlige Pengetrang – ligesom det og kan befrygtes at Nærværende Bank ej kan blive af varighed.” De ba derfor om på vegne av bygden at Stortinget skulle anta denne planen.	”Alle paa Egne og Øvrige Almues Vegne” 16 underskrifter.
Vardal prestegjeld i Christians amt ⁵⁹⁰	1. april 1818	I denne søknaden stod pengemangelen i fokus: ”Den bedrøvelige og ødelægende Pengemangel er det da som herjer alle; den standser Agerdyrkerens, Fabrikantens og Handelsmandens Virksaamhed og med disse i sin Tid Embedsmendenes utrættelige Iver. Saadanne ere virkelig Omstændighederne i vor Ægn og saadanne spaares de at være fra Field til Field over hele Norges Land.” De var skeptisk til den bankinnretningen som var valgt: ”den Oprettelse er tung; den Varighed uvis, og dens Masse altfor utilstrækkelig til den dens store og viktige Øyemed.” I Sebbelovs plan	42 underskrifter

⁵⁸⁹ Stortingsarkivet, Odelstingets extract protokoll 1818, bilag nr. 291; Holst, *Kongeriget Norges andre ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1818. Anden Deel, indeholdende Forhandlingerne i April og Mai Maaneder*, s. 480 (april).

⁵⁹⁰ Stortingsarkivet, Odelstingets extract protokoll 1818, bilag nr. 269; Holst, *Kongeriget Norges andre ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1818. Anden Deel, indeholdende Forhandlingerne i April og Mai Maaneder*, s. 356-357 (april).

		øynet de imidlertid håp ”saafremt den bliver vedtaget og godt udført.” De ønsket derfor at denne planen skulle bli antatt.	
Toten ⁵⁹¹	3. april 1818	De hadde lest Sebbelows plan og de ba om at denne skulle bli antatt. De beskrev også pengemangelen og de økonomiske vanskene.	17 underskrifter
Lier i Buskerud Amt ⁵⁹²	6. april 1818	De beskriver her pengemangelen som har rammet alle lag av samfunnet. Uten penger hadde de ikke mulighet til å betale skatter, tjenere og arbeidere. De ba derfor om at Sebbelows plan ”angaaende en Forlindring i Pengevæsenet, og et Middel til at forskafe Landet Penger, og en forbedret Agerdyrkning” skulle bli vedtatt.	Rundt 80 underskrifter (i alle fall en kvinne, underskrevet med tittelen enke)
Kongsberg ⁵⁹³	15. april 1818	De ønsket at Sebbelows plan skulle bli antatt som de trodde ville hjelpe. Begynner søknaden med å skrive: ”Ligesom Nationen er overbeviist om at det er det nu forsamlede Storthings sande Ønske og dets alvorligste Bestræbelse, saavidt det staaer i dets Magt, at lindre den Nød som Nationen for nærværende Tid sukker under, og som Erfaring har viist, reiser sig for det meeste af Landets forvirrede Pengevæsen.”	”Paa egne og øvrige Kongsberg Almues Vegne.” Rundt 30 underskrifter (står ”eligerede men”.)
Asker prestegjeld ⁵⁹⁴	20. april 1818	De ba om at Sebbelows plan skulle bli antatt. De argumenterer for at problemene som hadde rammet prestegjeldet blant annet var en konsekvens av at krigføringen hadde svekket prestegjeldet og problemene	Fem underskrifter.

⁵⁹¹ Stortingsarkivet, Odelstingets extract protokoll 1818, bilag nr. 222; Holst, *Kongeriget Norges andre ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1818. Anden Deel, indeholdende Forhandlingerne i April og Mai Maaneder*, s. 350 (april).

⁵⁹² Stortingsarkivet, Odelstingets extract protokoll 1818, bilag nr. 267. Holst, *Kongeriget Norges andre ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1818. Anden Deel, indeholdende Forhandlingerne i April og Mai Maaneder*, s. 356-357 (april).

⁵⁹³ Stortingsarkivet, søknad fra Kongsberg 15. april 1818 ligger i ”Protocol for Committeeen angaaende Bank og Pengevæsenet”, som vedligger Odelstingets extract protokoll 1818, bilag nr. 2.

⁵⁹⁴ Stortingsarkivet, søknad fra Asker 20. april 1818 ligger i ”Protocol for Committeeen angaaende Bank og Pengevæsenet”, som vedligger Odelstingets extract protokoll 1818, bilag nr. 2.

		<p>hadde nådd sin høyde med pengeloven fra 1816. De påpekte også at på tross av Askers beliggenhet mellom Drammen og Christiania hadde innbyggerne i Asker problemer med å betale skattene. De mente også at de var ilignet for høyt. Pengemangelen rammet dem også og det var dårlig avsetning på varene de hadde å tilby til salgs og ”næsten alle Nærings Grene vare standsede.” De hadde imidlertid øynet håp ved Sebbelows plan. Ryktet hadde også sagt at det var flere prestegjeld som ønsket dette. De ønsket også utsettelse med betling av skattene slik at de kunne få betalt det som var utestående. De argumenterte også for at de ikke var noen representant på Stortinget som kjente spesielt dette prestegjeld og var derfor redd for at de skulle fremstå som mer velstående hva de egentlig var.</p>	
Stange prestegjeld, Hedmark ⁵⁹⁵	25. mai 1818	De ønsket at Sebbelows plan skulle antas, ”der vil befrie os alle fra den nød og udsle Forfatning vi nu er kommen udig”.	31 underskrifter

⁵⁹⁵ Stortingsarkivet, Odelstingets extract protokoll 1818, bilag nr. 268; Holst, *Kongeriget Norges andre ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1818. Anden Deel, indeholdende Forhandlingerne i April og Mai Maaneder*, s. 356-357 (april).

Vedlegg 4: Avskrift av skrivelser⁵⁹⁶

Numero 58

Hedemarken den 8. Juli 1818

Deres Skrivelse er mig rigtig indløben, og deraf erfares at det staaer ilde til hos Dem, ligesom paa alle andre Steder i vores ilde regjerte Land. Jeg har med En fra Sognedahlen nemlig P.B. gjort nogen Aftale i denne Begivenhed, det er at vi gjør en Ansøgning til Storthinget og forlanger et andet Pengevæsen, og Laan Indretninger saa at alle Trængende kan faae laant Penge mod Sikkerhed og mere som Ansøgning end mere vil vise.

Deres Afsendte kan give mer Besked herom. Beklagelig er det i et Land, hvor ingen Eiendomsret er, son nu er Tilfældet her i Landet.

Jeg skal efter mit Evne gjøre Alt til Landets Vel; kun ønskede jeg at have Magten som vi har Villien. Det bliver formodentlig ikke godt førend vi alle Samtlig gjør en Reise til Christiania og herom kan Deres Afsendte give Besked.

Jeg ønsker os alle en lykkeligere Framtid, og at vore Tyraner maatte selv vandre i den Grav de har gravet til Os. Det er skammelig at Landet bliver saa behandlet, at en Haandfuld Skurke, der ei føler mindste Medlidgenhed med sine lidende Brødre. Jeg hilser Eder alle venskabelig.

Den 20 Juli er af os bestemt Møde i Christiania for at levere Ansøgningen i Grendsen i Aasengaarden.

Fremlagt i den under 15 Septb 1818 naadigste befalende Commision.
J.Chr. Berg . Sem. G: [?]: Flock

Fremlagt ved Forhøret paa Gaarden Ruud i Sognedahlen den 30 Juli 1818 og foreviist ved Forhørene den 31 Juli paa Næs, den 2 og 3de August paa Gaarden Gulsvig, den 10 Aug, paa Gaarden Sevre og den 11 f: M: paa Gaarden Ruud i Sognedahlen. Brandt

Numero 59

Da vi erfarer at Overkrigscommissair Sebbelow tildeels har tilbagekaldet sig Bank Forslag og vi derover saer os i en Hjelpeløs Forfatning, saa vi paa ingen Maade er istand til at opfylde de Pligter som er os paalagt ved Skatters Udbetaling m. m. ja, vi ser en elendig Fremtid imøde, da Regnskaber Mand imellom Mand ikke kan afgjøres, da her ingen Penge findes. Vi ere afsendt paa Nationens Vegne, at begjære af det nu forsamlede Storthing, at vi maatte faae et andet Bank og Pengevæsen end det nærværende, da det er alt for lidet til den Norske Stats Pengeudtællinger. En hastig Hjelp udfordres ved Anskaffelse af Penge, ifald den største Deel at os ikke skal blive fattige og forarmede Mennesker. Saaledes har vi afsendt disse Mænd med Anmodning at Storthinget maatte afgjøre Pengevæsenet saaledes at vor Nød og Trang i en Hast maatte blive afhjulpen, og har vi paalagt dem ikke at komme hjem førend Storthinget har givet et afgjørelse Resultat i denne Begivenhed, saa at vi derefter kan tage vore Mesuhre

⁵⁹⁶ RA, Halvor Hoels kommisjon, pakke 4, avskrift av skrivelser, Litra D Numero 2, Pakken er ordnet med egne skilleark, dette dokumentet ligger under "Vedkommende Justitssagen mod Halvor Hoel og flere. NB i denne Pakke fines ingen Regningsager. -)" under arket "Halvor Hoels sak 3. Ekstrakt av Høiesterettssaken: Justitien mot Halvor Nielsen Hoel m. fl." (Numero 58 og Numero 59, referanse fra forhørskommisjonen)
Dette er skrivelsene det ble mistenkt at Poul Meier og Ole Heie hadde brakt med fra Halvor Hoel juli 1818.

Vi skulle vel ikke troe at det nærværende Storthing vil paalegge os større Skatter, som et Rygte har sagt og ifald dette skal blive Til fældet, da ere vi Slaver og forarmede Mennesker. Paa egne og Øvriges Vegne. I Sognehallen og paa sine Steder i Walders og paa flere Steder har man ei faaet tilsaaet sin Jord formedelst Korn og Pengemangel, og Tilfædet vil blive end mere sørgelig naar ingen Udveie levne til at erholde Penge, da maaskee bliver Gaarden liggende øde.

(Paa anden Side findes skrivet med en anden Haand følgende):

Mandagen 20 Juli at være i Christiania med

Ansøgningen i Grendsen hos Mikkelsen i Storkegaarden eller Aasengaarden i Grendsen.

Fremlagt i den under 15 Septeber 1818 naadigstebefalede Commision

Fremlagt den 11 August ved et Forhør paa Gaarden Ruud i Sognehallen lest. Brandt

Afskriftens Overeenstemmelse med original

Documenterne bekræftes af Brinchmann Skriver i Commissionen der er befalet nedsat i Anledning af Almue Urolighederne i 1818.

Vedlegg 5: Oppmuntringsviser

Oppmuntringsvisen som skal ha vært diktet av Frederik Lehne, sitert av Hans Hansen Lehne for domskommisjonen.

Mel: Normannerkonningen Fredrik den Gode.

Nor at du røkker den sneehvide Pande
Landets Tyranner os haanende spaae,
Skal vor Formue for Niddinger strande
Og vi da siden som Slaverne gaae.
Nei kjække Brødre tog Sværdet ved Siden
Det bringer Mod i jer luende Barm.
Vækkende Tanke om arvede Styrke
Blive skal Niddingens evige Harm.

#

Graahærdede Olding Du Nora er værdig
Arvede Stæder Du dyrker saa frae;
Modige Sønner Du avler saa heldig
Dem mangler ikke Kraft eller Mod
See de udstrækker de trofaste Hænder
Værne vil de om det arvede Sted
Vistnok for Dig de i Beltet ispænder
Naar det skal gjelde om Fædrelands Vel.⁵⁹⁷

⁵⁹⁷ RA, Halvor Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Hans Hansen Lehne den yngre 10. juni 1820, s. 780-786. Sang sitert av Hans Hansen Lehne.

Vedlegg 6: Oversikt over de tiltalte og dom i domskommisjonen.

Oversikt over de tiltalte

Buskerud amt			
Navn	Fra	Alder	Arbeid og eiendomsforhold
Gjermund Knudsen Guelsteen ⁵⁹⁸	Hoels anneks i Ål prestegjeld	46 år (i 1818)	Eier en andel av gården Guelsteen
Arne Arnesen Heie ⁵⁹⁹	Flå anneks i Nes prestegjeld	45 år (i 1820)	Født i Hedalen, flyttet til Flå da han var rundt 28 år. Eier en andel av gården Heie
Ole Iversen Kinneberg ⁶⁰⁰	Gol anneks i Nes prestegjeld	(døpt desember 1769)	Rodemester og gårdmann
Frederik Torkildsen Lehne ⁶⁰¹	Hole prestegjeld	Rundt 34 år	Driver gården som eies av moren. Eier selv ikke jord.
Poul Olsen Nedremyhr ⁶⁰²	Hoels anneks i Ål prestegjeld	48 år (i 1818)	Eier gården Nedremyhr
Ole Olsen ”Kniplingdunken” ⁶⁰³	Gol anneks i Nes prestegjeld	Oppgav i 1818 å være 29 eller 32 år	Var i tjeneste. Oppgav for domskommisjonen at han ikke har noen ”fast Eiendom eller er Eier af andre Løse Efecter end de ubetydelige Klædestykker, som han har med sig i sin Arrest paa Aggershuus Fæstning.” Oppgav i tillegg for forhørskommisjonen at han hadde vært i tjeneste hos forskjellige.
Østen Olsen Ormerud ⁶⁰⁴	Flå anneks i Nes Prestegjeld	ca. 36 år (i 1818)	Tidligere underoffiser, enkemann. Oppga for forhørskommisjonen at

⁵⁹⁸ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Gjermund Knudsen Guelsteen 22. mars 1820, s. 197-198.

Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 60) Gjermund Knudsen Gulsteen 16. sept. 1818, folio 12b-13a.

⁵⁹⁹ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Arne Arnesen Heie 25. mars 1820, s. 282-283.

Arne Heie oppgav at gården var skyldsatt til ”800 Specier”. ”I denne Gaardepart, der ikke kan føde mere end 6 à 7 Kyør og 2de Heste, bestaaer al hans Formue, tillagt Gaardens Besætning og endeel Løsøre.”

⁶⁰⁰ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Ole Iversen Kinneberg 20. mars 1820, s. 138-143.

⁶⁰¹ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Frederik Torkildsen Lehne 5. september 1820, s. 1730-1732.

Alder basert på hans alder i folketellingen over Hole prestegjeld 1801.

Frederik Lehne var en av dem som ble tiltalt i løpet av domskommisjonens arbeid.

⁶⁰² Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 50) Poul Olsen Nedremyhr 16. sept. 1818, folio 11a-11b.

Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Poul Olsen Nedremyhr 22. mars 1820, s. 202-203.

Han skylder på gården 500 til 600 ”Species”.

⁶⁰³ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Ole Olsen Kniplingdunken 14. juni 1820, s. 816-817 (forhøret startet side 812).

Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 41) Ole Olsen Kniplingdunken Forhørskommisjonen 16. september 1818, folio 8b-10a.

⁶⁰⁴ Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 303) Østen Ormerud. 24. november 1818, folio 40b.

			han bodde ved sin avdødes fars gård. I presteattesten fra 1820 stod det at ”[h]ans formuens Forfatning var temmelig god, da han ejede Gaarden Ormerud; men ved Efterladenhed-uordentlig Huusholdning, Sviir og urimelige Handeler” hadde ført til at han hadde mistet mesteparten.
Iver Skagnæs ⁶⁰⁵	Ådal i Norderhov prestegjeld	27 år (i 1820)	Eier og driver gården Aaseth i fellesskap med broren, og hjelper også moren med å drive hennes andel av gården Skagnæs.
Engebretth Sevadsen Thoen ⁶⁰⁶	Ål sogn i Ål prestegjeld	36 år (i 1818)	Eier gården Thoen
Erik Olsen Thormodgaarden ⁶⁰⁷	Ål prestegjeld	32 år (i 1820)	Eier gården Thormodgården.
Peder Asbjørnsen Tufte ⁶⁰⁸	Hoels anneks i Ål prestegjeld	23 år (i 1818)	I tjeneste på gården Tufte (denne tjenesten hadde han forlatt i 1819, og reist hjem til foreldrene, det også på gården Tufte)

Christians amt			
Navn	Fra	Alder	Arbeid og eiendomsforhold
Harald Arnesen Aasen ⁶⁰⁹	Aurdal prestegjeld	25 år (i 1820)	Soldat ved ”yttre Walderske nationale Musqveteer Compagni”, muskveeter. Er i tjeneste på gården Olmhuus.
Christen Haraldsen Stuegården ⁶¹⁰	Hedalen i Aurdal prestegjeld	52 år (i 1820)	Føderådsmann på gården Stuegården, ”hans Formues Omstændigheder er maadelige”.

Hoels kommisjon, pakke 2, bilag til domskommisjon, bilag *Numero* 47. Presteattest om Østen Ormerud fra presten Støren 24. mars 1820.

⁶⁰⁵ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Iver Skagnæs 30. juni 1820, s. 1064-1065.

⁶⁰⁶ Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr. 155) Engebretth Sevadsen Thoen 19. september 1818, folio 22a-22b.

Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Engebretth Sevadsen Thoen 22. mars 1820, s. 184-185. Oppgav at gården han eier var hans eneste eiendom sammen med besetningen og løsøre, er pantet for 500 ”Specier og kan føde 8 a 9 Kjør og 1 Heste”.

⁶⁰⁷ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Erik Olsen Thormodgaarden 30. mai 1820, s. 542-543.

Oppgav at han på gården kunne føde en hest og sju til åtte kyr. Han hadde også gjeld på gården.

⁶⁰⁸ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Peder Asbjørnsen Tufte 22. mars 1820, s. 200.

Hoels kommisjon, pakke 2, A1, forhørskom. (nr.2) Peder Asbjørnsen Tufte 15. september 1818, folio 1b.

⁶⁰⁹ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Harrald Arnesen Aasen 25. mai 1820, s. 445-446.

⁶¹⁰ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Christen Haraldsen Stuegården 25. mai 1820, s. 424-433.

Ole Mikkelsen Stuegården ⁶¹¹	Hedalen i Aurdal prestegjeld	(døpt 31. mars 1777)	Fikk gården Stuegården i eie og bruk da han giftet seg med enken Olie Jacobsdatter Stuegaarden.
--	------------------------------------	-------------------------	---

Hedmarks amt			
Navn	Fra	Alder	Arbeid og eiendomsforhold
Peder Aske ⁶¹²	Nes prestegjeld	Oppgav i 1820 at han var noe over 42 år	Eier både gårdene Nedre- og Østre Aske. Bor på gården Nedre-Aske. Tidligere hadde han i 11 år inntil 1807-1808 tjent som dragon ved det daværende "Oplandske Dragon Regiment"
Lars Nielsen Bjerke ⁶¹³	Furnes annekts til Vang prestegjeld	(døpt i august 1779)	Eier gjestegivergården Bjerke.
Ole Mortensen Caulum ⁶¹⁴	Nes prestegjeld	28 år (i 1820)	Gårdbruker, fått gården Caulum gjennom sin kone. Gått i "Fri-Corporalskolen" i Christiania fra 1810, og ble der i to år og åtte måneder. Forklarte at han på gården skyldte rundt 2000 "Specier".
Halvor Nielsen Hoel ⁶¹⁵	Nes prestegjeld	Født 1766.	Eier av storgården Hoel.
Ole Wernsen Klungseth ⁶¹⁶	Nes prestegjeld	38 år (i 1820)	Eier gården Klungseth som han arvet etter sin far.

⁶¹¹ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Ole Mikkelsen Stuegården 25. mai 1820, s. 442-444.

Hoels kommisjon, pakke 2, bilag til domkommisjonen, bilag *Numero* 57, presteattest over Ole Mikkelsen Stuegården, fra Stabel 23. mai 1820, Valdres og Totens provsti.

⁶¹² Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Peder Aske 31. juli 1820, s. 1582-1585.

⁶¹³ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Lars Bjerke 26. juni 1820, s. 910-912.

Hoels kommisjon, pakke 2, bilag til domkommisjonen, bilag *Numero* 110 presteattest for Lars Nielsen Bjerke av A. Phil 26. juni 1820, Vangs prestegård.

⁶¹⁴ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom. Ole Mortensen Caulum 31. juli 1820, s. 1603-1604.

⁶¹⁵ Biografisk leksikon på internett: www.snl.no/nbl_biografi/Halvor_Hoel/utdypning (8. november 2009)

Se også kapittel to.

⁶¹⁶ Hoels kommisjon, pakke 1, domskom Ole Wernsen Klungseth 31. juli 1820, s. 1607-1608.

"Bemeldte Gaard, som skylder 2 Huder og kan føde 2 à 3 Heste og 12 Fæe Kre\aturer, er behæftet med circa 1000 Specier Pantegjeld."

Oversikt over tiltalte og dom i domskommisjonen⁶¹⁷

Buskerud amt		
Navn	Tiltalte	Dom
Gjermund Knudsen Guelsteen, Peder Asbjørsen Tufte og Poul Olsen Nedremyhr (Ål prestegjeld)	Mistenkt for å ha sammen med Christen Haraldsen Stuegaarden reist over til Hedalen, og å vise hedølerne at hallingene var på vei til Christiania.	Alle tre ble dømt til fem dagers fengsel på vann og brød. ⁶¹⁸
Arne Arnesen Heie (Nes prestegjeld)	Mistenkt for å ha leid Østen Ormerud til å reise over til en annen bygd ”østover” for å høre om man der ville være med til Christiania ”for at tale med Kongen, som den de haabede at faae Forlindring i Skatterne hos.” Arne Heie skal også selv ha vært over i Hedalen, hvor han skal ”virkede sammensteds paa samme Maade” og oppfordret til reise til Christiania.	Dømt til ”en simpel arbitrair Straf”: ti dagers fengsel på vann og brød. ⁶¹⁹
Ole Iversen Kinneberg (Nes prestegjeld)	Mistenkt for å ha oppmuntret en håndfull til å delta i bondetog til Christiania, etter oppfordring av andre, og for å ha brukt av trusler. Han skal også ha sagt at han trodde at de militære ville holde med allmuen.	Domskommisjonen fastslo at de ”skjønnes det ikke rettere, end at den i Forordningen af 1765 fastsatte Straf af Fæstningsarbeide ikke paa ham er anvendelig, da bemeldte Lovgivning formeentlig forudsætter ikke alene en større Grad af Virksomhed, men ogsaa en mere mistænkelig Villie, end den, Tiltalte kan tilregnes”. Han ble

⁶¹⁷ Dommen falt i domskommisjonen den 17. juli 1821. Domsavsigelsen og forklaring av tiltalte finnes i: Gunnerbiblioteket, Commissions Domsacten i Saken angaaende Almue-Urolighederne i 1818: 2den Deel, XA, Fol. 468, s. 1409-1491.

Alle, utenom Lars Bjerke, dømt til å omkostninger til militære, forhørskommisjonen, underholdning for de arresterte etter det andre toget: Commissions Domsacten i Saken angaaende Almue-Urolighederne i 1818: 2den Deel, s. 1491.

Det ble argumentert fra medlemmene i domskommisjonen: ” Forsaavidt de Tiltalte maa antages at have eenfoldigen ladet sig forlede af Andre, bør Skaansel i Særdeleshed anvendes og en passende arbitrair Straf i Analogie med Forordningen af 5 Julii 1765 for dem dicteres, saasom Lovgiveren ved de strænge Bestemmelser i hiint Lovbud formeentlig kun maa antages, at have villet straffe de egentlige Hovedmænd til de for Borgersikkerheden saa skadelige Almuesammenløb, hvor en ufornuftig eller egennyttig Folkeprædikant, saa let kan lede dem i Almindelighed veltænkende men tildeels uoplyste Bondestand, til, i et eller andet Anliggende, at vælge en for dem selv og det Almindelige lige skadelig Fremgangsmaade.”: Gunnerusbiblioteket, Commissions Domsacten i Saken angaaende Almue-Urolighederne i 1818: 2den Deel, XA, Fol. 468, s. 1435-1436.

⁶¹⁸ Gunnerusbiblioteket, Commissions Domsacten i Saken angaaende Almue-Urolighederne i 1818: 2den Deel, XA, Fol. 468, s. 1472-1474.

⁶¹⁹ Commissions Domsacten i Saken angaaende Almue-Urolighederne i 1818: 2den Deel, s. 1467-1468.

		dømt ”en arbitrair Straf”, til ti dagers fengsel på vann og brød. ⁶²⁰
Frederik Torkildsen Lehne (Hole prestegjeld)	Mistenkt for å ha sagt at ”Folket burde marschere ind til Christiania, kræve Rigtighed for hvad som manglede, forstyrre hvad som var galt og indsætte en ny Regent, hvorefter Magazinerne skulde aabnes til Lindring i den almindelige Nød”. Han skal også ha uttalt seg om hva de militære ville gjøre, og forholdene blant stortingsmennene. Han var også mistenkt for å ha truet folk som skulle vitne for domskommisjonen.	Dømt til ”en passende arbitrair Straf” til åtte måneders festningsarbeid. ⁶²¹
Ole Olsen ”Kniplingdunken” (Nes prestegjeld)	Mistenkt for å ha vært med, etter instruks fra andre, ved det første toget og ha spredt budskap og truet flere med å delta, som fikk flere hundre til å delta, og også for sammen med Østen Ormerud reist rundt før det andre toget. Skal også ha oppført seg som en formann da de var på vei til Sundvollen den andre gangen.	Dømt etter forordningen fra 5. juli 1765 til to års festningsarbeid. ⁶²²
Østen Olsen Ormerud (Nes prestegjeld)	Mistenkt for hans reise til Hedmark, og for der sammen Ole Caulum ha reist rundt og oppmuntret til samling og reise til Christiania. Også for å ha reist rundt i Hallingdal sammen med Kniplingdunken etter han kom tilbake fra Hedmark, og for å hatt med seg en skrivelse stillet til stattholder Mörner som Ormerud selv påstod at han hadde fått av Halvor Hoel da han var på Hedmark.	Dømt etter forordningen fra 5. juli 1765 til to festningsarbeid. ⁶²³
Iver Nielsen Skagnæs (Norderhov prestegjeld)	Mistenkt for å ha ”vist megen Virksomhed med paa Almuens Vegne af Aadalens Annex til Nordrehougs Præstegjæld paa Ringeriget, at besørge Ansøgninger til Storthinget, om Forlindringer i Skatterne og om Antagelse af den	Dømt til ”efter de med Hensyn til den forbryderske Villige antagne og i Lovens hjemlede Grundsetninger for Straffeuddelingen bør ansees med et halvt Aars Fæstningsarbeide.” ⁶²⁴

⁶²⁰ Commissions Domsacten i Saken angaaende Almue-Urolighederne i 1818: 2den Deel, s. 1464-1467.

⁶²¹ Commissions Domsacten i Saken angaaende Almue-Urolighederne i 1818: 2den Deel, s. 1484-1490.

⁶²² Commissions Domsacten i Saken angaaende Almue-Urolighederne i 1818: 2den Deel, s. 1457-1460.

⁶²³ Commissions Domsacten i Saken angaaende Almue-Urolighederne i 1818: 2den Deel, s. 1460-1464.

⁶²⁴ Commissions Domsacten i Saken angaaende Almue-Urolighederne i 1818: 2den Deel, s. 1477-1484.

	<p>Sebbelovske Plan angaaende Pengevæsenet, sammensatte og indbragte til Christiania”. Han skal allerede den 12. juli 1818 i Modum ha ”bebude Hallingernes Ankomst til Christiania”, og at videre skal Skagnæs ha ”staaet i strafværdige Forbindelser, vedrørende Almue-Urolighederne i 1818.” Han skal også ha reist rundt sammen med to andre ådøler og truet med valdriserne som ville komme. Skagnæs skal også ved samlingen på Krokskogen ved det første toget ha vist seg ovenfor fogd Thams da bøndene ble oppmodet om å vende hjem ”udmærket sig ved en tradsig eller truende Tone og [...] at han vidste at hans og Almuens Fremgangsmaade var ulovlig”.</p>	
<p>Engbreth Sevadsen Thoen (Ål prestegjeld)</p>	<p>Mistenkt for å ha ved det andre toget til Christiania sammen med hallingene og ringsakerne da de var samlet på Krokskogen skal ha stått imot de militære og deres oppfordringer om at de skulle vende hjem, og ”har i en tradsig eller hæftig Tone gjort den Indvending, at Almuen havde Ret til at vandre til Christiania i dens formeentlige lovlige Ærende eller naar den gik fredelig frem”. Han skal også dermed ”foranledigede den almindelige Uvillie til at vende tilbage, som siden sporedes hos de øvrige Almuesmænd.”</p>	<p>Dømt til en ”arbitrair Straf”, fem dager i fengsel på vann og brød.⁶²⁵</p>
<p>Erik Olsen Thormodgaarden (Ål prestegjeld)</p>	<p>Mistenkt for å ha oppskrevet og frembrakt en budstikke (ordre) ”angaaende den Hallingdalske Almues Reise til Christiania”, hvor det skal ha vært trussel om bøter for de som ikke ble med. Denne ordren skal han ha fått av Christen Haraldsen Stuegården.</p>	<p>Etter forordningen 5. juli 1765 ble han dømt til fire måneders festningsarbeid.⁶²⁶</p>

⁶²⁵ Commissions Domsacten i Saken angaaende Almue-Urolighederne i 1818: 2den Deel, s. 1474-1476.

⁶²⁶ Commissions Domsacten i Saken angaaende Almue-Urolighederne i 1818: 2den Deel, s. 1476-1477.

Christians amt		
Navn	Tiltale	Dom
Harald Arnesen Aasen (Aurdal prestegjeld)	Mistenkt for å ”frembragt og sat i Circulation en Ordre eller Budstikke” som inneholdt truende ordre til bondetog til Christiania. Denne skal han ha brakt fra sitt hjem i Valdres til Lands prestegjeld, og der skal han ha fått den avskrevet. Han skal også ha truet i Lands med at hallinger og valdriserne ville komme og ta med makt med seg alle de som ikke ble med, og de som ikke ble med ”ville de aldeles ruinerer naar de kom tilbage”.	Dømt etter forordningen av 5. juli 1765 til fire måneders festningsarbeid. ”under hvilken Straffebestemmelse ogsaa tages formildende Hensyn til, at hans Virksomhed ikke har havt nogen Følge, da Lands Almue under Urolighederne blev hjemme.” ⁶²⁷
Christen Haraldsen Stuegaarden og Ole Mikkelsen Stuegaarden (Aurdal prestegjeld)	Begge mistenkt for etter oppmuntring fra Arne Heie å ha reist over til Nes prestegjeld og Ål prestegjeld i Hallingdal, for å spørre om de der skulle være med til Christiania, og for å vise hallingene at hedølerne var på vei. Ole Mikkelsen skal ha gått hjem over Hemsedalsfjellene, mens Christen Haraldsen reiste videre opp i Ål og gjennom Gol hjem til Hedalen sammen med Peder Tuft, Gjermund Guulsteen og Poul Nedremyhr. Christen Haraldsen var også mistenkt for å ha gitt til Erik Olsen Thormodsgaarden en ordre ”til Almuens Tilsigelse, med Underretning, at det hele søndenfjeldske Norge skulle indmarschere til Christiania.”	Dømt til ”arbitrair straf”, Christen Haraldsen dømt til 20 dager fengsel på vann og brød, Ole Mikkelsen dømt til fem dager fengsel på vann og brød. ⁶²⁸

⁶²⁷ Commissions Domsacten i Saken angaaende Almue-Urolighederne i 1818: 2den Deel, s. 1471-1472

⁶²⁸ Commissions Domsacten i Saken angaaende Almue-Urolighederne i 1818: 2den Deel, s. 1468-1471.

Hedmarks amt		
Navn	Tiltale	Dom
Peder Aske (Nes prestegjeld)	Mistenkt for å ha ført ordet på samlingen på Østre Aske og rådet forsamlingen til at de skulle samle seg og gå inn til Christiania ”for at see Pengelaan tilveiebragt.” Han skal også ha reist over til Vardal for å undersøke om folkene fra Valdres og de vestre bygder allerede var på vei. Peder Aske skal også ha gitt ordre sammen med Ole Caulum og Ole Klungseth at hver oppsitter i bygden skulle tilsies å bli med, de skal også ha truet med at de som ikke ble med, skulle når de andre kom tilbake ”blive hjemsøgt eller besøgt av 2 á 300 Mand, der ville eftersee, hvad der fantes paa deres Stabuhr, for at benytte samme til deres Underholdning.” Peder Aske var også mistenkt for majestetsforbrytelse og landsforæderi.	Dømt etter forordningen 5. juli 1765 til straff et halvt år for ”Istandbringelse af de omhandlede Forsamlinger og under samme handlet som et Slags Formand”, frifunnet for anklagen om ”crimen læsæ majestatis & perduellionis” (majestetsforbrytelse og landsforæderi). ⁶²⁹
Lars Nielsen Bjerke (Vang prestegjeld)	Mistenkt for å ha oppmuntret til deltakelse i allmuesamlingene og bondetog, og for å ha kommet med alvorlige beskyldninger mot stortinget og regjering.	Frifunnet, med argumentasjon: ”Thi kan det ikke skjønnes rettere, end at denne Tiltalte, imod hvem i det høieste kun en Mistanke, der ingen Retsvirkning kan tillægges, er tilstede, maa saavel for Ansvar af Omkostninger, som for Straf være aldeles at frifinde.” ⁶³⁰
Ole Mortensen Caulum (Nes prestegjeld)	Mistenkt for å ha stått bak allmuesamlinger i Hedmark, ved å ha reist rundt og oppfordret bønder til å møte, og også bli med til Christiania. Han var også mistenkt for å ha ført ordet samlingen på gården Østre Aske, og sagt at man burde ha	Dømt etter forordningen av 5. juli 1765 for samme forhold som Peder Aske, til et halvt år. (Domskommisjonen trakk også inn søknaden datert 20. juli 1818, som ble levert Stortinget 22. juli, som han skal ha vært med på, og at ”paa Grund af den i bemeldte Ansøgning

⁶²⁹ Commissions Domsacten i Saken angaaende Almue-Urolighederne i 1818: 2den Deel, s. 1444-1450.

⁶³⁰ Commissions Domsacten i Saken angaaende Almue-Urolighederne i 1818: 2den Deel, s. 1455-1457.

	med seg våpen.	brugte Forestillingsmaade, kan biellige, med hvorfor Tiltalte dog formeentlig ikke kan være at ansee, siden Indholden, skjøndt tildeels meget betenkelig, ikke med fornøden Bestemthed kan characteriseres som oprørende, eller som aabenbar fornærmende og trunde (confr. Grundlovens § 100).” ⁶³¹
Halvor Nielsen Hoel (Nes prestegjeld)	Mistenkt for ha misbrukt sin innflytelse, og medvirket eller oppmuntrer til folkeforsamlinger, også for å være forfatter for skrivelser som folk fra andre bygder hadde fått av ham. Han var også mistenkt for ” crimen læsæ majestatis & perduellionis” på grunn av ”strafværdige Udladelser”.	Frifunnet. ⁶³²
Ole Wernsen Klungseth (Nes prestegjeld)	Mistenkt for å deltatt i å få i stand samlingene på Hedmark, og for å ha gitt ”truende Ordre til Samling og Afgang til Christiania”. Mistenkt også for å ha vært med på å skrive og sende ut budstikke.	Dømt etter forordningen av 5. juli 1765 for samme forhold til Peder Aske, til et halvt år. ⁶³³

⁶³¹ Commissions Domsacten i Saken angaaende Almue-Urolighederne i 1818: 2den Deel, s. 1450-1453.

⁶³² Commissions Domsacten i Saken angaaende Almue-Urolighederne i 1818: 2den Deel, s. 1437-1444.

⁶³³ Commissions Domsacten i Saken angaaende Almue-Urolighederne i 1818: 2den Deel, s. 1453-1455.

